

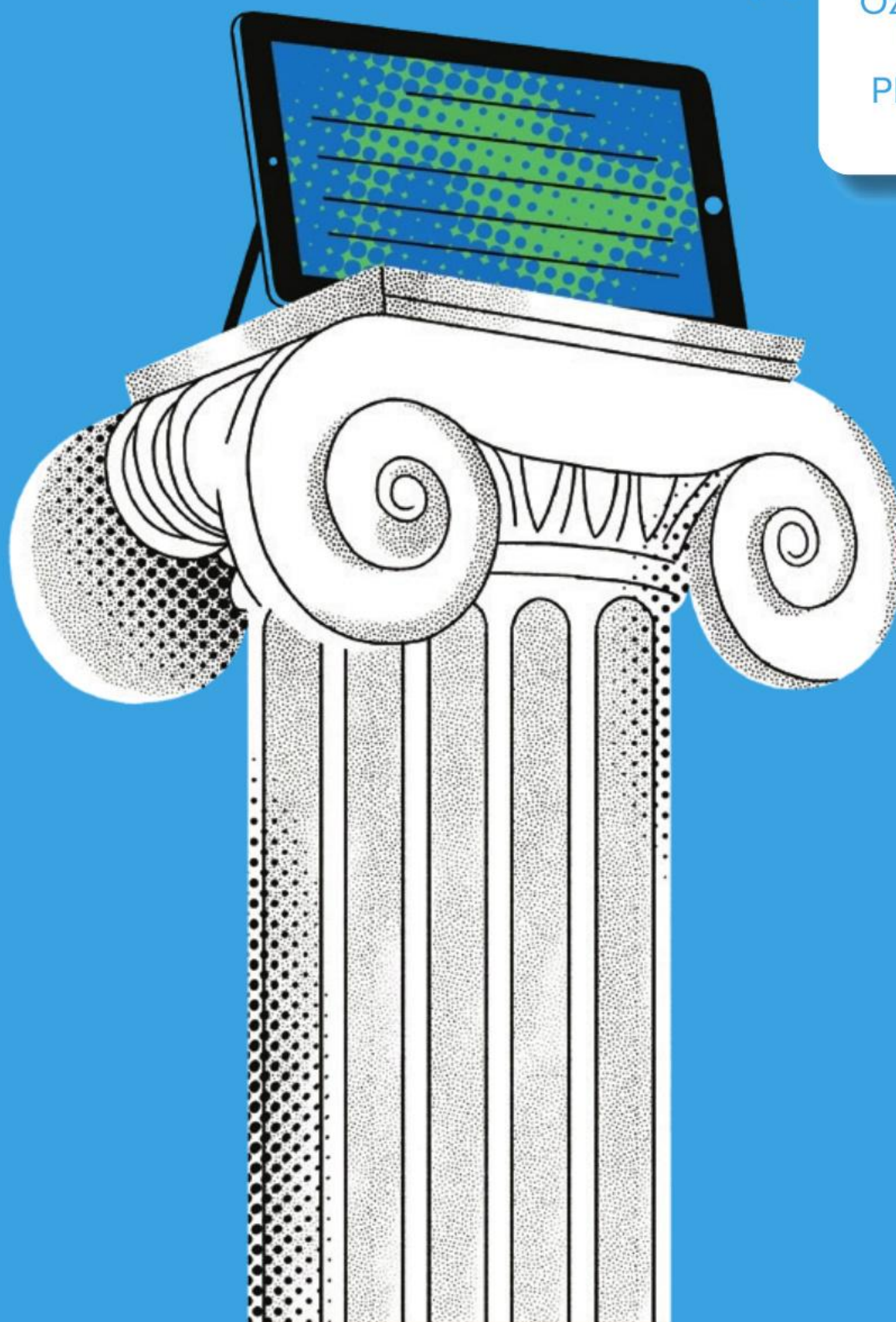
Język polski

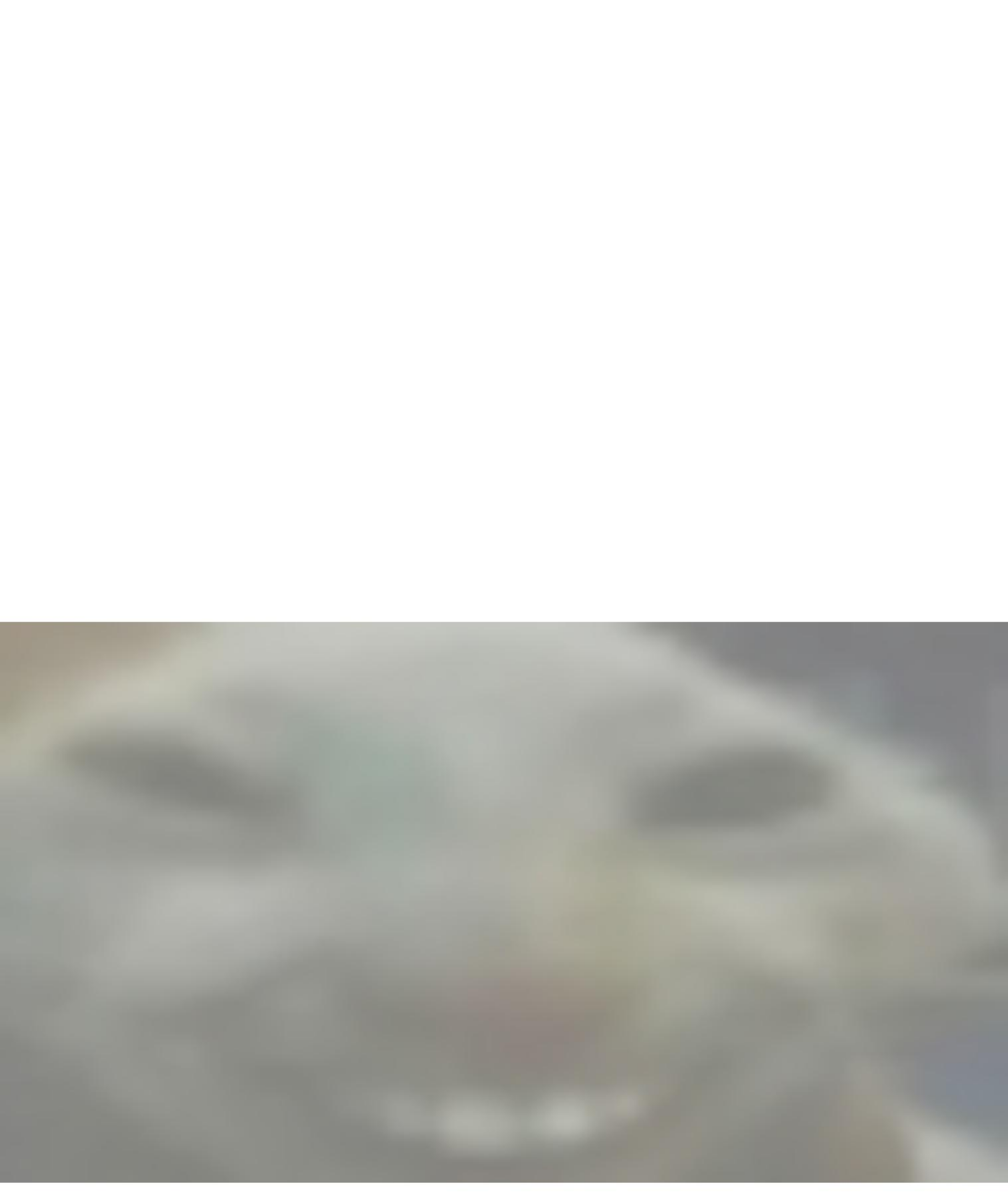
Podręcznik
część 2

8

Oznaczono zmiany
W PODSTAWIE
PROGRAMOWEJ
2024

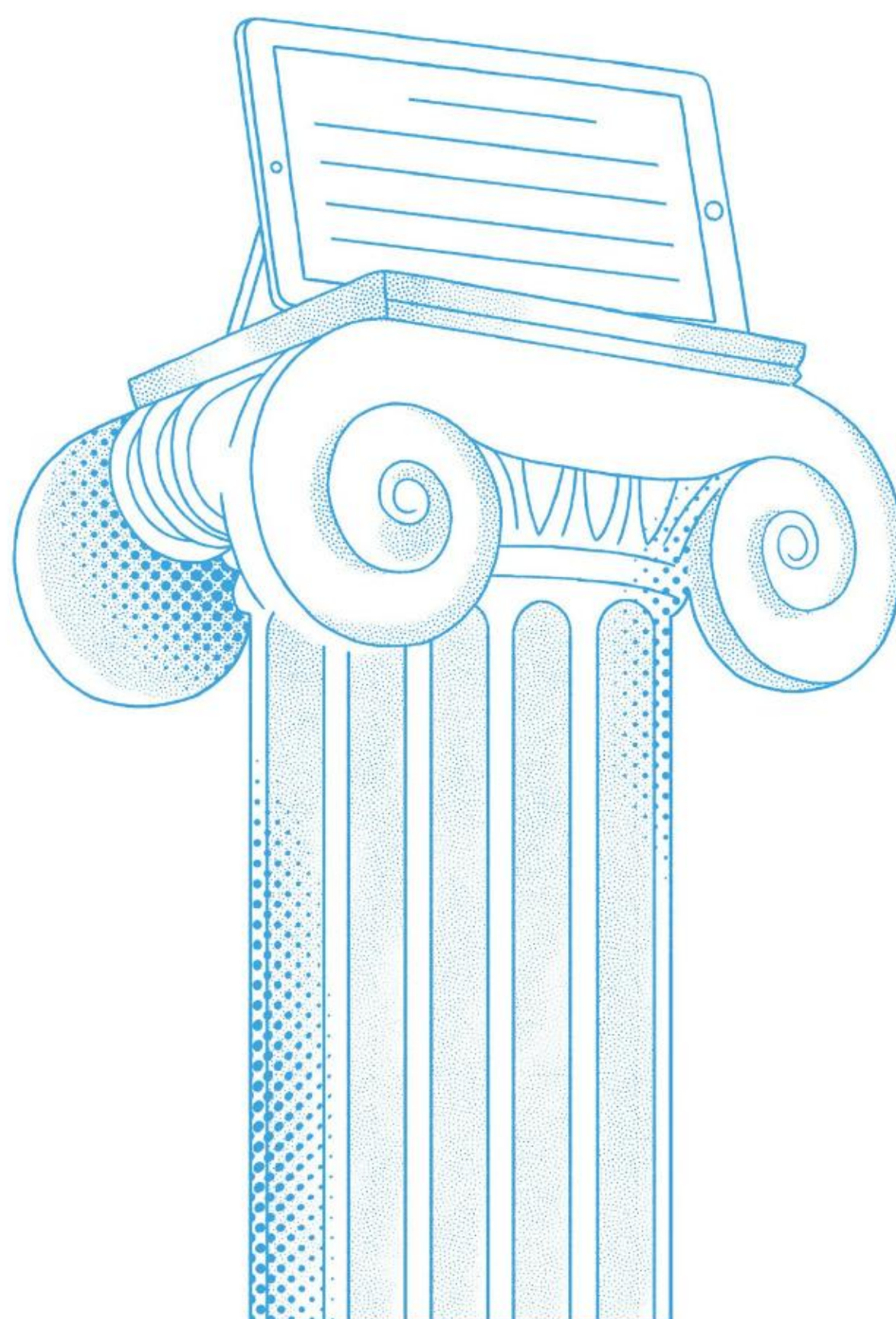

Piotr Zbróg

8

Język polski

Podręcznik dla klasy ósmej szkoły podstawowej
część 2

Redaktor serii
Wojciech Sygut

Redaktor prowadzący
Martyna Ciechońska
Piotr Lenartowicz

Redakcja merytoryczna
Monika Łodej
Beata Ludwin

Redakcja językowa i korekta
Krystyna Bajor

Redakcja techniczna
Paweł Kowalski

Skład i łamanie
Oficyna Wydawnicza Pegaz / Rafał Kulig

Ilustracje

Acapulco Studio / Agata Dudek i Małgorzata Nowak-Żurek (ilustracje: s. 1, 5, 53, 107, 153), Chwesiuk Adam (ilustracje: s. 148–149, 182–183), Kawacińska Olga (ilustracje: s. 38, 39, 41, 42, 81, 82, 98, 113, 129, 131, 133, 138, 144, 145, 175, 187), Kot Marcin (ilustracje: s. 58), Zarzycka Agata (ilustracje: s. 9, 16, 20, 27, 31, 34, 60–61, 64, 67, 69, 72, 86, 99, 114, 115, 126, 128, 130, 142, 158, 159, 161, 162).

Redakcja artystyczna
Magdalena Sarnot-Wrzecionowska
Marcin Kot

Projekt i koncepcja artystyczna
Futu Creative / Kay Humelt i Rafał Kwiczor

Koordinacja prac graficznych
Magdalena Sarnot-Wrzecionowska

Projekt okładki
Futu Creative / Kay Humelt i Rafał Kwiczor

Ilustracja na okładce i ilustracje na stronach działowych
Acapulco Studio / Agata Dudek i Małgorzata Nowak-Żurek

Fotoedycja
Grzegorz Wrzecionowski

Podręcznik oparty został na cyklu *Przygoda z czytaniem. Przygoda z pisaniem*.

Wydawca oświadcza, że dołożył wszelkich starań, aby dotrzeć do wszystkich właścicieli i dysponentów praw autorskich. Osoby, których nie udało nam się ustalić, prosimy o kontakt z wydawnictwem.

Nabyta przez Ciebie publikacja jest dziełem twórcy i wydawcy. Przestrzegaj praw, jakie im przysługują. Udostępniając książkę lub jej fragmenty, rób to wyłącznie w zakresie dozwolonego użytku, który określają przepisy prawa. Zawartość książki możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Kopiuując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty.

© Grupa MAC S.A., Kielce 2021

ISBN 978-83-8108-718-6

Grupa MAC S.A.
25-561 Kielce, ul. Witosza 76
tel. 41 366 55 55, faks: 41 366 33 02
e-mail: kontakt@mac.pl, www.mac.pl

Treści usunięte z podstawy programowej w 2024 r.

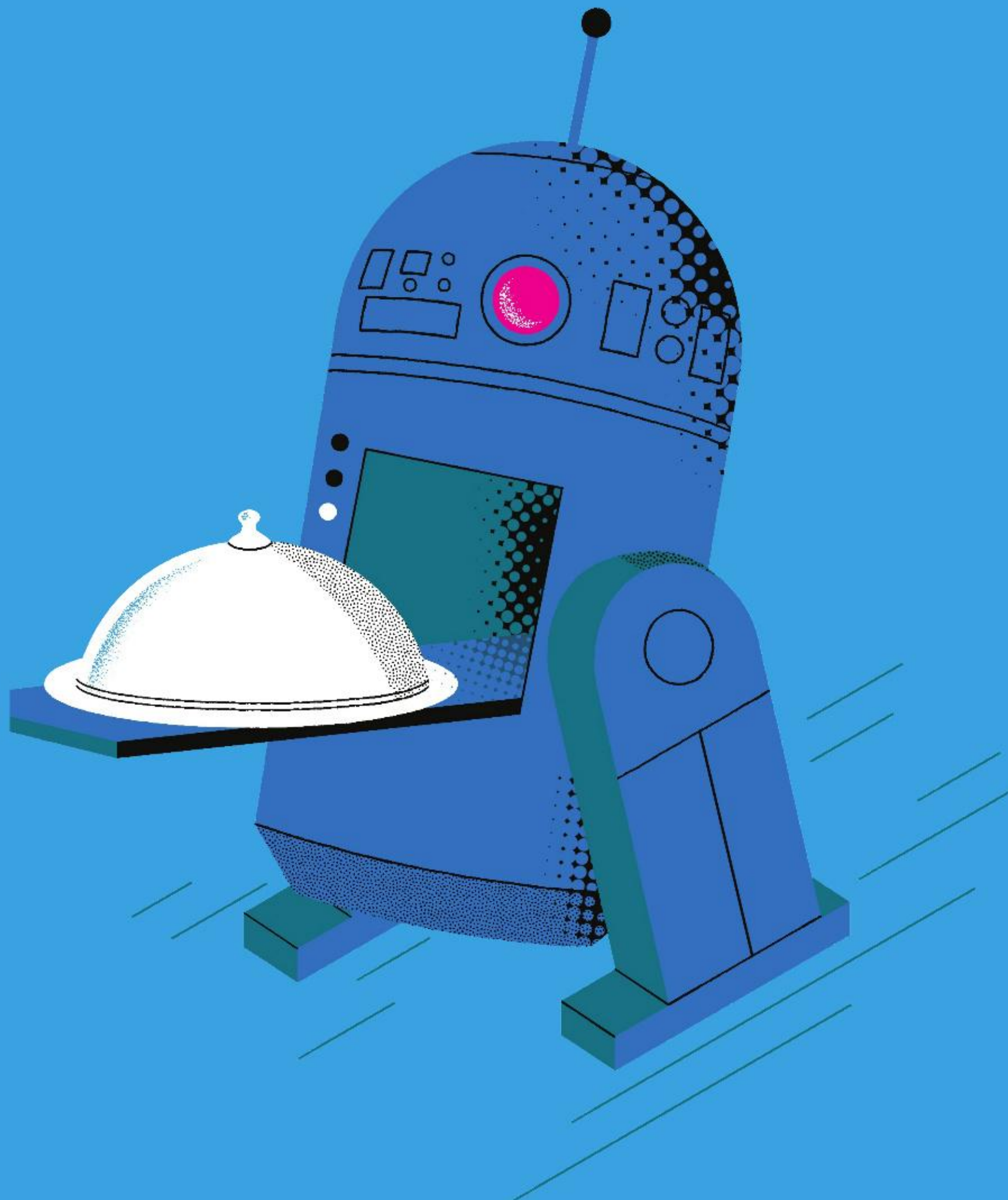
Spis treści

5. Wymarzona przyszłość?	
5.1 Kiedyś w przyszłości... (fantastyka naukowa, argumentacja, komizm) Stanisław Lem, <i>Czy pan istnieje, Mr Johns?</i>	6
5.2 Bomba dla każdego – w przyszłości (gwara ludowa, stylizacja językowa, opowiadanie twórcze) Sławomir Mrożek, <i>Wesele w Atomicach</i>	15
5.3 Taki świat byłby piękny (wypowiedź argumentacyjna, głos polemiczny, przemówienie) Tomasz Campanella, <i>Miasto Słońca</i>	21
5.4 Przejrzeć się w cudzych oczach (cechy narratora) Jonathan Swift, <i>Podróże Guliwera</i>	25
5.5 Gdzie są te wyspy szczęśliwe (analiza i interpretacja wiersza metodą czterokrotnego czytania) Metoda czterokrotnego czytania Konstanty Ildefons Gałczyński, <i>Prośba o wyspy szczęśliwe</i>	30
5.6 Tu będzie bezpiecznie (ballada, środki poetyckie i ich funkcja w wierszu) Miroslaw Hryniewicz, <i>Ballada o Oceanie Sinowłosym</i>	33
5.7 Podanie o lepszą przyszłość (intencja wypowiedzi, podanie) William Golding, <i>Władca much</i>	37
5.8 O przyszłości tekstów (bajka, wyrazy złożone i ich typy, odmiana wyrazów złożonych) Jarosław Lipszyc, <i>Bajka o tym, jak teksty chwyciły się za łapki</i>	42
5.9 Jaka przyszłość języka (pleonazm, tautologia, felieton) Ewa Ziółkowska, <i>Mówimy coraz gorzej</i>	47
Podsumowanie działu 5	49
6. Scena – źródło śmiechu i łez	
6.1 Człowiek skłonny do zabawy (komedia, tragedia, literatura piękna a literatura popularnonaukowa, streszczenie) Zygmunt Kubiak, <i>Mitologia Greków i Rzymian</i>	54
6.2 Coś się tam stało strasznego (ballada, plan wydarzeń, opowiadanie, typy i odmiana nazw miejscowych) Aleksander Chodźko, <i>Maliny</i>	60
6.3 To prawdziwy dramat (opis przeżyć bohatera literackiego, konstrukcja dramatu jako rodzaju literackiego, tragedia, imię, pochodzenie imion, odmiana imion) Juliusz Słowacki, <i>Balladyna</i>	66
6.4 W teatrze oni są konieczni (styl hasła encyklopedycznego, słownictwo specjalistyczne, mowa ciała, elipsa w zdaniu)	77
6.5 Słynna bitwa o mur (charakterystyka bohatera literackiego, sprawozdanie z wydarzeń, komedia, rodzaje komizmu) Aleksander Fredro, <i>Zemsta</i>	83
6.6 <i>Zemsta</i> na wielkim ekranie (ekranizacja, adaptacja filmowa, recenzja, artykuł informacyjny, wywiad) <i>Pierwsze zdjęcia do „Zemsty” Wajdy na zamku w Ogrodzieńcu</i> <i>Rozmowa po premierze. Kuchnia filmowej „Zemsty”</i> Zdzisław Pietrasik, <i>Smak „Zemsty”</i> Marcin Kamiński, <i>„Zemsta”. Polaków portret własny</i>	89
6.7 Co nazwiska mówiły kiedyś o ludziach (nazwisko, odmiana i pisownia nazwisk) Aleksander Fredro, <i>Zemsta</i>	98
Podsumowanie działu 6	105
7. Artysta i jego dzieło	
7.1 Dar tworzenia (esej, subiektywizm w narracji) Maria Szyszkowska, <i>Twórczość</i>	108
7.2 Tworzenie cieszności (fikcja literacka) Wisława Szymborska, <i>Radość pisania</i>	113
7.3 Niełatwo zostać artystą (adaptacja sceniczna, świat przedstawiony w opowiadaniu)	116
7.4 Stwórz dwa listy (list polecający, list otwarty)	119
7.5 Artyści w krzywym zwierciadle (anegdota) Artyści w anegdocie	122
7.6 Sława artysty na wieki (pieśń, fraszka, notka biograficzna, sentencja, maksyma, aforyzm) Horacy, <i>Exegi monumentum aere perennius</i> Jan Kochanowski, <i>Ku Muzom</i>	125
7.7 Zbudować pomnik trwalszy niż ze spiżu (list motywacyjny) Jan Kochanowski, <i>Pieśń XXIV. Księgi wtóre</i>	130
7.8 Sztuka przemawiania (krasomówstwo, przemówienie) Joanna Młynarczyk, <i>Mówić jak Demostenes</i>	134
7.9 Słowo działające na zmysły (dyskusja, synonim, kwalifikator słownikowy) Jakie grzechy popełniają najczęściej dyskutanci?	137
7.10 Sztuka rozmowy (nawiązywanie rozmowy, osiąganie celu w rozmowie) Henryk Sienkiewicz, <i>Quo vadis</i>	141
Link do wiedzy <i>Przemówienia zapisane w historii</i>	148
Podsumowanie działu 7	150

8. Różne odsłony sztuki

8.1	Stamtąd czerpali artyści (streszczenie, esej) Andrzej Osęka, <i>Nasz krąg śródziemnomorski</i>	154
8.2	Wszystkie dzieła w jednym miejscu (sprawozdanie) Stefan Żeromski, <i>Ludzie bezdomni</i>	157
8.3	Uchwycone w kamieniu (rzeźba, analiza dzieła rzeźbiarskiego, styl tekstu) Henry Moore, <i>Artyści o sztuce. Od van Gogha do Picassa</i>	165
8.4	Dla poety taka rozmowa jest możliwa (nawiązanie liryczne do sztuki, metafora, przesłanie utworu lirycznego) Marek Skwarnicki, <i>Rozmowa z chłopcem wyjmującym cierń z nogi</i>	169
8.5	Rewolucja plakatowa (plakat, grafika w reklamie)	171
8.6	Sztuka albo kicz (opinia, argumentacja, kicz) Joanna Guze, <i>Na tropach sztuki</i>	177
	Link do wiedzy <i>Czas zmienia twarze</i>	182
8.7	Sztuka budowniczych (styl architektoniczny, opis przeżyć wewnętrznych) Ken Follet, <i>Filary Ziemi</i>	184
8.8	Konstrukcja przyszłości (motyw, fantastyka naukowa, wizualizacja animowana) Jacek Dukaj, <i>Katedra</i>	191
8.9	Animacja jak dzieło (adaptacja animowana jako dzieło sztuki, wywiad) Wojciech Staszewski, <i>Prywatna katedra Tomasza B.</i>	196
	Podsumowanie działu 8	203
	Indeks	206

5. Wymarzona przyszłość?

1. Jakie wynalazki były kolejnymi krokami na drodze do stworzenia sztucznej inteligencji?
2. Wyobraź sobie moment, w którym roboty zastąpią każdą działalność człowieka. Nazwałbyś go wymarzoną przyszłością czy raczej końcem ludzkiego rozwoju?
3. Czy sztuczna inteligencja może kiedyś zdominować albo nawet wyeliminować człowieka? Uzasadnij swoje stanowisko.

5.1 Kiedyś w przyszłości... (fantastyka naukowa, argumentacja, komizm)

Podejmij temat

- W poprzedniej części podręcznika poznaliście kilka wizji związanych z końcem istnienia życia na Ziemi. Warto też zastanowić się, jak będzie wyglądał świat za... właśnie, za ile lat? Pięćdziesiąt, sto... Już dawno temu prognozowano, co będzie w czasach, w których obecnie żyjemy. Dziś staramy się przewidzieć, w jakim kierunku zmierza nasza cywilizacja i jak może wyglądać świat osiągnięć techniki i nauki w kolejnych latach, a nawet wiekach. Wizje te w znacznej części rozmiągają się z rzeczywistością, ale zapisane w tekstach literackich tworzą odrębny gatunek **science fiction** (czyt. sajens fikszyn), czyli fantastyka naukowa. Jakie skojarzenia przychodzą wam na myśl, gdy słyszycie tę nazwę? Napiszcie je na tablicy i opracujcie piramidę według schematu.

Kubańskie znaczki pocztowe z 1975 r. prezentujące wizję kosmosu w przyszłości

- Człowiek w świecie przyszłości to temat wzbudzający zainteresowanie wielu pisarzy. Człowiek – sprawca postępu, twórca tego, co nowe. Tylko nowe czy także lepsze? Jan Paweł II powiedział: „Człowiek dzisiejszy zdaje się stale zagrożony przez to, co jest jego wytworem, co jest wynikiem pracy jego rąk, a zarazem – i bardziej jeszcze – pracy jego umysłu, dążeń jego woli. [...] Człowiek coraz bardziej bytuje w lęku. Żyje w lęku, że jego wytwory [...] mogą zostać w sposób radykalny obrócone przeciwko człowiekowi”. Czy słowa papieża znajdują odzwierciedlenie we współczesnej literaturze, w filmie, w innych tekstach kultury? Podzielcie się refleksjami na ten temat, wymieniając znane wam przykłady filmów i tekstów literackich.
- Przeczytaj tekst słuchowiska radiowego Stanisława Lema. Podczas lektury zwróć uwagę na to, jakie mogą być skutki rozwoju technologii związanych ze sztuczną inteligencją.

Stanisław Lem

Czy pan istnieje, Mr Johns¹?

Sędzia: Sąd przystępuje do rozpatrzenia sprawy Cybernetics Company² contra³ Harry Johns. Czy strony są obecne?

Adwokat: Tak, panie sędzio.

Sędzia: Pan występuje w imieniu...?

Adwokat: Jestem radcą prawnym firmy Cybernetics Comp., panie sędzio.

Sędzia: A gdzie jest pozwany?

Johns: Tu jestem, panie sędzio.

Sędzia: Zechce pan podać swoje personalia⁴?

Johns: Z ochotą, panie sędzio. Nazywam się Harry Johns, urodziłem się 6 kwietnia 1917 roku w Nowym Jorku.

Adwokat: W kwestii zasadniczej, panie sędzio. Pozwany mówi nieprawdę: on się wcale nie urodził.

Johns: Proszę, oto moja metryka⁵. [...] Ojciec mój, świętej pamięci Lexington⁶ Johns, miał warsztat samochodowy i wszczepił mi namiętność do tego zawodu. Mając siedemnaście lat, wziąłem pierwszy raz udział w wyścigach samochodowych. Odtąd startowałem zawodowo osiemdziesiąt siedem razy i zdobyłem do dnia dzisiejszego szesnaście razy pierwsze miejsce, dwadzieścia jeden razy drugie...

Sędzia: Dziękuję, te szczegóły nie należą do sprawy.

Johns: Trzy złote puchary, trzy złote puchary... [...]

Prezes Cybernetics Comp. Donovan⁷: O, zaciął się!

Johns: Nie doczekasz się pan tego.

Sędzia: Proszę o spokój! Czy ma pan zastępcę prawnego?

Johns: Nie. Bronię się sam. Moja sprawa jest czysta jak łza. [...] Jestem ofiarą nikczemnej działalności podstępnych rekinów...

Sędzia: Dziękuję. Panie radco Jenkins⁸, zechce pan przedstawić sądowi treść pozwu?

Adwokat: Tak jest, panie sędzio. Dwa lata temu pozwany uległ wypadkowi w czasie wyścigów samochodowych pod Chicago⁹ i stracił nogę. Zwrócił się wówczas do naszej firmy. Jak wiadomo, Cybernetics Company produkuje protezy rąk, nóg, sztuczne nerki, serca i inne zastępcze narządy. Pozwany nabył w sprzedaży ratalnej protezę lewej nogi i wpłacił pierwszą ratę. Po czterech miesiącach zwrócił się do nas ponownie, tym razem zamawiając protezy dwu rąk, klatki piersiowej i karku.

Johns: Błaga! Kark – to było na wiosnę, po wyścigu górskim.

Sędzia: Zechce pan nie przerywać.

Adwokat: Po tej, drugiej z kolei, transakcji zadłużenie pozwanego w firmie osiągnęło 2967 dolarów. Po dalszych pięciu miesiącach zwrócił się do nas w imieniu pozwanego jego brat. Pozwany przebywał wówczas w lecznicy Monte Rosa pod Nowym Jorkiem. Wypełniając nowe zamówienie, firma dostarczyła po wpłaceniu zaliczki szereg protez, których szczegółowa lista

Stanisław Lem (1921–2006)

– prozaik, eseista, autor utworów fantastycznonaukowych o perspektywach rozwoju współczesnej cywilizacji. Napisał m.in. powieści (*Obłok Magellana*, *Solaris*), opowiadania (*Dzienniki gwiazdowe*, *Bajki robotów*) i eseje (*Summa technologiae*, *Fantastyka i futurologia*) przetłumaczone na wiele języków.

¹ Johns – czyt. džonz

² Cybernetics Company – czyt. sajbe-netiks **kampany**

³ contra – czyt. kontra; przeciwko

⁴ personalia – dane osobowe, podstawowe informacje o osobie

⁵ metryka – akt urodzenia, dokument potwierdzający czyjeś narodziny

⁶ Lexington – czyt. leksington

⁷ Donovan – czyt. donowan

⁸ Jenkins – czyt. dženkinz

⁹ Chicago – czyt. szikago

załączona jest do akt. Między innymi figuruje tam zastępujący półkulę mózgową elektronowy mózg marki Geniak w cenie 26 500 dolarów. Zwracam uwagę Wysokiego Sądu na fakt, że pozwany zamówił u nas model Geniaka luksusowy, na stalowych lampach, z aparaturą do marzeń sennych w naturalnych kolorach, filtrem przyszłości i tłumikiem zmartwień, chociaż jawnie przekraczało to jego możliwości finansowe.

Johns: Pewno, wolelibyście, żebym kuśtykał teraz waszym seryjnym mózdzkiem!

Sędzia: Proszę o spokój!

Adwokat: Wobec takiego stanu rzeczy... Proszę Wysokiego Sądu, pozwany złośliwie utrudnia mi mowę, zagłuszając ją jakimś syczeniem, ćwierkaniem i zgrzytaniem. Wysoki Sąd zechce go upomnieć!

Sędzia: Panie Johns...

Johns: To nie ja, to mój Geniak. On tak zawsze, kiedy intensywnie myślę. Czy mam może odpowiadać za Cybernetics Comp.? Wysoki Sąd może upomnieć prezesa Donovana za brakoróbstwo!

Adwokat: W takim stanie rzeczy firma zwraca się do sądu z żądaniem przysądzenia jej pełnych praw własności do wyprodukowanego przez nią, znajdującego się tu, na sali sądowej, samozwańczego zespołu protez, który bezprawnie podaje się za Harry Johnsa.

Johns: Co za bezczelność! A gdzie jest Johns, według pana, jak nie tu?!

Adwokat: Tutaj na sali nie ma żadnego Johnsa, albowiem doczesne szczątki tego znanego czempiona wyścigowego spoczywają po trosze na różnych autostradach Ameryki. Tak więc wyrokiem sądu na naszą korzyść nie zostanie poszkodowana żadna osoba fizyczna, albowiem firma zawładnie jedynie tym, co się jej – od nylonowego pokrycia po ostatnią śrubkę prawowicie należy! [...]

Johns: Otóż, nabyłem protezy. Mniejsza o to, jakie one są. Mniejsza o to, że stale, czy chodzę, czy siedzę, czy jem, czy śpię, w głowie tak mi brzęczy, że musiałem się przeprowadzić do osobnego pokoju, gdyż budziłem w nocy brata. Że przez te zachwalane Geniaki, które są przerobionymi z demobilu¹⁰ maszynami rachującymi, wpadłem w natręctwo liczenia, tak że muszę wciąż liczyć płoty i koty, i słupy, i ludzi na ulicy, i Bóg wie co jeszcze. [...] W każdym razie miałem rzetelny zamiar opłacenia wszystkich należności, ale do pieniędzy mogę dojść, jedynie wygrywając wyścigi. Tymczasem miałem złą passę, wpadłem w przygnębienie, straciłem głowę i...

Adwokat: Pozwany sam przyznaje, że stracił głowę! Proszę, aby sąd zwrócił na to uwagę.

Johns: Nie przerywaj mi pan! Powiedziałem to nie w tym sensie. Straciłem głowę, zacząłem grać na giełdzie, przegrałem i musiałem się zadłużyć. Poza tym czułem się pod psem. Wciąż łupało mnie w lewej nodze, w oczach iskrzyło, miałem jakieś idiotyczne sny. [...] W tym czasie, osłabłego, ledwo ruszającego się, firma zaczęła ciągać mnie po sądach. [...] Kiedy znajdowałem się w tak ciężkich warunkach, firma zaskarżyła mnie, a kiedy jej bezwstydne

¹⁰ demobil – tu: sprzęt, który już wyszedł z użycia

¹¹ Goas – czyt. gołś

pretensje zostały przez sąd odrzucone, zwrócił się do mnie pewien ciemny typ, niejaki Goas¹¹, podeśłany mi przez prezesa Donovan. Ale wtedy o tym nie wiedziałem. Ten Goas przedstawił mi się jako monter-elektryk i powiedział mi, że na wszystkie moje dolegliwości, na te łupania i iskrzenia jest tylko jedna rada – żebym się dał do reszty zgenializować. W tym stanie zdrowia, w jakim się znajdowałem, nawet myśleć nie mogłem o wyścigach samochodowych, cóż więc miałem robić? Zgodziłem się, proszę Wysokiego Sądu, i Goas zaprowadził mnie na drugi dzień do działu montażowego Cybernetics...

Sędzia: To znaczy, że panu wyjęto?...

Johns: No, tak.

Sędzia: I na to miejsce włożono?...

Johns: No, tak, ale ja nie rozumiałem, dlaczego oni tak chętnie mi to zrobili, na dogodnych warunkach z długoterminową spłatą. Ale teraz to już dobrze wiem! Oni chcieli, proszę Wysokiego Sądu, żebym pozbył się tej starej półkuli! Bo przedtem sąd odrzucił ich roszczenia na tej podstawie, że ten biedny kawałek mojej starej głowy nie mógłby samoistnie wegetować, gdyby mi zabrano całą resztę, więc nic im sąd nie przyznał. Dlatego [...] podeśłali mi tego Goasa, żebym się sam zgodził na usunięcie tego starego kawałka i w ten sposób wpadł w sidła ich szatańskich planów! Ale to szaleństwo ma, na szczęście, krótkie nogi! [...] Ja jestem czempionem wyścigowym o nazwisku Harry Johns, a nie żadną maszyną.

Prezes Donovan: Nieprawda! Maszyną pan jesteś!

Johns: Taak? No, to kogo właściwie firma skarży? Na jaki adres opiewa pozew sądowy? Jakiejś maszyny czy mój, Mr. Johnsa? Panie sędzio, może zechce pan wyjaśnić tę kwestię...

Sędzia: Hm... no – pozew jest adresowany do Harry Johnsa. N. Jork, 44 Avenue¹².

Johns: Słyszysz pan, Mr Donovan? A poza tym, panie sędzio, pozwoli pan, że zadam jeszcze jedno pytanie w kwestii proceduralnej: czy prawo Stanów Zjednoczonych przewiduje w ogóle, żeby można występować sądownie przeciw maszynie? [...]

Sędzia: No... e... nie. Nie, tego prawo nie przewiduje.

Johns: Wobec tego sprawa jest całkiem prosta: albo ja jestem maszyną i wtedy ta rozprawa w ogóle nie może się odbyć, albowiem maszyna nie może być stroną w przewodzie sądowym, albo nie jestem maszyną, tylko osobą, a wtedy jakie prawa rości sobie do mnie jakaś tam firma? [...] Chciałem podkreślić, po pierwsze, że firma powinna łożyć na moje utrzymanie, bo nie mam z czego żyć. Zarząd Motoklubu unieważnił mój start w wyścigach [...] sprzed miesiąca, oświadczając, że moim samochodem kierowało „automatyczne bezludne urządzenie”! Kto mnie tak urządził? Oni! Firma Cybernetics, która wysłała do Motoklubu oszczerczy list paszkwilancki¹³! Odbierają mi chleb, więc niech płacą na moje utrzymanie i niech dostarczają mi części wymiennych! Może to moja wina, że tak się wciąż przepalam, to tu, to tam?! Mało tego, przy

¹² 44 Avenue – czyt. aweniu; 44 Aleja

¹³ paszkwilancki – zniesławiający, mówiący o kimś źle

każdym osobistym zetknięciu urzędnicy firmy, a szczególnie właściciele, znieważają mnie! Prezes Donovan proponował mi polubowne załatwienie sprawy: żebym się zgodził zostać reklamową makietą i osiem godzin dziennie sterczał w oknie wystawowym! [...] Za tę i podobne zniewagi będę skarżył firmę! A teraz proszę, by Wysoki Sąd zechciał przesłuchać mojego brata w charakterze świadka, gdyż zna on doskonale szczegóły sprawy.

Adwokat: Panie sędzio, zakładam protest przeciw wezwaniu brata pozwanego na świadka.

Sędzia: Czy ze względu na pokrewieństwo?

Adwokat: I tak, i nie... Rzec w tym, że brat pozwanego uległ w zeszłym tygodniu katastrofie lotniczej.

Sędzia: Aha, i nie może zjawić się przed sądem.

Brat Johnsa: Mogę, jestem tutaj.

Adwokat: Owszem, on może, ale rzecz w tym, że katastrofa miała dlań przebieg tragiczny i na zamówienie jego żony firma wykonała nowego brata pozwanego.

Sędzia: Nowego co?

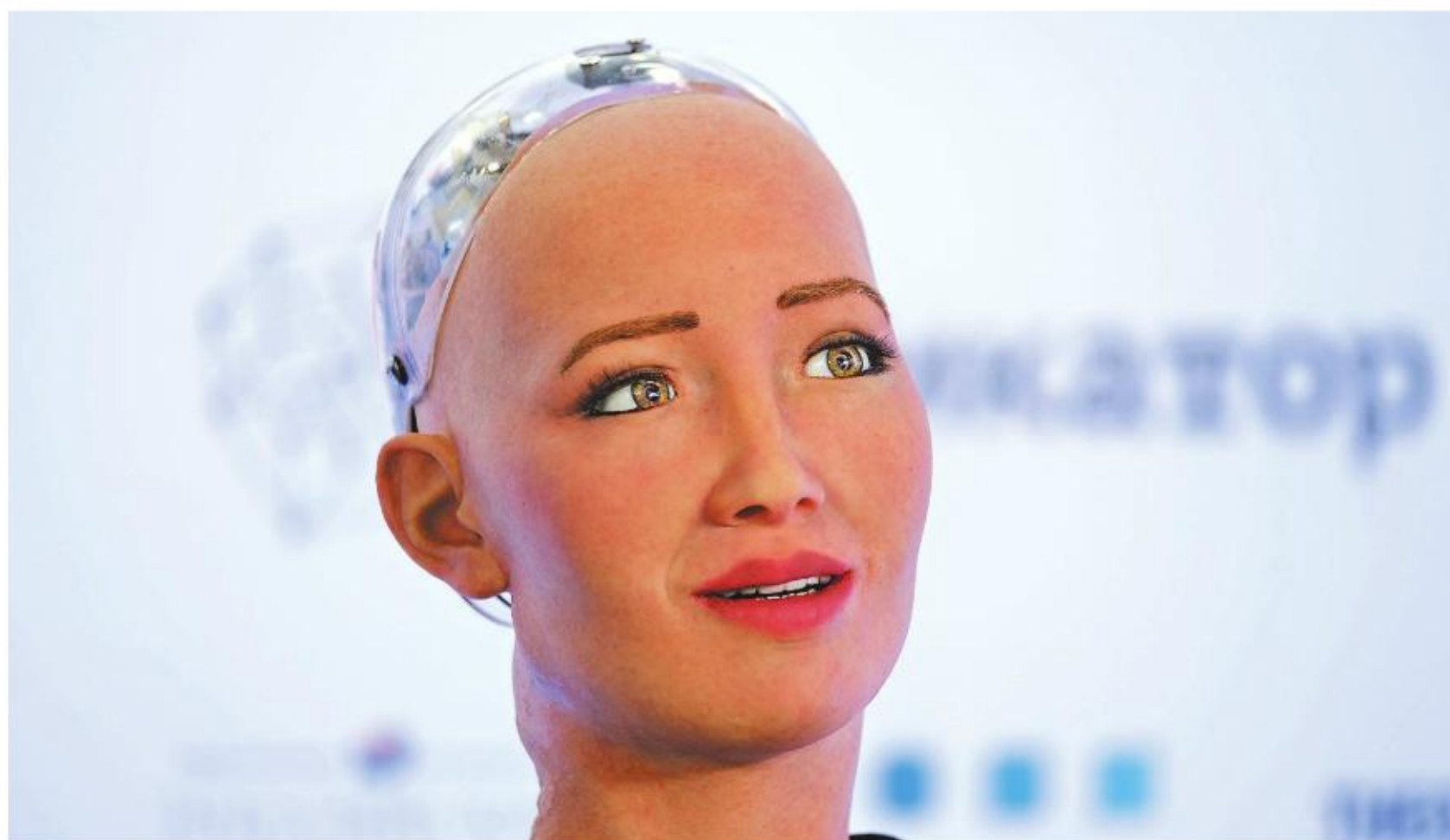
Adwokat: Nowego brata, a zarazem męża byłej wdowy.

Sędzia: Ach, tak...

Johns: No, to co z tego? Dlaczego brat nie może zeznawać? Przecież szwagierka zapłaciła należność gotówką.

Sędzia: Proszę o spokój! Ze względu na konieczność zbadania przez sąd dodatkowych okoliczności zarządzam odroczenie rozprawy.

1. Opisz cechy Mr. Johnsa jako obiektu ze sztuczną inteligencją. Co cię zadziwiło lub przerażyło w tym bohaterze?

Humanoidalny (podobny do człowieka) robot Sophia (czyt. sofia), wyposażony w sztuczną inteligencję, wyprodukowany przez firmę Hanson Robotics (czyt. robotiks) z Hongkongu

Ciekawe!

Utwór *Czy pan istnieje, Mr Johns?*, podobnie jak jego główny bohater, cieszy się nieśmiertelnością. Powstał w 1955 r. jako słuchowisko radiowe, w tym samym roku pojawił się jako tekst w czasopiśmie „Przekrój”. W 1968 r. Andrzej Wajda zrealizował półgodzinny film pt. *Przekładaniec* na podstawie scenariusza napisanego przez autora – Stanisława Lema. Rok później na bazie tego scenariusza BBC (brytyjska publiczna stacja radiowo-telewizyjna) zrealizowała teatr telewizji zatytułowany *Roly Poly* (czyt. roli poli). Natomiast w 2014 r. Białostocki Teatr Lalek przygotował przedstawienie oparte na tekście *Czy pan istnieje, Mr Johns?*

Porozmawiajcie o tym, jakie zastosowanie mogą mieć roboty wyposażone w sztuczną inteligencję.

Ciekawe!

W 2008 r. laureatem Oscara za najlepszy pełnometrażowy film animowany został *Wall-e* (czyt. łol-i), dzieło, które pokazuje przyszłość zanieczyszczonej Ziemi i jej mieszkańców ewakuowanych w 2105 r. na luksusowy kosmiczny liniowiec pasażerski, Aksjomat, na którym mają spędzić czas sprzątaną planetę przez roboty klasy wall-e. Plan, by uczynić Ziemię zdatną do zamieszkania, upadł, a ludzie pozostali na Aksjomacie przez siedem następnych stuleci. Tytułowy Wall-e to ostatni ze sprzątających robotów. W ciągu siedmiuset lat istnienia wykształciła się u niego zdolność okazywania uczuć i myślenia, charakterystyczna dla człowieka. Wall-e stworzył kolekcję rozmaitości, udomowił karalucha, w końcu obdarzył uczuciem Ewę – innego robota przybyłego na Ziemię w celu wysondowania stanu opuszczonej planety.

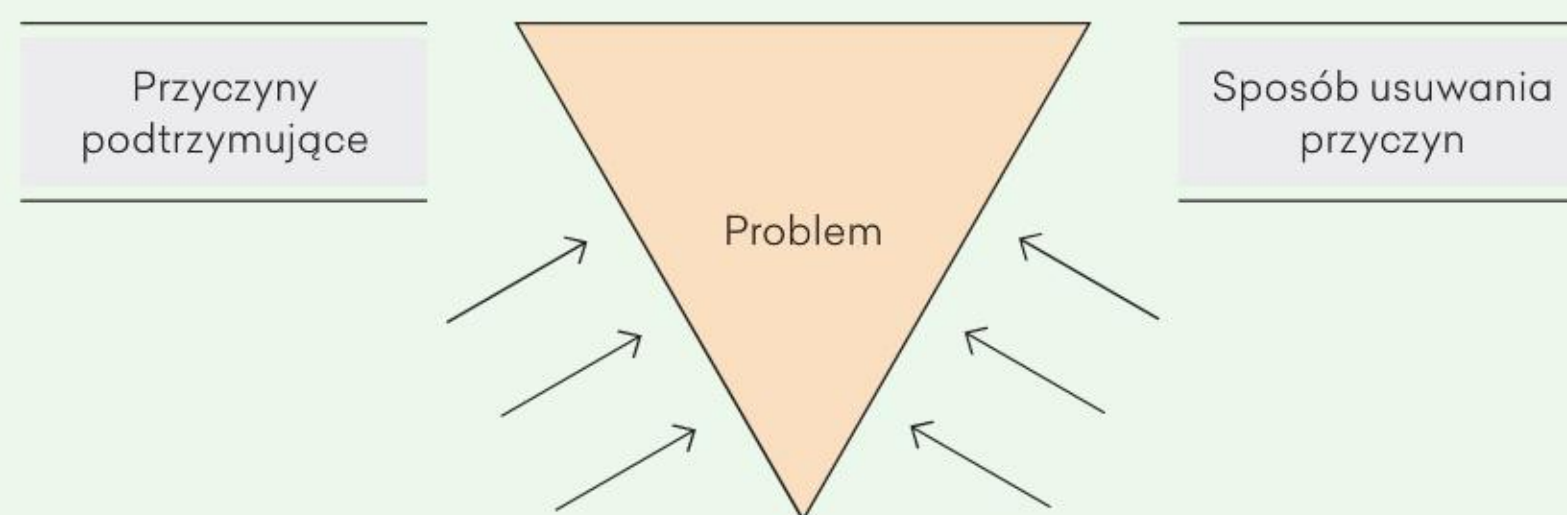
Robot Wall-e z filmu z 2008 r.

- 2. Wymień inne niezwykle zdarzenia z utworu, wynikające z wykorzystania motywu sztucznej inteligencji.
- 3. Odpowiedz na podstawie tekstu oraz własnych sądów na pytanie postawione w tytule.
- 4. Jakie cechy fantastyki naukowej występują w tym słuchowisku? Wskaż przykłady z tekstu.
- 5. Utwór Stanisława Lema to scenariusz słuchowiska radiowego. Do jakiego rodzaju literackiego można go zaliczyć? Przeanalizuj tekst pod tym kątem i przedstaw wniosek.
- 6. Przypomnij znane ci odmiany komizmu.
 - a) Które z nich rozpoznajesz w utworze Stanisława Lema? Wskaż odpowiednie cytaty z tekstu.
 - b) Co najbardziej rozbawiło cię w opisaney sytuacji? Podziel się swoją opinią w klasie.
- 7. Jakie problemy zostały poruszone w utworze Stanisława Lema? W jaki sposób je przedstawiono?
 - a) Ustalcie w parach, o czym jest tekst słuchowiska.
 - b) Przypomnijcie, czym się charakteryzuje satyra, i zapiszcie wniosek, uzupełniając podane zdania: *Utwór Stanisława Lema to satyra na... Tekst ma następujące cechy satyry...* Możecie wykorzystać sformułowania, które wydają wam się najtrafniejsze.

ludzka próżność	dążenie do sukcesu za wszelką cenę
niekontrolowany rozwój wysokich technologii	chirurgia plastyczna
wykorzystywanie wysokich technologii do błahych celów	bezduszny system reklamy, promocji i sprzedaży towarów i usług
słabość sądownictwa, zagmatwane przepisy prawa	styl życia celebrytów
marzenia o nieśmiertelności	brak poszanowania dla ludzkiego ciała
wykorzystywanie innych do zaspokojenia swoich potrzeb	zatarcie granic między światem natury a światem wynalazków techniki

- c) Przedstawcie innym uczniom swoją notatkę.
- d) Wybierzcie wspólnie trzy sformułowania (problemy), które powtarzały się najczęściej w waszych wyborach.
- e) Utwórzcie trzy zespoły – każdy z nich przeanalizuje jeden ze wskazanych problemów, pracując metodą trójkąta. Waszym zadaniem jest określenie przyczyn problemu oraz wyszukanie takich rozwiązań, które by je usunęły. Każdą przyczynę zapisujcie na oddzielnej „podporze”; podobnie każdy pomysł na działanie naprawcze – na oddzielnej linii po prawej stronie trójkąta.

Metoda trójkąta jest wykorzystywana przede wszystkim w procesie twórczego rozwiązywania problemów. Pomaga w poszukiwaniu odpowiedzi na pytania dotyczące przyczyn niepowodzeń, konfliktów, sytuacji trudnych oraz w planowaniu działań mających zaradzić zaistniałej sytuacji. Trójkąt odwrócony wierzchołkiem do dołu symbolizuje **problem**, który z jednej strony ma swoje przyczyny – **siły podtrzymujące** – a z drugiej strony – **siły hamujące** te przyczyny.

- f) Przygotujcie plakat promujący najlepszy, według was, sposób uniknięcia omawianego problemu.
8. Które ze znanych ci utworów literackich lub dzieł filmowych innych twórców tworzą obraz człowieka podobny do tego, jaki odnajdujemy w utworze Stanisława Lema? Podaj tytuł jednego z nich i uzasadnij swój wybór.
 9. Jakie dostrzegasz analogie (podobieństwa) między światem przedstawionym w utworze Stanisława Lema a współczesną, znaną ci rzeczywistością? Wymień kilka z nich.
 10. Wysoko zaawansowane technologie – nadzieja na doskonały świat czy zagrożenie dla człowieka? Zorganizujcie debatę klasową (lub szkolną) na temat *Świat wysokiej technologii*. Przygotujcie się do niej, wykorzystując podczas pracy w grupach metodę zwaną analizą SWOT.

Analiza SWOT to nazwa metody służącej do porządkowania oraz analizy informacji. Jest skrótowcem (akronimem) utworzonym od angielskich słów:

- S**trengths – czyt. strengs; mocne strony, atuty, zalety, przewaga;
- W**eaknesses – czyt. łiknesys; słabe strony, niedociągnięcia, trudności, wady;
- O**pportunities – czyt. oporzunitiz; szanse, możliwości;
- T**hreats – czyt. trits; zagrożenia, niebezpieczeństwa.

Popiersie Stanisława Lema w Alei Sław w Kielcach

Ciekawe!

Określenie sztuczna *inteligencja* zostało użyte po raz pierwszy w 1955 r. przez amerykańskiego informatyka Johna McCarthy'ego (czyt. dzona makartiego). Od tamtej pory „inteligentne maszyny” wkraczały w różne obszary nauki i życia, a obecnie wydają się niezbędne w wielu dziedzinach. Sztuczna inteligencja z jednej strony jest najbardziej interesującym kierunkiem rozwoju informatyki, ale z drugiej strony perspektywa powstania maszyn mogących samodzielnie myśleć i podejmować decyzje może rodzić niepokój.

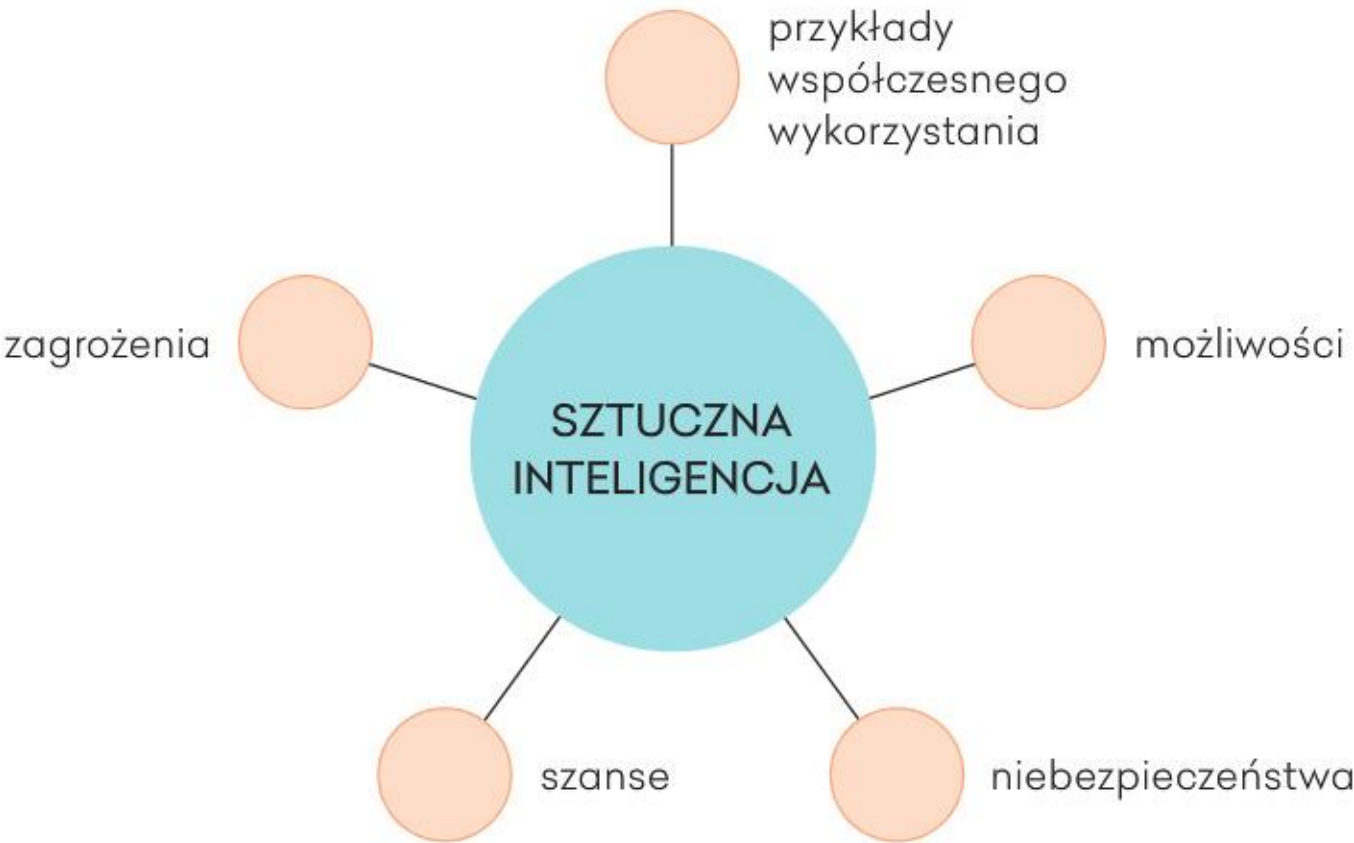

Przeprowadź sondę wśród członków rodziny i kolegów – ustal, w jakim stopniu rozwój nowoczesnych technologii budzi ich podziw oraz czego obawiają się w związku z coraz szerszym wykorzystaniem sztucznej inteligencji.

Analizując problem, zapisujemy ustalenia w tabeli według wzoru:

	Ocena pozytywna (+)	Ocena negatywna (-)
	S (mocne strony)	W (słabe strony)
Jak jest obecnie? Stan aktualny.		
	O (możliwości)	T (zagrożenia)
Jak może być? Prognozy na przyszłość.		

11.
-
- Porozmawiajcie na temat pozytywnych i negatywnych aspektów stworzenia sztucznej inteligencji (w skrócie SI, w języku angielskim *artificial intelligence*, AI, czyt. atifiszał intelidżens, ej aj), np. użycia wieloczynnościowych robotów zastępujących ludzi w codziennym życiu. Opracujcie mapę myśli.

5.2 Bomba dla każdego – w przyszłości (gwara ludowa, stylizacja językowa, opowiadanie twórcze)

Podejmij temat

- Uzupełnij luki w tekście sformułowaniami, których oczekuje czytelnik spodziewający się realistycznego opowiadania o zanikającej kulturze wsi.

Trochę trudno nam było rozmawiać, bo tego roku _____ szczególnie jakoś licznie się zleciały _____ i za stodołą sobie uwiły _____, coraz też któryś w powietrze wzlatywał i głośnym _____ swoim słowa nasze tłumił.

– Ano, wydajemy ją za męż – westchnął gość. Ino żeby awantury jakiej na weselu nie było – dodał strapiony.

– Co by miała być? – odpowiedziałem. Przecie to jest wesele _____, no nie?

Posiedzieliśmy jeszcze kwadrans, popatrzyli, jak dzieci wracają drogą z _____, jak stary Józwa zwozi do stodoły _____, a potem pożegnał się i poszedł.

- Przeczytaj opowiadanie Sławomira Mrożka. Zwróć uwagę na świat przedstawiony. Co jest w nim niezwykłego?

Sławomir Mrozek **Wesele w Atomicach**

(fragmenty)

Hej, wysoko ci u nas technika stanęła, wysoko...

Pan młody miał pod lasem niezły kawał laboratorium i coś ze dwa reaktory¹ wedle cesarskiego gościńca, zaś w samym obejściu nieduży, ale schludny zakład chemicznej syntezy². Pannie młodej ojciec dawał w posagu całą siłownię³, w dobrym punkcie, w samym środku wsi, przy kościele. A do tego miała w malowanym kufrze chyba ze sześć patentów⁴ z dziedziny biochemii. Nic dziwnego, że młodzi byli dobrani i rodzice obojga wnet się na małżeństwo zgodzili. I ogłoszono w Atomicach wesele.

Akurat żem walcował⁵ blachę na zimno, jak brat panny młodej przyszedł na wesele mnie zapraszać. Był ci to postawny uczony, kolega mój jeszcze z katedry⁶. Boga pochwalił, bose nogi na słomiance wytarł i na zydlu⁷ przysiadł.

Trochę trudno nam było rozmawiać, bo tego roku odrzutowce szczególnie jakoś licznie się zleciały i pola startowe za stodołą sobie uwiły, coraz też któryś w powietrze wzlatywał i głośnym świergotem swoim słowa nasze tłumił.

– Ano, wydajemy ją za męż – westchnął gość. – Ino⁸ żeby awantury jakiej na weselu nie było – dodał strapiony.

– Co by miała być – odpowiedziałem. – Przecie to jest wesele pokoju, no nie?

¹ reaktor – urządzenie do pozyskiwania energii jądrowej

² chemiczna synteza – reakcja chemiczna polegająca na łączeniu się substancji prostych w bardziej złożone

³ siłownia – tu: zakład produkujący prąd

⁴ patent – dokument poświadczający wyłączne prawo do czerpania zysków z wykorzystania wynalazku

⁵ walcować – poddawać np. metal obróbce plastycznej

⁶ katedra – znajdujące się na podwyższeniu biurko wykładowcy na uczelni, tu: uczelnia, szkoła wyższa

⁷ zydel – stołek z drewna

⁸ ino – tylko

Sławomir Mrożek (1930–2013) – polski dramatopisarz, prozaik, rysownik, autor satyrycznych utworów poruszających problemy obyczajowe, społeczne, filozoficzne i psychologiczne. Najśłynniejsze jego utwory to dramaty *Tango* i *Emigranci*.

⁹ melioracja – zabiegi polegające głównie na osuszaniu lub nawadnianiu gruntów w celu polepszenia ich jakości

¹⁰ oczepiny – weselny zwyczaj ludowy

¹¹ powała – sufit

¹² elektroliza – procesy wywołane przepływem prądu przez substancję go przewodzącą (elektrolit)

¹³ komora ciśnień – szczelne pomieszczenie z urządzeniami pozwalającymi na wytwarzanie w nim podciśnienia

¹⁴ termostat – urządzenie dbające o utrzymanie określonej stałej temperatury

Posiedzieliśmy jeszcze z kwadrans, popatrzyli, jak dzieci wracają drogą z uniwersytetu, jak stary Józwa zwozi do stodoły paliwo, a potem pożegnał się i poszedł.

Nadszedł dzień wesela. Trochę nieporęcznie wypadło, bo akurat w tym czasie zaczęli u nas przekształcać przyrodę. To, co było zalesione, ucywilizowano, ale za to zmeliorowano⁹, zaś pustynię zalesiono. Rzekę zawrócono, żeby popłynęła w drugą stronę. W związku z tym droga do kościoła wypadła nieco dalej, zaś u mnie na podwórku powstała wielka tama o poważnym znaczeniu gospodarczym, tak że drzwi się całkiem nie odmykały i z trudnością można było wyjść z domu.

Kiedym na miejsce przyszedł, akurat zaczynały się oczepiny¹⁰. Druhny śpiewały: „Jak cię będą czepić,/spójrz do powały¹¹,/żeby twoje dzieci/czarne oczka miały”.

Potem zrobiły jej elektrolizę¹² i wyprowadziły do komory ciśnień¹³.

Tymczasem gości przybywało. Wszyscy byli w ludowych termostatach¹⁴ nałożonych na granatowe garnitury kort-tenis. Niektórym już się kurzyło ze skafandrów. Na podwórku podchmieleni piloci trzaskali z rur wydechowych. Psy szczekały.

Ale dopiero po kościele zaczęła się prawdziwa zabawa.

Stałem na przyzbie¹⁵, żeby przedwieczornym powietrzem odetchnąć. Z izby dochodziły różne dźwięki muzyki dodekafonicznej¹⁶, to znów syntetycznej. Coraz to buchały przyśpiewki a przytupywania. [...]

Wesele trwało w pełni, gdy jakoś przed jedenastą wyskoczył na środek młody Smyga zza rzeki, tancerz zawołany, pieśniarz i filut¹⁷. Okręcił się parę razy, stanął przed orkiestrą i zaśpiewał na poczekaniu: „Już się przed wsią naszą/jasna przyszłość mości/przez szczęście społeczeństw do szczęścia ludzkości!/Oj, dana, oj, dana!”.

Bardzo się to wszystkim spodobało. Powstał śmiech i głośnie brawa. Ale już młody Pieg odbił się, wyciął hołubca¹⁸, czapkę na bok skrzył i zaśpiewał w odpowiedzi: „Najpierw trzeba zacząć/od spraw moralności/do szczęścia społeczeństw/przez ducha czystości!/Hop, dziś!”.

Na to znowu śmiech i brawa. Poniektórzy zaczęli krzyczeć na Smygę, żeby Piegowi się odciął. Ale ten nic nie rzekł, jeno cichaczem Piega zaszedł i niespodziewanie wypalił go głowicą atomową¹⁹, co ją miał schowaną za pazuchą²⁰. Pieg zatoczył się i zaczął promieniować, ale zdążył jeszcze guzik u surduta nacisnąć i z wyrzutni, co ją miał ukrytą w prawej nogawce, rakietę średniego zasięgu prosto w czoło tamtemu puścić. Byłby niewątpliwie Smygę wykończył, gdyby nie to, że mu ostatni człon rakiety nie odpalił i przez to nastąpiła dewiacja²¹ z kursu. Cofnął się Smyga, zakołysał i oparł o barierę ciepłą, ale ta pękła i Smyga poleciał w głąb temperatury, przy stale wzrastającym jej współczynniku.

– Ludzie, co robicie?! – zawołał ojciec panny młodej, wskazując na staroświecki, ścienny licznik Geigera²².

Ale już gwałt się podniósł i rwetes, i na środku izby zaczęły szybko wyrastać ogromne niebieskie paprocie – zwyczajna rzecz przy wzmożonej radioaktywności²³ w zamkniętym pomieszczeniu. Już i inne rakiety latać zaczęły; jeden tylko Bańbuła zachował przyzwoitość i konwencjonalnie²⁴ rznął nożem. Wtem gwizd ostry się rozległ. To gospodarz, widząc, że inaczej gości nie uspokoi, skoczył do domowego rezerwuaru²⁵, odkręcił kurek i gazy bojowe na izbę puszczając, rozpoczął zakazanie. Rzucili się wszyscy do kombinezonów, ale mój okazał się nieszczelny, ponadto śpiący już trochę byłem, więc postanowiłem zaniechać zabawy i pomału do domu się zbierać.

Noc była jasna, bo od zagrody, gdzie odbywało się wesele – takie promieniowanie biło, że bez trudu drogę znajdowałem. Szło się rześko, bo deszczyk radioaktywny też skropił raz i drugi. Trochę mi tylko to przeszkadzało, że czułem ssanie w organizmie – no, ale po zabawie to rzecz zwyczajna – no i to, że zaczęły mi wyrastać dodatkowe nóżki, po trzy pary z każdej strony, zielony róg na czole, a na grzbiecie chitynowy²⁶ pancerzyk. Jakoś jednak dobrnąłem do chałupy, przelazłem przez szparę w ramie okiennej i znalazłszy sobie zaciszne miejsce na listwie za szafą, z dala od pajaków – zasnąłem spokojnie, rozpamiętując, jak to było na tym hucznym weselisku.

¹⁵ przyzba – wał ziemi usypany wokół wiejskiej chaty

¹⁶ dodekafonia – technika komponowania utworów muzycznych za pomocą 12 dźwięków

¹⁷ filut – figlarz, żartowniś

¹⁸ hołubiec – celowe uderzenie obcasem o obcas podczas tańca

¹⁹ głowica atomowa – element broni jądrowej

²⁰ pazucha – schowek znajdujący się pod ubraniem na piersi

²¹ dewiacja – silne odchylenie od normy

²² licznik Geigera – czyt. gajgera; urządzenie służące do wykrywania promieniowania jądrowego

²³ radioaktywność – promieniotwórczość, po przekroczeniu pewnego poziomu promieniowanie ma szkodliwy wpływ na organizm ludzki

²⁴ konwencjonalnie – tradycyjnie, zgodnie z ustalonymi zwyczajami

²⁵ rezerwuar – zbiornik

²⁶ chitynowy – zbudowany z chityny, czyli substancji tworzącej m.in. pancerze skorupiaków (np. raków, skorpionów)

Ciekawe!

Podczas obrzędu oczepin, zwanego też *przedbabinami*, *czepieniem* albo *czepinami*, panna młoda symbolicznie przechodziła ze stanu panieńskiego w zamężny. Nazwa oczepiny pochodzi od wyrazu czepiec – nakrycia głowy, które zakładano młodej mężatce w dniu ślubu po uprzednim zdjęciu jej panieńskiego wianka. Przed nałożeniem czepca młodej kobiecie skracano też włosy, najczęściej poprzez obcięcie jej warkocza. Dawniej czepiec weselny szyto z białego płótna, ozdabiano pięknymi haftami i był on najczęściej podarunkiem dla panny młodej od jej matki chrzestnej.

-
1.

Czego spodziewa się odbiorca, czytając pierwsze słowa opowiadania? Jakich obrazów oczekuje, a jakie odkrywa? Porozmawiajcie o tym.
2.

Uporządkuj podane wyrazy i wyrażenia, grupując je w odpowiednich rubrykach tabeli w zeszyte. W razie wątpliwości sprawdź znaczenie słowa w słowniku języka polskiego.

chałupa	muzyka dodekafoniczna	druhna	elektroliza
gościniec	hołubiec	katedra	komora
licznik Geigera	oczepiny	patent	posag
pryzba	rezerwuar	siłownia	muzyka syntetyczna
synteza	termostat	zmeliorować	zydel

Terminologia naukowa, specjalistyczna	Słownictwo związane z dawną kulturą wsi

- a)

Przypomnij sobie wiadomości na temat gwar (s. 136 w części 1 podręcznika). Wskaż przykłady słownictwa gwarowego w opowiadaniu. Ustal, z jakiej gwary pochodzi dane słowo.
- b)

Powiedz, jaki efekt powstaje wskutek połączenia w jednym tekście terminów naukowych i słów z gwary ludowej.

3.

Porównaj tekst uzupełniony przez ciebie na początku lekcji z odpowiednim fragmentem opowiadania Mrożka.
- a)

Wskaż różnice i powiedz, jaki świat powstał dzięki zabiegom pisarza.
- b)

Przypomnij, czym jest stylizacja językowa (s. 139 w części 1 podręcznika). Uzasadnij, że kreacja świata przedstawionego w opowiadaniu Sławomira Mrożka opiera się na nietypowej stylizacji języka utworu.
- c)

Wybierz dowolny fragment opowiadania *Wesele w Atomicach* i wykonaj na nim podobne przekształcenie.

Przeczytaj definicje groteski zamieszczone w słowniku języka polskiego i w encyklopedii. Ustal, czy świat przedstawiony w opowiadaniu Mrożka ma cechy groteski.

groteska

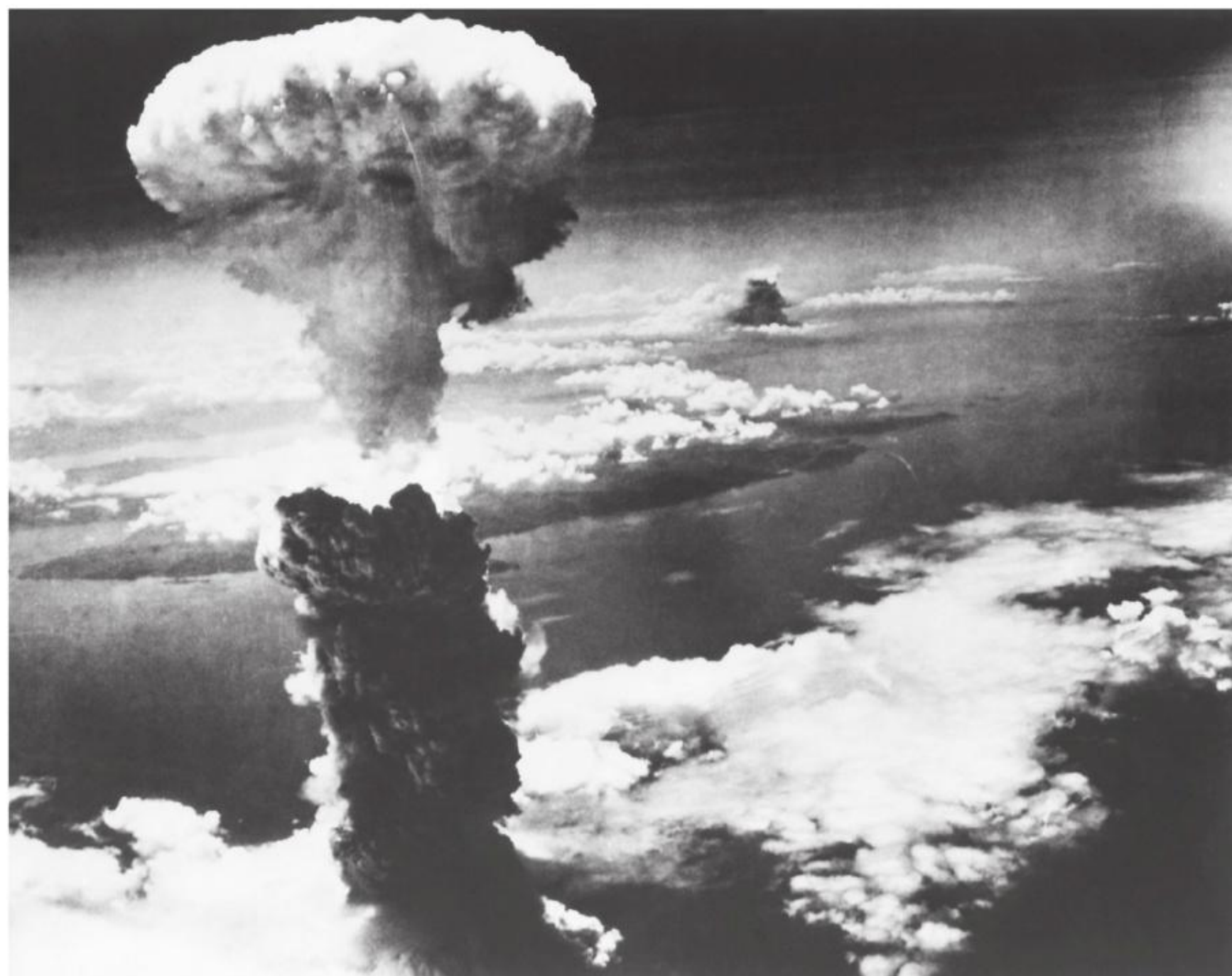
1. «szczególny rodzaj komizmu polegający na przejaskrawianiu świata przedstawionego i zestawianiu kontrastów»
2. «utwór literacki, muzyczny lub plastyczny oparty na takich zasadach»
3. «sytuacja, wydarzenie absurdalne»

Słownik języka polskiego PWN

groteska [fr. *grotesque* ‘dziwaczny’, ‘dziwaczność’], lit. określenie szczególnego rodzaju komizmu, którego właściwością jest ostentacyjne odrzucenie przyjętych zasad prawdopodobieństwa, prowadzące do powstania zdeformowanego, niezgodnego z wizją zdroworoządkową, obrazu rzeczywistości;

Encyklopedia PWN

5. Opisz atomicki świat. Ustal, na czym polega jego absurdalność.
- a) Wypisz nazwy obiektów znajdujących się na terenie wsi oraz urządzeń, z których korzystają jej mieszkańcy. Wyjaśnij, do czego im służą.
 - b) Scharakteryzuj atomiczán – weź pod uwagę to, gdzie zdobywają wiedzę oraz ich zachowanie na weselu.

Chmura w kształcie grzyba po wybuchu bomby atomowej, która eksplodowała nad Nagasaki, w Japonii, 9 sierpnia 1945 r. podczas II wojny światowej

Poszukaj informacji na temat skutków wybuchu bomby atomowej w Hiroszimie i Nagasaki w czasie II wojny światowej. Jakie refleksje i wnioski nasuwają ci się po poznaniu tych faktów?

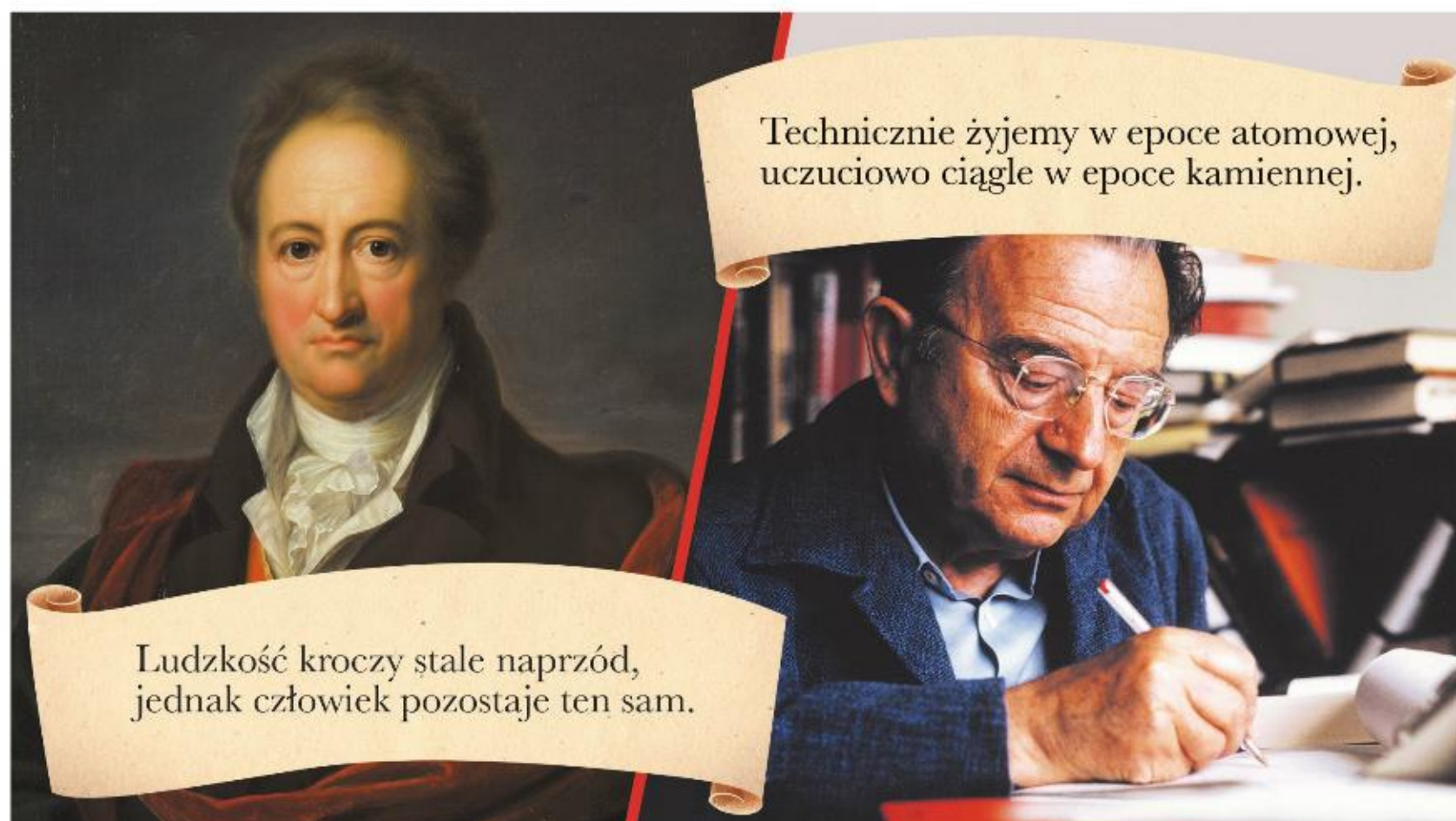
Opowiadanie będzie ciekawsze, jeśli je urozmaicisz, np. wprowadzisz informację o czasie akcji, opiszysz miejsce zdarzeń, przytoczysz rozmowę bohaterów, dodasz monolog jednej z postaci, krótko scharakteryzujesz któregoś z bohaterów czy przywołasz wydarzenie z przeszłości, w którym brał udział. Warto zaplanować punkt kulminacyjny albo nagły zwrot akcji i podsumować wydarzenia trafną puentą, czyli sformułowaniem podkreślającym przesłanie opowieści.

Do jakiego znanego dzieła nawiązuje grafika? Omów zaprezentowaną scenę i jej znaczenie.

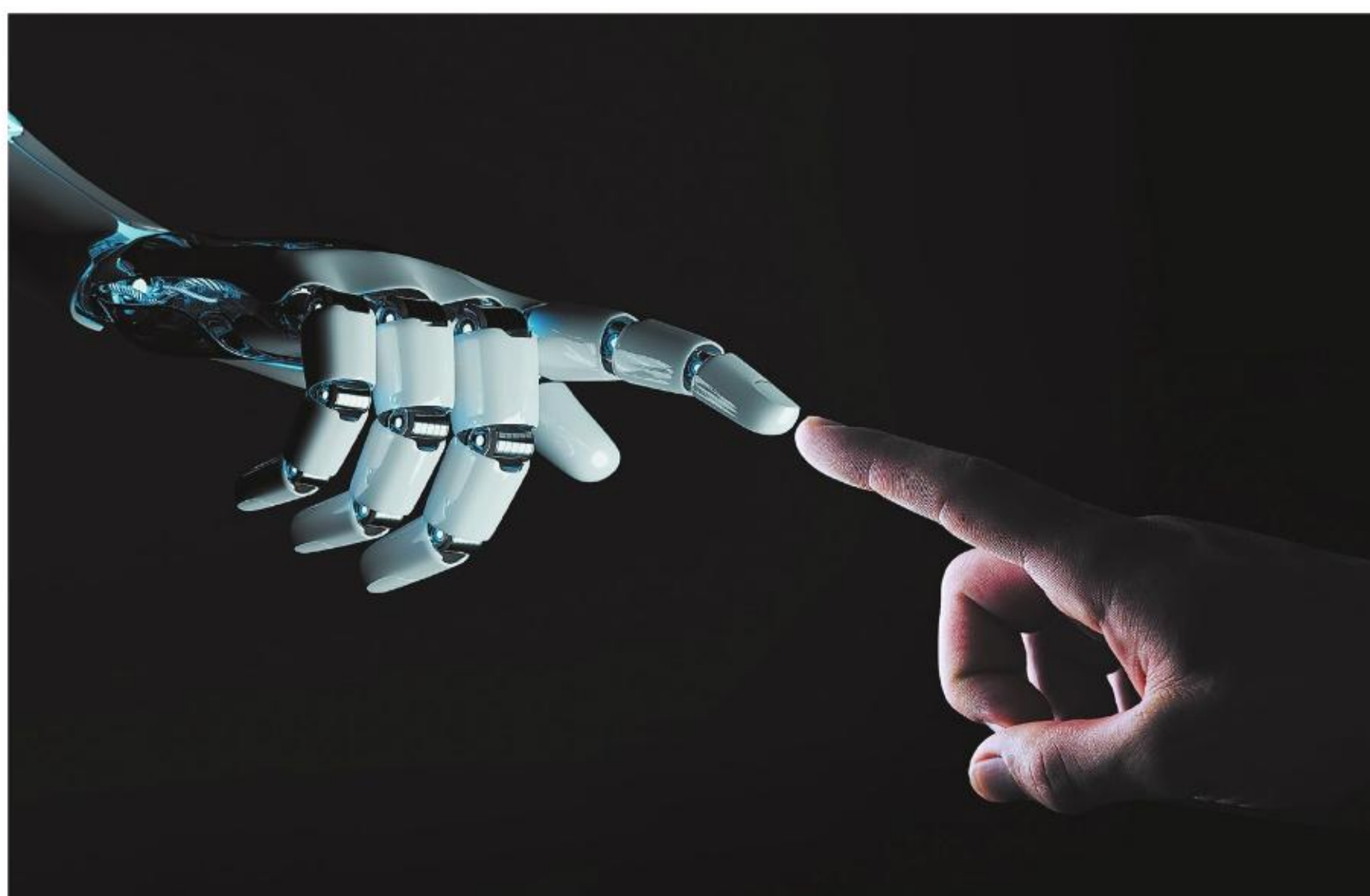
- 6.** Rozwój różnych dziedzin nauki, prace nad nowymi technologiami, maszyny rozumne – to łatwo rozpoznawalne symbole postępu cywilizacyjnego. Sztuczna inteligencja wydaje się jednakowo fascynująca i przerażająca... A ludzie? Jak zmieniają się ich myśli, uczucia, emocje? Czy w ogóle się zmieniają? Porozmawiajcie przez chwilę na temat spostrzeżeń Johanna Wolfganga Goethego (czyt. getego), poety żyjącego na przełomie XVIII i XIX wieku, oraz XX-wiecznego filozofa – Ericha Fromma. Jak rozumiecie ich przesłanie? Jako kontekst weźcie pod uwagę opowiadanie Sławomira Mrożka.

Johann Wolfgang Goethe (1749–1832)

Erich Fromm (1900–1980);
fot. Rainer Funk / Müller-May,
Wikipedia, CC BY-SA 3.0

- 7.** Napisz opowiadanie twórcze, którego puentą uczynisz myśl Johanna Wolfganga Goethego lub Ericha Fromma.

5.3 Taki świat byłby piękny (wypowiedź argumentacyjna, głos polemiczny, przemówienie)

Podejmij temat

¹ Wergiliusz – właśc. Publiusz Wergiliusz Maro (70–19 p.n.e.), wybitny rzymski poeta, autor słynnej epopei pt. *Eneida*

- Przeczytaj tekst i podaj swoją propozycję idealnego świata.

Ludzkość zawsze marzyła o życiu w świecie szczęśliwym. Dla rzymskiego poety Wergiliusza¹ taką oazą szczęścia była Arkadia – grecka kraina, w której spokojny żywot na łonie natury wiedli pasterze i rolnicy. Zawrotną karierę motywów arkadyjskich w późniejszej literaturze, aż po czasy najnowsze, zrozumieć nietrudno – marzenia człowieka pozostają przecież niezmiennie... Od czasów starożytnych wyobraźnię ludzi poruszała również wizja wysp szczęśliwych, istniejących gdzieś na krańcach świata lub wręcz w zaświatach – jako nagroda za życie godne i bogobojne. W średniowieczu dużą popularnością cieszyła się opowieść o ziemskim raju, który początkowo umieszczano na Wschodzie, w Azji, a następnie na odległych archipelagach. To, czego brakowało w życiu codziennym, miało istnieć tam – na wyspach. Żeglarze, którzy wyruszali z Europy, by odkrywać nowe lądy, kierowali się chęcią poznania kuli ziemskiej i zdobycia bogactw, ale były to także podróże szlakiem marzeń o krainie szczęśliwości. Obrazy wysp szczęśliwych odnajdujemy w wielu utworach, a wśród nich jeden zajmuje w historii literatury europejskiej miejsce szczególne – *Utopia*. Jest to tytuł dzieła angielskiego pisarza Tomasza Morusa (opublikowanego w 1516 roku) i zarazem nazwa wymaginowanej wyspy, na której panują sprawiedliwość, braterstwo i szczęście. Tytuł ten stał się z czasem nazwą pospolitą – utopiami zaczęto określać wymyślone idealne światy.

Hans Holbein (czyt. holbajn) Młodszy, *Portret Tomasza Morusa*, 1527

Drzeworyt z wydania *Utopii* Tomasza Morusa

- Według mnie w idealnej krainie powinny panować... Rozwiń tę myśl w kilku zdaniach. Powiedz, czy realne jest, aby twoja wizja się spełniła, czy raczej pozostanie utopią.
- Przeczytaj fragment *Miasta Słońca* Tomasza Campanelli (czyt. kampaneli). Zwróć uwagę na opis organizacji idealnego społeczeństwa.

Tomasz Campanella (1568–1639) – włoski filozof i pisarz, dominikanin. Jego najsłynniejszym dziełem jest *Miasto Słońca* (ok. 1602), w którym przedstawił utopijną wizję państwa istniejącego na jednej z wysp Oceanu Indyjskiego.

Tomasz Campanella **Miasto Słońca**

(fragmenty)

Głową państwa jest w Mieście Słońca kapłan, którego zwą w swoim języku HOH. [...] U jego boku stoją trzej współwładcy: Pon, Sin i Mor, co w naszym języku brzmi: Moc, Mądrość i Miłość. [...]

Edward Hicks (czyt. hiks), *Królestwo Pokoju*, 1830–1840

Mają tylu funkcjonariuszy, ile my rozróżniamy cnót: a więc jest funkcja zwana Wielkoduszność, jest Męstwo, Czystość, Szczodroblowość, Sprawiedliwość, Przemysłność, Szczerość, Dobroczynność, Wdzięczność, Pogoda, Pilność, Wstrzemięźliwość itd. Wybiera się na nie ludzi, których cnoty już od dzieciństwa w szkole uznano za najbardziej dla tych zajęć odpowiednie. A ponieważ nie można spotkać wśród nich ani rozboju, ani podstępnych mordów, ani gwałtu, ani innych zbrodni, o które my się nawzajem oskarżamy, przeto oni ścigają u siebie niewdzięczność, złośliwość, odmowę uczciwego zadośćuczynienia, opieszałość, przygnębienie, zapalczywość, obmowę, kłamstwo, którego nienawidzą więcej niż zarazy. [...] W Mieście Słońca obowiązki i zajęcia nakłada się na wszystkich, tak że każdemu wypada pracować zaledwie cztery godziny

dziennie; pozostały czas obywatele mogą obrócić na przyjemną naukę, dysputy¹, czytanie, opowiadanie, spacer, na rozwijanie ducha i ciała, czemu się też z radością oddają. Nie wolno u nich uprawiać gier wymagających pozycji siedzącej, takich jak gra w kości, kamienie, szachy itp. Grają natomiast w piłkę, palanta, w obręcz, mocują się, rzucają oszczepem, strzelają z łuku itd.

Ponadto twierdzą, że skrajna nędza rodzi nikczemność, chytrość, podstęp, robi z ludzi złodziei, zdrajców, wyrzutków, kłamców, krzywoprzysięzców itp., bogactwo zaś prowadzi do buty, pyszałkowatości, nieuctwa, rodzi oszukańców, samochwałów, arogantów, ludzi o sercu twardym i nieczułym. Wspólnota dopiero czyni wszystkich bogatymi i biednymi zarazem; bogatymi – ponieważ wszystko mają, biednymi – gdyż na własność niczego nie posiadają; i dlatego nie oni służą rzeczom, lecz rzeczy im.

tłum. L. i R. Brandwajnowie

- 1. Na podstawie tekstu scharakteryzuj ustrój panujący w Mieście Słońca: system władzy, prawa i obowiązki obywateli, stosunki społeczne, organizację pracy, podział dóbr itd.
- 2. Ustal, jakimi ludźmi są idealni mieszkańcy Miasta Słońca.
 - a) Wypisz w zeszycie nazwy funkcji pełnionych przez odpowiednich mieszkańców miasta i dopisz do każdej z nich antonimy, np. *wielkoduszość – małoduszość, wyrachowanie*.
 - b) Sprawdź, które z zapisanych przez ciebie antonimów znalazły się wśród cech „ściganych” w tej społeczności. Wyjaśnij, w jakim znaczeniu zostało w tekście użyte słowo „ścigany”.
 - c) Scharakteryzuj idealnego obywatela społeczności przedstawionej w tekście.
- 3. Oceń, w jakim stopniu ustrój Miasta Słońca można określić jako utopijny, czyli niemożliwy do zaistnienia w rzeczywistości – wymień trzy przeszkody utrudniające jego wprowadzenie.
- 4. Zdecydujcie, czy chcielibyście żyć w takim świecie. W tym celu przeprowadźcie głosowanie, a jego wyniki zapiszcie w tabeli.

Ustrój Miasta Słońca		Liczba głosów	
		za	przeciw
system władzy			
prawa obywateli			
obowiązki obywateli			
organizacja pracy			
podział dóbr			

Po analizie notatek w tabeli sformułujcie wnioski i zapiszcie w zeszytach.

¹ dysputy – dyskusje, rozmowy

Ciekawe!

Niemiecki rzemieślnik, twórca pierwszej przemysłowej metody druku – Johannes Gutenberg – dzięki ruchomej czcionce i swojej prasie drukarskiej przyczynił się w XV wieku do poszerzenia kręgu odbiorców książek. Pięć wieków później idea dotarcia z książką do szerokiej publiczności ożyła za sprawą inicjatywy pod nazwą Projekt Gutenberg. Ważne w historii literatury książki – tym razem w postaci elektronicznej – mają szansę zdobyć nowych odbiorców dzięki bezpłatnemu udostępnieniu ich w internecie. Jedną z pozycji na ponad 50-tysięcznej liście tytułów elektronicznych wolnych (darmowych) książek, czyli e-booków (czyt. i-buków) znalazło się *Miasto Słońca* Tomasza Campanelli.

5. Zdefiniuj wartości wyznawane przez obywateli Miasta Słońca.
 - a) Powiedz, jak je rozumiesz, jeśli trzeba – odszukaj ich słownikowe definicje.
 - b) Którą z tych wartości należy, według ciebie, szczególnie pielęgnować dzisiaj, w naszym życiu społecznym? Uzasadnij swoją odpowiedź, przywołując kilka przykładów z życia.
6. Jakie mogłyby być pozytywne i negatywne skutki urzeczywistnienia zasad obowiązujących mieszkańców Miasta Słońca? Przed udzieleniem odpowiedzi zapoznaj się z tekstem polskiego filozofa Józefa Marii Bocheńskiego (1902–1995), zamieszczonym w książce pt. *Sto zabobonów* (zabobonów, czyli przesądów, działań opartych na przekonaniu o istnieniu mocy nadprzyrodzonych, które mogą być źródłem szczęścia lub nieszczęścia).

UTOPIA. Tytuł fantazji św. Tomasza Morusa, znaczy tyle, co „bezmiejsce”, tj. ustrój nigdzie nieistniejący. Dziś oznacza fantastyczny, niemożliwy do urzeczywistnienia ustrój polityczny i społeczny. Utopia jest więc rodzajem mitu odnoszącego się do ustroju. Związany z tym zabobon twierdzi, że utopia, choć wiadomo, że jest fałszywym, niemożliwym ideałem, jest mimo to pożyteczna, bo zapładnia myśl ludzką i pobudza do czynu. Otóż, aczkolwiek być może tak jest, jedna rzecz jest pewna: że w dziejach utopie odgrywały prawie zawsze złowrogą rolę, stając się przyczyną masowych mordów, zniewalania ludzi i innych nieszczęść. W XX wieku taką rolę odegrały dwie utopie: hitlerowska i komunistyczna. Każda z nich kosztowała miliony żyć ludzkich. Wiara w pożyteczność utopii jest więc nadzwyczaj niebezpiecznym zabobonem.

Podzielcie się na dwie grupy. Jedna, zgadzająca się z poglądami filozofa, rozwinie – na podstawie własnej wiedzy historycznej – argumenty przemawiające za złowrogą rolą XX-wiecznych ideologii nazwanych przez Józefa Marię Bocheńskiego utopiami. Druga przedstawi **głos polemiczny** w tej sprawie. Wykorzystajcie odpowiednio wybrane wyrazy, zwroty i wyrażenia.

Zgadzam się...

- To prawda, że...
- Ja także, jak Józef Maria Bocheński...
- Przekonuje mnie stwierdzenie...
- Zgadzam się z poglądem...
- Fakty przemawiają za...
- Historia dowodzi, że...
- Jest pewne, że...
- Ja także sądzę, że...
- Z pewnością (bez wątpienia, niewątpliwie) przemawia za tym...

Polemizuję...

- Nie zgadzam się z tezą, że...
- Wątpliwe jest, aby...
- To absurd...
- Nie ma racjonalnych dowodów na to, że...
- Historia dowodzi, że...
- Fakty przemawiają za...
- Jest pewne, że...
- Protestuję wobec poglądów...
- Z pewnością (bez wątpienia, niewątpliwie) przemawia za tym...

8. Przygotuj przemówienie, w którym wyrazisz swoje poglądy na temat możliwości stworzenia przez ludzi idealnego społeczeństwa. Zastosuj w nim przynajmniej dwa zdania złożone podrzędnie.

Słowo **polemika** pochodzi od greckich wyrazów *polemikós* ('wojowniczy, wrogi') oraz *pólemos*, czyli 'wojna, spór'. Polemika oznacza pisemną lub słowną dyskusję na sporny temat związany np. z polityką, religią, sztuką czy literaturą. Może również dotyczyć oceny bieżących wydarzeń. Jeśli temat jest istotny dla szerokiej grupy społeczeństwa, głos w dyskusji zabierają osoby prezentujące sprzeczne poglądy – przedstawiciele świata nauki i sztuki, politycy, celebryci oraz reprezentanci innych określonych grup społecznych.

5.4 Przejrzeć się w cudzych oczach (cechy narratora)

Podejmij temat

Wyjaśnij, dlaczego postacie przedstawione na obrazie różnią się znacznie rozmiarem.

Nawet nie czytając *Podróży Guliwera*, powieści napisanej w 1726 r. przez Jonathana Swifta (czyt. dżonatana słyfta), większość z was zapewne zna wybrane wątki tego utworu lub przynajmniej tytułową postać, ponieważ przygody Guliwera stały się inspiracją dla twórców filmów oraz autorów komiksów. Tytułowy podróżnik, Guliwer, zawędrował m.in. do kraju olbrzymów – Brobdingnagu. To kraina, jak stwierdza powieściowy podróżnik, „zupełnie odłączona od reszty świata”.

- a) Porozmawiajcie o tym, co może znaczyć takie stwierdzenie.
- b) Podajcie kilka możliwych konsekwencji braku kontaktów olbrzymów z innymi miejscami na ziemi.
- c) Zdecydujcie, które ze skutków izolacji można by uznać za pozytywne, a które – za negatywne.

Richard Redgrave (czyt. riczard retgrejf), *Guliwer w Brobdingnagu*, XIX w.

Podczas czytania fragmentu *Podróży Guliwera* zwróć uwagę na skutki izolacji olbrzymów od reszty świata.

Jonathan Swift (1667–1745) – pisarz angielski. Zasłynął jako autor utworów satyrycznych, piętnujących nieprawidłowości w życiu politycznym i społecznym Anglii. Największą popularność przyniosła mu powieść *Podróże Guliwera* (1726), w której obok fantastycznych przygód bohatera zostały zaprezentowane fikcyjne krainy – rządzone i funkcjonujące na innych zasadach niż państwa europejskie.

Jonathan Swift **Podróże Guliwera**

(fragment)

Lemuel Guliwer po wizycie w państwie Liliputów trafia do Brobdingnagu – kraju olbrzymów. Jest tam obnoszony po jarmarkach jako osobliwość, a następnie dostaje się na dwór królewski, gdzie w rozmowach z władcą państwa przedstawia, według siebie w najlepszym świetle, panujący w ojczystej Anglii ustroj i jej obywateli. Król Brobdingnagu z informacji uzyskanych od podróżnika wyciąga wnioski niespodziewane – twierdzi, że „większa część współczesników Guliwera jest najszkodliwszym rodzajem robaków, jakiemu natura na powierzchni ziemi czołgać się pozwołała”. Skąd taka reakcja króla? Przeczytaj opowieść...

Trzeba atoli¹ wybaczyć Królowi, który żyjąc zupełnie odłączony od reszty świata, nie zna obyczajów i zwyczajów innych narodów. Ten niedostatek wiadomości będzie zawsze przyczyną wielu przesądów i ograniczonego sposobu myślenia, od czego my i bardziej oświecone kraje Europy jesteśmy wolni. Byłoby rzeczą śmieszną, żeby wyobrażenia o cnocie i występku jednego króla obcego, gdzieś tam daleko mieszkającego, miały być brane za prawidła i maksymy dla całej ludzkości do naśladowania.

Dla potwierdzenia tego, co mówię, i pokazania nieszczęśliwych skutków ograniczonej edukacji opiszę rzecz jedną, w którą może trudno będzie uwierzyć. Dla zyskania sobie łaski królewskiej podałem mu sposób robienia prochu, od jakich trzech- lub czterechset lat wynalezionego, którego największe nawet kupy jedna isierka zapala, iż może góry w powietrze wysadzać, z trzaskiem i hukem od piorunowego większym. Powiedziałem mu, że wsypawszy część tego prochu w rurę mosiężną² lub żelazną, można ciskać kulą ołowianą lub żelazną z taką prędkością i gwałtownością, że nic nie wytrzyma jej siły; że wielkie kule, przez zapalenie tego prochu z rury wypędzone i wyrzucone, łamią, wywracają i walą całe pułki i rotę, kruszą najmocniejsze mury, obalają najogromniejsze wieże, zatapiają największe okręty z tysiącami majtków³; [...] że tenże proch wsypany w kulę żelazną, którą rzuca się jedną machiną, pali i tłucze domy, rzuca na wszystkie strony błyskawice i piorunuje wszystko, cokolwiek się nawija, a używamy tych kul żelaznych przy obleganiu miast. Powiedziałem Królowi, że umiem robić ten proch cudowny [...] i że mógłbym tego sekretu nauczyć poddanych Jego Królewskiej Mości, jeśliby tego żądał; że za pomocą prochu tego mógłby zburzyć najmocniejsze w królestwie swoim miasto, jeśliby się kiedy ważyło zbuntować i monarsze swemu sprzeciwić; że mu tę małą czynię przysługę na znak wdzięczności za wyświadczone mi dobrodziejstwa.

Król był przerażony opisaniem tak okropnych prochu mego skutków i zdawał się nie pojmować, w jaki sposób słaby, nędzny, podły, nikczemny, po ziemi czołgający się robak, do mnie podobny (tak raczył się wyrazić), mógł wymyślić rzecz tak straszną i mówić o niej sposobem tak poufałym, iż zdaje się, że rzeź i spustoszenie, które ten wynalazek dziki powoduje, ma jedynie za fraszkę.

¹ atoli – jednak

² mosiężna – zrobiona z mosiądzu, czyli stopu miedzi z cynkiem oraz innymi metalami

³ majtek – chłopiec okrętowy, który wykonywał proste czynności związane z żeglugą oraz prace porządkowe na statku

– Musiał być – rzekł – jakim złym geniuszem, nieprzyjacielem całego stworzenia ten, co ten proch wynalazł.

Oświadczył mi, że chociaż wiadomość o nowych odkryciach w kunsztach i rzemiosłach największe mu sprawia ukontentowanie⁴, wolałby utracić poł królestwa niżeli używać tak nieszczęsnego sekretu, o którym zakazał mi pod karą śmierci kiedykolwiek wspominać.

Otóż nędzny skutek niewiedzy i ograniczonych nauk tego monarchy bez edukacji! Ten pan, ozdobiony wszystkimi przymiotami⁵, które jednać mogą uszanowanie i miłość narodów, zaszczycony rozumem mocnym i bystrym, mądrością wielką, umiejętnością gruntowną [...] odrzuca przez delikatne i niepotrzebne skrupuły⁶, o których w Europie pojęcia nie mamy, najlepszą sposobność zostania absolutnym panem życia, wolności i dóbr poddanych swoich. Nie czynię ja tego z myślą poniżenia cnót i mądrości tego monarchy, który przez to w opinii angielskiego czytelnika wiele niezawodnie straci, ale mniemam, iż wada jego pochodzi tylko z prostoty, ponieważ naród ten jeszcze nie doprowadził polityki do tej sztuki, do jakiej doprowadziły ją wysokie umysły europejskie.

Przypominam sobie, że dnia jednego, rozmawiając z Królem, powiedziałem mu przypadkiem o wielkiej liczbie tomów napisanych u nas o sztuce rządzenia, czyli polityce. Król oświadczył na to (czego nie mogłem przypuścić),

⁴ ukontentowanie – zadowolenie

⁵ przymioty – zalety

⁶ skrupuły – wątpliwości powstrzymujące kogoś przed podjęciem określonych działań

⁷ dowcip – tu: rozum

⁸ gardłowy występek – przestępstwo karane śmiercią

Węgierski znaczek pocztowy ilustrujący scenę z powieści *Podróż Gullivera*, 1979

iż bardzo złe myśli powziął o dowcipie⁷ naszym, i dodał, że wszelkimi skrytościami, wybiegami i intrygami w postępach bądź monarchy, bądź jego ministrów niewypowiedzianie się brzydzi. [...] Umiejętność rządzenia pojmował Król bardzo ciasno, opierając ją na zdrowym rozsądku i rozumie, na sprawiedliwości i łagodności, na prędkim rozstrzyganiu spraw tak cywilnych, jako i kryminalnych, i na innych podobnych postępach, które nikomu nie są trudne i o których nie ma nawet co mówić. Na koniec odezwał się, że gdyby kto dokazał, aby dwa kłosa albo dwa źdźbła ziela rosły na tym kawałku ziemi, na którym przedtem rośło tylko jedno, więcej by miał u narodu ludzkiego zasługi i istotniejszą by krajowi swemu uczynił przysługę aniżeli cała rzesza polityków naszych. [...]

W tym kraju nie wolno ustanawiać prawa, w którym byłoby więcej słów niż liter w abecadle, a tych jest dwadzieścia i dwie. Mało nawet jest praw takich, co by się do tej długości rozciągały. Wszystkie są wyrażone w słowach jak najjaśniejszych, jak najprostszych, a naród ten nie jest ani tak dowcipny, ani tak bystry, żeby w nich mógł znajdować rozmaite znaczenia. Nadto pisać komentarze do praw jest u nich gardłowym występkiem⁸. Co się zaś tyczy wyroków w sprawach cywilnych lub kryminalnych, to tak mało ich wydano, że naród ten nie może się poszczycić wielką zręcznością w tej mierze.

tłum. anonimowe z 1784 r.

- 1. Które z waszych prognoz dotyczących skutków izolacji znalazły potwierdzenie we fragmencie *Podróży Guliwera*? Porozmawiajcie o nich.
- 2. Scharakteryzuj świat przedstawiony we fragmencie powieści. Został zaprezentowany w sposób realistyczny czy fantastyczny? Uzasadnij swoją odpowiedź kilkoma przykładami z tekstu.
- 3. Kto jest narratorem w poznanym fragmencie powieści?
 - a) Scharakteryzuj narratora, przytocz cytaty go ujawniające.
 - b) Ustal na podstawie tekstu, czy jest to narrator obiektywny.
- 4. Jaki stosunek do europejskich „osiągnięć” w dziedzinie życia politycznego i społecznego ma Guliwer, a jak ocenia je władca Brobdingnagu?

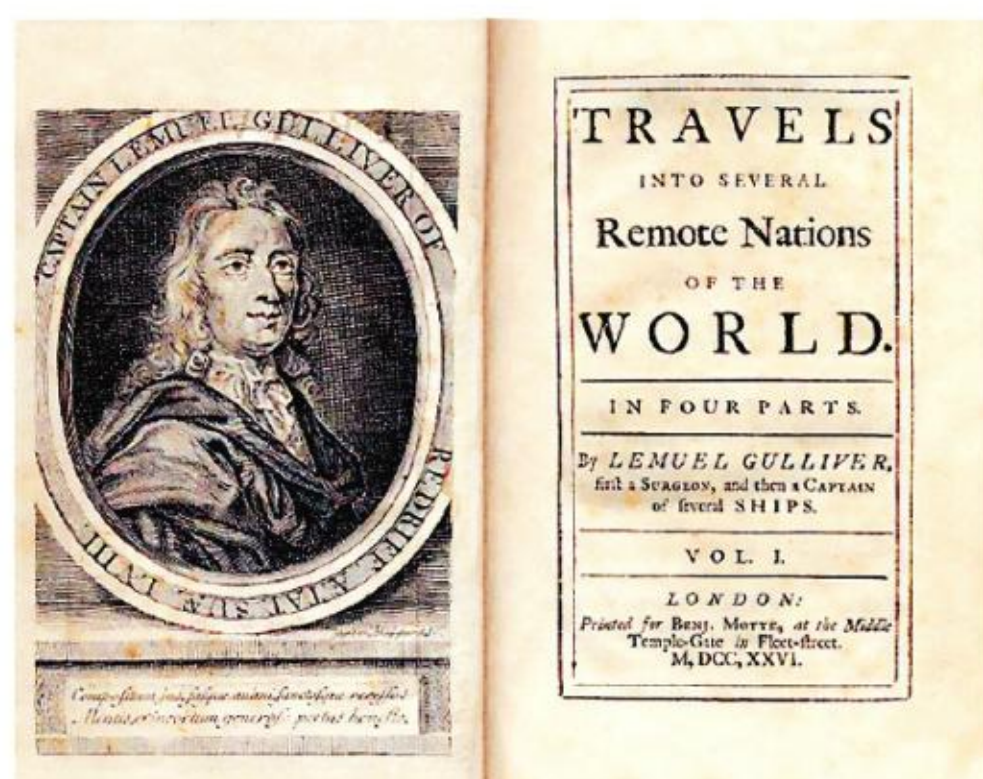
Osiągnięcie cywilizacyjne	Ocena Guliwera	Ocena władcy Brobdingnagu
wynalezienie prochu strzelniczego		
polityka („sztuka rządzenia”)		
prawo		

A jaka jest twoja ocena tych „osiągnięć”? Zapisz w zeszycie kilkuzdaniową notatkę na ten temat.

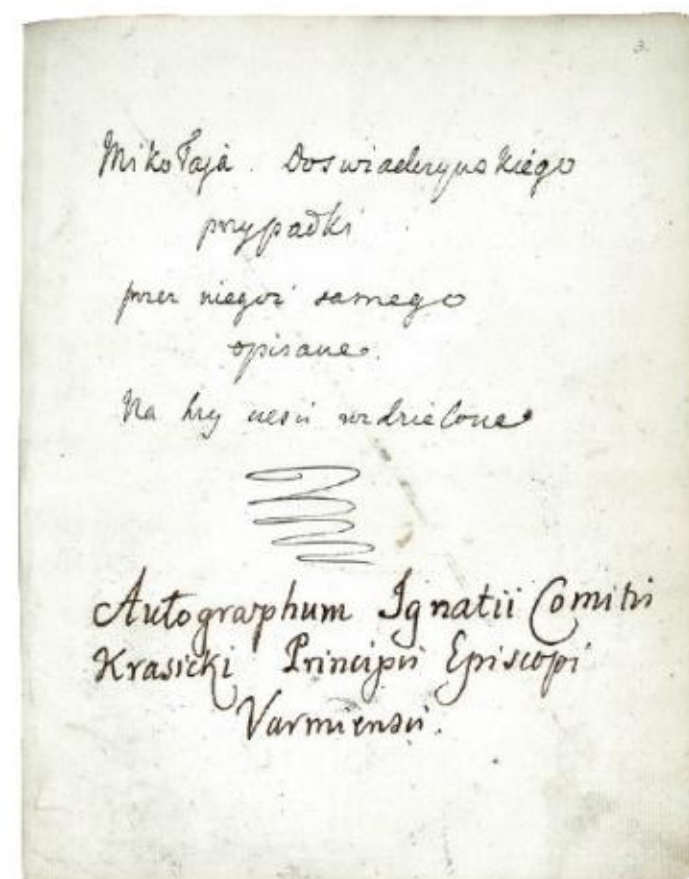
5. Czy autor powieści zgadza się z poglądami bohatera-narratora, czy z nimi polemizuje? Wskaż w tekście fragmenty, które pozwalają to stwierdzić.
6. Powszechnie uważa się, że *Podróże Guliwera* to nie tylko opis nieistniejących krain, lecz również obraz ośmieszający obyczaje oraz stosunki społeczne XVIII-wiecznej Anglii i Europy. Czy tylko XVIII-wiecznej? Przedstaw argumenty przemawiające za możliwością odniesienia utworu Swifta także do współczesnych czasów.
7. Zastanówcie się i wymieńcie trzy główne bolączki współczesnego świata.
 - a) Zapiszcie wasze propozycje.
 - b) Ustalcie, które się powtarzają najczęściej.
 - c) Zaproponujcie zmiany umożliwiające wyeliminowanie niekorzystnych zjawisk.

TAK JEST	➔	TAK BYŁOBY LEPIEJ
NAZWANIE ZJAWISKA		PROPOZYCJA ZMIANY
OPIS ZJAWISKA		UZASADNIENIE
SKUTKI NEGATYWNE		PRZEWIDYWANE SKUTKI

☀️ Przeczytaj informacje z części *Ciekawe!* na marginesie i wymień przynajmniej trzy wspólne cechy krain, które odwiedzili bohaterowie powieści Jonathana Swifta oraz Ignacego Krasickiego. Jak myślisz, dlaczego twórcy pochodzący z różnych krajów podjęli podobną tematykę w swoich powieściach?

Strona tytułowa powieści *Podróże Guliwera* z 1726 r.

Strona tytułowa rękopisu powieści *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*

Ciekawe!

Ignacy Krasicki – znany wam autor bajek – napisał utwór *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki* (uznawany za pierwszą polską powieść nowożytną). Tytułowy bohater, uciekając przed wierzycielami (osobami, wobec których ma spore długi), dostał się na statek płynący do Indonezji, jednak na skutek rozbicia okrętu podczas burzy trafił na egzotyczną wyspę Nipu. Poznał tam społeczność kierującą się zupełnie odmiennymi zasadami niż ówczesne państwa europejskie. Rozwiązania wprowadzone przez mieszkańców wyspy budziły zdziwienie młodego Polaka. Nipuanie byli sobie równi nie tylko pod względem społecznym i materialnym, ale również ubierali się identycznie i nosili takie same fryzury. Inną ich osobliwością był stosunek do zwierząt – nie zabijali ich i nie jedli, ich pożywienie stanowiły jedynie jarzyny, owoce, nabiał oraz pieczywo. Na wyspie Nipu nie używano też ostrych narzędzi, a edukacja dzieci obejmowała przede wszystkim nauczanie zasad etycznych i moralnego postępowania.

5.5 Gdzie są te wyspy szczęśliwe (analiza i interpretacja wiersza metodą czterokrotnego czytania)

Podejmij temat

- Porozmawiajcie o tym, jakie wizje szczęśliwych krain tworzy się współcześnie. Dlaczego w poprzednich wiekach umieszczano je na wyspach, a obecnie najczęściej są umiejscawiane w przestrzeni kosmicznej i znajdują się na odległych planetach?
- Czy zdarzyło ci się kiedyś, że czytając książkę po raz drugi (albo oglądając powtórnie film, obraz, słuchając kolejny raz piosenki itp.), odkryłeś na nowo ten utwór? Dostrzegłeś niezauważone wcześniej szczegóły, inaczej sformułowałeś przesłanie, miałeś inne przemyślenia? Przeczytaj informacje o metodzie czterokrotnego czytania tekstu, następnie podejmij próbę głębszego poznania wiersza Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego *Prośba o wyspy szczęśliwe*.

Metoda czterokrotnego czytania

Metoda kilkakrotnego czytania tekstu przyda ci się w wielu sytuacjach, niekoniecznie związanych z analizą i interpretacją utworu literackiego. Pomoże np. przy poznawaniu nowych partii materiału umieszczonych w podręcznikach przedmiotowych. Zatem warto ją poznać i przećwiczyć. Zanim przystąpisz do czytania, przygotuj kartki w czterech kolorach, np. zieloną, niebieską, żółtą i różową.

Etap I Praca indywidualna

- 1) Połóż przed sobą zieloną kartkę, weź do ręki długopis. Przeczytaj cicho wiersz, a podczas lektury (lub zaraz po niej) zanotuj swoje spontaniczne myśli, spostrzeżenia, uwagi. Oprzyj się wyłącznie na pierwszym wrażeniu, nie zatrzymuj się na fragmentach wiersza, nie wracaj do już przeczytanych wersów.
- 2) Odłóż zapisaną kartkę i weź następną, tym razem niebieską. Powtórz cichą lekturę i zanotuj na niej swoje uwagi – czego dotyczy wiersz, do kogo jest skierowany, kto się wypowiada, o czym i w jaki sposób mówi.
- 3) Kolej na trzecie czytanie. Teraz swoje spostrzeżenia i uwagi zanotuj na żółtej kartce.
- 4) A teraz przeczytaj wiersz po raz czwarty, spostrzeżenia zanotuj na różowej kartce.
- 5) Odłóż notatki i w razie potrzeby poczekaj, aż inni zakończą pracę.

Etap II Zadania wykonywane w cztero- lub pięcioosobowych zespołach

- 1) Przygotujcie cztery arkusze papieru większego formatu potrzebne do stworzenia plakatów. Wybierzcie też formę prezentacji swoich wniosków, np. punkty, tabela, mapa myśli, rysunek z objaśnieniami.

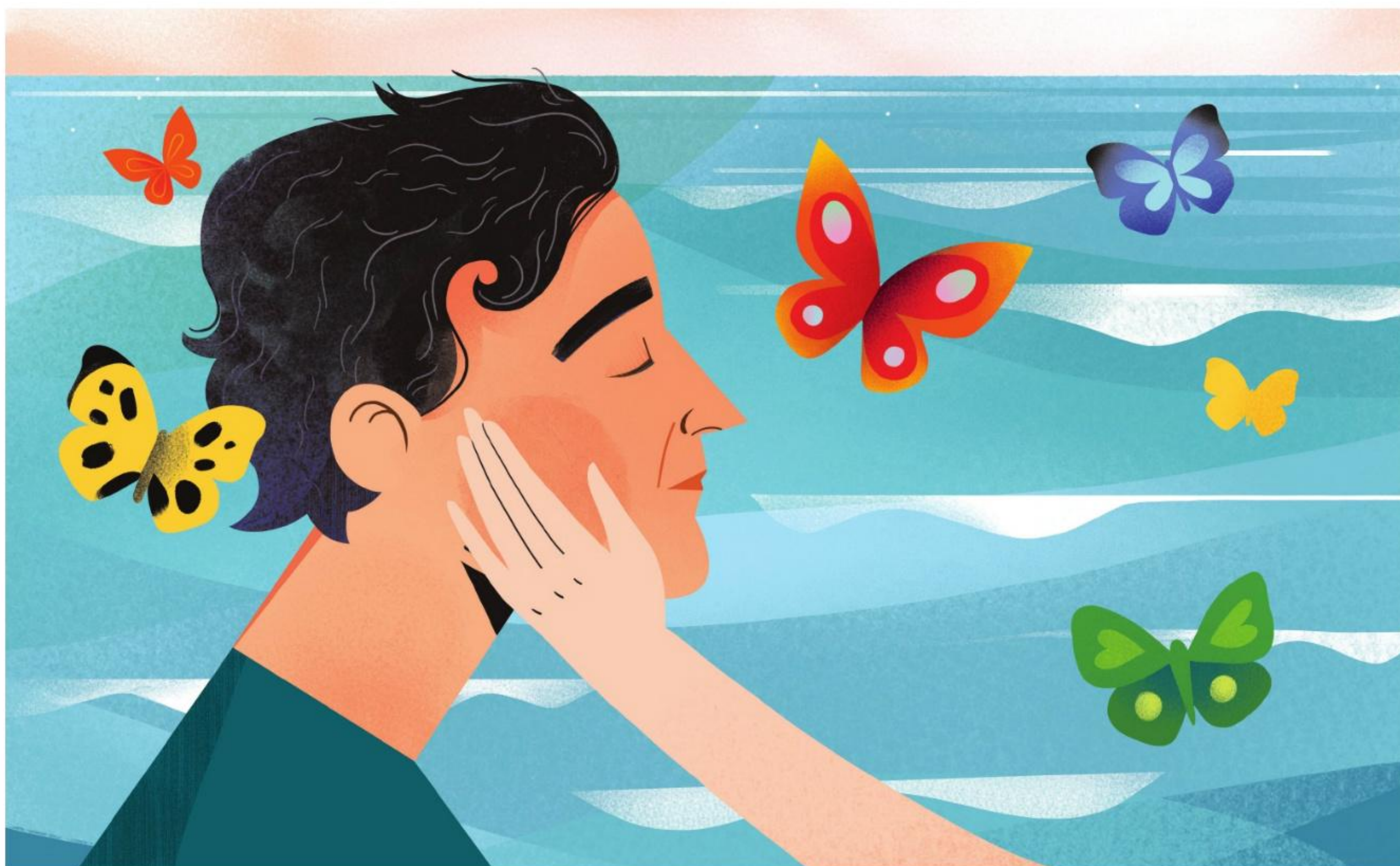
- 2) Odczytajcie notatki, które powstały na zielonych kartkach, przedyskutujcie je, ustalcie wnioski i zapiszcie na plakacie oznaczonym rzymską cyfrą I. Czynności te powtórzcie, omawiając zapiski z kartek w pozostałych kolorach. Powinny powstać cztery plakaty z wnioskami.
- 3) Wszystkie zbiorcze notatki, czyli plakaty nr I–IV, przedstawcie koleżankom i kolegom w klasie.

Konstanty Ildefons Gałczyński **Prośba o wyspy szczęśliwe**

A ty mnie na wyspy szczęśliwe zawieź,
wiatrem łagodnym włosy jak kwiaty rozwieź, zacałuj,
ty mnie ukołysz i uśpij, snem muzykalnym zasyp, otumań,
we śnie na wyspach szczęśliwych nie przebudź ze snu.

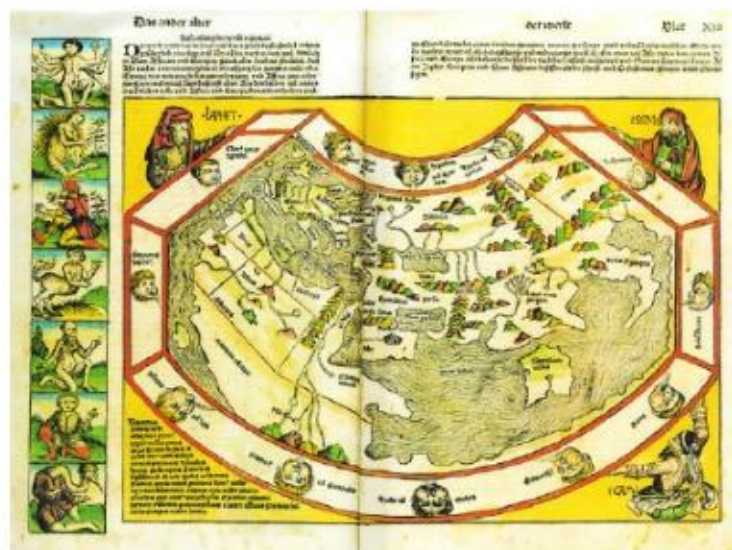
Pokaż mi wody ogromne i wody ciche,
rozmowy gwiazd na gałęziach pozwól mi słyszeć zielonych,
dużo motyli mi pokaż, serca motyli przybliż i przytul,
myśli spokojne ponad wodami pochyl miłością.

Konstanty Ildefons Gałczyński – patrz
część 1 podręcznika, s. 173.

Ciekawe!

W mitologii greckiej część Hadesu (świata zmarłych) nosiła nazwę Wyspy Szczęśliwe – udawały się tam dusze ludzi, którzy w nagrodę za swoje uczciwe życie mieli zaznać wiecznego spokoju. W starożytności uważano, że wyspy te są położone na Atlantyku, na zachód od Libii.

Średniowieczna mapa, na której widoczne są trzy wyspy na Oceanie Atlantycznym u północnych wybrzeży Afryki opisane jako Wyspy Szczęśliwe – drzeworyt z *Kroniki Norymberskiej* (zwanej też *Kroniką Świata*), XV w.

W grudniu 1491 r. w Norymberdze zawieszono czteroosobową spółkę, której udziałowcy w celach zarobkowych postanowili wydać atrakcyjną i bogato ilustrowaną książkę (do tej pory popularnością cieszyła się przede wszystkim Biblia). Poszukaj informacji dotyczących *Kroniki świata*, a dowiesz się, co interesowało czytelników żyjących u schyłku XV wieku.

1. Podsumujcie pracę z tekstem, opartą na metodzie czterokrotnego czytania – znajdźcie w swoich notatkach odpowiedzi na pytania:
 - Jakie, wcześniej niedostrzeżone, szczegóły zwróciły waszą uwagę podczas ostatniego etapu ćwiczenia?
 - Kto jest podmiotem lirycznym, jakie ma cechy? Do kogo adresuje swoją wypowiedź?
 - Jaki związek łączący podmiot liryczny z adresatem wiersza można zauważyć w utworze?
 - W jakiej sytuacji podmiot wypowiada swój monolog? Czy można ją dokładnie określić?
 - Czy przywołana w wierszu miłość to wyłącznie uczucie łączące zakochanych?
 - Czym są wyspy szczęśliwe w wypowiedzi podmiotu lirycznego z wiersza K.I. Gałczyńskiego?
 - Czy marzenie o wyspach szczęśliwych dotyczy wyłącznie poetów? Kto może pragnąć podobnej ucieczki od świata, od jego problemów?
2. Opisz, jaki nastrój wywołuje lektura wiersza – czy czytelnik może poczuć się przynajmniej przez chwilę ukołyszany, wyciszony, uspokojony? Dlaczego?
3. W oparciu o sporządzone notatki przygotuj kilkuzdaniową wypowiedź, w której zaprezentujesz swoje zdanie dotyczące tego, o jakich wyspach szczęśliwych mówi poeta – czy takich, jak Utopia lub Nipu? Czy istnieją one na nieodkrytych obszarach ziemi? Jeżeli nie – gdzie ich szukać?
4. Niektórzy sądzą, że marzenia zawsze wynikają z poczucia braku... A wizje szczęśliwych krain są niczym innym jak skonkretyzowanym marzeniem. Niedosyt, niespełnienie, niezaspokojenie u jednych wyzwala aktywność, pobudza ich do tworzenia planów nowej, lepszej, pełniejszej rzeczywistości. Tak powstają wizje nowych państw i porządków społecznych. Inni wobec świadomości braku przyjmują postawę ucieczki od świata i skupiają się na własnych przeżyciach. Zastanów się i sam sobie odpowiedz, która postawa jest ci bliższa.
5. Przeprowadźcie dyskusję na temat: *Czy ucieczka od świata jest zawsze ucieczką na wyspy prawdziwie szczęśliwe?* Weźcie pod uwagę zagrożenia, które mogą kryć się w ucieczkach od problemów świata. Do jakich złudnych i niebezpiecznych „krain” uciekają dziś ludzie?
6. Przeanalizuj budowę wiersza i wskaż środki poetyckie.
 - a) Ustal, jak zbudowane są strofy: ile mają sylab, czy ich liczba powtarza się w każdym wersie, czy są rymy. Jakim wierszem został napisany utwór?
 - b) Wskaż środki stylistyczne zastosowane w wierszu.
 - c) Które ze środków poetyckich są szczególnie istotne dla lirycznego przekazu? Uzasadnij swój wybór.
7. Wypowiedz się pisemnie w dowolnej formie (np. tworząc wiersz, opowiadanie, kartkę z pamiętnika, list, rozprawkę, przemówienie) na jeden z podanych tematów.

Moje wyspy szczęśliwe
– tam wyruszam, gdy jest mi źle...

Te wyspy szczęśliwe
– to niebezpieczna pułapka...

5.6 Tu będzie bezpiecznie (ballada, środki poetyckie i ich funkcja w wierszu)

Podejmij temat

- Podaj swoje skojarzenia z rzeczownikiem *ocean*. O czym, według ciebie, mogłaby być *ballada o oceanie* w kontekście rozważań o wymarzonych światach?

Przyjrzyj się obrazowi i powiedz, jakie emocje wzbudza w tobie przedstawiona scena.

Hokusai Katsushika (czyt. hoksaj kacuszika), *Wielka fala w Kanagawie*, 1830–1833

- Przeczytaj *Balladę o Oceanie Sinowłosym* lub wysłuchaj jej muzycznej interpretacji w wykonaniu Wolnej Grupy Bukowiny. Słuchając utworu, skoncentruj się na tym, jakie miejsce przygotował dla siebie podmiot liryczny i jakie niepokoje wobec świata wyraża.

Mirosław Hryniewicz **Ballada o Oceanie Sinowłosym**

Oceanie Sinowłosy,
białe statki ku mnie wyślij.
Dwa kamyki, moje myśli
na otwartych dłoniach niosę.
Daj mi miejsce w głębi morza,
szczyptę lądu, szczyptę skały.
Tu zbuduję zamek biały,
tutaj gniazdo swe założę.

Mirosław Hryniewicz (1945–2017)
– polski pieśniarz, autor tekstów
i kompozytor.

Gdzieś daleko w stu stolicach
żyją ludzie, biją w dzwony.
Niezliczone bataliony
przyczajone na granicach.
Marszałkowie szklannoocy
wymyślają nowe wojny.
Powiedz, świecie niespokojny,
dokąd losy swoje toczysz?

W głębi morza zabłąkany
nie chcę nic o ludziach słyszeć.
Biały kolor – kolor ciszy,
w moim zamku białe ściany.
W moim zamku, gdzieś w ogrodzie
będę czytał wschodnie baśnie,
póki słońce w morzu gaśnie,
aby z morza powstać co dzień.

A gdy ludzie wypełnieni
nienawiścią, w jednej chwili
zniszczą wszystko, co stworzyli
wielkim ogniem z wnętrza ziemi,
znikną lądy, zniknie morze,
nie wie nikt, co będzie potem.
W białych światach ja z powrotem
w łonie matki się ułożę.

1. Od czego odcina się i ku czemu kieruje podmiot liryczny w wierszu? Opisz świat przez niego odrzucony i ten, do którego zmierza w swoich marzeniach.

Świat wymarzony przez podmiot liryczny	
...to odrzuca, to go niepokoi	...to mu odpowiada, tu czuje się bezpiecznie

- a) Jakie dwa obrazy światów powstają na podstawie tych opisów?
 - b) Który z nich ma cechy utopii – krainy szczęścia? Uzasadnij swoją opinię.
2. Dlaczego właśnie ocean jest adresatem poetyckiej wypowiedzi? Formułując odpowiedź, skorzystaj z informacji dotyczących oceanu, zamieszczonych np. w *Słowniku symboli* Władysława Kopalińskiego. Odczytaj inne symboliczne znaczenia obrazów z wiersza – co oznaczają np. *białe światy*, *wschodnie baśnie*, *zamek w ogrodzie*?
 3. Wróć teraz do swoich skojarzeń z początku lekcji na temat ballady o oceanie.
 - a) W jakim stopniu twoje przemyślenia zgodziły się z treścią piosenki?
 - b) Powiedz, co jest przyczyną rozbieżności między twoim wyobrażeniem oceanu a wizją przedstawioną w wierszu.
 - c) Jak myślisz, dlaczego ocean przedstawiony w utworze został nazwany Sinowłosym?
 4. Wskaż co najmniej trzy spośród zamieszczonych poniżej środków stylistycznych, które można odnaleźć w wierszu *Ballada o Oceanie Sinowłosym*. Objasnij ich funkcje. W razie potrzeby skorzystaj ze słownika terminów literackich.

aliteracja	anafora	apostrofa
epitet	eufemizm	inwersja
metafora	onomatopeja	personifikacja
peryfraza	porównanie	pytanie retoryczne

Ciekawe!

Władysław Kopaliński to wybitny leksykograf (czyli znawca i twórca słowników), tłumacz, wydawca oraz felietonista. Pod jego redakcją powstał *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, zwany potocznie *Słownikiem Kopalińskiego*, zawierający ponad 20 000 haseł ilustrujących najważniejsze zjawiska w kulturze, nauce, technice, polityce, obyczajach, modzie i innych dziedzinach życia. Dziełem Władysława Kopalińskiego są m.in. *Słownik symboli*, *Słownik mitów i tradycji kultury* czy *Encyklopedia „drugiej płci”* (publikacja przedstawiająca sylwetki wybitnych kobiet).

Ciekawe!

Wybitny polski kompozytor i pianista Fryderyk Chopin jest m.in. autorem czterech ballad na fortepian solo. Muzykolodzy przypuszczają, że instrumentalne dzieła Chopina mogły być zainspirowane literackimi balladami Adama Mickiewicza.

5. Przypomnij znane ci ballady Adama Mickiewicza, następnie zapoznaj się z różnymi znaczeniami słowa *ballada*, pochodzącymi ze słownika języka polskiego, i ustal, które z nich odnosi się do wiersza Mirosława Hryniewicza, a które – do utworów Mickiewicza.

ballada

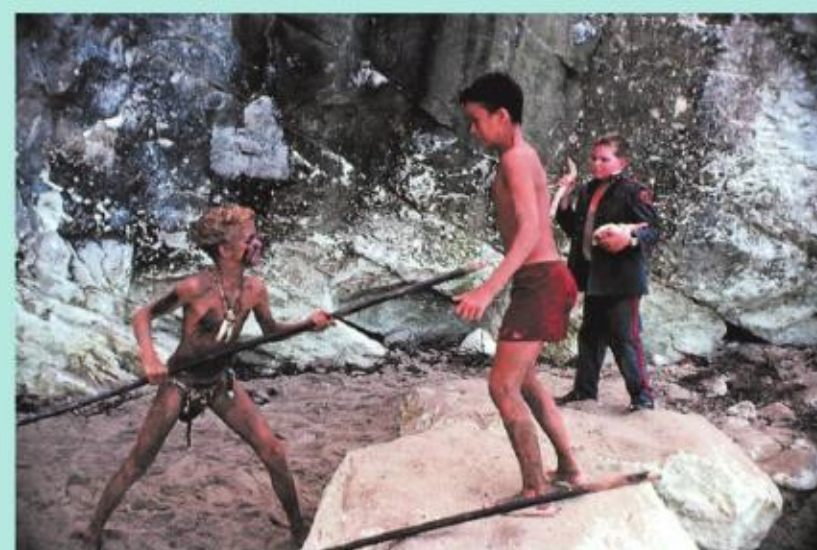
1. krótki utwór epicko-liryczny o fabule ukształtowanej jak w dramacie, często fantastycznej, niezwyklej tematyce, utrzymany w posępnym, tajemniczym nastroju;
 2. utwór wokalny o treści epickiej, wolny i nastrojowy;
 3. utwór instrumentalny o swobodnej budowie.
6. Które z poznanych wcześniej utworów mogą stanowić kontekst dla *Ballady o Oceanie Sinowłosym*? Uzasadnij swój wybór. Przedstaw na mapie myśli zależności między tymi tekstami.
- ★ Jak brzmiałaby ballada o miejscu, które nazwałbyś krainą szczęścia? Napisz swoją *Balladę o...* Postaraj się użyć w niej różnych środków stylistycznych, by utwór zyskał charakter liryczny.

Więcej na temat

Utopie i antyutopie

W literaturze światowej znajdziemy wiele przykładów odzwierciedlenia utopijnych marzeń człowieka o lepszym, a nawet doskonałym świecie. Jednak obok wizji szczęśliwych krain powstały też utwory będące wyrazem braku wiary we wspaniałą przyszłość i stworzenie idealnego społeczeństwa. Autorzy takich literackich obrazów, zwanych antyutopiami (lub dystopiami), przedstawiają życie społeczeństw przyszłości będące zaprzeczeniem idealnego świata. W antyutopii doskonały porządek społeczny polega na całkowitym kontrolowaniu ludzi, ograniczaniu ich wolności, pełnym podporządkowaniu ich aparatowi władzy, a nawet uczynieniu z ludzi bezwolnych przedmiotów.

W 1954 r. ukazała się powieść angielskiego pisarza Williama Goldinga (czyt. ɥliama goldinga) zatytułowana *Władca much*. To opowieść o grupie angielskich chłopców, ocalałych z katastrofy samolotu, ale uwięzionych jako rozbitkowie na tropikalnej, bezludnej wyspie. Dziecięca społeczność ustanawia swoje wewnętrzne prawa, dokonuje podziału ról, zaczyna walkę z dziką naturą o przetrwanie. Daleko jednak tej rzeczywistości, ukształtowanej z dala od jakiegokolwiek cywilizacji, do wizji i klimatu „wysp szczęśliwych”. W grupie młodych ludzi następuje rozłam, pojawiają się skrajnie różne potrzeby i dążenia. Do głosu dochodzą pierwotne skłonności człowieka – prawo siły i walka o dominację, co ostatecznie ma katastrofalne skutki dla bohaterów powieści.

Kadr z filmu *Władca much*, reż. Harry Hook (czyt. huk), 1990

5.7 Podanie o lepszą przyszłość (intencja wypowiedzi, podanie)

Podejmij temat

- Zapoznaj się z informacjami na temat powieści *Władca much* Williama Goldinga zamieszczonymi w części *Więcej na temat*, s. 36.
- Przeczytaj fragment utworu Williama Goldinga. Zwróć uwagę na intencję zawartą w pytaniu Jacka (czyt. dżeka).

William Golding **Władca much**

(fragment)

Milczenie lasu było bardziej przytłaczające niż upał, a o tej porze dnia cichły nawet owady. Raz tylko, kiedy Jack wystraszył barwnego ptaka z prymitywnego gniazda z patyków, cisza została zakłócona i zgrzytliwy krzyk dobywający się niczym z wieczystej otchłani zabrzmiał zwielokrotnionym echem. Jack wzdrygnął się i wciągnął ze świstem powietrze; na krótką chwilę stał się nie myśliwym, a zastraszonym stworzeniem podobnym do małpy w płątaniu drzew. Potem przypomniał sobie trop i zaczął zapamiętane przeszukiwać teren. [...]

Jack stał, ociekając potem, wysmarowany brunatną ziemią, poznaczony całodziennym polowaniem. Klnąc, zszedł ze ścieżki i zaczął przedzierać się przez zarośla, póki się nie przerzedziły, a nagie pnie podtrzymujące ciemny strop zastąpiły jasnoszare plamy z pierzastymi koronami. Za nimi połyskiwało morze i słysząc było głosy. Ralf klecił z pni i liści palmowych prymitywną budę, która wyglądała, jakby lada chwila miała runąć. Nie widział Jacka.

– Masz trochę wody?

Ralf podniósł głowę znad płataniny liści i zmarszczył brwi. Nawet patrząc na Jacka, nie widział go.

– Pytam, czy masz trochę wody. Pić mi się chce.

Ralf oderwał się od swej pracy i drgnął na widok Jacka.

– Och, to ty! Woda? Tam pod drzewem. Powinno być jeszcze trochę.

Jack wziął jedną z napełnionych świeżą wodą skorup orzecha kokosowego, które stały w cieniu, i zaczął pić. Woda ściekała mu na brodę, szyję, piersi. Skończywszy, głośno oddychał.

– Strasznie mi się chciało pić.

1. Powiedz, w jakim stopniu okoliczności rozmowy wpłynęły na zrozumienie pytania Jacka. Odpowiedz na pytania.

- a) Co naprawdę wyraził Jack swoim pytaniem?
- b) Jak można by inaczej zrozumieć pytanie chłopca?
- c) Dlaczego Ralf i tak wiedział, o co chodzi Jackowi?

William Golding (czyt. ɥiliam golding; 1911–1993) – brytyjski powieściopisarz, laureat Literackiej Nagrody Nobla w 1983 r. Autor m.in. powieści *Władca much*, *Spadkobiercy*.

Motyw rozbitka, który po katastrofie trafia na bezludną wyspę i musi przetrwać w nieznanym i niebezpiecznym środowisku, zapoczątkował w literaturze Daniel Defoe (czyt. defo), wydając w 1719 r. książkę *Przypadki Robinsona Crusoe* (czyt. kruzɔ). Znajdź informacje o tej znanej na całym świecie powieści podróżniczo-przygodowej, poszukaj też innych książek albo filmów poruszających temat rozbitka (rozbitków) i ich życia w nowych warunkach. Zdecyduj, które warto poznać w całości i sięgnij po tę lekturę lub obejrzyj film.

Pamiętaj, aby w każdej sytuacji komunikacyjnej (np. kontakt bezpośredni, korespondencja tradycyjna lub elektroniczna) stosować zasady językowego savoir-vivre'u (czyt. sawła-wiwru), czyli stosować odpowiednie zwroty i przestrzegać zasad grzeczności. Sposób wypowiedzi zawsze dostosuj do sytuacji (oficjalnej lub nieoficjalnej) i do odbiorcy (weź pod uwagę jego wiek, stopień waszej zażyłości, jego pozycję społeczną).

Pomoc

- uprzejmie proszę • zwracam się z prośbą • proszę o • prośbę swą motywuję • pragnę podkreślić
- w uzasadnieniu mojej prośby nadmienię, że • uzasadniając swoją prośbę, przedstawię / powołam się na • z poważaniem • liczę na przychylną decyzję w mojej sprawie
- łączę wyrazy szacunku • z wyrazami szacunku

2. Zastąp pytanie bohatera zdaniem wyrażającym właściwą intencję.
3. Dokończ wypowiedzi osób przedstawionych na ilustracji. Wskaż różnice pomiędzy poszczególnymi komunikatami. Które zwroty są charakterystyczne dla polszczyzny mówionej, a które dla języka pisanego?

Oficjalne pismo z prośbą o coś (np. przyjęcie do pracy, wydanie jakiegoś dokumentu, rozpatrzenie ważnej sprawy) skierowane do instytucji lub konkretnej osoby (np. dyrektora szkoły, prezesa firmy, burmistrza, prezydenta miasta) to **podanie**. Pisząc podanie, należy w odpowiednim układzie graficznym umieścić niezbędne elementy. Niekiedy do podania powinno się dołączyć załączniki, to znaczy dokumenty dodatkowe potrzebne do właściwego rozpatrzenia sprawy. W takim przypadku jednym z elementów podania jest również spis tych załączników.

Dane nadawcy
(wnoszącego podanie)

..... Miejscowość, data

Określenie adresata
(imię i nazwisko, pełniona funkcja
lub zajmowane stanowisko)

Jasno sformułowana prośba i jej uzasadnienie

Formuła grzecznościowa

Podpis

4. Sformułuj oficjalną pisemną prośbę do dyrektora szkoły o wydanie zgody na wycieczkę do wybranego miasta. Zastosuj w niej odpowiednie zwroty.
- a) Precyzyjne i staranne sformułowanie prośby: _____
 - b) Rzeczowe umotywowanie z krótką argumentacją: _____
5. Wymień sytuacje i osoby, do których może się zwrócić z podaniem:
- a) uczeń,
 - b) pracownik,
 - c) obywatel Rzeczypospolitej Polskiej.
6. W przedstawionych podaniach wskaż:
- a) stałe elementy, charakterystyczne dla oficjalnych pism,
 - b) tekst właściwy – prośbę i jej umotywowanie.

Obeenie podanie piszemy na komputerze i dostarczamy adresatowi w postaci wydruku (niekiedy w postaci załącznika do elektronicznej korespondencji). Przecwicz tworzenie podania w dowolnym edytorze tekstu – pamiętaj o poprawnym formatowaniu każdego z elementów (rozmiar i krój czcionki, ułożenie w odpowiednim miejscu na stronie).

Jan Nosek
ul. Krótka 4
44-132 Krasnocin

Krasnocin, 23 III 2003 r.

**Dyrekcja II Liceum Ogólnokształcącego
w Krasnocinie**

Uprzejmie proszę o ponowne wydanie mi legitymacji szkolnej. Poprzednia legitymacja uległa zniszczeniu i obecnie nie mogę korzystać z ulgowych przejazdów w autobusach komunikacji miejskiej i pociągach, a do szkoły dojeżdżam ponad 3 kilometry.

Jan Nosek

Adrianna Gala
ul. Krakowska 23/23
25-678 Kielce

Kielce, 23.05.2004 r.

**Prezes Spółdzielni
Mieszkaniowej „Budka”**

Zwracam się z prośbą o wyrażenie zgody na urządzenie sklepu spożywczego w części mojego mieszkania znajdującego się na parterze budynku.

Pragnę ułatwić zakup podstawowych artykułów żywnościowych starszym mieszkańcom naszego bloku. Nadmieniam, że najbliższy sklep oddalony jest o prawie 2 kilometry. Proszę o pozytywne rozpatrzenie mojej prośby.

Adrianna Gala

Składając podanie, pamiętaj też o jego estetyce, czyli odpowiednim wyglądzie. Kartka zawierająca twoją prośbę (podanie) nie powinna być pomięta ani zabrudzona. Na podaniu w postaci wydruku komputerowego należy złożyć odręczny podpis.

7. Korzystając z wzorów umieszczonych w poleceniu 6, napisz w zeszycie podania:
 - a) o przyjęcie do wybranej szkoły ponadpodstawowej,
 - b) o wydanie kopii zaświadczenia ukończenia kursu szybkiego czytania,
 - c) o udostępnienie sali gimnastycznej na bal karnawałowy organizowany przez Samorząd Uczniowski dla klas I–III.
8. A gdyby, mając odpowiednie materiały, Jack zwrócił się do Ralfa z podaniem o wodę... Porozmawiajcie o tym, czy byłoby to właściwe zachowanie komunikacyjne. Uzasadnijcie swoje zdanie.
9. Zapisz w zeszycie informację o tym, jak sytuacja komunikacyjna wpływa na dobór form komunikowania się.
10. Przeczytaj informacje o różnych stylach wypowiedzi, następnie ustal, w jakim stylu tworzymy podania, i znajdź cechy tego stylu w podaniach z polecenia 6.

Style wypowiedzi

Styl to sposób, w jaki autor tekstu mówionego lub pisanego wyraża swoje myśli, wykorzystując (świadomie lub nieświadomie) określone środki językowe – typowe wyrazy, związki frazeologiczne, sposób budowy zdań. Stylem nazwiemy również wszystkie cechy językowe, które są charakterystyczne dla różnych rodzajów tekstów, np. naukowych, urzędowych, literackich, publicystycznych.

Styl potoczny to sposób budowania komunikatów w luźnych wypowiedziach w sytuacjach nieoficjalnych. Charakteryzuje się słownictwem potocznym, codziennym, nacechowanym emocjonalnie (*Jejku! O rany... Na serio?*), licznymi powtórzeniami, nagromadzeniem zaimków (np. *ten, ona, tam, jakiś, tego*) i wykrzykników (np. *Ach! Och! Ojej... O!*) oraz dążeniem do skrótowości – znajdziemy w nim równoważniki zdań, krótkie zdania, najczęściej pojedyncze lub złożone współrzędnie, dygresje.

Styl urzędowy jest stosowany w pismach urzędowych, np. zarządzeniach, przepisach prawnych, podaniach, protokołach. Jego główne cechy to precyzyjność wypowiedzi i bezosobowy charakter (nieosobowe czasowniki, np. *nie wolno... dokonano... uprasza się...*), schematyczne zwroty (np. *zwracam się z prośbą o... wnoszę prośbę o...*), ustalona kompozycja (np. podania), swoiste słownictwo (np. z zakresu administracji, prawa, ekonomii).

Styl artystyczny jest charakterystyczny dla dzieł literackich. Kluczowe cechy tego stylu to indywidualizm, oryginalne, twórcze podejście do języka, obecność środków stylistycznych (np. metafor, porównań, epitetów), a jego istotną funkcją jest wywołanie u odbiorcy żywego, sugestywnego obrazu rzeczywistości oraz wpływanie na emocje.

Styl naukowy znajdziemy w pracach naukowych, rozprawach, referatach czy wykładach. Charakteryzuje go fachowe słownictwo (specjalistyczne – z danej dziedziny nauki), użycie wzorów i symboli, precyzyjny język, brak ozdobników, tj. środków stylistycznych. W tekstach naukowych najczęściej występują zdania złożone, znajdziemy w nich przypisy oraz cytaty z innych dzieł naukowych. Jedną z odmian stylu naukowego jest **styl popularnonaukowy**, który występuje np. w podręcznikach, artykułach, esejach i pogadankach. Słownictwo stylu popularnonaukowego jest bardziej przystępne dla odbiorcy niż w stylu naukowym, bardziej zrozumiałe dla przeciętnych ludzi, barwniejsze, chociaż zawiera terminy naukowe.

Styl publicystyczny występuje w wypowiedziach o charakterze informacyjnym, głównie w artykułach prasowych. Teksty publicystyczne charakteryzują się dążeniem do precyzji i zwięzłości, zawierają proste słownictwo, związki frazeologiczne, sugestywne obrazowanie i dobitne sformułowania (np. działające na wyobraźnię albo przekonujące do czegoś), w zależności od tematyki znajdziemy w nich terminy z różnych dziedzin wiedzy i życia.

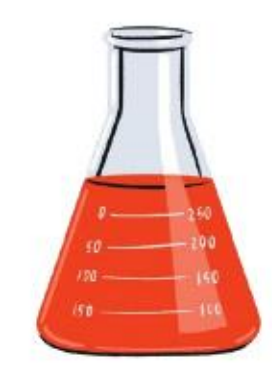
11. Znajdź w podręczniku dwa dowolne teksty napisane różnymi stylami: stylem artystycznym oraz stylem publicystycznym. Wskaż w nich elementy charakterystyczne dla każdego z tych stylów.
12. Przeczytaj fragmenty tekstów napisanych w różnych stylach. Przyporządkuj nazwę stylu do każdego z nich i omów charakterystyczne cechy poszczególnych stylów.

Gęstość to wielkość fizyczna określająca masę substancji przypadającej na jednostkę objętości. Jednostką gęstości w układzie SI jest kilogram na metr sześcienny – kg/m^3 .

styl urzędowy

Było super! Zjadłam cztery gałki polane sokiem malinowym. Taki gęsty sok to jest to! No po prostu palce lizać!

styl naukowy

Zwracam się z prośbą o zgodę na wycięcie trzech drzew przed domem nr 34 przy ulicy Lipowej. Korony drzew są tak gęste, że ograniczają dostęp światła do pomieszczeń mieszkalnych na pierwszym piętrze.

styl potoczny

13. Obejrzyj zamieszczone poniżej zdjęcia, które pokazują życiowe sytuacje wymagające zastosowania różnych stylów wypowiedzi. Określ, jakiego stylu powinny użyć przedstawione postacie. Uzasadnij dlaczego.

Ciekawie!

Retoryka, czyli sztuka i nauka przemawiania – budowania mowy przekonującej innych do jakichś racji – wykształciła styl wypowiedzi nazywany **retorycznym** (inaczej styl przemówień). Dobry, przekonujący mówca w trakcie wystąpień publicznych (przemówień, wykładów, kazań) wykorzystuje liczne apostrofy – zwroty do adresatów-słuchaczy – i inne figury retoryczne, np. anafory, powtórzenia, wykrzyknienia, pytania zmuszające do refleksji i zajęcia stanowiska (pytania retoryczne), a także zwroty nacechowane emocjonalnie czy podniosły ton wypowiedzi. W celu osiągnięcia oczekiwanego efektu przemawiający często utożsamia się ze słuchaczami, używając czasowników w drugiej osobie (*jesteśmy, widzimy, zadajemy sobie pytanie*) i trybu rozkazującego (np. *zmieńmy, popatrzmy, zdecydujmy się*).

5.8 O przyszłości tekstów (bajka, wyrazy złożone i ich typy, odmiana wyrazów złożonych)

Podejmij temat

- Porozmawiajcie o wizjach przyszłości – waszych, a także tych, które znajcie z książek lub filmów. Czy można w nich wskazać wspólny element? Jaki?
- Przeczytaj bajkę Jarosława Lipszyc. Zwróć uwagę na to, jak przedstawione zostało funkcjonowanie tekstów w nowej rzeczywistości internetowej.

Jarosław Lipszyc (ur. 1975) – poeta i publicysta, twórca nieistniejącego już miesięcznika „Meble”, autor tomików wierszy (*bólion w kostce, poczytalnia*), prezes Fundacji Nowoczesna Polska, tworzącej otwarte zasoby edukacyjne dostępne na podstawie bezpłatnych licencji. W latach 2002–2006 występował z zespołem muzycznym Usta.

Jarosław Lipszyc

Bajka o tym, jak teksty chwyciły się za łapki

(fragment eseju *Opowieść o nowym człowieku*)

Dawno, dawno temu, za siedmioma rzekami i za siedmioma lasami, była tylko mowa, która działa się w czasie. Działa się i dobrze jej było – płynęła i dialogowała, i ewoluowała¹. I wtedy przyszło złe pismo i uwięziło ją na kartce. Tekst nie zmieniał się, tekst nie starzał się, tekst był przyklepiony drukarską farbą do kartki. Wydany na łaskę i niełaskę czytelnika, który w każdej chwili może od tekstu odejść, a wróciwszy, zastać go w tej samej, doskonale nieruchomej formie. Kiedyś w końcu zbuntował się przeciwko pismu i rozpoczął małą rewolucję². Zaczął rozmawiać z innymi tekstami, i rozmawiał, i rozmawiał, i wyciągał do nich łapki, i w końcu – teksty chwyciły się za łapki. I tak powstał hipertekst³. I było już dużo lepiej, ale tekst, choć dogadał się z innymi tekstami, to ciągle nie dogadał się z czytelnikami! Ale po tysiącletnich niewoli przyszedł dobry Cybertext⁴ i uwolnił Mowę, i Mowa odzyskała swoją naturalną postać, i dialogowała, i latała, i zmieniała się w czasie, i czytelnik wyprawiał z nią, co chciał. I wszyscy się popłakali.

¹ ewoluować – stopniowo przeobrażać się i rozwijać

² rewolucja – tu: gwałtowna zmiana

³ hipertekst – patrz *Ciekawe!* na s. 43

⁴ cybertext, cybertekst – termin oznaczający narzędzia do tworzenia wypowiedzi, kierowane przez czytelnika i zależnie od jego decyzji dające różne wyniki, czyli różne teksty do czytania

1. Wskaż różnicę między mową, tekstem tradycyjnym, hipertekstem a cybertekstem. Wykorzystaj treść bajki, przypis oraz ciekawostkę.
2. Jak sądzisz, dlaczego „wszyscy się popłakali”. Napisz w zeszycie krótkie wyjaśnienie zakończenia *Bajki o tym, jak teksty chwyciły się za łapki*.
3. Przypomnij cechy bajki. Wskaż różnice pomiędzy utworem Jarosława Lipszyca a innymi bajkami, które znasz.
4. Przeczytaj informacje na temat znaczenia cząstek **hiper-** i **cyber-**, a następnie omów budowę podanych niżej wyrazów.

HIPERTEKST	CYBERTEKST
------------	------------

Wyrazy złożone

Wyrazami złożonymi nazywamy słowa, które powstały przez połączenie dwóch lub więcej innych wyrazów. Ze względu na to, w jaki sposób zostały utworzone, nazwiemy je złoženiami, zrostami lub zestawieniami.

Złoženia to wyrazy powstałe najczęściej przez połączenie dwóch innych wyrazów za pomocą interfiks (czyli cząstki występującej między członami złoženia) **-o-**, **-i-**, **-y-**, np.: *ciemn-o-żółty*; *szar-o-zielony*, *południow-o-zachodni*, *ostr-o-słup*, *łam-i-główa*. Bardzo wiele złożeń oprócz interfksu zawiera dodatkowe formanty, które dodawane są do podstaw słowotwórczych, np.: *snop-o-wiąz-ałka* (od *snop* i *wiązać*), *cudzo-o-ziemi-ec* (od *cudzy* i *ziemia*), *lew-o-skrzydł-owy* (od *lewe skrzydło*). Niekiedy mamy też do czynienia z obcięciem końcowej części drugiego wyrazu (formant zerowy), np.: *dalekowidz-ø* (od *daleko widzieć*), *wod-o-ciąg-ø* (od *woda* i *ciągnąć*).

Zrosty to wyrazy, które powstały przez „zrośnięcie” się dwóch wyrazów w jeden, np.: *Wielkanoc*, *dobranoc*. Od wyrazów podstawowych różni je to, że mają jeden akcent, np. *Wielkanoc* (ale: **wielka noc**).

Zestawienia natomiast to dwu-, trzy- lub więcejwyrazowe nazwy jednego elementu, np.: *czarna jagoda*, *pan młody*, *wilcze łyko*, *woda sodowa*.

W zestawieniach nie należy zmieniać jednostek składowych oraz ich kolejności – funkcjonują one jako nierozdzielna całość.

5. Połącz każde dwa wyrazy w jeden, aby powstały wyrazy złożone. Przypomnij sobie wiadomości o wyrazach złożonych i powiedz, w jaki sposób zostały utworzone nowe wyrazy.

jasny + zielony = _____ kolor

ciemny + brązowy = _____ drzwi

blady + różowy = _____ bluzka

biały + czerwony = _____ flaga

blady + niebieski = _____ morze

ciemny + granatowy = _____ jezioro

hiper- «pierwszy człon wyrazów złożonych wskazujący na nadmiar lub ponadwymiarowość czegoś albo wskazujący na wielkość lub wysoki poziom czegoś»

cyber- «pierwszy człon wyrazów złożonych wskazujący na ich związek z informatyką, a zwłaszcza z internetem»

Ciekawe!

Hipertekstem nazywamy szczególny sposób organizacji informacji w tekście komputerowym. Polega on na zastosowaniu wyróżnionych odsyłaczy (linków), które automatycznie przenoszą czytelnika do innych informacji. Hipertekst nie wymaga czytania go w określonej kolejności, a przechodzenie od jednej informacji do innej zależy wyłącznie od użytkownika. Dokumenty hipertekstowe są też wzbogacone o grafikę i dźwięk, tworząc hipermedia. Przykładem takich dokumentów są strony internetowe.

Ciekawe!

Nazwy niektórych dań goszczących na stołach w polskich domach są zestawieniami zawierającymi informację o regionie, z którego potrawa pochodzi. Tak jest w przypadku ruskich pierogów wywodzących się z Rusi (nie z Rosji) czy klusek śląskich, które są popularne na Dolnym i Górnym Śląsku.

Poszukaj innych potraw, których nazwy są wyrazami złożonymi. Zapisz przepis na tę o najbardziej interesującej nazwie.

6. Uzupełnij tabelę w zeszycie.

Złożenie	Wyrazy podstawowe	Formant / formanty
małonakładowy		
	prosty, kąt	
nosorożec		
	brzuch, mówić	
długopis		
	szybko, strzelać	
krótkowidz		
	powieść, pisać	
samolub		
	woda, ciągnąć	

7. Wskaż złożenia, zestawienia i zrosty.

maszynka do golenia	wiarygodny
głowonóg	żywopłot
wiercipięta	rzeczpospolita
Stare Miasto	karygodny
śrubokręt	Białystok
dalekowschodni	czerwona porzeczką

8. Podaj w zeszycie po trzy przykłady złożzeń i zestawień. Zrostów w języku polskim jest niewiele – znajdź i zapisz chociaż jeden.

Więcej o języku

Jak poprawnie odmieniać i zapisywać wyrazy złożone

Postaraj się zapamiętać zasady dotyczące pisowni przymiotników złożonych i odmiany zrostów.

- 1) Przymiotniki złożone, w których pierwszy człon jest określeniem drugiego, zawsze zapiszemy łącznie, np. *rymskokatolicki* (katolicki w obrządku rzymskim), *ciemnozielony* (ciemny odcień zieleni).
- 2) Z łącznikiem (dywizem) piszemy przymiotniki złożone, które składają się z członów równorzędnych znaczeniowo, np. *polsko-słowacka* (polska i słowacka), *żółto-zielony* (żółty i zielony).
- 3) Należy odmieniać oba człony w zrostach, w których pierwszy wyraz jest w mianowniku, np.: *Białystok – Białegostoku*, w *Białymstoku*. Jednak w wypadku zrostów *Wielkanoc* i *rzeczpospolita* częstsza jest nieodmienna postać pierwszego członu, np.: *Wielkanocą* (rzadko *Wielkącocą*), *Wielkanocy* (rzadko *Wielkiejnocy*); *rzeczpospolitej* albo *rzeczypospolitej*; *rzeczpospolitą* albo *rzecząpospolitą*.
UWAGA: *rzeczpospolita*, **nie**: *rzeczypospolita*; *rzeczpospolitą*, **nie**: *rzeczypospolitą*.
- 4) Jeśli pierwsza część zrostu nie ma postaci mianownika, nie odmienia się jej, np.: *psubrat – psubrata, psubratem*; *wiarygodny – wiarygodnego, wiarygodnemu*.

9. Odmień w zeszycie podane zrosty. W razie wątpliwości skorzystaj ze słownika poprawnej polszczyzny.

karygodny

dobranoc

Krasnystaw

10. Przeczytaj jeszcze raz zakończenie bajki Jarosława Lipszyca i wykonaj polecenia.

- a) Znajdź w tekście wyraz złożony i ustal, z jakich wyrazów go zbudowano.
- b) Wybierz dwa dowolne słowa z bajki i, dodając do każdego z nich jakieś inne, zbuduj wyrazy złożone. Zapisz je w zeszycie według wzoru:
czas → złożenie → czasochłonny

11. Podaj reguły, które wyjaśniają pisownię podanych wyrazów złożonych.

obszar przemysłowo-rolniczy

flaga biało-czerwona

ogórek małosolny

słownik polsko-angielski

tekst popularnonaukowy

jasnoniebieska kredka

Poszukaj wyrazu złożonego wśród polskich nazw miesięcy. Ustal, w jaki sposób powstał i jak wiąże się ze zmianami zachodzącymi w przyrodzie w okresie, którego dotyczy.

Ciekawe!

Dobranocka to złożenie będące nazwą krótkich wieczornych programów dla dzieci (na dobranoc) – słuchowisk radiowych lub animowanych seriali w telewizji. Znanymi bohaterami polskich dobranocek są: Miś Uszatek, Reksio, Kot Filemon czy Bolek i Lolek.

Rzeźba Kota Filemona w Łodzi, mieście produkcji serialu

Przymiotniki złożone z liczebników pisanych słownie oraz rzeczowników (czasem z użyciem spójnika *i*) piszemy łącznie, np. trzydziestodwuletni, pięcioipółletni.

- 12.** Połącz wyrazy, by powstały nazwy miast złożone z dwóch członów. Sprawdź ich pisownię – połączone łącznikiem lub bez łącznika – i zapisz poprawnie w zeszycie.

Zdrój	Stok
Zdrój	Podlaska
Śląska	Biała
Kudowa	Biała
Bielsko	Złoty
Ruda	Busko

- 13.** Skróć podane przymiotniki według wzoru. Napisz je w zeszycie.
Wzór: *jednogodzinne i dwugodzinne zajęcia* – *jedno- i dwugodzinne zajęcia*

krótkookresowe i długookresowe wahania – _____

dwupokojowe, trzypokojowe i czteropokojowe domy – _____

czterokrotne i pięciokrotne zmiany kursów – _____

dwuosobowe i trzyosobowe namioty – _____

- 14.** Zapisz w zeszycie przymiotniki według wzoru: *trzydziestoletni* → *30-letni*.
piętnastominutowy, dwudziestozłotowy, trzeciomajowy, czterdziestoletni
- 15.** Z którym autorem lektur kojarzą ci się te wyrazy złożone? Wskaż wśród nich zrosty, złożenia i zestawienia.

Czarnolas	Ostra Brama
syzyfowa praca	Szare Szeregi

5.9 Jaka przyszłość języka (pleonazm, tautologia, felieton)

Podejmij temat

- Jak mówią Polacy w codziennych sytuacjach komunikacyjnych?
- Czy zawsze poprawnie? Przypomnijcie sobie, jakie wypowiedzi słyszycie na ulicy, w sklepie, w autobusie... i wypowiedzcie swą opinię na ten temat.
- Przeczytaj artykuł prasowy Ewy Ziółkowskiej z 2002 r., w którym autorka przedstawia istotne zmiany zachodzące w języku używanym na co dzień przez Polaków. Zwróć uwagę, czego dotyczą zasygnalizowane w artykule problemy i czy są nadal aktualne.

Ewa Ziółkowska **Mówimy coraz gorzej**

(fragmenty)

Chaotyczny, uproszczony, niezbyt bogaty w słownictwo – taki zdaniem specjalistów jest współczesny język. Kielecki językoznawca prof. Marek Ruszkowski twierdzi, że sposób mówienia jest odbiciem pośpiechu, w jakim przyszło nam żyć.

– Nasze rozmowy są bardzo powierzchowne, brakuje w nich głębszej refleksji nad światem i samodzielności myślenia – mówi prof. Ruszkowski. – Pośpiech sprawia, że coraz częściej popadamy w myślowe stereotypy.

Zdaniem prof. Ruszkowskiego nie najlepiej jest także z dykcją. Wiele osób mówi szybko, niedokładnie, upraszcza wyrazy. Językowe skróty nie tylko utrwalały fatalne obyczaje, ale i przyzwyczajają narządy mowy do uproszczonego artykułowania. [...]

– Słabym punktem współczesnej polszczyzny jest niedostosowanie stylu wypowiedzi do sytuacji. Mało kto pamięta, że ze sposobem mówienia jest tak, jak ze strojem – wieczorowy razi, gdy założymy go do pracy, i na odwrót.

Mówimy źle, ponieważ coraz rzadziej czytamy literaturę piękną i poważne publikacje. Język mediów staje się coraz bardziej potoczny, uproszczony, czasami przekracza granice dobrego smaku, pojawiają się w nim liczne pleonazmy i tautologie, czyli takie „masło maślane”. [...]

– Potrafimy się jednak porozumieć, więc z językiem polskim nie jest tak źle. Pamiętajmy, że narzekanie na czystość polskiej mowy, jej zachwaszczenie obcymi wyrazami trwa od XVI wieku i przewija się przez wszystkie epoki – mówi prof. Ruszkowski.

„Słowo Ludu” nr 290/2002

1. Powiedz, na jakie błędy w posługiwaniu się polszczyzną zwraca uwagę autorka artykułu. Czy popełniają je również obecni użytkownicy języka? Podaj przykłady.

Ciekawie!

Język ojczysty ma swoje święto, ustanowione w 1999 r. przez UNESCO (czyt. junesko; międzynarodową organizację, której zadaniem jest wspieranie współpracy narodów w dziedzinie kultury, sztuki i nauki). Jest ono obchodzone 21 lutego i ma na celu ochronę różnorodności językowej jako dziedzictwa kulturowego każdego narodu. W Polsce z okazji tego święta podejmowane są różne inicjatywy społeczne.

Znajdź w internecie informacje na temat kampanii: *Ojczysty – dodaj do ulubionych* oraz *Język polski jest q-ę*. Dowiedz się, kto i kiedy je organizował oraz jaki cel przyświecał organizatorom.

Pleonazm (gr. *pleonasmos* – ‘nadmiar’) to błędnie skonstruowane wyrażenie lub zwrot, w którym jednostka podrzędna zawiera elementy treściowe występujące w wyrazie nadrzędnym, np. *akwen wodny* (akwen to „zbiornik wodny”); *wzajemna współpraca* (współpraca musi być wzajemna); *potencjalne możliwości* (potencjalny znaczy „możliwy”). Pleonazmy składają się często z wyrazów spokrewnionych słowotwórczo lub wyrazów obcych, których znaczenia nie rozumieją twórcy wypowiedzi. Do pleonazmów zalicza się też wyrażenia, w których uzupełniono przysłówkiem *bardziej* stopień wyższy przymiotnika, np. *bardziej weselszy, bardziej miłsza*.

Tautologia (gr. *tautó logos* – ‘to samo słowo’) to konstrukcja językowa zbudowana z wyrazów o identycznym znaczeniu, pozostających w relacji współrzędnej, np. *deratyzacja i odszczurzenie* (deratyzacja to „odszczurzenie”); *kooperacja i współpraca* (kooperacja to „współpraca”). Najczęstszą przyczyną powstawania konstrukcji tautologicznych jest niewiedza autora o znaczeniu użytych wyrazów. Aby poprawić takie konstrukcje, należy usunąć jeden z elementów zbędnych, np. *deratyzacja, kooperacja*.

Felieton – krótki tekst dziennikarski, poświęcony zazwyczaj aktualnym wydarzeniom, komentowanym przez autora, który może wyrażać własne opinie, nawet kontrowersyjne lub ironiczne.

¹ czyt. dżojn wenczer, lising, diler

2. W artykule pojawiają się pojęcia: **pleonazm** i **tautologia**. Przeczytaj wyjaśnienie zamieszczone na marginesie i wskaż zdania, w których popełniono te błędy językowe. Przekształć zdania tak, by były poprawne.

Kiedy wszedł na mównicę, zapadła śmiertelna cisza.

Podczas wystąpienia gestykulował rękami.

Przygotowanie smacznej i pysznej pizzy to nie lada sztuka.

Pizzę należy podrzucić do góry, a potem opuścić na dół.

3. Uzasadnij, że podane konstrukcje to pleonazmy lub tautologie. W razie potrzeby, skorzystaj ze słownika poprawnej polszczyzny. Popraw je.

- poprawa i polepszenie warunków – poprawnie: _____
- geneza i pochodzenie powieści – poprawnie: _____
- najbardziej optymalny – poprawnie: _____
- cały komplet – poprawnie: _____
- w miesiącu maju – poprawnie: _____

UWAGA: Niektóre pleonazmy i tautologie są tak powszechne, że zwykle uznaje się je za akceptowalne, zwłaszcza w swobodnej rozmowie, np.: *krótko i węzłowato, tylko i wyłącznie, zejść na dół, widzieć na własne oczy, najprawdziwsza prawda*.

4. Przeczytaj fragmenty **felietonów** napisanych przez znanych językoznawców – Jerzego Bralczyka i Jana Miodka – z okazji Dnia Języka Ojczystego. Następnie wykonaj polecenia.

Jestem zwolennikiem swobodnego rozwoju języka. Dziś rozwija się przecież nawet łacina. Język jest po to, by opisywać rzeczywistość, a ta się zmienia. Dlatego nie możemy oczekiwać, by wraz z nią nie zmieniał się język. Gdy powstrzymuje zmiany, staje się kulą u nogi.

Jerzy Bralczyk

Wchodzenie do polszczyzny takich słów, jak „joint venture”, „leasing”, „dealer”¹ nie stanowi zagrożenia. Faza fascynacji angielszczyzną, którą przechodzimy, tylko wzbogaca język.

Jan Miodek

- Powiedz, czego dotyczą wypowiedzi znanych badaczy języka polskiego.
- Wskaż w ich wypowiedziach cechy charakterystyczne dla felietonu.
- Czy językoznawcy widzą w zmianach zachodzących w języku zagrożenia dla polszczyzny? Uzasadnij odpowiedź.

Podsumowanie działu 5

Czy pamiętasz?

fantastyka naukowa

gwara ludowa

środki poetyckie

podanie

wyrazy złożone

pleonazm

tautologia

felieton

style wypowiedzi

- Przeczytaj fragment utworu Bolesława Leśmiana *Nieznana podróż Sindbada Żeglarza*, a następnie wykonaj polecenia.

I wtędym ujrzał¹ w mórż rozkołysaniu
Wyspę, skupioną w zadumy spowiciu
I w nieustannem nad głębiami trwaniu.
[...]

Ledwo ją mogłeś rozpoznać po szarej
Przezroczy²: tak ją wypełniły szczelnie
Kwiatów, motyli i liści nadmiary³.

Z okrętem moim płynąc niepodzielnie,
Brnąłem w tych dziwów i snów grzęzawicę⁴,
Oczarowany strasznie i śmiertelnie!...

Tam zarzuciłem w szmer wody kotwicę,
[...]

I, gdym wyskoczył na brzeg – jeszcze o niej
Coś śnił, z radości zaciśnięte pięście⁵
Wtłaczając w kwiaty i wężąc jad woni⁶!

Gdzieś – na dnie duszy zaczajone szczęście –
Wybiegło ze mnie na słońce, na kwiaty,
By trwać w pszczoł brzęku i łątek pochrzęście⁷!

¹ wtędym ujrzał – bohaterem utworu jest żeglarz Sindbad, który opowiada o swoich przygodach; w *Nieznanej podróży Sindbada Żeglarza* Bolesław Leśmian nawiązuje do cyklu perskich historii zapisanych w *Baśniach z tysiąca i jednej nocy*, według których Sindbad odbył siedem podróży po morzach, w trakcie każdej z nich doświadczył niesamowitych przygód

² przezroczy – tu: w szarawej, przezroczystej mgle

³ nadmiary – nadmiar, mnogość

⁴ grzęzawica – grzęzawisko, miejsce podmokłe, błotniste

⁵ pięście – pięści, dłonie

⁶ wężąc jad woni – czując mocne zapachy

⁷ pochrzęst – odgłos kruszenia się czegoś, łamanie

- Wykonaj polecenia.

1. Przeczytaj wyjaśnienie wyrazu *łątka* zamieszczone w słowniku języka polskiego i ustal, w jakim znaczeniu zostało ono użyte w wierszu.

łątka

- «owad o wydłużonym ciele, zielony lub niebieski z metalicznym połyskiem, zamieszkujący mokre łąki i wybrzeża wód»
- «w budownictwie ludowym: pionowy słup w ścianie z wyżłobionymi bocznymi rowkami, do których wsuwa się zaciosane bierwiona lub belki»

Słownik języka polskiego /sjp.pwn.pl/

2. Przypomnij sobie literackich bohaterów-podróżników i niezwykle krainy, które odwiedzili. Odpowiedz na pytania:
- Gdzie dotarł Sindbad?
 - Jak wyglądało to miejsce? – w opisie użyj przynajmniej dwóch epitetów i jednego porównania.
 - Którzy z poznanych bohaterów literackich znaleźli się w podobnej sytuacji? – uzasadnij swoją odpowiedź.
 - Co czuł bohater po zejściu na ląd? – nazwij jego uczucia.
 - Czy wyspa, na którą trafił Sindbad, mogła być krainą szczęśliwości, rajem na ziemi? – podaj dwa argumenty potwierdzające twoją opinię.
3. Wskaż cechy stylu artystycznego w utworze Bolesława Leśmiana – odszukaj środki poetyckie, nazwij je i określ ich funkcje.
4. Ustal, w jakich stylach zostały napisane teksty i wskaż cechy charakterystyczne dla określonego stylu w każdym z tych tekstów.

Istnieje kilka umownych podziałów owadów uskrzydłych. W atlasach używa się jako kryterium pory lotu, stąd podział na: *Rhopalocera*, buławkoczułki (motyle dzienne) oraz *Heterocera*, różnoczułki (ćmy, motyle nocne). Inny podział, ze względu na wielkość, obejmuje *Macrolepidoptera* (motyle większe) i *Microlepidoptera* (motyle mniejsze).

Ale jazda! Tyle kolorowych motyli w jednym miejscu! Łąka wygląda super. Muszę zrobić kilka fotek, bo nikt mi nie uwierzy. Dawno nie widziałem takiego zlotu motyli.

Zabrania się łapania motyli na łące w parku miejskim. Niszczenie zagrożonych gatunków owadów jest obłożone karą grzywny w wysokości 500 zł. Każdy przypadek złamania zakazu należy zgłosić Straży Miejskiej, tel. 11 111 111.

5. Opisz wygląd jednego z podanych motyli. W opisie użyj przynajmniej dwóch wyrazów złożonych: złożenia i zestawienia. A może uda ci się znaleźć również zrost, który zastosujesz w swoim tekście?
6. Wskaż błędy językowe (pleonazmy i tautologie) w wypowiedziach. Omów je i przekształć zdania tak, by były poprawne.
- Zakotwiczył, zrzucając kotwicę w szmer wody.
 - Jeden z motyli wrócił z powrotem na ten sam kwiat.
 - Autentycznym faktem staje się coraz mniejsza liczba owadów na świecie.
 - Jedną z cech motyli jest ich lekkość i niewielki ciężar.
 - Najwięcej motyli pojawia się na tej łące w miesiącu czerwcu.

Motyl dzienny: rusałka pawik

Motyl nocny: brudnica mniszka

7. Dokonaj analizy słowotwórczej wyrazów złożonych związanych z motylami – omów, w jaki sposób powstały podane słowa.

niebieskoskrzydły	zielono-niebieski	paź królowej
szarobiały	pawie oczko	bezluskowe
jasnopomarańczowy	rusalka pawik	czarno-szary

Podaj zasady dotyczące pisowni tych wyrazów.

8. Do każdego z poniższych wyrazów dopisz formę podaną w nawiasie.

- a) niebieskoskrzydły – _____ (B. l.mn.)
- b) pawie oczko – _____ (N. l.p.)
- c) szarobiały – _____ (C. l.p.)
- d) czarno-szary – _____ (Ms. l.mn.)

9. Zmień sformułowania tak, by nie zawierały błędów językowych.

- poprawić się na lepsze – _____
- iść na piechotę – _____
- cofnąć się do tyłu – _____
- bardziej miłsza – _____
- panaceum na wszystko – _____

10. Uzupełnij tabelę w zeszycie.

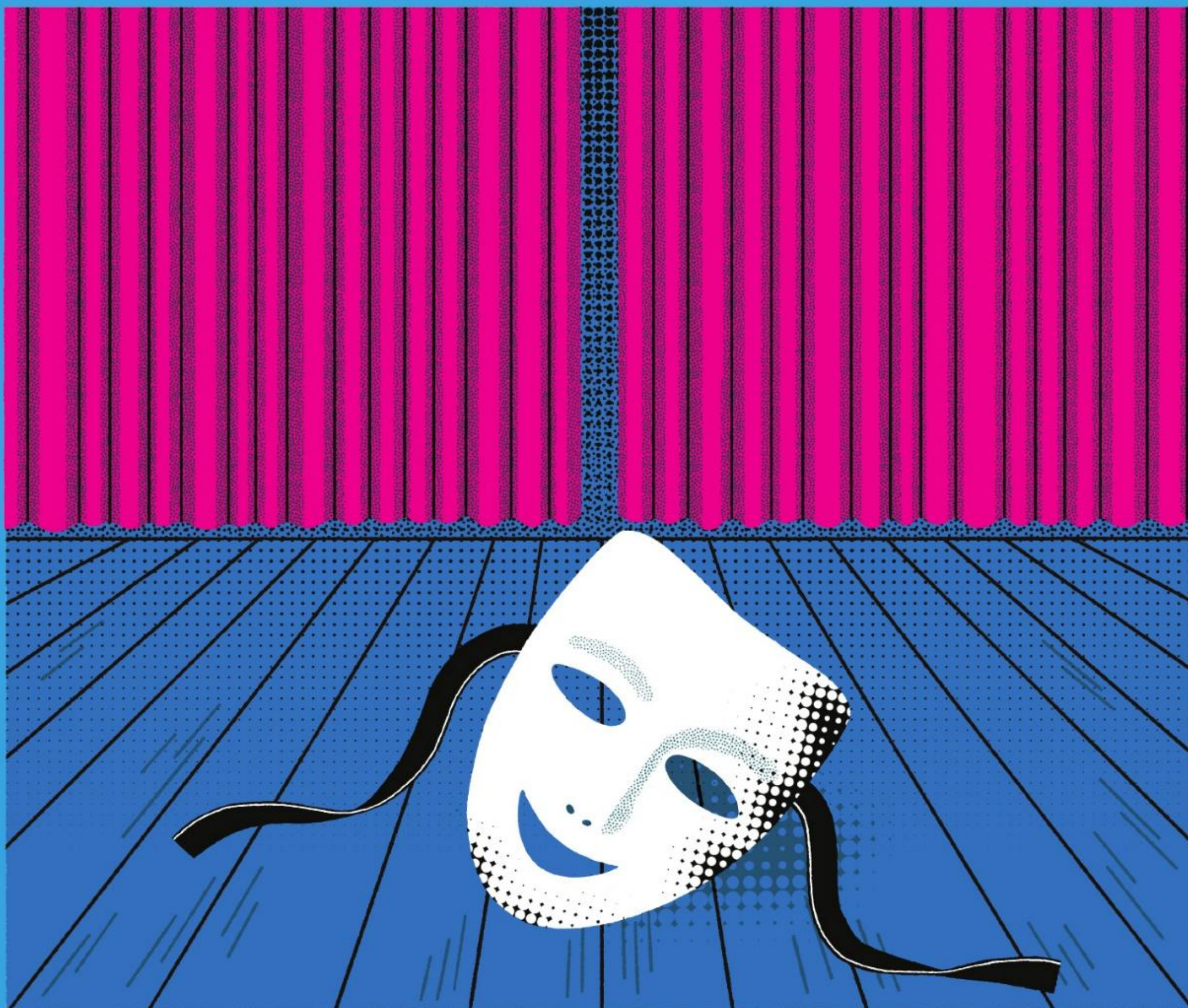
Złożenie	Wyrazy podstawowe	Formant / formanty
dusigrosz		
	Polska, Litwa	
siedmioramienny		
	ciemny, niebieski	
trzystopniowy		
	pędzić, wiatr	
włóczykij		

11. Napisz podanie do dyrektora Miejskiego Biura Wystaw Artystycznych z prośbą o umożliwienie zorganizowania wystawy uczniowskich prac fotograficznych prezentujących różne gatunki motyli. Tytuł wystawy – „Nie pozwólmy, by w przyszłości ich nie było”.

Obejrzyj ilustrację – wizję przyszłości Paryża w 2000 r., pochodzącą sprzed ponad wieku (ok. 1902 r.). Powiedz, czy wizja okazała się prawdziwa? Jak, twoim zdaniem, będzie wyglądał świat w przyszłości?

6. Scena – źródło śmiechu i łez

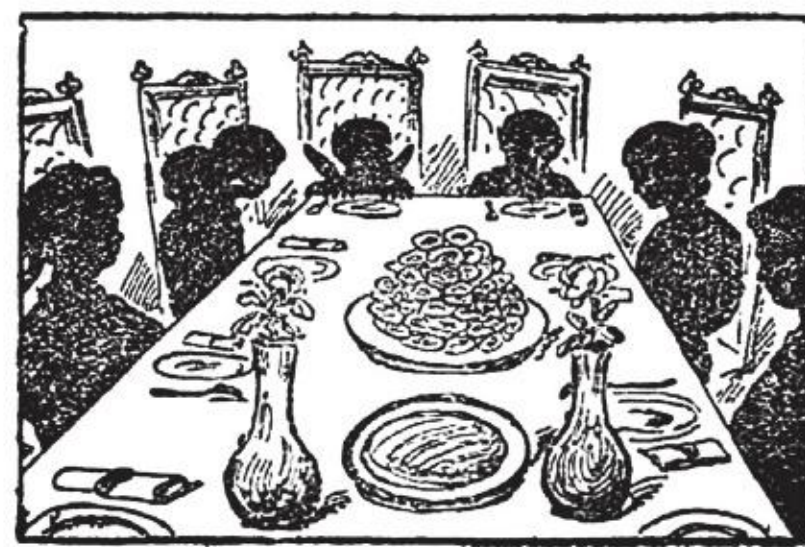

1. Czy lubisz grać różne role w szkolnych przedstawieniach? Uzasadnij swoją odpowiedź.
2. Jakie cechy powinien mieć, według ciebie, dobry aktor?
3. Jakie sztuki teatralne chętniej oglądasz – komedie czy tragedie? Dlaczego?

6.1 Człowiek skłonny do zabawy (komedia, tragedia, literatura piękna a literatura popularnonaukowa, streszczenie)

Podejmij temat

- Zapewne lubisz oglądać różnego rodzaju widowiska: teatralne, estradowe, sportowe. Dzisiaj zwykle masz do czynienia z widowiskami przekazywanymi za pośrednictwem mediów, zwłaszcza telewizji i internetu, ale wiesz przecież z doświadczenia, że największe emocje budzi oglądanie ich na żywo – wspólnie z innymi, w niecodziennej, prawie odświętnej atmosferze zabawy. Człowiek – *homo* – jest, jak mówi łacińska nazwa gatunkowa, *sapiens*, czyli myślący, ale jest także *ludens*, czyli skłonny do zabawy. Porozmawiajcie o roli zabawy w życiu współczesnych ludzi, waszym przede wszystkim. Co należy, według was, do ulubionych i najbardziej cenionych rozrywek ludzi XXI wieku?

Ilustracje do opowiadania Zofii Dromlewiczowej *Zabawa w fanty*, 1935

Opisz zachowanie postaci przedstawionych na ilustracjach. Nadaj własne tytuły obrazom.

- Ludzie od zarania dziejów uczestniczą w zabawach przyjmujących formę widowisk. Czy zastanawiasz się, oglądając sztukę w teatrze, jakie były jego europejskie początki? Skąd się wziął jego dzisiejszy kształt? Zapoznaj się z tekstem Zygmunta Kubiaka. Czytając, zwróć uwagę na to, jakie obrzędy i zwyczaje panowały podczas Wielkich Dionizjów oraz jaka jest etymologia (pochodzenie) terminów nazywających podstawowe gatunki dramatu – komedia i tragedia.

Zygmunt Kubiak (1929–2004) – polski pisarz i tłumacz, znawca kultury starożytnej, autor m.in. *Mitologii Greków i Rzymian*, *Literatury Greków i Rzymian* oraz *Dziejów Greków i Rzymian*.

Zygmunt Kubiak **Mitologia Greków i Rzymian**

(fragment)

U stóp ateńskiego Akropolu¹ znajduje się miejsce, które do dziś nazywamy „teatrem Dionizosa”². W miesiącu Elafebolionie (marzec – kwiecień) jedną z głównych uroczystości najważniejszego święta ku czci Dionizosa, Wielkich Dionizjów, stanowiły odbywające się w tym teatrze przedstawienia. Ruiny, jakie dziś tu widzimy, pochodzą z okresu trochę późniejszego od epoki najświetniejszego rozkwitu teatru ateńskiego, V wieku przed Chrystusem. Wcześniej był na ich miejscu teatr o podobnym kształcie, ale w przeważającej mierze drewniany.

Ruiny Teatru Dionizosa w Atenach

Widownia antycznego³ teatru składała się z półkolistych, wspinających się w górę rzędów ław, które otaczały leżący w dole okrągły plac gładko brukowany, zwany orkestrą, czyli „miejscem tańca”. Na orkestrze, naprzeciw półkola ław, znajdował się drewniany barak, po grecku *skene*, z którego wyłaniali się aktorzy. Aktorzy występowali tylko trzej naraz, ale w różnych częściach sztuki ten sam aktor mógł odgrywać różne postacie, wyobrażone różnymi maskami; aktorzy występowali zawsze w maskach. Wychodzili z baraku i po odegraniu części sztuki, czyli jednego z „epizodów”, z powrotem do baraku wchodził. Przez niemal cały czas trwania przedstawienia znajdował się na orkestrze chór, czyli zespół ludzi – również w maskach – którzy wykonywali rodzaj powolnego tańca i do wtóru muzyki wygłaszali między poszczególnymi epizodami poetyckie teksty związane z akcją utworu.

Wyobraźmy sobie, że jesteśmy w Atenach dwa i pół tysiąca lat temu. Jest pora wiosny, w gaju u stóp Akropolu, podówczas o wiele bujniejszym niż dziś, barwi się mnóstwo przeróżnych kwiatów. Liście drzew często roztrąca nad naszymi głowami ptak. W dniach Wielkich Dionizjów odbywają się w tutejszym teatrze przez kilka dni, od rana do wieczora, spektakle, każdego dnia cztery przedstawienia. Idziemy więc ścieżką przez gaj do teatru, siadamy w którymś rzędzie ław. Nad nami jest błękitne niebo, blisko nas zieleń, a z jednej strony szara skała Akropolu. To, jakie widowisko przed nami roztoczy się w teatrze, zależy od tego, czy właśnie jest dzień tragedii czy dzień komedii.

Powiedzmy najpierw o komedii. Powstał ten gatunek literacki z połączenia dwóch elementów. Jednym z nich były doryckie⁴ tradycje żartów ludowych wesółków, z czasem całych scenek obyczajowych i mitologicznych, które miał doprowadzić do mistrzostwa Epicharm⁵ z Syrakuz na Sycylii w V wieku przed Chrystusem. Ponoć już w początkach V wieku przeniesiono te tradycje

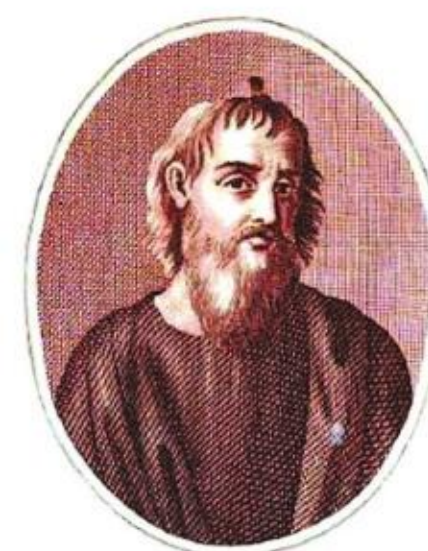
¹ ateński Akropol – wzgórze w Atenach z pozostałościami starożytnych zabudowań świątynnych, miejsce kultu greckich bóstw Ateny i Posejdona

² Dionizos – grecki bóg wina, dzikiej natury i płodności; w mitologii rzymskiej nosi imię Bachus

³ antyczny – starożytny

⁴ doryckie – określenie pochodzące od nazwy plemienia Dorów, które przybyło do Grecji w XIII w. p.n.e. i w ciągu kilku następnych stuleci opanowało większość ziem; m.in. założyło Spartę

⁵ Epicharm z Syrakuz (ok. 540 p.n.e. – ok. 450 p.n.e.) – starożytny grecki komediopisarz uważany za jednego z twórców komedii; autor krótkich utworów o tematyce mitologicznej lub zaczerpniętej z życia codziennego (np. *Nadzieja, Bogactwo*)

Epicharm z Syrakuz

Kamienne siedzenia na widowni w ruinach teatru Dionizosa w Grecji

⁶ Attyka – historyczna kraina w środkowej Grecji; jej stolicą były Ateny

⁷ Arystofanes z Aten (ok. 446–385 p.n.e.) – grecki komediopisarz, jeden z twórców komedii; zachowało się 11 jego utworów, w tym m.in. *Rycerze*, *Sejm kobiet*

⁸ tetralogia – cykl czterech utworów

⁹ satyrowie – bóstwa lasów i wzgórz, kompani Dionizosa; przedstawiani jako pół mężczyźni, pół kozły

¹⁰ imitować – naśladować

do Attyki⁶. Z nimi połączyły się satyryczne, dramatyzowane śpiewy, jakie od dawna wykonywano w Attyce podczas uroczystych procesji ku czci Dionizosa.

Ten bóg, w co nie wątpili jego czciciele, bardzo lubił żarty. Właśnie z owego drugiego, attyckiego źródła wywodzi się nazwa gatunku literackiego: *komodia*, czyli „pieśń” (*ode*) w wesołym pochodzie (*komos*). W wielkim dla kultury ogólnoludzkiej V wieku ateńskim, aż do jego schyłku, rozwijała się komedia „staroattycka”, ze wspaniałą twórczością Arystofanesa⁷ [...].

Ta więc żartobliwa twórczość kwitła pod błogosławieństwem Dionizosa. Ale zdaje się, że z głębszą warstwą jego tajemnic związana jest inna dziedzina dramatu, sztuka tragiczna. W każdym z dni poświęconych tej dziedzinie odgrywano w teatrze Dionizosa tetralogię⁸ jednego autora, obejmującą trzy tragedie, związane z sobą tematem albo niezwiązane, oraz pogodny dramat satyrowy. W tym dramacie występował chór przebrany za satyrów⁹, towarzyszy Dionizosa. Rozkwitnął ów gatunek spektaklu w tym samym V wieku, był on jakby odetchnieniem po tragediach, roztaczał bowiem tematy mitologiczne pogodnie, z akcją rozgrywającą się w otwartej przestrzeni – na łące, w lesie. Najważniejszymi jednak przedstawieniami podczas Wielkich Dionizjów były tragedie. Pierwszego z wielkich tragików, Ajschylosa (525–456), pamiętano jako patrona tej dziedziny sztuki. Dwaj jego główni następcy to Sofokles (496–406) i Eurypides (480–406).

Prehistoria owego gatunku nie jest dla nas całkiem jasna, ale sporo nawet w półmroku możemy wysledzić. W samej nazwie *tragodia* błyska nam jeden z tropów. Znaczy ona: „pieśń (*ode*) kozłów (*tragoi*)”. Już w epoce archaicznej należały do obrzędów ku czci Dionizosa śpiewy chórów i tańce wieśniaków, którzy ponoć występowali przebrani w skóry kozły, imitując¹⁰ satyrów. W Atenach śpiewali oni pieśni zwane dytyrambami; termin ów określał pieśni kultowe na cześć Dionizosa, nie żartobliwe, lecz podniosłe, pełne i entuzjazmu,

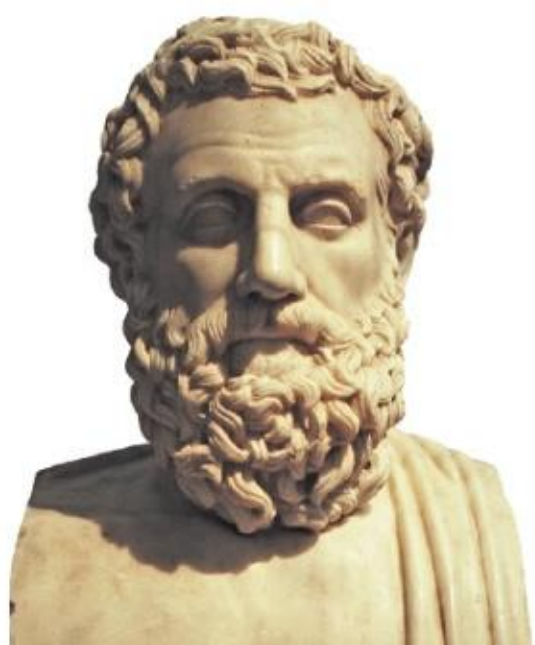

Maski teatralne – fragment mozaiki w Muzeum Kapitołńskim w Rzymie

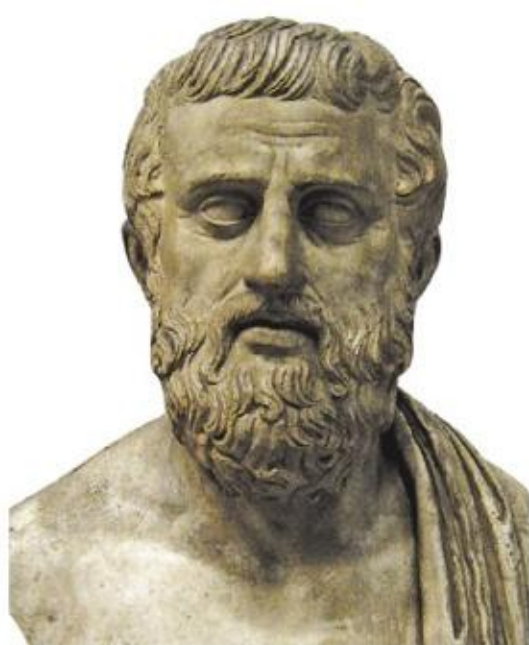
i wzburzenia, przedstawiające cierpienia i radości boga. Arystoteles¹¹ twierdzi, iż przodownik chóru, który rozpoczynał taką pieśń, był zapowiedzią aktora tragedii, i że tragedia wyłoniła się z dytyrambu. [...]

Tragedia była dziełem sztuki, a zarazem obrzędem. Spektaklom towarzyszyły procesje i ofiary, w najważniejszym miejscu widowni było siedzisko dla kapłana Dionizosa, a pośrodku orkiestry znajdował się ołtarz boga. Maski, jakie nosili uczestnicy chóru, czyli choreuci, oraz aktorzy także trzeba uznać za elementy obrzędowe. Maski odgrywały w kulcie dionizyjskim ważną rolę. [...]

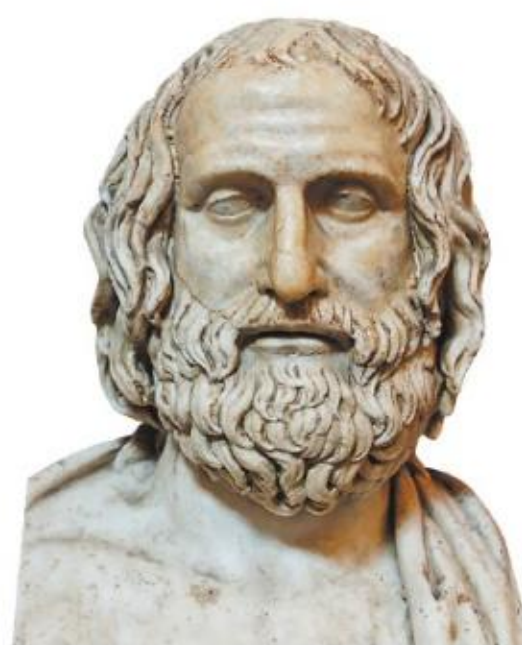
A rozgrywały się na dionizyjskiej orkiestrze i scenie, pośród bezmiernej wiosny śródziemnomorskiej, dzieje walk pod Troją¹², dzieje Atrydów¹³, wędrówki Argonautów¹⁴, zdarzenia tebańskie¹⁵, trudy Heraklesa¹⁶, Tezeusza¹⁷, przygody Odyseusza¹⁸. Niektóre z tych zdarzeń zostały już wcześniej opowiedziane przez Homera¹⁹ albo przynajmniej epizodycznie czy aluzyjnie dotknięte przez niego. [...] Ta archaiczna epika, przetworzona w dramaty, napędziła teatr dionizyjski.

Ajschylos (525–456 p.n.e.)

Sofokles (496–406 p.n.e.)

Eurypides (480–406 p.n.e.)

¹¹ Arystoteles (384–322 p.n.e.) – najwszechstronniejszy uczony i filozof grecki, zajmujący się m.in. fizyką, astronomią, biologią, psychologią, logiką, etyką; w Atenach założył uczelnię zwaną Licejon (stąd: liceum)

¹² Troja – starożytne miasto leżące u zachodnich wybrzeży Azji Mniejszej (dziś w Turcji); oblężenie Troi przez Greków (wojna trojańska) jest tematem epopei pt. *Iliada* autorstwa starożytnego poety Homera (VIII w. p.n.e.)

¹³ Atrydzi – w mitologii greckiej potomkowie Atreusa, króla Myken, jego synowie, Agamemnon i Menelaos, uczestniczyli w wojnie trojańskiej

¹⁴ Argonauci – według mitologii greckiej uczestnicy wyprawy do Kolchidy, która została zorganizowana w celu zdobycia złotego runa cudownego baranka; podróżowali okrętem o nazwie Argo

¹⁵ zdarzenia tebańskie – mity greckie, których akcja rozgrywa się w mieście Teby; jednym z nich jest mit o Edypie

¹⁶ Herakles – mityczny grecki heros, syn Zeusa; wykonał 12 prac wymagających nadzwyczajnej siły fizycznej i sprytu

¹⁷ Tezeusz – mityczny grecki heros, pogromca Minotaura, potwora o ludzkim ciele z głową byka

¹⁸ Odyseusz – słynący z mądrości król greckiej wyspy Itaki, uczestnik wojny trojańskiej, z której wracał do domu przez 10 lat, bohater epopei Homera pt. *Odyseja*

¹⁹ Homer – patrz przypisy 12 i 18

Arnold Böcklin (czyt. beklin),
Muza Talia, 1893

Opisz główną bohaterkę obrazu, zwracając uwagę na towarzyszące jej przedmioty. Przeczytaj ciekawostkę i powiedz, czy malarz przedstawił muzę Talię zgodnie z jej tradycyjnym wyobrażeniem.

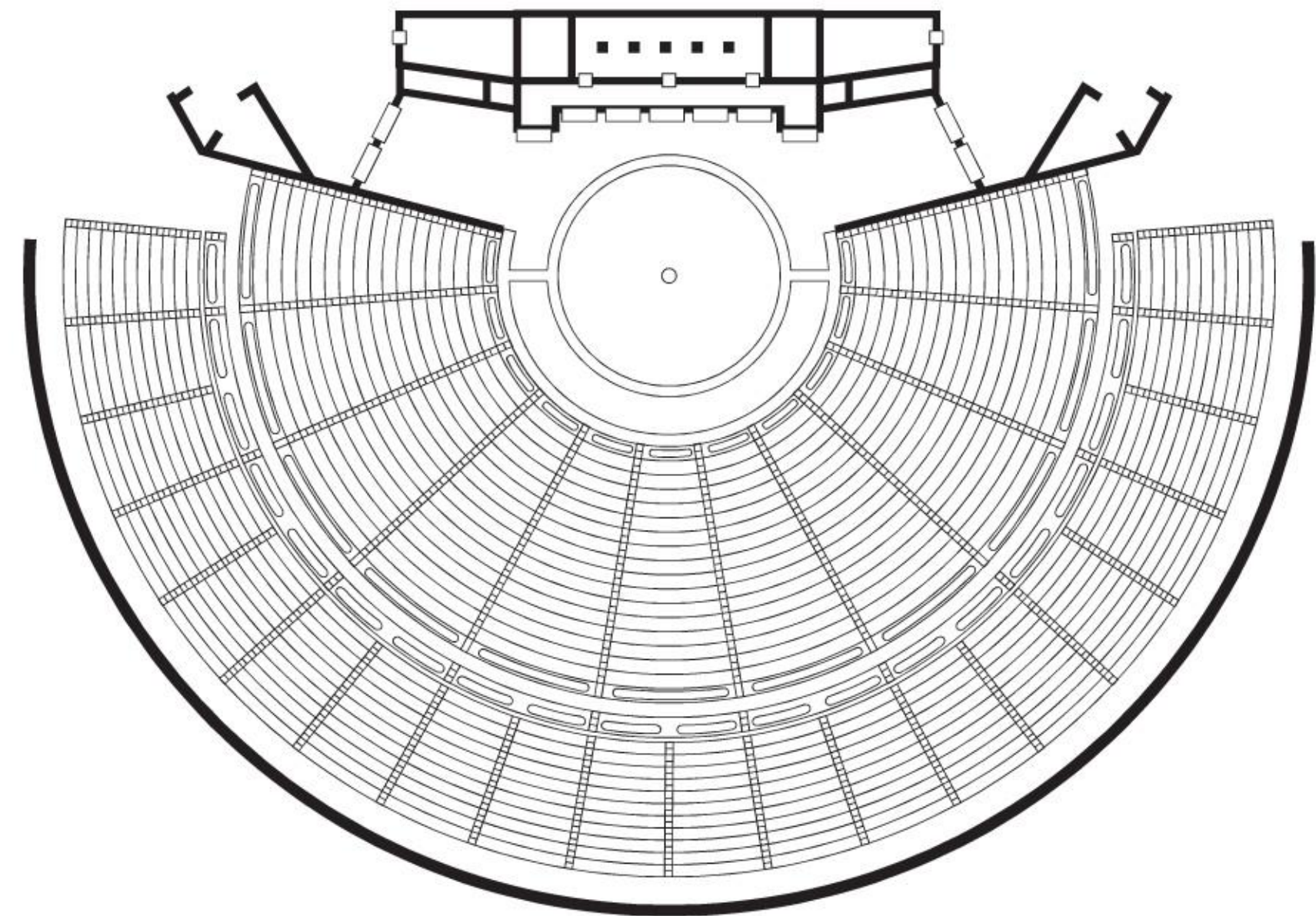
Ciekawe!

W mitologii greckiej różnymi dziedzinami sztuki opiekowały się Muzy – dziewięć towarzyszek boga Apolla, patrona artystów. Muzą komedii była Talia (przedstawiana z maską komiczną i wieńcem z bluszczu), a tragedii – Melpomena (przedstawiana z maską tragiczną i wieńcem z winorośli).

1. Na podstawie tekstu opracujcie definicje komedii i tragedii. Przedstawcie etymologię nazw dwóch podstawowych gatunków wystawianych w greckich teatrach. Uzupełnijcie w zeszytach poniższą tabelę.

	Tragedia	Komedia
Pochodzenie terminu:		
Podjęmowane tematy:		
Obecnie słowa tego używa się także w znaczeniu:		
Przykład znanego dzieła:		

2. Porównajcie własne definicje tragedii i komedii z terminami zamieszczonymi w słowniku terminów literackich. Wskażcie podobieństwa i różnice.
3. Powiedz, jak Grecy obchodzili Wielkie Dionizje.
 - a) Zastanów się, w jaki sposób starożytne zwyczaje zaspokajały odwieczne pragnienie zabawy.
 - b) Dlaczego wystawiano zarówno komedie, jak i tragedie?
 - c) Jaką tematykę podejmowali greccy tragediopisarze? Zacytuj odpowiedni fragment tekstu Zygmunta Kubiaka.
4. Poniżej przedstawiono schemat teatru greckiego. Wskaż na nim wymienione w tekście elementy.

5. Powiedz, czym był teatr dla starożytnych Greków, a czym jest dla współczesnych Polaków, np. ósmoklasistów. Odpowiedz też na pytania.
- Jak często bywasz widzem przedstawień teatralnych?
 - Co stanowi ograniczenie twojego dostępu do teatru, jeśli bywasz tam rzadko?
 - Na jakie przedstawienia wybierasz się najchętniej?
6. Ustal, do jakiego typu tekstów kultury można zaliczyć tekst Zygmunta Kubiaka: do literatury pięknej, do literatury popularnonaukowej czy do publicystyki. Uzasadnij swój wybór, wskazując we fragmencie cechy wybranego typu literatury.
- Przypomnij definicje poszczególnych typów literatury.
 - Określ cechy tekstu Kubiaka.
 - Sformułuj wniosek.
7. Wskaż na podstawie poznanego fragmentu tekstu oraz omówionego już utworu literackiego podobieństwa i różnice między literaturą piękną a popularnonaukową. Możesz pracować w zespole. Swoje spostrzeżenia zapisz w zeszycie.

Tekst popularnonaukowy	Tekst literacki
przykład: Zygmunt Kubiak, fragment <i>Mitologii Greków i Rzymian</i>	przykład:
podobieństwa	
różnice	

8. Napisz **streszczenie** tekstu Zygmunta Kubiaka według poniższej instrukcji.
- Przeczytaj dokładnie wskazany tekst.
 - Odszukaj i zapisz słowa kluczowe, czyli takie, które dominują w tekście, są w nim najważniejsze. Weź pod uwagę również ich synonimy.
 - Na podstawie wypisanych słów-kluczy ustal temat tekstu i jego główną myśl.
 - Poszukaj w tekście sformułowań stanowiących uogólnienie i określ stanowisko autora.
 - Przeanalizuj kolejne części tekstu i zastanów się, jakie zagadnienia podejmuje w nich autor (np. czy formułuje argumenty, podaje przykłady, wyjaśnia pojęcia, ocenia prezentowany materiał).
 - Zredaguj streszczenie, korzystając ze słownictwa podanego na marginesie.

Ciekawe!

Starożytni realizatorzy tragedii i komedii, podobnie jak współcześni, starali się uatrakcyjnić widzom przedstawienia. Na scenie mogło się na przykład pojawić jedno z greckich bóstw. Wykorzystywano w tym celu urządzenie mechaniczne, dzięki któremu aktor w roli boga był spuszczaany na scenę na linach. Grecy nazywali to urządzenie *theos apomechane*, czyli „bóg z maszyny”. Łacińskie tłumaczenie tego sformułowania – *deus ex machina* – oznacza do dziś rozwiązanie zagmatwanej intrygi w utworze przez zaskakujące wprowadzenie nowego bohatera lub wątku, co może być odczuwalne przez odbiorcę jako sztuczne.

Streszczenie to przekształcenie tekstu polegające na skróceniu go przy zachowaniu jego zasadniczej myśli. W streszczeniu tekstu literackiego, np. opowiadania, skupiamy się na określeniu tematyki i problematyki utworu, przedstawiamy główne wydarzenia, zachowując związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy nimi oraz ich chronologiczną kolejność. Natomiast streszczając tekst nieliteracki, określamy jego temat, informujemy, co autor o nim mówi i do jakich wniosków dochodzi. Streszczenie powinno być obiektywne, krótkie, napisane prostym i precyzyjnym językiem, logicznie uporządkowane.

Pomoc

tematem tekstu jest (są), tekst dotyczy, autor podejmuje problem, skupia się / koncentruje się na..., rozważa, prezentuje, podaje przykłady, powołuje się na..., odwołuje się do..., dochodzi do wniosku / konkluzji, że..., z tekstu / rozważań autora wynika, że...

6.2 Coś się tam stało strasznego (ballada, plan wydarzeń, opowiadanie, typy i odmiana nazw miejscowych)

Podejmij temat

- Tragedia, której dzieje tak świetnie rozpoczęli Grecy, odżyła w czasach nowożytnych za sprawą pisarzy renesansowych, wzorujących się na antycznych arcydziełach. Nadal sięgano po motywy mitologiczne, czego przykładem jest *Odprawa posłów greckich* Jana Kochanowskiego (1578), rozwijająca jeden z epizodów wojny trojańskiej. Zaczęto też korzystać z innych źródeł: kronik historycznych czy baśni i podań ludowych. Tak czynił genialny dramatopisarz angielski William Szekspir (1564–1616), autor m.in. słynnej tragedii *Romeo i Julia*. W Polsce drogą wskazaną przez Szekspira podążył – w XIX w. – Juliusz Słowacki w *Balladynie*. Zanim przeczytasz zamieszczony w kolejnym rozdziale fragment tego dramatu, poznaj balladę Aleksandra Chodźki pt. *Maliny*. Zapamiętaj kluczowe wydarzenia przedstawione w utworze.

Aleksander Chodźko (1804–1891)
– poeta romantyczny, twórca m.in. ballad osnutych na motywach ludowych (ballada *Maliny* została wydana w zbiorze *Poezje* w 1829 r.), znawca i tłumacz literatury perskiej. Przyjaźnił się z Adamem Mickiewiczem – jeszcze za jego życia zebrał i wydał dzieła wieszczów.

¹ łan – tu: ziemia

² cug – zaprzęg składający się z pary koni

³ kraśne – piękne

⁴ hoże – tryskające zdrowiem

⁵ wnijść – wejść

Aleksander Chodźko **Maliny**

Przez litewski łan¹,
Jedzie, jedzie pan,
Przed nim, za nim jego cugi²,
W złocie, w srebrze jego sługi,
Jedzie w gościnę.

Przyjechał na dwór,
Do matki dwóch cór,
„Matko, matko, masz dwie róże,
Obie kraśne³, obie hoże⁴,
Daj mi jedną z nich”.

Matka prosi wnijść⁵,
Każe córkom przyjść,
Lecz pan obie równie kocha,
I tę trochę, i tę trochę,
Którąż tu wybrać?

„Dwa im dzbanki daj,
Niechaj idą w gaj,
Która więcej malin zbierze,
Tę za żonę pan wybierze,
Ta będzie panią”.

Słońce się zza drzew
Rumieni jak krew,
Krwawą łuną gaj ozłaca,
Z gaju starsza córka wraca,
A młodszej nie ma.

Na jej czarnej brwi,
Niby kropla krwi,
Któż wie, z jakiej to przyczyny:
Od maliny lub kaliny,
Może to nie krew.

„Oto malin dzban,
Gdzie mój mąż? gdzie pan?
Siostra już nie wróci z gaju,
Może wpadła do ruczaju⁶,
Może pożarł wilk”.

Pan rozesłał sług
Do gaju, nad strug⁷,
Całą noc w gaju wołali,
Cały dzień w strugu szukali,
Nie ma i nie ma.

Pan miał złota wór,
Murowany dwór,
Szczęśliwy z żoną szczęśliwą,
Z krasawicą⁸ urodziwą,
Z tą córką starszą.

A gdy przyszedł maj,
Pobiegł panicz w gaj,
Kręcił dudki⁹, zrywał kwiatki,
Z klaskiem, wrzaskiem biegł do matki,
„Ach, mamó, mamó!

Otóż dudkę mam.
Otóż pięknie gram.
Dudka moja osobliwa,
Jak siostrzyczka moja śpiewa,
Słuchaj piosenki”:

„Graj, Michasiu, graj,
Jak dziś kwitnie maj
Tak nad róże, nad bławatki

⁶ ruczaj – poetycko o potoku, strumieniu

⁷ strug (struga) – potok, strumień

⁸ krasawica – piękna dziewczyna

⁹ dudka – fujarka

¹⁰ kurhan – mogiła, kopiec usypany na grobie

¹¹ dziko – tu: strasznie, przerażająco

¹² dziatki – dzieci

¹³ całun – żałobne okrycie ciała zmarłego

Dwie nas kwitło w domu matki,
O moja wiosno!

Ach! Lecz siostry nóż
Skosił różę róż,
Pod kurhanem¹⁰ me mieszkanie,
Dzika wierzba na kurhanie
O moja wiosno!”.

„Dziko¹¹, synku, grasz,
Skąd tę dudkę masz?”.
– „Dudkę skręciłem w gaju,
Z dzikiej wierzby przy ruczaju,
Przy krzaku malin”.

Pani pobladła,
Jak stała, padła,
Ileż straty, ile szkody,
Więś tak wielka, mąż tak młody,
Dziatki¹² nieletnie!

Przez litewski łąn,
Jedzie, jedzie pan,
Lecz w całunach¹³ jego cugi,
Lecz w żałobie jego sługi
Przy trumnie pani.

1. Zapisz w punktach plan najważniejszych wydarzeń w utworze. Zastosuj formę równoważników zdań.

Wzór: *Przyjazd pana do dworu.*

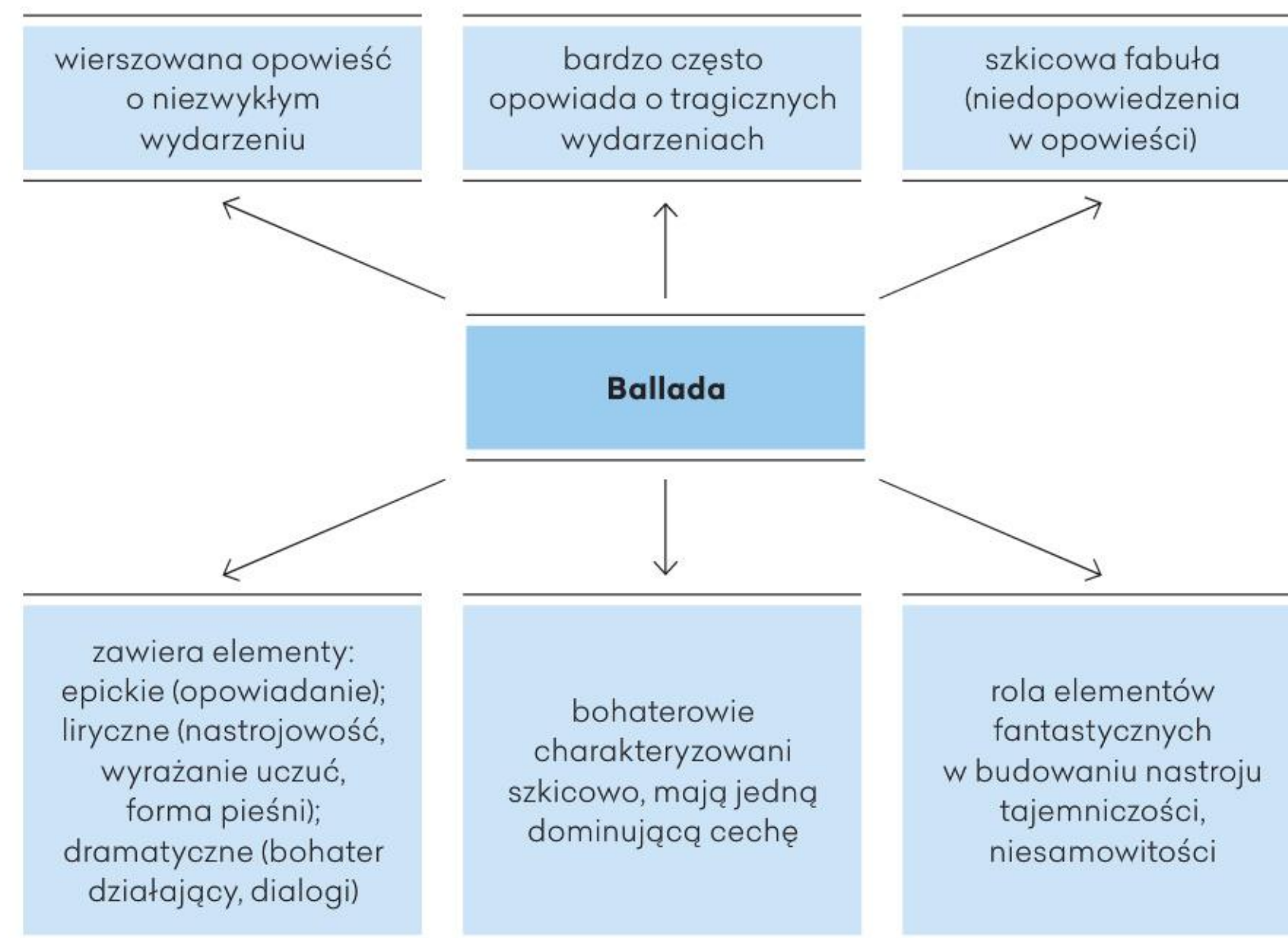
2. Powiedz, w jaki sposób narrator przedstawia wydarzenia w utworze.
 - a) Czy opowiada o nich w kolejności chronologicznej?
 - b) Czy od razu wyjawia czytelnikowi całą prawdę o ich przebiegu?
 - c) Czemu służy taki sposób przedstawienia wydarzeń?

3. Ustalcie, jakie jest tempo przedstawionych zdarzeń i co na to tempo wpływa.

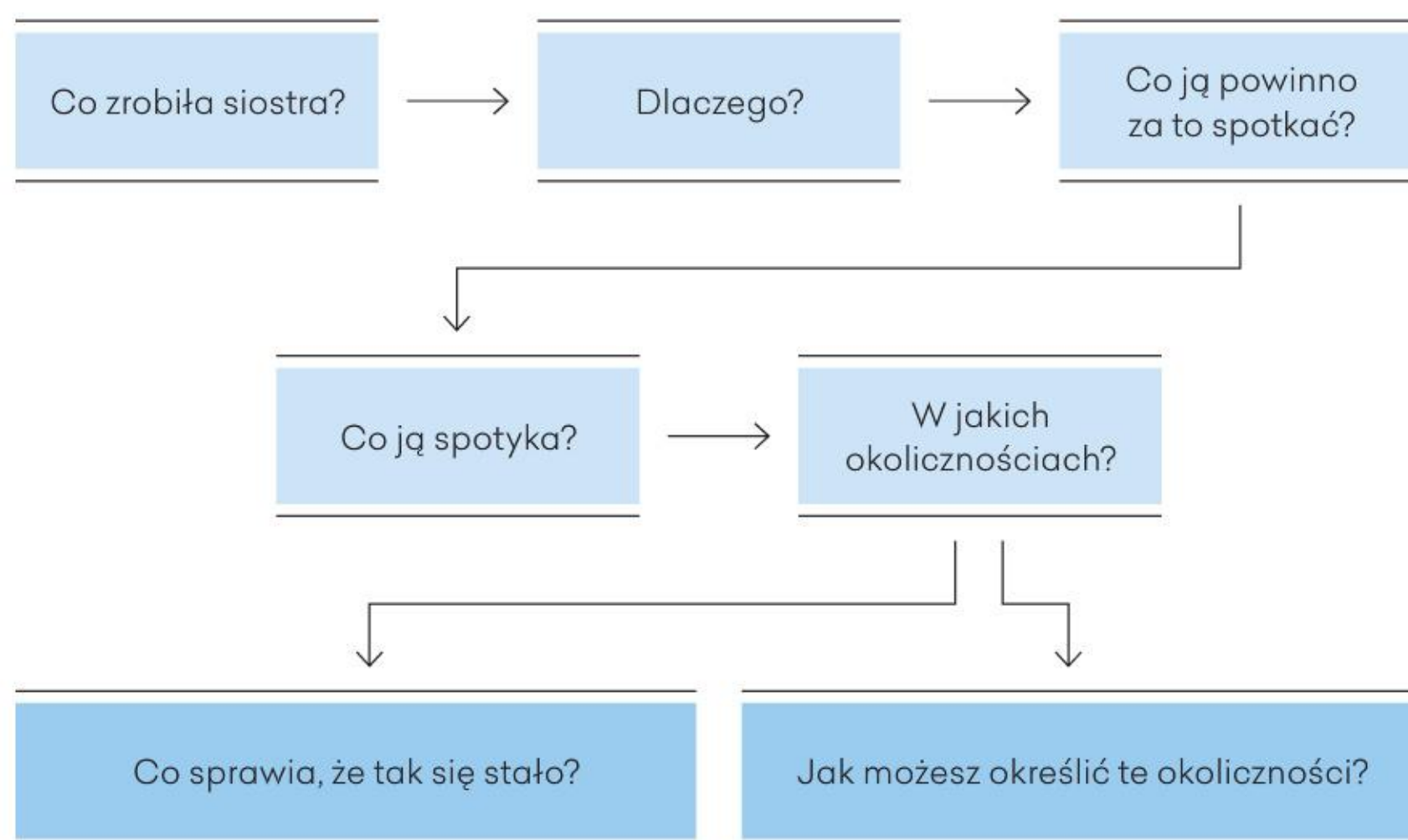
- a) Powiedzcie, czego jest więcej: wypowiedzi narratora czy wypowiedzi bohaterów.
- b) Porozmawiajcie o roli dialogów jako czynnika wpływającego na dynamikę akcji w utworze.
- c) Przypomnijcie, w którym rodzaju literackim dominują dialogi i monologi.

4. Wskażcie cechy ballady w utworze *Maliny* na podstawie poniższego schematu. Pracujcie w grupach.

5. W balladach opartych na ludowych wierzeniach ważnym elementem było ukazanie wiary w sprawiedliwość, niekoniecznie związaną z działaniem ludzi. Odpowiedz na poniższe pytania.

Sprawiedliwość według ludu

Przeczytaj balladę Adama Mickiewicza pt. *Lilije*. Opowiedz koleżankom i kolegom w klasie o głównych wydarzeniach z utworu. Zwróć szczególnie uwagę na to, w jaki sposób została ukarana bohaterka ballady, można pani, która zabiła swojego męża.

6. Zwróćcie uwagę na dramatyczne elementy ballady. Podejmijcie próbę inscenizacji: ułóżcie scenariusz, wybierzcie spośród was i aktorów, a także reżysera, osoby odpowiedzialne za scenografię, kostiumy, muzykę. Możecie zaprosić na przedstawienie koleżanki i kolegów z innej klasy.

Przypomnij, jakie jest pochodzenie określenia tytułowej bohaterki ballady Adama Mickiewicza *Świtezianka*.

7. Napisz opowiadanie, w którym wydarzenia opisane w balladzie przedstawisz bez niedomówień i w porządku chronologicznym.
8. Wskaż w balladzie *Maliny* wyraz, na podstawie którego można określić ogólnie miejsce akcji utworu. A co można powiedzieć o czasie wydarzeń?
9. Przypomnij sobie balladę Adama Mickiewicza poznaną w klasie 7 i określ, w jaki sposób scharakteryzowano w niej czas i miejsce zdarzeń.
10. Przytocz trzy nazwy, dzięki którym dokładnie określisz miejsce np. swojego urodzenia, zamieszkania lub nauki szkolnej.

Nazwy miejscowe (z łaciny – oikonimy) należą do nazw własnych. Są to nazwy osad, miast, wsi. Czasem zalicza się też do nich nazwy własne geograficzne. Wśród polskich nazw miejscowych wyróżnia się m.in.:

- a) **nazwy topograficzne** – wskazują na cechy miejsca, w którym powstała osada, np.: Nadole (położona na dole), Podgórze (pod górą), Zawodzie (za wodą), Dąbie (w pobliżu rosły dęby);
- b) **nazwy dzierżawcze** – powstałe od imion właścicieli lub ważnych mieszkańców osad, np.: Bartków (od Bartka), Staszów (od Stacha lub Staszka), Warszawa (od Warsza), Częstochowa (od Częstocha), Wrocław (od Warcisława), Janów (od Jana);
- c) **nazwy rodowe** – wywodzą się od przezwisk lub przydomków herbowych właścicieli wsi, np.: Bolesty, Sokoły, Czajki;
- d) **nazwy służebne** – oznaczały pierwotnie ludzi, którzy wykonywali jakieś prace na rzecz panującego, np.: Złotniki (wykonujący przedmioty ze złota), Grotniki (wytworzący groty), Szczytniki (wykonujący szczyty, tj. tarcze), Psary (opiekujący się psami); nazwy te oznaczały również osady zamieszkałe przez określonych rzemieślników, np.: Kowale, Piekary;
- e) **nazwy patronimiczne** (odojcowskie) – pierwotnie oznaczały potomków lub poddanych człowieka, do którego należała osada, np.: Piotrowie (potomkowie lub poddani Piotra), Iwanowie (Iwana), Trojanowice (Trojana).

W niektórych przypadkach trudno jednoznacznie zakwalifikować nazwę do odpowiedniej kategorii, potrzeba do tego szczegółowej wiedzy historycznej.

11. Do jakiej grupy zaliczysz poniższe nazwy? Podaj wyrazy podstawowe, od których je utworzono.

Zagórze

Dąbrowa

Owczary

Kobylec

Sędzimiowice

Henryków

Adamowice

Szewce

Nowiny

12. Znajdź na mapie administracyjnej Polski po dwie miejscowości, które zaliczysz do wymienionych grup. Zapisz je w zeszycie, np. w formie tabeli.

Nazwy topograficzne	Nazwy dzierzawcze	Nazwy służebne	Nazwy zdrobniałe (utworzone od nazwy pobliskiej miejscowości, np. Dąbrówka od: Dąbrowa)

Powiedz, do jakiej grupy zaliczysz nazwę miejscowości, w której mieszkasz.

13. Poniższe nazwy miast sprawiają czasem kłopot przy odmianie przez przypadki. Zastosuj je w odpowiednich formach. Skorzystaj z podpowiedzi – zwróć uwagę na to, że niektóre nazwy odmieniamy jak wskazane rzeczowniki pospolite.

Tarnobrzeg	Kraków	Zakopane	Kołobrzeg	Wrocław
(jak zbieg)	(jak balon)	(Ms. -em)	(jak bieg)	(jak koń)
Jedziemy do:				
Zbliżamy się ku:				
Byliśmy w:				
Jabłonna	Wschowa	Włoszczowa	Sucha	Biała
(jak trawa)			(jak miła)	
Idziemy do:				
Znajdujemy się nieopodal:				

14. Napisz w zeszycie podane nazwy w dopełniaczu według wzoru.

- a) Andy – Andów b) Ateny – Aten c) Helsinki – Helsinek
 Beskidy – Suwałki – Marki –
 Sudety – Winiary – Strzelce –
 Kordyliery – Kielce – Gołębki –

Powiedz, jakie wspólne cechy odmiany mają nazwy własne z poszczególnych grup w podpunktach a, b, c.

Ciekawe!

Wyjaśnienie pochodzenia jakiejś nazwy w sposób ciekawy dla słuchacza, oparty na wyobrażeniach, podaniach, ale pomijający aspekty historyczne lub językowe, nazywamy etymologią ludową. Na przykład nazwę Częstochowa wywodzi się w etymologii ludowej stąd, że gdy zbliżamy się do tego miasta, ma ono się „często chować” za górkami. W rzeczywistości była to „osada Częstocha”.

Spróbuj wyjaśnić etymologię nazw miejscowych z zadania 13, korzystając w razie potrzeby z dostępnych źródeł. Następnie wybierz jedną nazwę i rozwiń wyjaśnienie jej pochodzenia w formie legendy z elementami fantastycznymi. Zaprezentuj swoją opowieść w klasie.

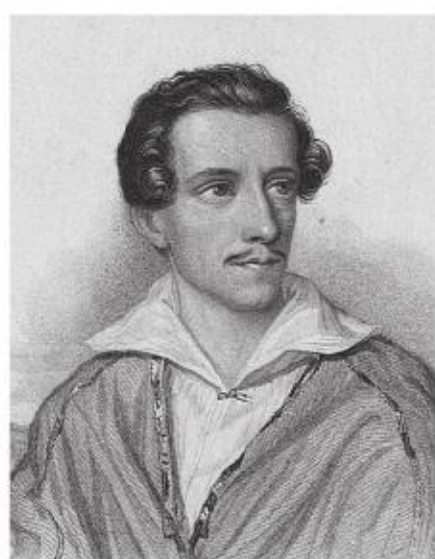

Uwaga: M. Bieszczady – D. Bieszczadów albo Bieszczad; M. Tychy – D. Tych, regionalnie: Tychów.

6.3 To prawdziwy dramat (opis przeżyć bohatera literackiego, konstrukcja dramatu jako rodzaju literackiego, tragedia, imię, pochodzenie imion, odmiana imion)

Podejmij temat

- Juliusz Słowacki nawiązał do ballady Aleksandra Chodźki w dramacie *Balladyna*. Rozwinął wątek sióstr walczących o bogatego męża w „malinowym” konkursie. Przypomnij, na czym on polegał w balladzie *Maliny*, i powiedz, jaki nastrój panował w tym utworze.
- Przeczytaj fragment *Balladyny* przedstawiający „malinowy” konkurs. Akcja rozpoczyna się podobnie. O względy Kirkora starają się dwie córki wdowy: Alina i Balladyna. Zwycięzcy może być tylko jedna... Podczas czytania zwróć uwagę na to, dlaczego doszło do konfliktu między siostrami i do tragicznego w skutkach rozwiązania.

Juliusz Słowacki (1809–1849) – wybitny polski poeta romantyczny (obok Adama Mickiewicza, Zygmunta Krasińskiego, Cypriana Kamila Norwida), autor liryków, powieści poetyckich oraz dramatów, takich jak: *Kordian*, *Lilla Weneda*, *Fantazy*, *Sen srebrny Salomei* i *Balladyna* (wydana w 1839 r., a wystawiona po raz pierwszy w 1862 r.). Cennym dokumentem biograficznym, ale również znakomitym dziełem literackim, są pisane przez poetę – emigranta i tułacza – listy do matki.

Juliusz Słowacki **Balladyna**

(fragment)

Akt II, scena I

ALINA wchodzi z dzbankiem na głowie

ALINA

Ach, pełno malin – a jakie różowe!
A na nich perły rosy kryształowe.
Usta Kirkora¹ takie koralowe
Jak te maliny... Fijołeczki świeże,
Wzdychacie próżno, bo ja nie mam czasu
Zrywać fijołków – bo siostrzyczka zbierze
Dzban pełny malin i powróci z lasu,
I weźmie męża; a ja z fijołkami
Zostanę panną... Choćbyście wy były,
Fijołki moje, złotymi różami,
Wolę maliny.
Śpiewa, szukając malin
Mój miły! mój miły!
Złoty wielki pan.
Mojemu miłemu
Niosę malin dzban,
Bo on woli, mój kochanek,
Taki pełny malin dzbanek,
Niż zbożowy łan. Oh!
Niż zbożowy łan.

¹ Kirkor – bogaty rycerz, o względy którego rywalizują Balladyna i Alina

Odchodzi w prawo
Wchodzi BALLADYNA z dzbankiem na głowie

BALLADYNA

Jak mało malin! a jakie czerwone
By krew. – Jak mało – w którą pójde stronę?
Nie wiem... A niebo jakie zapalone
Jak krew... Czemu ty, słońce, wschodzisz krwawo?
Noc wolę ciemną, niż taki poranek...
Gdzie moja siostra?... musiała na prawo
Pójść i napełnić malinami dzbanek;
A ja wśród jagód chodzę obłąkana
Jakaś rozpaczą i łzy gubię w rosie.

ALINA

z głębi lasu
Siostrzyczko moja! siostrzyczko kochana!
A gdzie ty?...

BALLADYNA

Jaki śmiech w Aliny głosie!
Musi mieć pełny dzbanek...

ALINA wchodzi

ALINA

Cóż, siostrzyczko?

BALLADYNA

Co?...

ALINA

Czy masz pełny dzbanek?

BALLADYNA

Nie...

ALINA

Balladyno,
Cóż ty robiłaś?

BALLADYNA

Nic...

ALINA

To źle, różyczko...

Ja mam dzban pełny, mniej jedną maliną.

BALLADYNA

Weź tę malinę z mego dzbanka.

ALINA

Miła!...

Siostrzyczko moja, powiedz, gdzieżeś była?

Wyszłyśmy razem, miałaś dosyć czasu;

Wszak ja ci, siostro, nie ukradłam lasu.

Dlaczegoż teraz z taką białą twarzą

I z przyciętymi ustami?...

BALLADYNA

Wyłazą

Z twojego dzbanka maliny jak węże,

Aby mię kąsać żądlami wymówek.

Idź i bądź panią! siostra się zaprzęże

Jak wół do pługa, będzie tłoczyć olej

Z kołących siemion² i z brzydkich makówek.

ALINA

A wstydz się, siostro... proszę cię, nie bolej

Nad moim szczęściem.

BALLADYNA

Cha! cha! cha!

ALINA

Co znaczy

Ten śmiech okropny? siostro! czy ty chora?

Jeżeli wielkiej doznajesz rozpaczy,

To powiedz... Ale ty kochasz Kirkora?

Ty bardzo kochasz? Siostro! powiedz szczerze!

Bo widzisz, rybko, są inni rycerze,

Jak będę panią, to ci znajdę męża...

BALLADYNA

Ty będziesz panią? ty! ty!

Dobywa noża

ALINA

Balladyna!...

Co ten nóż znaczy?...

² siemiona – nasiona

BALLADYNA

Ten nóż?... to na węża
W malinach...

ALINA

Siostro, jesteś blada, sina.
Kalinko moja! co tobie? co tobie?
Czemu ty blada? ach! jak to okropnie!
Przemów choć słówko! Usiądźmy tu obie
I mówmy z sobą otwarcie, roztropnie,
Jak dwie siostrzyczki.
Siadają na murawie

Ja kocham Kirkora.
Ach, nie dlatego, że Kirkor bogaty,
że wielki rycerz, pan możnego dwora,
Że ma karetę złotą, złote szaty;
A jednak miło mi, że chodzi w złocie,
Że miecz ma jasny, służebników krocie:
Bo to jak rycerz w bajce, co się rodzi
Z wielkiego króla i w lesie znachodzi³
Jakąś zaklętą królewne.

BALLADYNA

*wstaje z pomieszaniem*⁴
Och!...

ALINA

wstając
Miła!...
Co tobie?

BALLADYNA

ze wzrastającym pomieszaniem
Gdybym cię, siostro, zabiła?...

ALINA

Co też ty mówisz?...

BALLADYNA

Daj mi te maliny!...

ALINA

A kto wie, siostro? gdybyś poprosiła,
Pocałowała usteczka Aliny,
Może bym dała?... spróbuj, Balladynko...

³ znachodzi – znajduje

⁴ pomieszanie (pomieszenie) – zakłopotanie, zmieszanie (stąd: pomieszenie zmysłów)

BALLADYNA

Prosić?...

ALINA

Inaczej żegnaj się z malinką.

BALLADYNA

przystępując

Co?...

ALINA

Bo też widzisz, siostro, że ten dzbanek

To moje szczęście, mój mąż, mój kochanek,

Moje sny złote i mój ślubny wianek,

I wszystko moje...

BALLADYNA

z wściekłością natrętną

Oddaj mi ten dzbanek.

ALINA

Siostro?...

BALLADYNA

Oddaj mi... bo!...

ALINA

z dziecinnym naigrawaniem się⁵

Bo!... i cóż będzie?...

Bo?... Nie masz malin, więc suche żołędzie

Uzbierasz w dzbanek – czy wierzbowe liście?...

I tak... ja prędzej biegam i przez miedzę⁶

Ubiegnę ciebie...

BALLADYNA

Ty?...

ALINA

A oczywiście,

Że ciebie w locie, siostrzyczko, wyprzedzę...

BALLADYNA

Ty!

ALINA

O! nie zbliżaj się do mnie z takimi

Oczyma... Nie wiem... ja się ciebie boję.

⁵ naigrawanie się – tu: przekomarzanie się, droczenie

⁶ miedza – teren (zwykle niezaorany), który rozgranicza pola uprawne

⁷ Głos z wierzby – głos zamienionego w drzewo Grabca (wiejskiego młodzieńca, z którym Balladyna się spotykała)

BALLADYNA

zbliża się i bierze ją za rękę

I ja się boję... połóż się na ziemi...

Położ!... ha!

Zabija

ALINA

Puszczaj!... oh!... konam...

Pada

BALLADYNA

Co moje

Ręce zrobiły?... O!...

GŁOS Z WIERZBY⁷

Jezus Maryja...

BALLADYNA

przerażona

Kto to?... zawołał ktoś?... czy to ja sama

Za siebie samą modliłam się?... Żmija,

Kobieta, siostra – nie siostra. Krwi plama

Tu – i tu – i tu –

Pokazując na czoło, plami je palcem

I tu. – Któż zabija

Za malin dzbanek siostrę?... Jeśli z bora⁸

Kto tak zapyta? powiem – ja. – Nie mogę

Sklamać i powiem: ja! – Jak to ja?... Wczora

Mogłabym przysiąc, że nie... W las!... w las!... w drogę.

Wczorajsze serce niechaj się za ciebie

Modli. – Ach, jam się wczoraj nie modliła.

To źle! źle! – dzisiaj już nie czas... Na niebie

Jest Bóg... zapomnę, że jest, będę żyła,

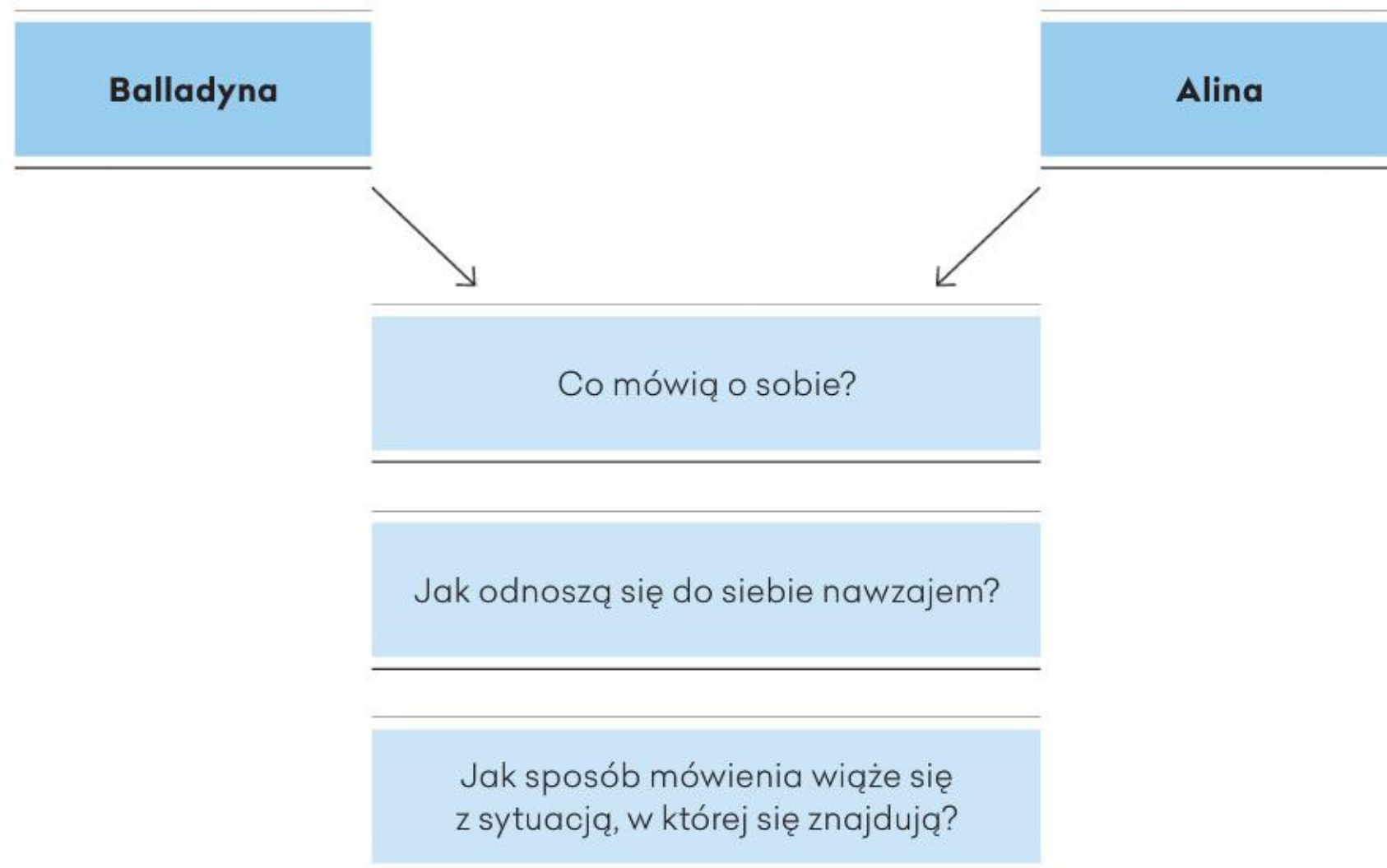
Jakby nie było Boga.

Odbiega w las. [...] Alina leży zabita.

⁸ z bora – dziś: z boru; bór to duży, gęsty las

1. Jak wyjaśnić dramat, który rozegrał się między siostrami, córkami ubogiej wdowy? Przeanalizuj, co się stało i dlaczego.
2. Czego dowiadujemy się z wypowiedzi bohaterek o nich samych? Opracujcie poniższy schemat.

Zastanówcie się i powiedzcie, dlaczego w dramacie trudniej niż w epice przedstawić przeżycia bohaterów, oddać ich nastrój i stan wewnętrzny.

3. Prześledź, za pomocą jakich środków dramatopisarz osiąga efekt wzrastającego napięcia. Zwróć uwagę na wygląd postaci, ich stan psychiczny, wypowiedzi i gesty, a także na formę dialogu.

Wojciech Gerson, *Balladyna*, 1900

Maksymilian Gierymski, *Balladyna*, 1869

Porównaj dwa malarskie przedstawienia *Balladyny*. Jak myślisz, w jakiej sytuacji bohaterka mogła zachować się w taki sposób? Udzielając odpowiedzi, możesz wykorzystać znajomość całego utworu Juliusza Słowackiego.

Opisz, w jaki sposób artysta przedstawił Alinę (realistyczny czy abstrakcyjny).

Tragedia to gatunek dramatu, którego akcja rozwija się wokół konfliktu niedającego się przezwyciężyć, a bohater jest skazany na porażkę. Wszelkie podejmowane przez niego działania mogą okazać się daremne ze względu na to, że jego życiem rządzi przeznaczenie (fatum). Może też być tak, że okoliczności zmuszają go do wyboru pomiędzy równorzędnymi racjami (np. honorem a miłością, obowiązkiem rodzinnym a narodowym, swoimi pragnieniami a nakazami moralnymi), czego by nie wybrał i tak poniesie życiową klęskę. Tragedia kończy się więc źle – przede wszystkim dla głównego bohatera utworu.

4. Co przeżywała Balladyna po zabiciu siostry? Przeanalizuj ostatni (w podanym fragmencie) monolog bohaterki, a zwłaszcza ostatnie zdanie.

Leon Wyczółkowski, *Alina*, 1880

5. Zwróć uwagę, że na dramat składają się wypowiedzi bohaterów i tekst dodatkowy. Przeanalizuj te dwa typy tekstu.
- a) Czego dowiadujemy się z tekstu głównego? Wskaż w nim dialogi i monologi bohaterów.
 - b) Jakie informacje zawiera tekst poboczny – **didaskalia**? W jaki sposób odróżnia się od tekstu głównego? Jaki cel ma podanie tych informacji?
6. Przypomnijcie sobie wiadomości na temat dramatu poznane w klasie 7 i wskażcie – na podstawie przeczytanego fragmentu *Balladyny* – zasadnicze cechy tego rodzaju literackiego. Swe spostrzeżenia zapiszcie w zeszytach.
7. Przeczytaj definicję jednego z gatunków dramatu – **tragedii**. Zastanów się, czy można *Balladynę* zaliczyć do tego gatunku już na podstawie przeczytanego fragmentu. Uzasadnij swą opinię.
8. O tragedii, która rozegrała się w lesie, wiedzieli jedynie Balladyna i Grabiec. Wciel się w jedną z podanych ról, zastosuj wybraną formę wypowiedzi i zrelacjonuj wszystko wskazanemu adresatowi.

Nadawca	Forma wypowiedzi	Adresat	Temat
Grabiec	opowiadanie	słuchacze w karczmie	Ona ją zabiła.
Alina	list	matka	Ona mnie zabiła.
dziennikarz	artykuł	czytelnicy	Kto ją zabił?

9. Przeczytaj poniższą informację i odpowiedz na pytania.

Balladyna to imię żeńskie pochodzenia literackiego, imię tytułowej bohaterki dramatu Juliusza Słowackiego *Balladyna*.

- a) Co to znaczy, że imię jest pochodzenia literackiego?
- b) Od jakiego rzeczownika pospolitego pochodzi to imię własne?
- c) Czy współcześnie można nadać dziewczynce to imię? Uzasadnij odpowiedź.

Imiona nadawane w Polsce	
imiona rodzime (pochodzenia słowiańskiego)	spolszczone imiona obce (np. pochodzenia łacińskiego)
Bogumił Mirośław Sławomir Bożena	Henryk Paweł Andrzej Katarzyna

Pierwsze **imiona** polskie (ściślej: słowiańskie) dzieliły się na dwie grupy. Do pierwszej należały przezwiska – ludzi określano jakimś wyrazem pospolitym, np.: *Noga, Głowa, Lis, Mądry, Słaby*. Drugą grupę stanowiły imiona dwuczłonowe (wyrazów tych nie używano jako pospolitych), np.: *Chwalibóg* (chwalić + bóg); *Kazimierz* (kazić [niszczyć] + mir [pokój]). Imiona nadawano w określonym celu – rodzice wierzyli, że mają one magiczną moc, mogą ochronić dziecko (np. *Bogumił* – czyli „miły Bogu”), zapewnić synowi przyszłość wojownika (np. *Wojciech* – „ten, który cieszy się z bycia żołnierzem”) lub dać popularność (np. *Bolesław* – bole [więcej] + sława). Czasem nadawano imiona o negatywnym wydźwięku, które miały odwrócić uwagę zazdrosnych duchów (np. *Niemił, Niemój*) lub je odstraszyć (np. *Wilk*).

Wraz z przyjęciem chrześcijaństwa imiona rodzime traciły na znaczeniu, a Kościół zalecał nadawanie dzieciom na chrzcie imion osób uznanych za święte (np. imion biblijnych). Ich postać dostosowywano do polskiej fonetyki (np.: *Stephanus* – *Stefan, Szczepan*; *Mathaeus* – *Mateusz, Maciej*). Niekiedy trudno jednoznacznie wskazać obcy pierwowzór imienia. Współcześnie imiona służą identyfikacji i najczęściej wybierane są dla dzieci ze względu na upodobania rodziców. Zdarza się więc, że pochodzą z popularnych książek lub filmów, a nawet seriali telewizyjnych.

10. Wyjaśnij pierwotne znaczenie podanych imion. Wykorzystaj własną intuicję językową.

Bożydar	Sobiesław
Chwalisław	Gościwit

Ciekawe!

Imię Michał pochodzi z języka hebrajskiego: *mi-ka-el* oznacza ‘któż jest jak Bóg’. Łukasz, po łacinie *Lukanus*, to człowiek ‘pochodzący z Lukanii’, krainy leżącej na południu antycznej Italii, między Zatoką Tarencką a Morzem Tyrreńskim. Imię Marcin wywodzi się z łaciny i oznacza ‘należący do boga wojny Marsa’. Anna – z hebrajskiego: *hannah* – to osoba ‘pełna wdzięku’, z kolei Agnieszka – z greckiego: *hagne, agne* – ‘czysta, cnotliwa’, natomiast Katarzyna – z greckiego: *catharsos* – ‘niepokalana, bez skazy’.

W Polsce podaje się co roku listę najpopularniejszych imion nadawanych dzieciom. Przeprowadź badanie, czy w ciągu ostatnich lat, np. dziesięciu, lista ta uległa zmianie.

Udowodnij, że imiona: Jerzy, Jacek, Beata, Andrzej, Zofia i Dorota zostały zapożyczone z innych języków. W tym celu znajdź w dostępnych źródłach ich obco brzmiący odpowiednik (np. angielski, niemiecki).

Ciekawe!

Niektóre imiona męskie dały początek imionom żeńskim, np.: *Jan – Janina*, *Franciszek – Franciszka*, *Antoni – Antonina*. Jednak bardzo wiele imion żeńskich nie ma męskich odpowiedników, np.: *Ewa*, *Beata*, *Magdalena*, *Anna*, *Agnieszka*. Z kolei część imion męskich wywodzi się od żeńskich, np. *Marian* od *Maria*.

Czy wygląd bohaterów jest zgodny z ich opisem w dramacie Juliusza Słowackiego? Uzasadnij swoją opinię.

Balladyna, reż. Jacek Bała, Teatr Miejski im. Witolda Gombrowicza w Gdyni (na zdjęciu Agnieszka Bała jako Balladyna oraz Agata Moshumańska jako Alina)

Powiedzcie, których imion jest więcej w waszej klasie: rodzimych czy obcych spolszczonych.

- Postarajcie się podzielić imiona ze względu na ich pochodzenie.
- Znajdźcie w dostępnych źródłach informacje na temat pochodzenia swoich imion. Przedstawcie w klasie poczynione ustalenia.

- 12.** Odmień przez przypadki podane imiona, w razie wątpliwości skorzystaj ze słownika poprawnej polszczyzny.

Kaja	Iwo	Bruno
Daria	Anastazja	Eulalia

- 13.** Podaj formę liczby mnogiej podanych imion.
Wzór: *Piotr – Piotrowie*; *Anna – Anny*

Stefan	Elżbieta	Paweł	Edward
Irena	Monika	Tomasz	Zuzanna

- 14.** Utwórz imiona żeńskie od podanych imion męskich. Podaj dwa kolejne przykłady podobnie utworzonych imion żeńskich.

Józef	Henryk	Eryk	Stanisław
-------	--------	------	-----------

6.4 W teatrze oni są konieczni (styl hasła encyklopedycznego, słownictwo specjalistyczne, mowa ciała, elipsa w zdaniu)

Podejmij temat

Obejrzyj zdjęcie i powiedz, co, według ciebie, robi Andrzej Wajda? Jaka jest jego rola w powstającym filmie?

Reżyser Andrzej Wajda podczas realizacji filmowej adaptacji epopei Adama Mickiewicza *Pan Tadeusz*

- Porozmawiajcie o współczesnych aktorach i reżyserach.
 - a) Wymieńcie swoich ulubionych aktorów i reżyserów.
 - b) Czyje nazwisko było wam łatwiej wskazać: aktora czy reżysera? Kto jest bardziej znany wśród widzów?
 - c) Którzy aktorzy i reżyserzy mają szansę na szeroką popularność – teatralni czy filmowi? Uzasadnijcie swoje opinie odpowiednimi argumentami.
- Aktorzy i reżyser mają zazwyczaj największy wpływ na powstające widowisko. O historii i specyfice tych zawodów informują przedstawione poniżej hasła, pochodzące z *Leksykonu teatralnego*. Podczas czytania zapamiętaj najważniejsze aspekty pracy opisanych artystów.

Aktorska sztuka – dziedzina sztuki widowiskowej; w teatrze polega na tworzeniu postaci scenicznej działającej wobec widzów. Aktor tworzy ją najczęściej na podstawie gotowego tekstu, ale nie dzieje się tak zawsze (inaczej jest w *commedia dell'arte*¹ i w teatrze pantomimy²). Aktor dla odegrania roli może posłużyć się mimiką, gestem, ruchem, ponadto charakteryzacją i kostiumem. Podobnie postępuje, grając w filmie lub w telewizji, gdzie jednak staje w obliczu wymagań odrębnych, dyktowanych specyfiką tych dyscyplin widowiskowych, związaną z pośrednictwem techniki (aktor gra do „oka” kamery, która zastępuje widza; montaż obrazu rozstrzyga o kształcie ostatecznym roli). Sztuka aktorska, pojmowana jako twórczość artystyczna i zarazem

¹ *commedia dell'arte* – czyt. komedia delarte; powstałe w XVI w. we Włoszech widowisko sceniczne, w którym aktorzy układają tekst (improvizują) na podstawie schematycznego scenariusza

² pantomima – widowisko sceniczne, w którym aktorzy (zwani mimami) nie używają głosu, przekazując treść jedynie za pomocą gestów, mimiki i ruchu

³ Molière (1622–1673) – najwybitniejszy komediopisarz francuski (autor m.in. *Świętoszka* i *Skąpca*), a także aktor i dyrektor teatru

⁴ Helena Modrzejewska (1840–1909) – uznawana za największą polską aktorkę XIX w.; występowała także w Stanach Zjednoczonych; zagrała ok. 260 ról

⁵ zrytualizowany – tu: polegający na używaniu ustalonych i powtarzalnych w danej sytuacji środków wyrazu

⁶ Konstanty Stanisławski (1863–1938) – rosyjski aktor, reżyser i teoretyk teatru; słynna „metoda Stanisławskiego” to styl gry aktorskiej polegający na dokładnej analizie psychiki granej postaci oraz na autentycznym (realistycznym) przeżywaniu jej stanów wewnętrznych

⁷ scenograf – osoba odpowiadająca za przygotowanie plastycznej oprawy widowiska lub filmu (dekoracje, kostiumy i rekwizyty, a nawet oświetlenie)

⁸ Jean Buchet – czyt. żan busze

biegłość w zawodzie, zespół umiejętności – realizuje się dzisiaj w rozmaitych odmianach. Wszystkie mają jednak w tradycji europejskiej wspólne źródło: obrzędy kultowe w starożytnej Grecji, gdzie aktorstwo cieszyło się powszechną akceptacją. W starożytnym Rzymie sztuka aktorska uległa zdegradowaniu (aktorami byli niewolnicy). [...]

Pogarda dla zawodu aktorskiego przetrwała wieki. Wzrost pozycji społecznej aktorów nastąpił w wieku XVI (wtedy też we Włoszech na scenie pojawiły się kobiety, dotąd występujące sporadycznie). Mimo to jeszcze Molière³ odmówiono pogrzebu kościelnego (1673 r.). W czasach nowożytnych zarówno pozycja aktora, jak i jego sztuka ustaliły swój zawodowy charakter i zyskały na znaczeniu. W wieku XIX sztuka aktorska otoczona została powszechnym zainteresowaniem i podziwem, co wyraziło się w zjawisku gwiazdorstwa (w Polsce np. Helena Modrzejewska⁴). Stopniowo rozszerzał się też pogląd uznający aktora za samodzielnego twórcę (a nie odtwórcę literatury). W wieku XX sztuka aktorska umocniła swoją pozycję społeczną, rozszerzyła zasięg oddziaływania o środki masowego rozpowszechniania (film, telewizja, wideo, także radio). Gwiazdę, która budziła uwielbienie, zastąpił idol – ktoś, kogo widz podziwia i naśladuje także jako wzór osobowy w życiu prywatnym. [...] W dziejach sztuki aktorskiej zaznaczyły się dwie podstawowe odmiany tworzenia postaci scenicznej: 1. zachowania scenicznego wywodzącego się z obrzędów kultowych, zrytualizowanego⁵; 2. zachowania czerpiącego wzory bezpośrednio z życia. [...] Nowy rozdział w dziejach sztuki aktorskiej otworzył Konstanty Stanisławski⁶, wprowadzając psychologiczną analizę roli (tzw. przeżywanie). [...]

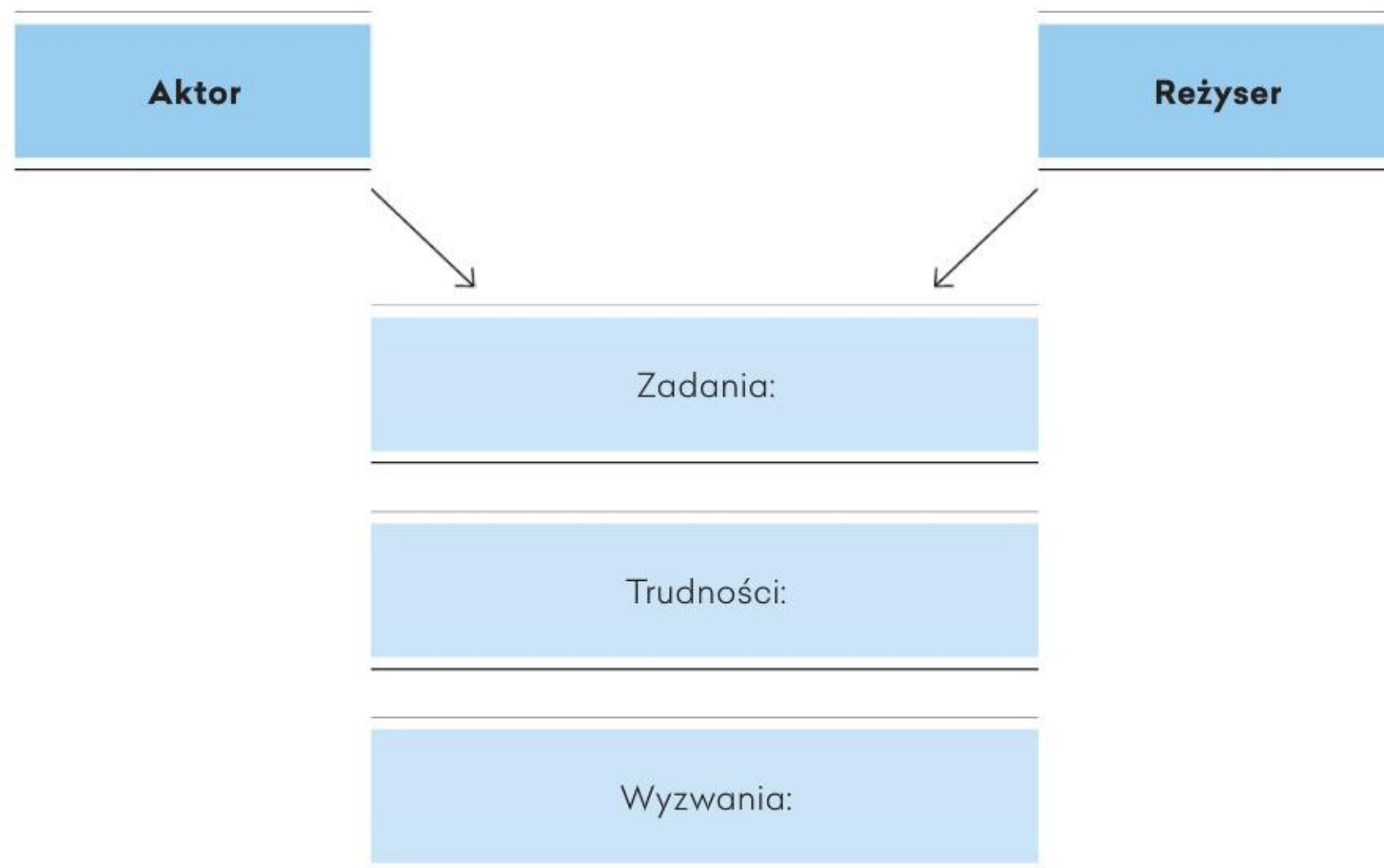
Barbara Osterloff

Reżyser – osoba wykonująca ogół czynności związanych z przygotowaniem przedstawienia, posiadająca odpowiednie wykształcenie, umiejętności, wiedzę i talent; autor przedstawienia. Reżyser może być stały (etatowy) lub gościnny (zaproszony przez dyrekcję teatru do realizacji konkretnej sztuki). Reżyser wybiera sztukę do grania (lub przyjmuje propozycję teatru), przygotowuje egzemplarz, dobiera współpracowników (scenografa⁷, kompozytora) i ustala z dyrekcją obsadę. Opracowuje koncepcję przedstawienia i stara się ją zrealizować w czasie prób z aktorami. Do pomocy ma kierownika literackiego, asystenta oraz inne osoby pracujące w teatrze. Funkcja reżysera istniała w teatrze od samych jego początków, choć jej nazwa i zakres działań były różne w różnych epokach. W teatrze starożytnej Grecji twórcą przedstawienia (i aktorem) był sam autor; jako ten, który uczy i instruuje, zwany był didaskalosem. [...] W starożytnym Rzymie w funkcji reżysera występował przedsiębiorca teatralny. Z późnego średniowiecza zachowała się miniatura, na której wyraźnie widać reżysera z egzemplarzem sztuki i pałeczką-wskazówką w ręku. Pierwszy znany z nazwiska reżyser, Jean Buchet⁸ (XV w.), zwany był „mistrzem gry”, a w dawnej Polsce określano kierownika przedstawienia jako

„komedyjej sprawcę”. [...] W polskim teatrze pierwszym reżyserem na miarę europejską był Wojciech Bogusławski⁹ – autor, aktor, pedagog, z którego wzorów czerpało kilka następnych pokoleń. Dopiero pod koniec XIX wieku pojawia się reżyser taki, jakim znamy go dzisiaj – wszechstronnie wykształcony dyrektor teatru, który nie jest ani literatem, ani aktorem. W Polsce takim dyrektorem-reżyserem był Stanisław Koźmian, później Tadeusz Pawlikowski¹⁰. Oni pierwsi pod mianem reżysera rozumieli już nie organizatora, lecz twórcę przedstawienia, decydującego zarówno o jego kształcie artystycznym, wymowie, jak i grze aktorskiej. Ta praktyka ustaliła się już na zawsze – reżysera poczęto uważać nie tylko za sprawnego rzemieślnika, ale i za artystę. Stopniowo reżyserzy coraz bardziej poszerzali swe uprawnienia i zasięg działania, stając się powoli właściwymi „gwiazdami” – tak jak kiedyś chodzono do teatru „na Modrzejewską”, tak w latach 60. i 70. XX wieku Polacy zaczęli chodzić „na Jarockiego”, „na Dejmka”¹¹. Teatr z teatru aktora stał się teatrem reżysera, który podporządkowuje sobie wszystkie składniki przedstawienia, od tekstu po aktora.

Magdalena Raszevska

1. Na podstawie przeczytanych tekstów oraz własnej wiedzy opisz w zeszycie pracę aktora i reżysera teatralnego lub filmowego. W swej notatce zacytuj fragment wybranego hasła z leksykonu.

2. Dziś aktorzy i reżyserzy cieszą się uznaniem i podziwem, ale czy zawsze tak było? Powiedz, jak się zmieniały status aktora i status reżysera w ciągu dziejów teatru.

Pewnie choć raz byłeś w teatrze, a filmy oglądasz niemal codziennie. Wskaż różnice i podobieństwa pomiędzy grą aktora w teatrze a grą w filmie. Uzupełnij swą wiedzę na ten temat, wykorzystując informacje np. z internetu.

⁹ Wojciech Bogusławski (1757–1829) – polski dramatopisarz, aktor i reżyser, powszechnie uważany za ojca teatru polskiego; jest m.in. autorem opery *Cud mniemany, czyli Krakowiacy i Górale* (1794)

¹⁰ Stanisław Koźmian (1836–1922) i Tadeusz Pawlikowski (1861–1915) byli dyrektorami teatrów w Krakowie

¹¹ Jerzy Jarocki (1929–2012), Kazimierz Dejmek (1924–2002) – wybitni polscy reżyserzy teatralni

Zaprezentuj w ciekawej formie swojego ulubionego aktora. Możesz wykonać np. plakat ze zdjęciami.

4. Scharakteryzuj styl, którym posłużyli się autorzy haseł w leksykonie. Możesz pracować w zespole.
 - a) Wskaż środki językowe charakterystyczne dla opracowanych haseł, np. słownictwo specjalistyczne z zakresu wiedzy o teatrze.
 - b) Ustal, do jakiego typu tekstu – naukowego, literackiego, publicystycznego – styl haseł jest najbardziej podobny.
5. Opracuj hasło do *Leksykonu teatralnego*. Przedstaw w nim innego twórcę teatralnego. Zbierz informacje na temat jego pracy, korzystając z dostępnych źródeł wiedzy. Zachowaj styl wypowiedzi językowej haseł.
6. Obejrzyjcie poniższe zdjęcia i porozmawiajcie o środkach wyrazu stosowanych przez aktorów w czasie pracy.
 - a) Co wyraża postawa ciała aktorów?
 - b) Czemu służą wykonywane przez nich gesty?
 - c) Jakie emocje obrazuje ich mimika?
 - d) Co, według was, jest jednym z kluczowych elementów gry aktorskiej?

Zofia Jaroszevska w roli Balladyny, Teatr im. Juliusza Słowackiego w Krakowie, 1938

Wiktorija Gorodeckaja w roli Balladyny i Beata Ścibakówna jako Goplana, Teatr Narodowy w Warszawie, 2009

7. Aktorzy odtwarzają to, co w życiu sami „odgrywamy” naszym ciałem. Na podstawie rysunków opisz zasadnicze elementy postawy, którą przyjmuje słuchacz dłuższej wypowiedzi w zależności od stopnia zainteresowania i fazy słuchania.

Nuda

Zainteresowanie

Podjmowanie decyzji

Ocena połączona z decyzją

8. Wypowiedz podane zdania zgodnie ze wskazaną intencją, ale w dwojaki sposób. Za pierwszym razem powstrzymaj się od gestykulacji i zmiany wyrazu twarzy, a za drugim razem wzmocnij swoje słowa ruchem i mimiką. Opisz gesty, które w tym celu wykonałeś.

„To koniec” – utnij rozmowę.

„To koniec” – zniechęcenie, rezygnacja.

„Chodź do mnie” – prośba.

„Chodź do mnie” – rozkaz.

9. Podaj inny przykład tekstu, który można wzmocnić za pomocą gestu lub mimiki, i dokonaj jego szczegółowej analizy. Dlaczego gest i mimika mogą mieć nawet istotniejsze znaczenie niż słowa?

Ciekawe!

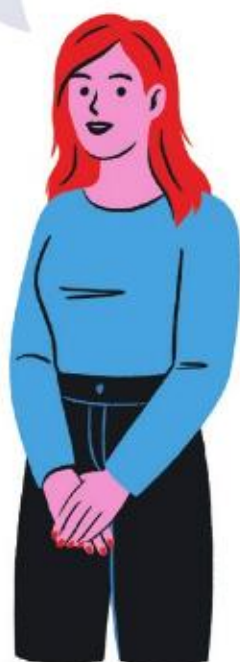
Albert Mehrabian (czyt. merejbien), amerykański psycholog komunikacji, odkrył, że o znaczeniu komunikatu decydują: w 7% słowa, w 38% siła, rytm, intonacja głosu, a w 55% – ruchy ciała (gestykulacja, mimika).

10. Obejrzyj rysunki i powiedz, w jakich sytuacjach mogły paść podane wypowiedzi. Którzy mówcy mają większą szansę przekonania odbiorcy? Jakiego zabiegu użyli, aby wzmocnić wypowiedź?

Musisz iść,
walczyć, wygrać.

Musisz iść, musisz
walczyć, musisz wygrać.

Trzeba wierzyć, mieć
nadzieję i być dobrej myśli.

Trzeba wierzyć, trzeba mieć
nadzieję, trzeba być dobrej myśli.

Zdania można rozbudowywać o powtarzające się elementy. Taki zabieg powoduje, że podkreślone zostają konkretne słowa w celu mocniejszego oddziaływania na słuchacza. Mówiąc np.: *Musisz czytać, czytać i jeszcze raz czytać* albo *To ważne, ważne, naprawdę ważne*, wzmocniasz swą wypowiedź. Istnieje też możliwość zastosowania **elipsy** – to znaczy usunięcia ze zdania tych wyrazów, których słuchacz może się domyślić na podstawie kontekstu lub dzięki intuicji. Zamiast mówić: *Dziś czytałem godzinę, a wczoraj czytałem dwie godziny*, wystarczy powiedzieć: *Dziś czytałem godzinę, a wczoraj – dwie*. Ze zdania usunięto wyraz *godziny*, a całość i tak jest w pełni zrozumiała.

Jeżeli w zdaniu występują dwa czasowniki wymagające użycia tego samego rzeczownika w różnych przypadkach, np.: *Prezydent przyjmuje interesantów i odpowiada interesantom*, należy pamiętać, aby nie stosować niepoprawnych skrótów składniowych typu: *Prezydent przyjmuje i odpowiada interesantom*. Nie można usunąć rzeczownika *interesanci* użytego na początku zdania, ponieważ po czasowniku *odpowiadać* występuje on w innym przypadku niż w drugiej części zdania po czasowniku *przyjmować*. W takiej sytuacji zaleca się zastąpienie powtarzającego się rzeczownika zaimkiem: *Prezydent przyjmuje interesantów i im odpowiada*.

11. Które wyrazy w zdaniach można pominąć i zastosować elipsę? Wskaż te wyrazy.

Pojechał pociągkiem ekspresowym, a wrócił pociągkiem pospiesznym.

Podczas kłótni niektórzy ludzie wykonują gesty obronne, a inni ludzie wykonują gesty agresywne.

Przekształć w zeszycie zdania tak, aby uniknąć powtórek tych samych wyrazów.

12. Powiedz, na czym polegają błędy popełnione w poniższych zdaniach. Zwróć uwagę na to, jakiego przypadku wymaga wyraz nadrzędny od podrzędnego – tu czasownik od rzeczownika. Napisz w zeszycie poprawną wersję wypowiedzi.

Wynajmuje i zarządza wieloma biurami.
Szanował i dbał o swoje dzieci.
Trzymał i bawił się kilkoma zabawkami.

6.5 Słynna bitwa o mur (charakterystyka bohatera literackiego, sprawozdanie z wydarzeń, komedia, rodzaje komizmu)

Podejmij temat

Obejrzyj kadr ze znanego filmu. Jeśli go oglądałeś, przypomnij, kim są główni bohaterowie, oraz powiedz, czy można uznać, że ich zachowanie budzi wesołość widza. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Władysław Hańcza i Wacław Kowalski jako Kargul i Pawlak w słynnej polskiej komedii filmowej *Sami swoi* w reżyserii Sylwestra Chęcińskiego, 1967

- Porozmawiajcie o swoich ulubionych komediach filmowych.
 - a) Jakie cechy powinien mieć film, który moglibyście zaliczyć do komedii?
 - b) Którą z komedii filmowych warto polecić koleżankom i kolegom? Dlaczego?
 - c) Przygotujcie w ciekawej formie klasowy ranking najzabawniejszych komedii filmowych. Zamieście go np. na stronie internetowej szkoły.
- Jak już wiesz, komedia wywodzi się z tradycji greckiej. Ten gatunek dramatu cechuje się – w opozycji do tragicznej powagi – lekkością i humorem. Nie oznacza to jednak, że komediopisarzom łatwiej jest tworzyć – precyzja w budowaniu komediowej akcji i kreowaniu postaci przewyższa niekiedy swą misternością kształty tragedii. Wiedział o tym mistrz polskiej komedii Aleksander Fredro. Zapoznaj się z fragmentem jego sztuki pt. *Zemsta*, by poznać kunszt twórcy piszącego po to, by wzbudzać u widzów śmiech.

Przypomnij, która z zaprezentowanych masek teatralnych jest maską komiczną, a która – tragiczną.

Rejent Milczek postanawia naprawić mur graniczny oddzielający jego część posiadłości od części Cześnika Raptusiewicza. Ten ostatni nie godzi się na remont i wysyła na plac Papkina oraz Śmigalskiego wraz ze służbą. Konflikt jest nie do uniknięcia...

Aleksander Fredro (1793–1876)
– wybitny komediopisarz; autor
granych do dziś na polskich scenach
komedii, takich jak: *Śluby panieńskie*,
Damy i huzary, *Mąż i żona*, *Pan*
Jowialski, *Dożywocie*, a przede
wszystkim *Zemsta*, wystawiona
po raz pierwszy w 1834 r. Znany jest
również jako autor bajek (m.in. *Małpa*
w kąpieli oraz *Paweł i Gawęł*). Swoje
doświadczenia żołnierskie z czasów
napoleońskich opisał w pamiętniku
pt. *Trzy po trzy*.

¹ proszę waści – tu: proszę pana; waść
to rzeczownik utworzony ze skrócenia
wyrażenia waszmość, czyli wasza mi-
łość; w ten sposób zwracali się do sie-
bie przede wszystkim przedstawiciele
szlachty

² pion – przyrząd służący do wyznacza-
nia kierunku pionowego

³ kielnia – narzędzie służące do rozpro-
wadzania zaprawy murarskiej; składa
się z metalowej trójkątnej płytki i drew-
nianej rękojeści

⁴ arcydzielnie – szczególnie, wyjątkowo
dzielnie

⁵ hołota – tu: pogardliwe określenie
murarzy

⁶ mularz – murarz

Aleksander Fredro **Zemsta**

(fragment)

Akt I, scena siódma

Papkin, Śmigalski, kilku służących z kijami, później Rejent i Cześnik w oknach

PAPKIN

Panie majster, proszę waści¹
Przyzwoicie, grzecznie, ładnie,
Nie murować tu z napaści,
Bo mu na grzbiet co upadnie.

po krótkim milczeniu

Wy zaś drudzy, dobrzy ludzie,
Którzy młotki, piony², kielnie³
W niepotrzebnym dzisiaj trudzie
Uzywacie arcydzielnie⁴,
Idźcie wszyscy precz do czarta!

po krótkim milczeniu

Będzie, widzę, rzecz uparta!
Ta hołota⁵, jakby głucha,
Mego słowa ani słucha. –
No, Śmigalski za kark! weź narzędzie!
Grzecznie, ładnie, bez hałasu,
Niech wszystkiemu koniec będzie.
Nic się nie bój – ja za tobą.

Śmigalski posuwa się z służącymi ku mularzom⁶. Papkin cofa się za róg domu.

ŚMIGALSKI

Precz! precz!

REJENT

w oknie

Stójcie! co to znaczy?

ŚMIGALSKI

Cześnik, pan mój, kazać raczy,
Aby muru nie kończono.

CZEŚNIK

w oknie

Tak jest, każę, bo mam prawo.
Dalej naprzód! dalej żwawo!

Śmigalski posuwa się naprzód. Papkin, który był wyszedł⁷, znowu się cofa za róg domu.

REJENT

Jakie prawo?

CZEŚNIK

Jak kupiono

Mur graniczny, tak zostanie.

REJENT

Ależ, luby⁸, miły panie,

To szaleństwo z waszej strony –

I mur będzie naprawiony.

CZEŚNIK

Wprzód⁹ trupem go zaściele.

REJENT

do mularzy

Kończcie śmiało, przyjaciele,

Gardźcie ze mną próżnym krzykiem.

CZEŚNIK

Chcesz więc bójki?

REJENT

Mój cześniku,

Mój sąsiedzie, luby, miły,

Przestań też być rozbójnikiem.

CZEŚNIK

Co! jak! – Żwawo! bij, co siły!

Śmigalski z swoimi ludźmi wstępuje na mur. Mularze cofają się tak, że bójka zostaje zakryta częścią muru całego.

REJENT

Panie majster, ja w obronie –

Nic się nie bój! – Niechaj bije,

Kiedy go tam świędzą dłonie¹⁰.

Dobrze! dobrze! – po czuprynie.

Ot, tak – lepiej! – co się wlezie!

Nic się nie bój! – z tego trzeba –

Niechaj bije! Świat nie zginie!

Ja Cześnika za to skryję,

Gdzie nie widać ziemi, nieba.

⁷ był wyszedł – czasownik wyrażony w tzw. czasie zaprzeszłym, wskazującym czynność wcześniejszą od innej, podanej w czasie przeszłym; dziś czas zaprzeszły jest już rzadko używany

⁸ luby – przestarzałe: miły

⁹ wprzód – najpierw

¹⁰ świędzą dłonie – powiedzenie, że ktoś swędzą dłonie, oznacza, że ten ktoś rwie się do bicia

¹¹ gwintówka – strzelba z lufą gwintowaną

¹² fugas chrustas – uciekasz w chrusty (krzaki), tchórzysz, od łac. *fuga* – ucieczka; zwrot nieistniejący, wymyślony przez Cześnika

¹³ baserunek – odszkodowanie, zadośćuczynienie

CZEŚNIK

wołając za siebie

Hej! Gerwazy! daj gwintówkę¹¹!

niechaj strącę tę makówkę!

Prędko!

Rejent zamyka okno

Ha, ha! fugas chrustas¹²!

No, Śmigalski, dosyć będzie!

Daj półzłotka albo złoty

Baserunku¹³ dla hołoty,

Ale zabierz im narzędzie.

Dosyć, dosyć na dziś będzie.

Zamyka okno

Po odejściu wszystkich Papkin, obejrzawszy się, że już nie ma nikogo, mówi ku murowi:

PAPKIN

sam

Ha! hultaje, precz mi z drogi,

Bo na miazgę was rozgniotę –

Nie zostanie jednej nogi.

A mam diablą dziś ochotę!

Wielu was tam?

Chodź tu który!

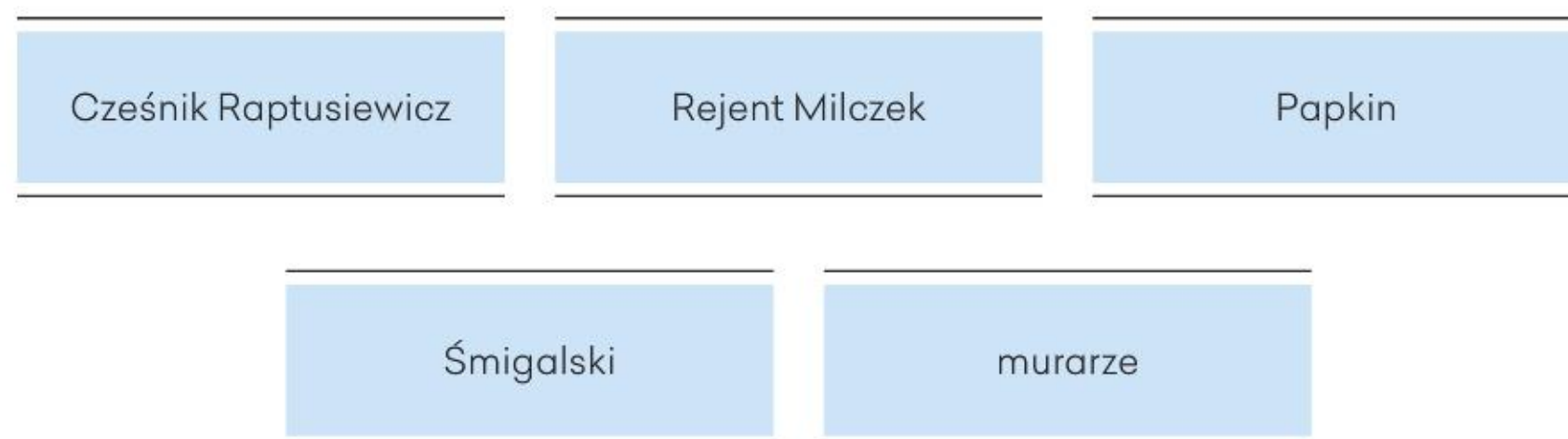
Nie wylezie żaden z dziury?

O wy łotry! O wy tchórze!

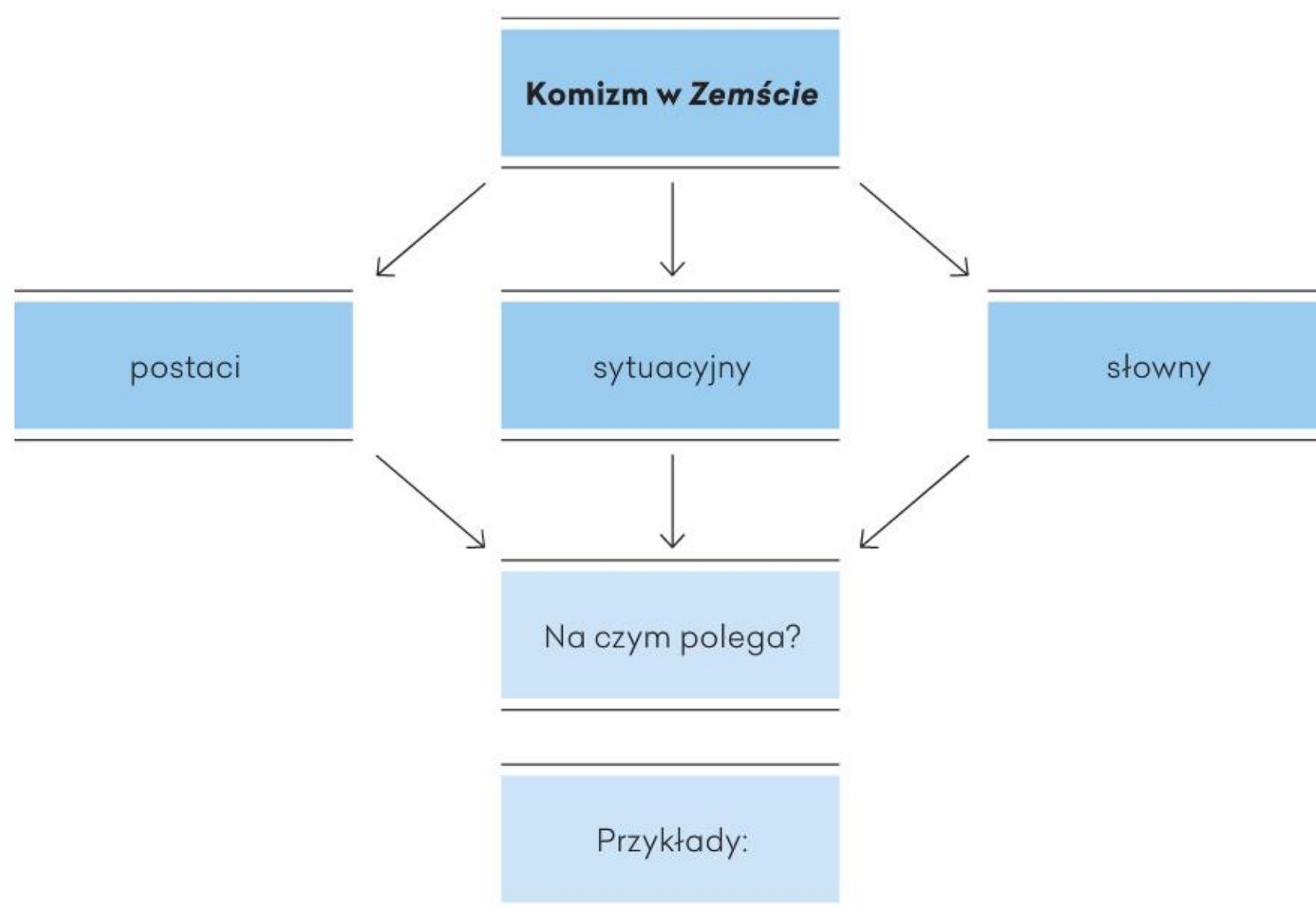
Jutro cały zamek zburzę.

1. Wymień cechy bohaterów, które ujawniły się podczas przedstawionego konfliktu. Zastanów się, jak autor scharakteryzował główne postacie.

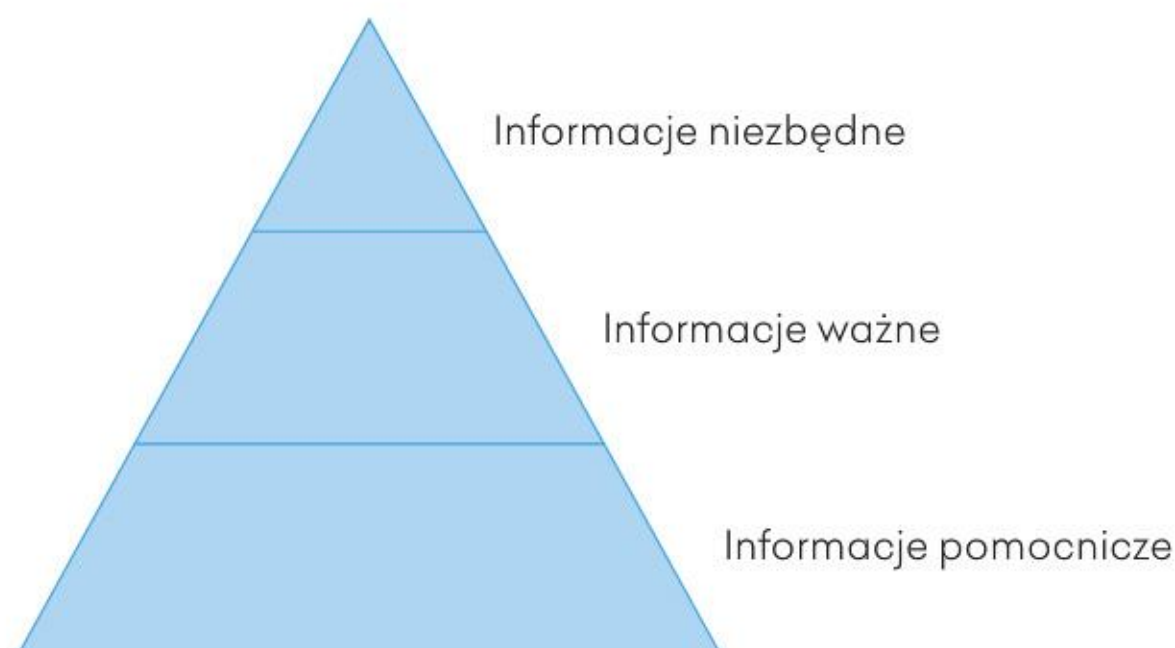
2. Wyjaśnij na podstawie tekstu, na czym polega kontrast między dwoma głównymi bohaterami.
3. Skoro *Zemsta* to **komedie**, to powinna śmieszyć. Śmieszyć mogą postacie, sytuacje oraz wypowiedziane teksty. Wskaż przykłady **komizmu** pojawiające się w podanym fragmencie lub inne, poznane przez siebie w trakcie czytania całości utworu.

Komedie to gatunek dramatu, charakteryzujący się dynamiczną akcją z pomyslnym zwykle zakończeniem, a jej bohaterowie to postacie o wyrazistych charakterach, często zestawieni na zasadzie przeciwieństwa. Komedie zawiera **komizm**, co oznacza, że pewne postacie, obiekty, sytuacje mają cechy wywołujące wesołość i śmiech odbiorcy.

4. Podzielcie się na grupy i napiszcie sprawozdania ze „sprawy przy murze” z punktu widzenia wybranej postaci: Cześnika, Rejenta, Papkina, Śmigalskiego lub murarza.
 - a) Przeczytajcie swoje teksty i zastanówcie się, czym się one różnią.
 - b) Jak punkt widzenia wpływa na relację ze zdarzenia?
5. Na podstawie fragmentu *Zemsty* odpowiedz na pytania.
 - a) Skąd dowiadujemy się o wydarzeniach?
 - b) Jakie informacje zawiera tekst poboczny (didaskalia)?
 - c) W których znanych ci utworach pojawiły się identyczne elementy organizacji tekstu?

- 6.** Przeczytane przez was utwory Juliusza Słowackiego i Aleksandra Fredry należą do jednego rodzaju literackiego – dramatu. Zestawcie ich cechy tak, aby wypełnić poniższą piramidę faktów. Przypomnijcie wiadomości na temat dramatu poznane w klasie 7, a w razie potrzeby skorzystajcie ze słownika terminów literackich.

- 7.** Sprawdźcie, co już wiecie na temat dramatu, a w jakich kwestiach powinniście swoją wiedzę uzupełnić. Przygotujcie, a potem rozwiążcie quiz, wykorzystując poznane wiadomości.
- Podzielcie się na grupy – niech każda grupa wymyśli dla siebie nazwę lub przyjmie określony numer.
 - Odwzorujcie poniższą tabelę z kolejnymi literami alfabetu na większych kartkach, np. formatu A4.

A	B	C	D	E	F
G	H	I	J	K	L
Ł	M	N	O	P	R
S	Ś	T	U	W	Z

- Wpiszcie do poszczególnych rubryk terminy związane z dramatem jako rodzajem literackim (np. nazwy gatunków, pojęcia dotyczące ich budowy) oraz teatrem (np. nazwy twórców przedstawienia). Każdy termin musi zaczynać się na podaną literę.
- Po zakończeniu uzupełniania tabeli powieście kartki na tablicy i policzcie terminy. Nauczyciel poprosi o uzasadnienie wybranych wpisów lub zadecyduje o trafności doboru (przyznaje 1 punkt za poprawny termin i odejmuje 1 punkt za termin niepoprawny lub taki, którego grupa nie potrafi wyjaśnić).
- Każda z grup – kolejno pierwsza dla drugiej, druga dla trzeciej itd. – wybierze po cztery terminy ze swojego zestawu. Pytana grupa musi wyjaśnić znaczenie pojęcia.
- Wygra grupa, która poda najwięcej trafnych terminów i udzieli najwięcej poprawnych odpowiedzi (za poprawną odpowiedź grupa otrzymuje 3 punkty, za niepoprawną odejmuje się jej 3 punkty).
- Oceny może dokonywać ewentualnie GRUPA EKSPERTÓW, wybrana spośród uczniów. Ta grupa podlega ocenie nauczyciela w trakcie zabawy lub później.

6.6 Zemsta na wielkim ekranie (ekranizacja, adaptacja filmowa, recenzja, artykuł informacyjny, wywiad)

Podejmij temat

Obejrzyj dwa kadry z ekranizacji lektur szkolnych. Jeśli już omówiliście na lekcjach te utwory, podaj ich tytuły i autorów. Jakie sceny zostały przedstawione na zdjęciach?

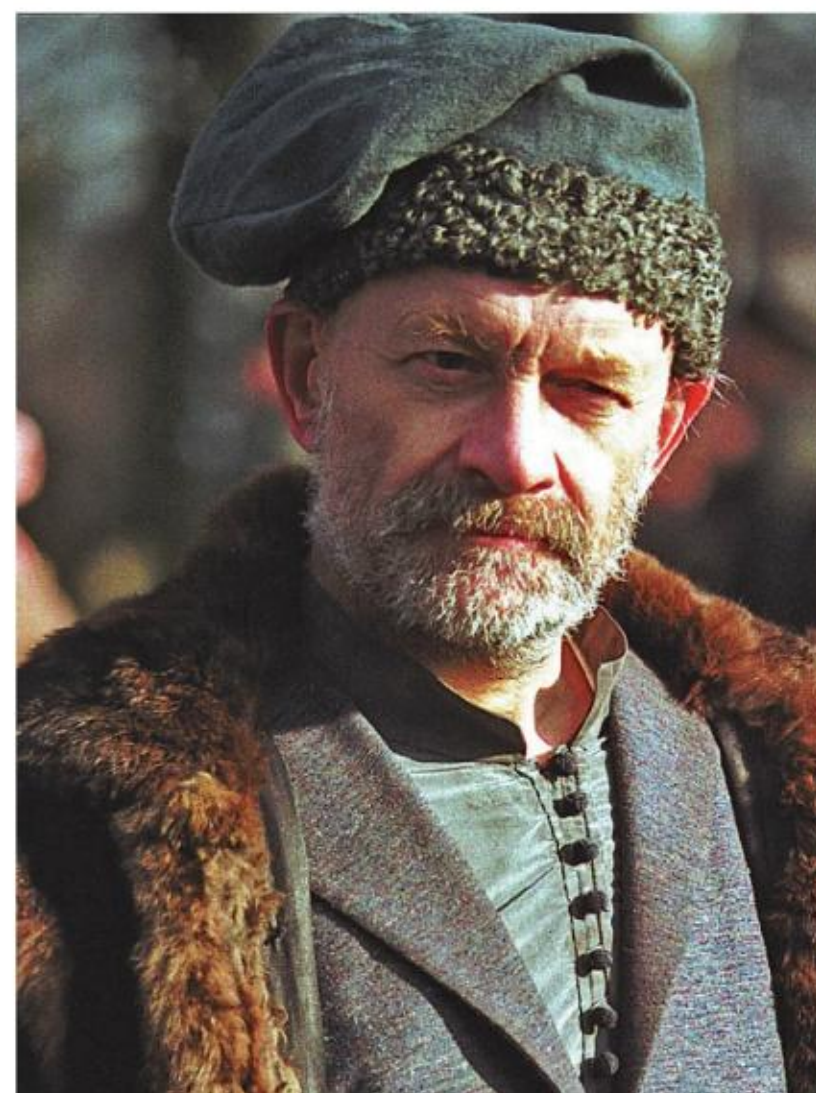
- W młodszych klasach szkoły podstawowej poznaliście pojęcie adaptacji dzieła literackiego, w tym jednego z jej rodzajów – ekranizacji. Przypomnijcie (pracując w grupach), czym się różni adaptacja filmowa od jej literackiego pierwowzoru. Podajcie również przykłady znanych wam ekranizacji lektur szkolnych lub waszych ulubionych książek. Podzielcie się swoimi spostrzeżeniami w klasie.
- Przed obejrzeniem filmowej adaptacji *Zemsty* Aleksandra Fredry w reżyserii Andrzeja Wajdy przeczytajcie artykuł prasowy zapowiadający ten film, wywiad z jego twórcami oraz recenzje.
 - a) Możecie pracować w zespołach – niech każda grupa przeczyta jeden tekst.
 - b) Porozmawiajcie o tym, dlaczego tak wiele pisano o ekranizacji komedii Fredry w różnych tekstach prasowych.
 - c) Na co zwracano szczególną uwagę w każdym z tekstów?

Lech Dyblik w roli Śmigalskiego

Agata Buzek jako Klara

Andrzej Seweryn w roli Rejenta

¹ PAP – Polska Agencja Prasowa; instytucja, której zadaniem jest pozyskiwanie i przekazywanie odbiorcom obiektywnych, rzetelnych i wszechstronnych informacji z kraju i z zagranicy

² biuro prasowe filmu – zespół osób, których zadaniem jest informowanie mediów o aktualnych wydarzeniach dotyczących produkcji filmu, co sprzyja jego promocji

Pierwsze zdjęcia do *Zemsty* Wajdy na zamku w Ogrodzieńcu

2002-02-11

Ekipa realizująca *Zemstę* w reżyserii Andrzeja Wajdy zakończyła w sobotę pierwszy dzień zdjęciowy w zamku ogrodzienickim na Śląsku. W nakręconych w sobotę scenach wzięli udział Janusz Gajos, Daniel Olbrychski, Katarzyna Figura, Agata Buzek i Rafał Królikowski. „Jesteśmy po pierwszym dniu zdjęciowym. Pogoda nie dopisała, ale kręciliśmy przez dziewięć godzin mimo padającego deszczu” – powiedziała PAP¹ Bogumiła Kałuska z biura prasowego filmu².

W sobotę na plan przyjechało pięciu aktorów. Zanim w Ogrodzieńcu ustawiono kamery, do pracy musiała przystąpić ekipa wytwarzająca sztuczny śnieg. Zdjęcia w Ogrodzieńcu mają z założenia być realizowane w scenerii zimowej, tymczasem plany ekipy pokrzyżowała pogoda – jeszcze kilka tygodni temu w okolicach zamku panowała zima, teraz śnieg stopniał. W związku ze zmianą pogody wynajęto firmę, która na potrzeby realizacji filmów wytwarza sztuczny śnieg.

Zdjęcia na zamku w Ogrodzieńcu – które będą stanowić główną część filmu – mają potrwać przynajmniej do 26 lutego. Pierwsze dwa dni zdjęciowe *Zemsty* ekipa spędziła w kościołach Karczewa, Warszawy i Mariańskiego Porzecza. Z Ogrodzieńca ekipa przeniesie się z powrotem do Warszawy. Zakończenie zdjęć w stolicy zaplanowane jest na 28 marca. Film ma trafić do kin jesienią. Jego budżet wynosi ok. 10 mln zł.

PAP, www.filmweb.pl

Zamek Ogrodzieniec w Podzamczu, miejsce realizacji filmu *Zemsta*

Rozmowa po premierze. Kuchnia filmowej *Zemsty*

Z ANDRZEJEM WAJDĄ i KRYSTYNĄ ZACHWATOWICZ³
rozmawia Tomasz Fiałkowski

TOMASZ FIAŁKOWSKI: Stanisław Pigoń⁴, wydawca *Pism wszystkich* Fredry, analizując tekst *Zemsty*, doszedł do wniosku, że jej akcja toczy się około roku 1815. W wersji filmowej znajdujemy się w wieku XVIII, w Polsce jak z Kitowicza⁵. Dlaczego taka decyzja?

ANDRZEJ WAJDA: Widziano Fredrę jako pisarza już po części mieszczańskiego, bo przecież Polska XIX wieku powoli przekształca się w Polskę mieszczańską. Sam Fredro wdał się w korespondencję z władzą austriacką, żeby uzyskać dla szlachty pozwolenie na noszenie kontuszy⁶ – kontusz wyjmowano już wtedy ze skrzyni od święta. Tymczasem bohaterowie *Zemsty* ubierają się tak na co dzień, to nie jest jakiś relikwirusz przeszłości⁷. I tak chcieliśmy ich pokazać. Ich świat odchodzi. Ogromny zamek jest znakiem przeszłości. To oni doprowadzili go do ruiny, prawdopodobnie takimi samymi kłótniami, jakie pokazał Fredro w *Zemście*, tylko o coś większego niż dziura w murze. „Tu mieszkamy niby sowy” – wielkość i potęga przepadły przez ich marne charaktery. To, mam nadzieję, widać w filmie.

Młodzi, Wacław i Klara, poprzez swoje kostiumy przynależą w filmie do tego samego świata co Cześnik i Rejent. [...]

KRYSTYNA ZACHWATOWICZ: Robiłam *Zemstę* dwa razy i zawsze Klara i Wacław, zgodnie z tą tradycją, byli postaciami już z XIX wieku. A przecież w jednej z ostatnich scen Wacław mówi: „Ale jeśliś człowiek prawy, / Jaką taką daj szablinę – / W Bogu wiara, że nie zginę”. Kiedy wypowiadał te słowa ubrany w XIX-wieczny fraczek⁸, brzmiały fałszywie; kiedy nosi żupan⁹ i ma podgoloną czuprynę¹⁰, ta kwestia staje się nieodparcie wiarygodna.

Po jakie wzorce Państwo sięgnęli? Słyszałem, że był to Norblin...

ANDRZEJ WAJDA: Oglądaliśmy rysunki Norblina¹¹ w Muzeum Czartoryskich w Krakowie; sięgnąłem po nie po raz pierwszy przed laty, chyba przy okazji *Popiołów*¹². Część z nich znamy z reprodukcji, ale jest też wiele zupełnie nieznanych. Norblin rysował z natury, był właściwie fotografem swojej epoki! Przyjechał, by zebrać materiał do teki kostiumów polskich, która później ukaże się w Paryżu. Ale w tych rysunkach obejrzyć można nie tylko kostiumy, przede wszystkim sposób, w jaki były noszone, gest, jaki im towarzyszył – ludzi tamtej epoki. [...]

KRYSTYNA ZACHWATOWICZ: Prócz Norblina oglądałam też w Gabinecie Rycin Muzeum Narodowego w Warszawie tekę rysunków [...] nieustalonego dotąd autora. Zawiera sto kilka wizerunków przedstawicieli jednej rodziny. Rysunki są bardzo precyzyjne, widać szczegóły stroju i uczesania. Pikowany¹³ żupan Wacława znalazłam na jednym z tych rysunków.

³ Krystyna Zachwatowicz (ur. 1930) – scenografka teatralna i filmowa, aktorka, reżyserka; opracowała kostiumy do ekranizacji *Zemsty* w reż. Andrzeja Wajdy

⁴ Stanisław Pigoń (1885–1968) – historyk literatury polskiej, wybitny znawca twórczości m.in. Adama Mickiewicza, Aleksandra Fredry, Stefana Żeromskiego

⁵ Jędrzej Kitowicz (1727–1804) – historyk i pamiętnikarz, autor książki *Opis obyczajów za panowania Augusta III*

⁶ kontusz – staropolski ubiór męski w postaci długiej sukni zapinanej z przodu, z charakterystycznymi rozcięciami rękawami

⁷ relikwirusz przeszłości – wyrażenie oznaczające np. jakąś rzecz, która pochodzi z poprzedniej epoki, ale przetrwała do dziś w niezmienionej formie

⁸ fraczek – zdrobnienie od rzeczownika frak; rodzaj uroczystego stroju męskiego

⁹ żupan – staropolski ubiór męski w formie długiej sukni zapinanej na guziki, ze stojącym kołnierzykiem i wąskimi rękawami

¹⁰ podgolona czupryna – rodzaj fryzury charakterystycznej dla polskiej szlachty; odznacza się podgoleniem włosów na równej wysokości na karku oraz nad uszami

¹¹ Jan Piotr Norblin (1745–1830) – tworzący w Polsce malarz, rysownik, grafik, z pochodzenia Francuz

¹² *Popioły* – film w reżyserii Andrzeja Wajdy (1965), będący ekranizacją powieści Stefana Żeromskiego o tym samym tytule

¹³ pikowany – określenie sposobu szycia polegającego na przeszywaniu co najmniej dwóch warstw materiału ściąganiem w różnych kierunkach

¹⁴ Molier – patrz s. 78

¹⁵ Capitano – czyt. kapitano; charakterystyczna postać w tzw. commedii dell'arte (czyt. komedii dell'arte; patrz s. 77), żołnierz pyszałek, szczycący się swoimi bojowymi czynami, w rzeczywistości kłamca i tchórz; aktor odgrywający tę rolę był zwykle strojnie ubrany, nosił maskę z długim nosem i wąsami

¹⁶ antyk – inna nazwa epoki starożytnej

¹⁷ Plaut (ok. 250–184 p.n.e.) – starożytny rzymski komediopisarz, w komedii *Żołnierz samochwał* stworzył postać zarozumiałego, przechwalającego się żołnierza

¹⁸ Pani Barska – nazwa szabli Cześnika, nadana na pamiątkę uczestnictwa w konfederacji barskiej (1768–1772)

Podkreślają Państwo aktualność cech charakteru bohaterów *Zemsty*. Czy to jednak nie przesada po dwustu latach mówić o ciągłości cech charakteru narodowego?

ANDRZEJ WAJDA: *Zemsta* dawno by zniknęła z repertuaru polskich teatrów, gdyby nie żywotność charakterów, jakie przedstawił Fredro. Komедie Fredry, podobnie jak komedie Moliera¹⁴, żyją, ponieważ ich postacie wciąż na nowo odnajdujemy w naszym własnym otoczeniu. [...]

Spośród postaci filmu jedna wybija się dla mnie na plan pierwszy: myślę o Papkinie i o tym, co zrobił z tej roli Roman Polański. Na ile była to koncepcja reżyserska Andrzeja Wajdy, na ile – kreacja Polańskiego?

ANDRZEJ WAJDA: To jest zamysł Romana Polańskiego. W *Zemście* Papkin to postać skonstruowana na innych prawach niż pozostałe. Jest przybyłym w dwojakim sensie: przybywa z zewnątrz do zamku, ale i do polskiego świata z innej literatury. Papkin to postać z włoskiego teatru, Capitano¹⁵, mająca pierwowzór w antyku¹⁶, w *Żołnierzu Samochwale* Plauta¹⁷. Roman Polański dobrze o tym wiedział; i po to przyjechał do nas z Paryża, żeby zagrać rolę Papkina, wyprowadzoną z tej właśnie tradycji. [...]

Całość akcji toczy się w scenerii zimowej – czemu miał służyć ten pomysł?

ANDRZEJ WAJDA: To pomysł Jana Prochyry. Dostrzegłem w tym wielką zaletę: odarcie *Zemsty* ze swojskiego ciepełka, które w teatrze towarzyszy zwykle tej komedii. Tymczasem tekst *Zemsty* jest przejmujący, wręcz przesywający. Siła tej sztuki polega na tym, że jej intryga opowiedziana została z punktu widzenia racjonalnego umysłu autora, a nie z punktu widzenia Cześnikowej Pani Barskiej¹⁸. [...]

Janusz Gajos, Daniel Olbrychski,
Katarzyna Figura i Agata Buzek
na planie filmu *Zemsta*

Uprzedził Pan moje następne pytanie: co jest najważniejsze w *Zemście* dzisiaj? Ostrość widzenia świata, fenomenalny wiersz, charakter?

ANDRZEJ WAJDA: Arcydzieła mają to do siebie, że nie jedną tylko cechą się charakteryzują... Wiersz Fredry jest rzeczywiście niedościgniony. Kiedy słuchałem aktorów, wciąż zadawałem sobie pytanie: jak to możliwe, [...] fredrowskie postacie mówią dokładnie to, co mają do powiedzenia, używając przy tym tak niewielu słów.

„Tygodnik Powszechny” nr 41/2002,
www.tygodnik.com.pl/numer/277941/wajda.html

Zdzisław Pietrasik **Smak Zemsty**

Zemsta to kolejna, bardzo udana ekranizacja klasycznej lektury szkolnej. Mistrz Andrzej Wajda potraktował arcykomedię starego Fredry jako utwór na wskroś współczesny, w którym, niczym w zwierciadle, przeglądają się nasze zalety i wady narodowe (z przewagą tych drugich, niestety).

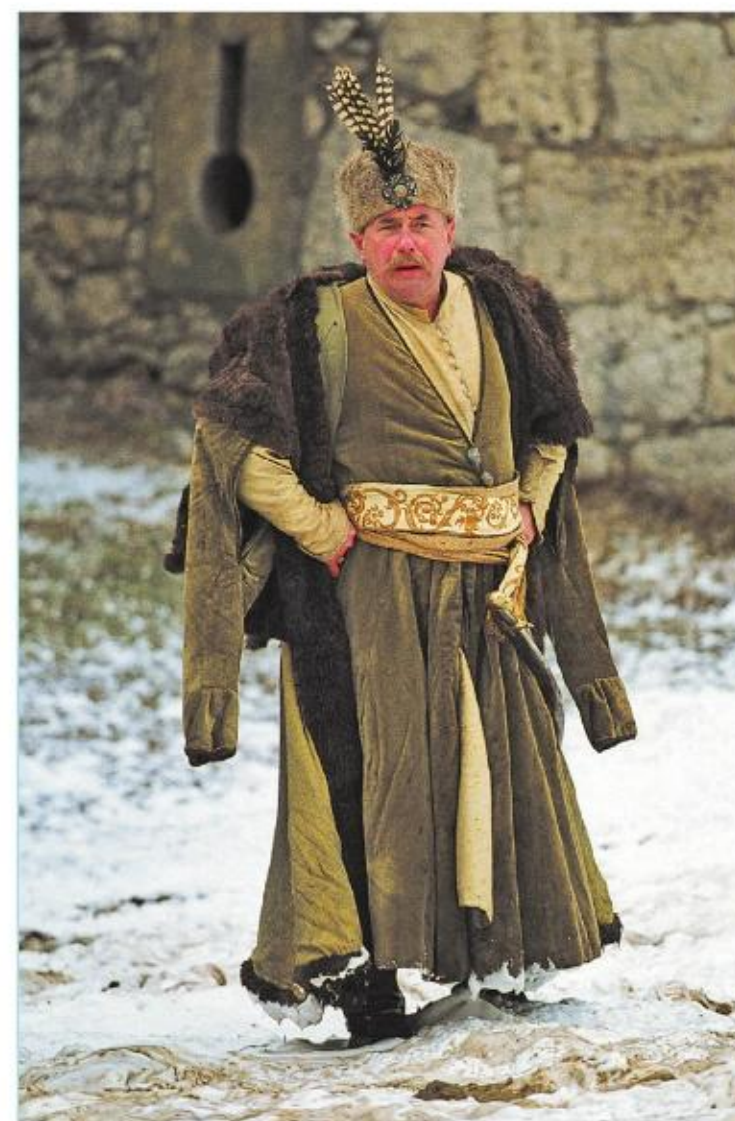
Świetnym pomysłem było przeniesienie akcji w scenerię zimową; na nieskazitelnie białym tle jeszcze wyraźniej zajaśniała ta najprawdziwsza perła polskiej literatury. Operator Marek Edelman potrafił to wszystko pięknie sfotografować, nawet sztuczny śnieg zagrał naturalnie. Jak zwykle u Wajdy, w głównych rolach wystąpiła cała plejada wspaniałych aktorów. Z góry było wiadomo, że świetnym Cześnikiem będzie Janusz Gajos, a niezrównanym Rejentem Andrzej Seweryn [...]. Zabawny i jednocześnie smutny jest Papkin grany osobiście przez samego Romana Polańskiego. Największym zaskoczeniem jest jednak Daniel Olbrychski, mężczyzna w sile wieku, w roli safandudy¹⁹ Dyndalskiego. Najbardziej sexy²⁰ jest jednak Podstolina kreowana przez Katarzynę Figurę. Młodzi (Agata Buzkówna i Rafał Królikowski) też świetnie bawili się na planie. Udaną zaś całość kończy aktualnie brzmiąca kwestia: „Zgoda? Zgoda. A Bóg wtedy rękę poda”.

PS Obecnie w naszej prasie, zwłaszcza w nowych, dynamicznie redagowanych tytułach, trwa wyścig – kto pierwszy napisze recenzję z filmu, którego nie ma jeszcze w kinach, czy z książki, która ledwie trafiła do wydawcy. Proszę pamiętać, że ja pierwszy napisałem o *Zemście*. Premiera filmu: 27 września br.²¹

„Polityka” 2002, nr 7; © Polityka Sp. Pracy 2002–2009

Marcin Kamiński **Zemsta. Polaków portret własny**

Kiedy ponad rok temu Andrzej Wajda ogłosił, że zamierza zekranizować *Zemstę*, odniosłem się do tego pomysłu bardzo sceptycznie²². Osobiście nie należę do wielbicieli filmowego *Pana Tadeusza* i obawiałem się, że *Zemsta* powtórzy

Janusz Gajos w roli Cześnika

¹⁹ safandula – ktoś niezaradny, niezbyt energiczny, ociężały

²⁰ sexy – czyt. seks-i; określenie osoby atrakcyjnej fizycznie

²¹ mowa o roku 2002

²² sceptycznie – z dystansem, raczej wątpiąc w powodzenie przedsięwzięcia

los ekranizacji epopei Mickiewicza. Kiedy jednak Wajda poinformował, jacy aktorzy zagrają główne role, moje zdanie na temat całego przedsięwzięcia zaczęło ulegać zmianie. *Zemsta* [...] to tekst do dziś aktualny, zabawny i z powodzeniem wystawiany na scenach teatralnych. A jeśli w postaci głównych bohaterów wcielają się aktorzy tej klasy co Janusz Gajos, Andrzej Seweryn i Daniel Olbrychski, to chyba nie może być źle. I źle nie jest. *Zemsta*, mimo iż daleko jej do arcydzieła, jest solidnym filmem, który ogląda się z zainteresowaniem i który z całą pewnością pozostanie w pamięci widzów przede wszystkim ze względu na rewelacyjne kreacje aktorskie.

Największą gwiazdą filmu jest Janusz Gajos, odtwarzający postać porywczego Cześnika Raptusiewicza. Sceny z jego udziałem należą do najlepszych w filmie, a prawie każdemu pojawieniu się Gajosa na ekranie towarzyszą głośne wybuchy śmiechu publiczności. Aktor doskonale zinterpretował postać, a co więcej zagrał ją w taki sposób, że mimo kostiumu wypowiedziane przez niego kwestie brzmią niezwykle współcześnie, są czytelnymi aluzjami do naszych czasów.

Doskonały duet z Gajosem tworzy Roman Polański, który wcielił się w postać Papkina, bohatera uważanego za najzabawniejszego, ale też najtrudniejszego do zagrania w całej sztuce. Polański jako „Lew Północy” sprawdził się znakomicie. Drobnny, chudy, wiecznie przestraszony, budzi współczucie, a jednocześnie rozbawia do łez.

Na pochwały zasługuje Waldemar Pokromski, charakteryzator i współtwórca ostrych, niemalże karykaturalnych wizerunków każdego z bohaterów. Dzięki jego pracy postaci stały się jeszcze bardziej komiczne i wyraziste.

Sporo kontrowersji wzbudziła decyzja reżysera umieszczenia akcji filmu w zimie, mimo iż w tekście nie ma o tym ani słowa. Mnie osobiście zima nie przeszkadza, a nawet uważam, iż na tle surowego, zimowego krajobrazu

Katarzyna Figura (z lewej) jako Podstolina oraz Agata Buzek jako Klara w filmie pt. *Zemsta* w reżyserii Andrzeja Wajdy

zyskują bohaterowie, którzy niepodzielnie królują na ekranie i nie muszą, tak jak w *Panu Tadeuszu*, rywalizować z przepięknymi widokami.

Zemsta jest filmem niezłym, ale nie doskonałym. Niestety, nie udało się twórcom uniknąć kilku błędów, z których jeden jest naprawdę irytujący. Tradycją już jest, iż w większości polskich filmów dźwięk jest tak nagrany, że widzowie mają problemy ze zrozumieniem wypowiedzianych przez bohaterów kwestii. *Zemsta* nie jest w tym wypadku wyjątkiem. Jest w filmie kilka scen, kiedy słowa zlewają się w bełkot, a widzowie zaczynają pytać sąsiadów: „Co on powiedział?”. Jest to niedopuszczalne, szczególnie w filmie, którego komizm w dużej mierze opiera się na dialogach. Szkoda, że twórcy nie popracowali dłużej nad dźwiękiem.

Dostrzegłem w *Zemście* również kilka innego rodzaju niedopatrzeń, np. w scenie, w której Wacław rozmawia ze stojącymi na balkonie Klarą i Papkinem, z ust Wacława wydobywa się para, a z ust Papkina i Klary już nie. Dziwne, prawda?

Nie każdemu też do gustu może przypaść końcówka, która sugeruje, że Wajda do końca nie był pewien, czy zrealizował sztukę teatralną czy film. Nie jest zła, ale w moim odczuciu, podobnie jak walący się w finałowej scenie mur, nie pasuje do całości.

Zemsta ma z pewnością szansę stać się przebojem polskich kin. Polacy lubią śmiać się z siebie, a komedia Fredry, mimo iż liczy sobie już prawie 200 lat, jak mało która sztuka tak celnie i dowcipnie piętnuje nasze rodzime wady i przywary.

<http://zemsta.filmweb.pl>

- 1. Podzielcie się swoimi spostrzeżeniami na temat ekranizacji komedii Aleksandra Fredry na podstawie przeczytanych tekstów. Co szczególnie zwróciło waszą uwagę, co zapamiętaliście najbardziej?
2. Zastanów się, dlaczego prasa tak szeroko relacjonowała adaptację filmową *Zemsty*.
 - a) Jakie znaczenie miało to, że ekranizowano właśnie tę, a nie inną komedię?
 - b) Co możesz powiedzieć o reżyserze? Znajdź informacje na temat Andrzeja Wajdy i jego pozycji w kinie polskim i światowym.
3. Wskaż, co twórcy *Zemsty* – reżyser i projektantka kostiumów – mówili o swoim filmie, a co o aktualności komedii Fredry.
4. Powiedz, co zwróciło twoją uwagę w recenzjach filmu Andrzeja Wajdy. Na jakich aspektach filmu skupili się ich autorzy?
- 5. Porozmawiajcie o tym, jaki wpływ na przyszłego widza mogą mieć prasowe czy internetowe recenzje filmu. Czy chcielibyście obejrzeć *Zemstę*, która została oceniona tak, jak w przeczytanych tekstach?
6. Jeśli młody widz chciałby obejrzeć *Zemstę*, to wybrałby się na nią do teatru czy raczej do kina? Uzasadnij swą odpowiedź.

Wiadomość o planowanej ekranizacji utworu literackiego ważnego dla danego narodu lub po prostu cieszącego się dużą popularnością często wzbudza gorące emocje. Tak było na przykład w czasie przygotowań do sfilmowania powieści *Potop* Henryka Sienkiewicza. Polacy dyskutowali m.in. o tym, kto najlepiej nadaje się do roli głównego bohatera – Andrzeja Kmicica. Wielu nie wyobrażało sobie, że Daniel Olbrychski, którego ostatecznie wybrał reżyser filmu, Jerzy Hoffman, tak świetnie poradzi sobie z tym zadaniem. Odszukaj informacje na temat innego dzieła literackiego, polskiego lub obcego, którego ekranizacja wywołała burzliwe dyskusje wśród przyszłych widzów.

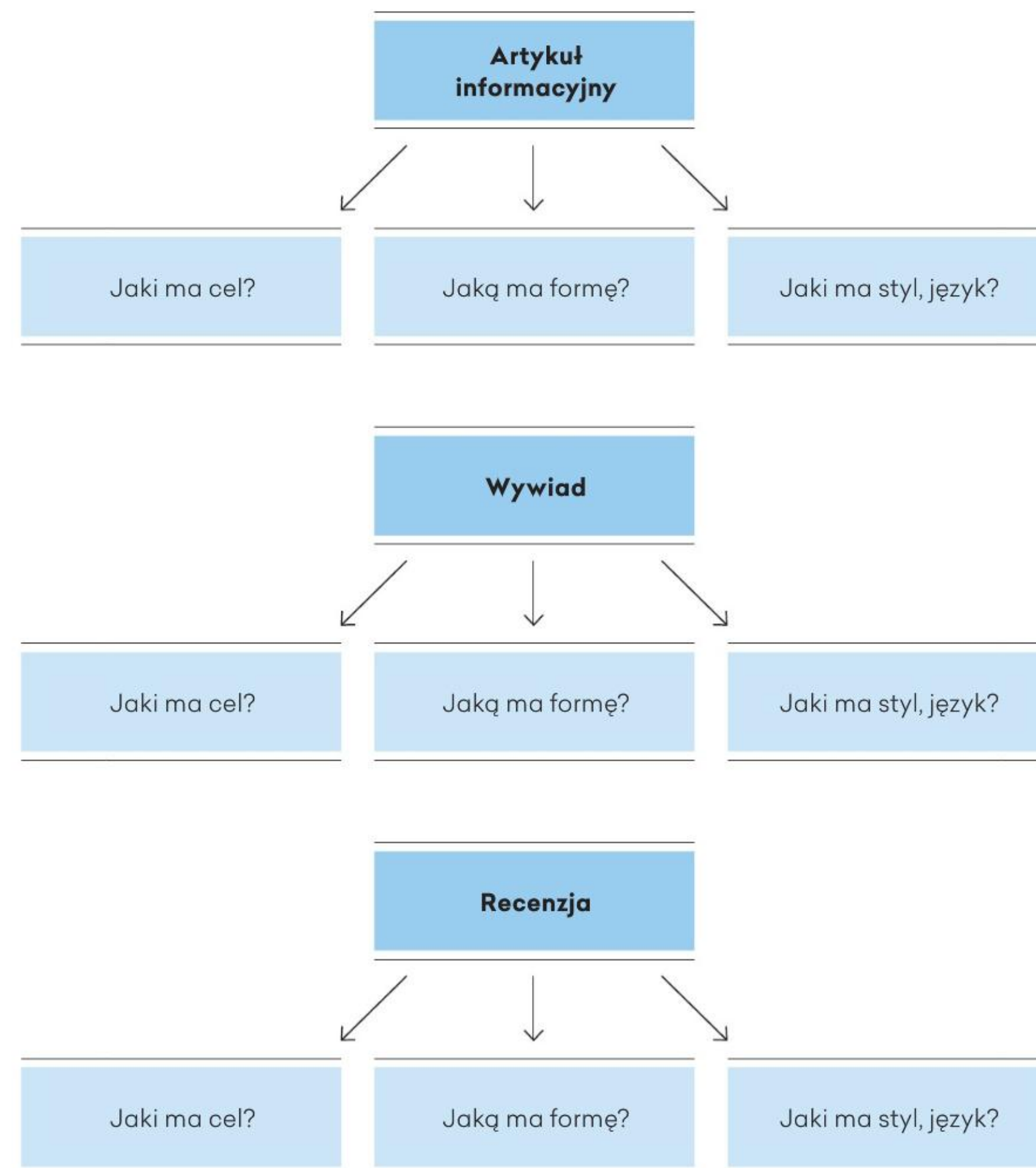
Znajdź w prasie tradycyjnej lub w internecie przykłady każdego z poznanych gatunków dziennikarskich i wskaż ich charakterystyczne cechy. Swoje ustalenia przedstaw w klasie.

7. Obejrzyjcie ekranizację komedii Fredry, a następnie:

- porównajcie adaptację z tekstem oryginału (wskażcie podobieństwa i różnice),
- powiedzcie, czy, według was, reżyserowi łatwiej czy trudniej przenieść na ekran utwór należący do rodzaju literackiego zwanego dramatem; uzasadnijcie swoje zdanie co najmniej dwoma argumentami,
- napiszcie recenzję filmu Andrzeja Wajdy, wykorzystując rady zamieszczone na s. 97 w podręczniku.

8. Na podstawie przeczytanych tekstów, wiadomości poznanych w klasie 7 oraz dostępnych źródeł opracujcie w zespołach definicje gatunków dziennikarskich: artykułu informacyjnego, wywiadu, recenzji.

9. Po obejrzeniu ekranizacji *Zemsty* przeprowadź krótki wywiad na jej temat z koleżanką lub kolegą z klasy. Zapisz go poprawnie w zeszycie.

10. Zachęć koleżanki i kolegów do obejrzenia swojego ulubionego filmu lub przeczytania książki, która cię szczególnie zainteresowała. Napisz recenzję tego dzieła i odczytaj ją w klasie.

Jak napisać recenzję?

Recenzja to rodzaj wypowiedzi publicystycznej, która jest krytycznym – to znaczy zawierającym ocenę – omówieniem filmu, spektaklu teatralnego, koncertu, dzieła literackiego, wystawy malarstwa itp. Recenzja nie może więc podawać jedynie podstawowych informacji o dziele czy też streszczenia jego fabuły (w przypadku filmu bądź książki), ale powinna zawierać opinie i sądy jej autora na temat różnych elementów utworu lub widowiska.

- 1** Zanim przystąpisz do pisania recenzji, dowiedz się więcej o omawianym dziele i jego autorze – np. poznaj nazwiska aktorów i realizatorów filmu czy sztuki teatralnej, zapoznaj się z informacjami na temat genezy utworu lub jego popularności wśród odbiorców. Być może znajdziesz ciekawostkę, którą wykorzystasz, aby w atrakcyjny sposób nawiązać do tematu swojej pracy, co przykuje uwagę czytelnika. Przypomnij sobie również znaczenie pojęć z dziedziny literatury, teatru lub filmu, których użycie w recenzji jest konieczne (np. *fabuła, akcja, wątek, świat przedstawiony, bohaterowie pierwszo- i drugoplanowi, narracja, tematyka i problematyka dzieła, inscenizacja, adaptacja, spektakl, widowisko, premiera, reżyseria, scenografia, gra aktorów*). W razie potrzeby skorzystaj ze słownika języka polskiego lub słowników specjalistycznych.
- 2** We wstępie przedstaw recenzowane dzieło – podaj jego tytuł, imię i nazwisko autora. W przypadku książki możesz też poinformować o miejscu, roku wydania i wydawnictwie, a w przypadku dzieła filmowego lub teatralnego podaj nazwisko reżysera, miejsce wystawienia dzieła, zasygnalizuj, czy jest ono adaptacją utworu literackiego.
- 3** W rozwinięciu poinformuj o tematyce utworu, określ jego gatunek, omów elementy świata przedstawionego (czas i miejsce akcji, kreacje bohaterów, główne wątki fabuły), odnieś się do problematyki dzieła i wartości, jakie, według ciebie, propaguje. Zwróć też uwagę na sposób narracji (w przypadku dzieła literackiego) i warstwę językową utworu. Recenzując film lub sztukę teatralną, omów nie tylko kompozycję fabuły, ale też grę aktorów, scenografię, kostiumy, muzykę czy efekty specjalne. Postaraj się komentować i oceniać przedstawiane kolejno składniki dzieła, nie podawaj jedynie informacji (a zwłaszcza nie poprzestań na streszczeniu fabuły). Jeśli np. oznajmiasz, że bohater posługuje się gwarą ludową, wyraż swoje zdanie, czy jest to zabieg, który wzbogaca kreację tej postaci i sprawia, że staje się ona bardziej wiarygodna. Jeśli akcja filmu toczy się w określonej epoce (np. w średniowieczu), zwróć uwagę, czy kostiumy i rekwizyty oddają jej realia. W recenzji adaptacji utworu literackiego należałoby natomiast ocenić, czy np. dzieło jest wierne oryginałowi, czy wprowadzone zmiany są trafne, czy może reżyser proponuje całkiem nowe spojrzenie na powszechnie znany tekst. Twoja recenzja nie musi być szczegółowa – napisz o tym, co cię najbardziej zainteresowało, poruszyło, na co warto zwrócić uwagę.
- 4** W zakończeniu postaraj się uogólnić swoje sądy i refleksje, odnieś się do dzieła jako całości. Podkreśl jego zalety i zachęć do poznania dzieła lub wskaż wady, które zniechęcają do poświęcenia mu czasu.
- 5** Nadaj recenzji tytuł, który zaciekawi czytelnika.

Pomocne słownictwo: kompozycja dzieła – *przemyślana, spójna, tradycyjna, nowatorska, oryginalna, chaotyczna, nieuporządkowana, niespójna*; fabuła – *ciekawa, jedno- lub wielowątkowa, z wydarzeniami w porządku chronologicznym, schematyczna*; akcja – *trzymająca w napięciu, dynamiczna, tajemnicza, rozbudowana, zaskakująca, nieciekawa, monotonna*; język – *bogaty, urozmaicony, oddający charakter postaci, potoczny, stylizowany na gwarę, charakterystyczny dla epoki, bogaty w środki stylistyczne, prosty, zrozumiały dla każdego, pełen humoru*; film, spektakl – *ciekawy, interesujący, fascynujący, tradycyjny, nowatorski, dostarczający niezapomnianych wrażeń, poruszający, zmuszający do refleksji, widowiskowy, nudny, monotony*; gra aktorska – *fascynująca, na wysokim / niskim poziomie, brawurowa, przemyślana*; aktor – *odtwórca roli..., wcielił się w rolę..., odegrał..., świetnie oddał charakter postaci, ujmujący, wszechstronny, charakterystyczny, o wielkim talencie, stworzył znakomitą kreację...*; scenografia – *bogata, dopracowana w każdym szczególe, surowa, skromna, umowna*; muzyka – *podkreślająca nastrój danej sceny, wzruszająca, budująca napięcie, podkreślająca atmosferę, niepasująca do obrazu*; efekty specjalne – *ciekawe, zaskakujące, perfekcyjnie opracowane, prymitywne, przesadzone*.

6.7 Co nazwiska mówiły kiedyś o ludziach (nazwisko, odmiana i pisownia nazwisk)

Podejmij temat

- Czy wiesz, które nazwiska najczęściej noszą Polacy? Z informacji zamieszczonych przez Ministerstwo Cyfryzacji na portalu z danymi publicznymi wynika, że w styczniu 2020 roku w pierwszej piątce znalazły się następujące nazwiska:

Nowak – 102 944 kobiety i 143 437 mężczyzn,
Kowalska / Kowalski – 69 581 kobiet i 92 540 mężczyzn,
Wiśniewska / Wiśniewski – 55 553 kobiety i 72 658 mężczyzn,
Wójcik – 50 141 kobiet i 65 836 mężczyzn,
Kowalczyk – 49 353 kobiety i 64 736 mężczyzn.

a) Sprawdź, ilu uczniów w twojej klasie nosi najpopularniejsze polskie nazwiska.
b) Sprawdź (na stronie internetowej <https://dane.gov.pl>), ilu Polaków nazywa się tak samo jak ty.
- Przeczytaj jeszcze dwa fragmenty *Zemsty* Aleksandra Fredry. Zwróć uwagę, jak język wypowiedzi charakteryzuje dwóch przeciwników – Cześnika i Rejenta.

Aleksander Fredro – patrz s. 84.

Aleksander Fredro

Zemsta

(fragmenty)

Akt I, scena piąta

Papkin, Cześnik wychodzi ze drzwi lewych już ubrany.

CZEŚNIK

Cóż u czarta! Ty spokojny,
Kiedy Rejent mnie napada
I otwartej żąda wojny?

Lecz godnego ma sąsiada!
Dalej żwawo¹! – niech, kto żyje,
Biegnie, pędzi, zgania, bije!

PAPKIN
Cóż się stało?

CZEŚNIK
Mur naprawia! Mur graniczny, trzech mularzy²!
On rozkazał! On się waży³!
Mur graniczny! – Trzech na murze!
Trzech wybije, a mur zburzę!
Zburzę, zniszczę, aż do ziemi.
[...]

¹ żwawo – szybko, energicznie

² mularz – murarz

³ waży – ma odwagę

Akt III, scena pierwsza

Rejent, Mularze

Rejent siedzi przy stoliku i pisze. Dwóch mularzy przy drzwiach stoi.

REJENT

Mój majstruniu, mówcie śmiało,

Opiszemy sprawę całą;

Na te ciężkie nasze czasy

Boskim darem takie basy⁴.

Każdy kułak⁵ spieniężymy:

że was bito, wszyscy wiemy.

MULARZ

Niekoniecznie.

REJENT

Bili przecie,

Mój majstruniu.

MULARZ

Niewyraźnie.

REJENT

Czegóż jeszcze wam nie stało?

Bo machano dosyć raźnie.

MULARZ

Ot, szturknięto tam coś mało.

DRUGI MULARZ

Któż tam za to skarżyć zechce!

REJENT

Lecz kto szturka⁶, ten nie łechce⁷?

MULARZ

Ha! Zapewne.

REJENT

A więc bije?

MULARZ

Oczywiście.

REJENT

Komu kije

Porachują kości w grzbiecie,

⁴ basy – baty, ślady na ciele będące wynikiem pobicia

⁵ kułak – tu: cios pięścią

⁶ szturka – szturcha

⁷ łechce – łaskocze, głaszcze

Ten jest bity – wszak to wiecie?
A kto bity, ten jest zbity?
Co?

MULARZ

Ha! dobrze pan powiada,
Ten jest zbity. [...]

REJENT

napisawszy

Akt skończony.
Teraz jeszcze zaświadczyć,
Że nastawał na me życie.
Stary Cześnik, jęty⁸ szalem,
Strzelał do mnie.

MULARZ

Nie widziałem.

REJENT

Wołał strzelby.

DRUGI MULARZ

Nie słyszałem.

MULARZ

Wołał wprawdzie: „Daj gwintówki⁹!” –
Lecz chciał strzelać do makówki.

REJENT

Do makówki... do makówki...
No, no, dosyć tego będzie,
Świadców na to znajdę wszędzie –
Nie brak świadków na tym świecie,
Teraz chodźcie – bliżej! bliżej! –
Znakiem krzyża podpiszecie¹⁰:
Michał Kafar trochę niżej –
Tak, tak – Maciej Miętus. – Pięknie! –
Za ten krzyżyk będą grosze,
A Cześniczek z zółci¹¹ pęknie.

⁸ jęty – tu: dotknięty

⁹ gwintówka – patrz s. 86

¹⁰ Znakiem krzyża podpiszecie – znak krzyża zastępował podpis osób nie-umiejących pisać

¹¹ z zółci pęknie – pęknie ze złości, bardzo się rozzłości

1. Omów charakterystyczne cechy języka Cześnika i Rejenta.
 - a) Wskaż wyrazy i formy wyrazów cechujące wypowiedzi bohaterów.
 - b) Ustal, jakich zdań używają.

2. Aleksander Fredro nadał obu szlachcicom kontrastujące nazwiska. Przypomnij je i powiedz, w jakim stopniu charakteryzują one bohaterów komedii.
3. Jaką funkcję pełnią obecnie imiona i nazwiska? Wymień najważniejsze.

Nazwiska Polaków

Początkowo Polacy używali do identyfikacji wyłącznie imion. Kiedy jednak liczba osób noszących to samo imię wzrosła, zaczęto dodawać nazwiska (początkowo – przezwiska). Między XVI a XVIII wiekiem powstały nazwiska szlacheckie i mieszczańskie, natomiast nazwiska chłopskie pojawiły się w okresie zaborów (głównie w wieku XIX) – narzuciły je administracje Rosji, Austrii i Prus.

Nazwiska polskie tworzone były na różne sposoby:

- a) z przezwisk (wyrazy pospolite stawały się własnymi), np.: Góra, Krawiec, Szydło, Burak, Mały, Mądry, Rusin – wiązały się one pierwotnie z pewnymi cechami nosiciela (np. wadą lub zaletą), wykonywanym zawodem, miejscem zamieszkania, pochodzeniem itp.;
- b) od imienia, zawodu lub przezwiska ojca (rzadko matki), np.: Michalik, Michalak, Michalczyk (syn Michała); Szewczyk (uczeń szewca);
- c) od nazwy miejscowości (jej mieszkańca lub właściciela), np.: Zamojski (Zamość), Tarnowski (Tarnów), Chrzanowski (Chrzanów).

W Polsce funkcjonuje też wiele nazwisk obcego pochodzenia (np. Szwarc – od niemieckiego Schwartz; Giedroyć – z litewskiego), ale odwrotnie niż w wypadku imion dominują te o polskim rodowodzie.

Nazwisko jest dziedziczone, a imię nadawane. W szczególnych wypadkach nazwisko można zmienić. Nie wolno jednak używać w tym celu nazwisk historycznych, np. Moniuszko, Mickiewicz, Kościuszko.

4. Dlaczego – przypuszczalnie – po raz pierwszy nadano poniższe nazwiska? Objasnij ich związek z cechami, zajęciem lub pochodzeniem osób.

Zimny	Rakowski	Nowy	Adamek
Lis	Słowak	Wójcik	Bednarski

5. Przeprowadź analizę słowotwórczą poniższych nazwisk według wzoru.

Nazwisko	Podstawa słowotwórcza	Formant	Znaczenie
Kowalik	Kowal-	-ik	syn Kowala

Grzesiak	Badacz	Gajek
Kielecki	Janowicz	Radomski

6. A jak mogło powstać twoje nazwisko? Spróbuj je przeanalizować słowotwórczo, następnie napisz opowiadanie będące legendą wyjaśniającą jego pochodzenie.

Przeanalizuj nazwiska murarzy wspomnianych we fragmencie *Zemsty* zamieszczonym na s. 101. Jak mogły powstać? Sprawdź znaczenie rzeczownika kafar w słowniku języka polskiego.

Więcej o języku

Lato, Laty, Lacie... Odmiana nazwisk

Odmiana nazwisk może sprawiać problemy, więc wiele osób używa ich w postaci nieodmienionej. Można spotkać się z dedykacją typu: *dla Jana Nowak* lub formułą: *...wzywa się obywatela Stefana Tkacz...* (w piśmie urzędowym).

Pamiętać trzeba, że ogromna większość **nazwisk męskich** się odmienia, a nieodmiennych pozostaje jedynie kilka typów nazwisk obcych (m.in. akcentowane na ostatnią sylabę nazwiska francuskie, np. *Hugo* (czyt. igo) lub zakończone dźwiękiem, którego nie ma w polszczyźnie, np. *Ramonescu* (czyt. ramonesku), *Dubois* (czyt. dibła). Aby ustrzec się przed błędem, trzeba poznać różne sposoby odmiany (np. korzystając ze słownika poprawnej polszczyzny). Najczęściej jednak wystarczy posłużyć się własną intuicją językową i nie bać się odmieniać nazwisk.

Współcześnie najwięcej kłopotów sprawia używanie nazwisk zakończonych na -o, np. *Lato*, *Puzio*. Oto wzory ich odmiany.

	Lato (-o po głosce twardej) jak tona	Puzio (-o po głosce miękkiej) jak dziadunio
M.	Lato	Puzio
D.	Laty	Puzia
C.	Lacie	Puziowi
B.	Latę	Puzia
N	z Latą	z Puziem
M.	o Lacie	o Puziu

Uwaga: Kłopotliwe jest użycie nazwisk w wołaczach. Można zwrócić się do kogoś: *Nowaku!* – ale brzmi to nienaturalnie; można powiedzieć również: *Nowak!* – to natomiast brzmi potocznie, a nawet niegrzecznie. Najlepiej zwrócić się do kogoś: *panie Nowak!*

Nazwiska żeńskie odmienne zakończone są samogłoską -a. Nazwiska żeńskie z przyrostkami -ska, -cka, -dzka, -na oraz -owa, np. *Kowalska*, *Sawicka*, *Domeradka*, *Kowalowa*, odmieniają się jak przymiotniki (np. *miła*, *wesoła*). Inne nazwiska kobiet zakończone na -a (w tym zakończone na -ówna, -anka oraz na -ina /-yna), np. *Kowalczykówna*, *Skarżanka*, *Zarębina*, odmieniają się jak rzeczowniki żeńskie zakończone na -a (np. *głowa*).

Nazwiska żeńskich tworzonych od polskich nazwisk męskich o postaci przymiotnika, np. *Zimny*, można używać także w formie bez wymiany końcówki -y na -a, będącej wykładnikiem żeńskości – istnieje tendencja do nieodmieniających tych nazwisk, gdy odnoszą się one do kobiety. Można więc powiedzieć: *panna Zimny* (oprócz równie poprawnej: *panna Zimna*). W takiej jednak sytuacji powinno się dodawać do nazwiska odmienione imię lub wyraz wskazujący na płeć, np.: *pani*, *panna*. Pozostałe nazwiska noszone przez kobiety są nieodmienne, np.: *Reszke*, *Ptak*, *Puzio* (o Annie Reszke, z Magdą Ptak, obok Ewy Puzio).

Odmianie podlegają również **nazwiska oraz imiona obcojęzyczne**. Jeśli imię albo nazwisko angielskie lub francuskie kończy się w mianowniku literą, której nie wymawiamy (bądź literami, których nie wymawiamy), końcówkę w innych przypadkach zapisuj po apostrofie, np.: *Blake* (czyt. blejk) – *Blake’a*, *Blake’u* (czyt. blejka, blejku), ale: z *Blakiem* (czyt. blejkiem); *Descartes* (czyt. de**kart**) – *Descartes’a*, *Descartes’em* (czyt. de**karta**, de**kartem**), ale: o *Deskarcie* (czyt. de**karcie**); *Perry* (czyt. peri) – *Perry’ego*, *Perry’emu* (czyt. perego, peremu), ale: z *Perrym*; *Pierre* (czyt. pier) – *Pierre’a*, *Pierre’em* (czyt. piera, pierem) ale: o *Pierze*.

Nazwiska dwuczłonowe (podwójne) zapisujemy z łącznikiem, np. Pawlikowska-Jasnorzewska. Jeśli oba człony nazwiska żeńskiego kończą się na -a, to podlegają odmianie, np. z Pawlikowską-Jasnorzewską. W przypadku dwuczłonowych nazwisk męskich również odmieniamy oba człony, np. z Kowalem-Piekarskim. Jeśli natomiast pierwszy człon nazwiska jest dawną nazwą herbu lub przydomka, nie musi być odmieniany, np. z Pobóg-Malinowskim.

Znajdź w dostępnych źródłach dwuczłonne nazwisko artysty, naukowca lub jakiejś postaci historycznej i odmień je poprawnie przez przypadki. Wcześniej sprawdź, czy pierwszy człon nazwiska jest dawną nazwą herbu lub przydomka.

7. Korzystając z wyrazów pomocniczych, odmień przez przypadki podane nazwiska.

Trapszo – jak piekarz
Ostróg – jak rolnik
Panduro – jak dyrektor

Dymsza – jak tarcza
Citko – jak matka
Sidło – jak kobieta

8. Podane nazwiska żeńskie napisz w zeszycie we wskazanej formie przypadku liczby pojedynczej.

Tomaszewska – w dopełniaczu
Skarga – w celowniku
Bałdyga – w bierniku
Pućka – w narzędniku
Janikówna – w miejscowniku

9. Utwórz liczbę mnogą od podanych nazwisk, korzystając ze wzoru podanego w tabeli lub ze słownika poprawnej polszczyzny.

Wysoki	Figura	Kopyto	Malicki	Siemiradzka
Radkówna	Radzki	Batory	Dębski	Dalska
Kościuszko	Nata	Lepszy	Kosno	Kocki
Radwan	Saloni	Mirecka	Mikke	Chlebny
	Polony	Brela	Kalata	Rakoczy

Nazwiska zakończone w mianowniku liczby pojedynczej na -ski, -cki, -dzki w mianowniku liczby mnogiej kończą się na: -scy, -ccy, -dzy.	np. pan Malicki – państwo Maliccy
Nazwiska zakończone w mianowniku liczby pojedynczej na samogłoski -e lub -o w mianowniku liczby mnogiej przybierają końcówkę -owie.	np. pan Kopyto – państwo Kopytowie
Nazwiska przymiotnikowe zakończone w mianowniku liczby pojedynczej na -y w liczbie mnogiej odmieniają się jak przymiotniki.	np. pan Wysoki – państwo Wysocy
Nazwiska nieprzymiotnikowe zakończone w mianowniku liczby pojedynczej na -y w mianowniku liczby mnogiej przybierają końcówkę -owie.	np. pan Batory – państwo Batorowie
Nazwiska żeńskie zakończone w mianowniku liczby pojedynczej na -ska, -cka, -dzka w liczbie mnogiej odmieniają się jak przymiotniki.	np. pani Siemiradzka – panie Siemiradzkie
Nazwiska żeńskie nieprzymiotnikowe zakończone w mianowniku liczby pojedynczej na -a w liczbie mnogiej odmieniają się jak wyraz mowa.	np. pani Figura – panie Figury

10. Odmień i zapisz poprawnie w zeszycie podane imiona i nazwiska.

Anthony (czyt. **entoni**) – do, z
Harry (czyt. heri) – na, o
Kennedy (czyt. **kenedi**) – od, przy
Doyle (czyt. dojl) – o, za
Delaroché (czyt. delarosz) – o, dla
Farage (czyt. feredż) – z, do

Podsumowanie działu 6

Czy pamiętasz?

ballada dramat jako rodzaj literacki komedia komizm tragedia adaptacja ekranizacja
inscenizacja recenzja artykuł informacyjny wywiad elipsa w zdaniu słownictwo specjalistyczne
typy i odmiana nazw miejscowych pochodzenie oraz odmiana imion i nazwisk

● Obejrzyj plakat Rafała Olbińskiego.

Plakat autorstwa Rafała Olbińskiego do *Balladyny* Juliusza Słowackiego wystawionej w Nowym Teatrze im. Witkacego w Słupsku, 2006

● Wykonaj polecenia w zeszycie.

1. Napisz, do jakiego rodzaju oraz gatunku literackiego należy utwór, o którym informuje plakat Rafała Olbińskiego.
2. Wskaż właściwe dokończenia zdania, a następnie uzasadnij swój wybór, wykorzystując znajomość całego utworu pt. *Balladyna* lub jego fragmentów zamieszczonych w podręczniku.

Przedstawiona na plakacie scena symbolizuje m.in.

- a) naturę głównej bohaterki i jej sposób osiągnięcia celu,
- b) poświęcenie siostry dla dobra Balladyny,
- c) nienawiść Balladyny do Aliny,
- d) nierealność wydarzeń z utworu.

3. Które zdanie dotyczące plakatu jest prawdziwe, a które fałszywe?
- a) Na plakacie nie ma informacji o głównych twórcach przedstawienia.
 - b) Plakat zawiera imiona i nazwiska aktorów.
4. Wybierz wyraz nazywający rodzaj dzieła zapowiadanego na plakacie. Uzasadnij odpowiedź.

adaptacja

inscenizacja

ekranizacja

5. Uzupełnij zdania właściwymi wyrazami.

Wskazówki dla reżysera dotyczące m.in. miejsc zdarzeń oraz wyglądu postaci znajdują się w
Głównymi elementami konstrukcyjnymi *Balladyny* są i
Akcja w dramacie budowana jest za pomocą i postaci.

6. Napisz trzy pytania skierowane do twórcy przedstawionego plakatu, które mogłyby otworzyć, rozwinąć i zamknąć wywiad.
7. Napisz krótki artykuł informacyjny na temat przedstawienia pt. *Balladyna*, w którym zapowiesz jego premierę. Uwzględnij co najmniej cztery informacje zawarte na plakacie.
8. Opisz prawdopodobne pochodzenie imienia dyrektora Nowego Teatru w Słupsku (imię znajdziesz na plakacie).
9. Zastosuj imiona i nazwiska twórców przedstawienia w podanych zdaniach.
Muzyka do sztuki *Balladyna* w reżyserii została skomponowana przez
10. Na podstawie plakatu oraz własnej wiedzy utwórz słowniczek terminów pt. TEATR I JEGO TWÓRCY.

Obejrzyj fotografię ruin amfiteatru na Akropolu. Powiedz, czym starożytna scena teatralna różni się od współczesnej. Jaką rolę odgrywa teatr w dzisiejszych czasach?

7. Artysta i jego dzieło

1. Jaka dziedzina sztuki najbardziej cię interesuje? Uzasadnij swoje zdanie.
2. Jaki twórca zasługuje, według ciebie, na miano artysty? Jakie powinien mieć cechy?
3. Czy możesz powiedzieć o sobie, że jesteś twórcą? A może artystą? Dlaczego?

7.1 Dar tworzenia (esej, subiektywizm w narracji)

Podejmij temat

Porozmawiajcie o tym, co oznacza słowo *sztuka*.

- a) Zapiszcie na tablicy swoje skojarzenia związane z tym pojęciem, zaczynające się od kolejnych liter tworzących wyraz.

- b) Przeczytajcie definicję pojęcia *sztuka* zamieszczoną w internetowym słowniku języka polskiego PWN i powiedzcie, które z waszych skojarzeń odnoszą się do sztuki w znaczeniu pierwszym, będącym przedmiotem rozważań w tym rozdziale.

sztuka

1. «dziedzina działalności artystycznej wyróżniana ze względu na reprezentowane przez nią wartości estetyczne; też: wytwór lub wytwory takiej działalności»
2. «umiejętność wymagająca talentu, zręczności lub specjalnych kwalifikacji»
3. «czyn dokonany dzięki takiej umiejętności»
4. «utwór dramatyczny przeznaczony do wystawiania na scenie»
5. «przedstawienie skonstruowane na podstawie takiego utworu»
6. «pojedynczy przedmiot, roślina lub zwierzę jakiegoś gatunku»
7. pot. «osoba o określonych cechach» [...]

Jak często macie możliwość obcowania ze sztuką? Wymieńcie sytuacje i miejsca, w których się z nią spotykacie.

Przeczytajcie poniższy cytat i porozmawiajcie o tym, jak pojmował sztukę polski filozof Władysław Tatarkiewicz.

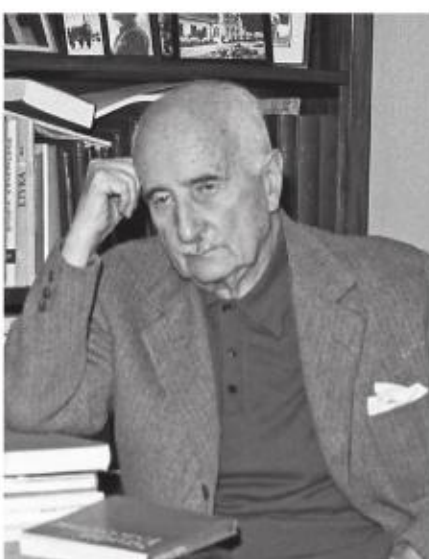
Sztuka jest odtwarzaniem rzeczy, bądź konstruowaniem form, bądź wyrażaniem przeżyć – jeżeli wytwór tego odtwarzania, konstruowania, wyrażania jest zdolny zachwycać, bądź wzruszać, bądź wstrząsać.

Władysław Tatarkiewicz, *Definicja sztuki*, [w:] *Wstęp do historii sztuki*, Warszawa 1973

- a) Jak rozumiecie każdą z trzech wskazanych przez filozofa funkcji sztuki?
- b) Pod jakim warunkiem „wytwory” człowieka można zaliczyć do dzieł sztuki? Powiedzcie, jak na to pytanie odpowiada Władysław Tatarkiewicz, a następnie wyrażcie własne opinie.
- c) Podajcie przykłady dzieł sztuki, które was zachwyciły, wzruszyły lub wami wstrząsnęły. Uzasadnijcie swój wybór.

Przeczytaj esej profesor Marii Szyszkowskiej, filozofa, działaczki społecznej, autorki wielu książek z dziedziny filozofii. Podczas lektury zwróć uwagę na to, czym jest twórczość i jak przejawia się ta wyjątkowa zdolność człowieka.

Władysław Tatarkiewicz (1886–1980) – wybitny humanista, filozof i historyk filozofii, estetyk i etyk, historyk sztuki, wykładowca, nauczyciel kilku pokoleń filozofów, członek Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk.

Twórczość przejawia się w dziedzinach od siebie odległych. Wyodrębnia się artystyczną, naukową, techniczno-gospodarczą, społeczno-polityczną i religijną. Kogo można określić mianem twórcy? Pragnę tu od razu zaznaczyć, że nie ograniczam grona twórców do tych, których dzieła żyją w społeczeństwie; nie ograniczam do tych, którzy, przykładowo, drukują prace, wystawiają sztuki czy występują na scenach. Twórcy znanych nam dzieł, zaaprobowanych przez znawców, ekspertów, krytyków, stanowią jedynie wąską grupę w zestawieniu z tymi, którzy odznaczają się usposobieniem twórczym, głębią widzenia i przemyśleń, dużą wrażliwością, wyobraźnią. Tyle że nie każdy ma odwagę wyjść na światło dzienne ze swą twórczością, i nie mam tu na myśli przypadków, kiedy, odwrotnie, brak krytycyzmu sprzyja odwadze owego wyjścia. Przerost krytycyzmu może sprawiać, że osiągnięcia swe twórca niszczy bądź przechowuje w szufladzie. [...]

Przy czym czas życia nie każdego przypada na korespondujące z jego dziełem prądy estetyczne¹. Znam wybitnych ludzi tworzących od kilkunastu lat bez możliwości opublikowania czy wystawienia rezultatów swoich procesów twórczych.

Poza tym bywają ludzie o usposobieniu twórczym, odznaczający się wewnętrzną wrażliwością czy głębią widzenia i przemyśleń, tyle że nieumiejący swego bogactwa wewnętrznego wyrazić w żadnym języku: ani literatury, ani sztuki, ani nauki czy publicystyki. [...]

¹ prąd estetyczny – tu: panujące w danym czasie poglądy na to, jakimi cechami powinno odznaczać się dzieło sztuki

Édouard Manet (czyt. adłar mane),
Claude Monet (czyt. kłod mone)
w swojej łodzi pracowni, 1874

² pasywny – bierny, obojętny, niewykazujący chęci działania

³ Artur Rubinstein (czyt. rubinsztajn; 1887–1982) – polski pianista, jeden z najwybitniejszych wirtuozów XX wieku

⁴ Piero Manzoni (czyt. mandzoni; 1933–1963) – włoski artysta, przedstawiciel nurtu Arte Povera („sztuki biednej”), upowszechnionego w latach 60. XX w.; Arte Povera to rodzaj sztuki, w której nie przedstawia się samego dzieła bezpośrednio, ale ukazuje się je niejako z drugiej ręki – za pośrednictwem zdjęć, map, rysunków

Do twórców należałoby także zaliczyć tych, którzy umieją pisać listy, prowadzą dziennik, rozmawiają z przyrodą czy urządzają wnętrza mieszkań, kierując się wyobraźnią – słowem odznaczają się twórczym stosunkiem do codzienności. Wreszcie, jeśli byśmy uznali, że dany człowiek nie jest twórczy, to i tak częstokroć staje się współtwórcą: odbierając dzieło sztuki, pojmując i przeżywając je. Bez współtwórcy, którym jest odbiorca, dzieło zostaje martwe. Odbiorca sprawia, że dzieło jednostkowe nabiera znaczenia ogólnego. [...]

W każdym człowieku są zawiązki twórcze. One, zresztą, dochodzą do głosu zawsze wtedy, gdy obcujemy z dziełem kultury. Bowiem oglądając dzieło sztuki, czytając je lub słuchając go, nie jesteśmy pasywni².

Współuczestniczymy w tym procesie czynnie, zdobywając się nie tylko na wysiłek pojmowania dzieł, ale i emocjonalnego, uczuciowego przeżywania ich na własny, indywidualny sposób.

Bez udziału odbiorcy niekiedy nawet zdolność wyrażania twórcy nie byłaby w pełni urzeczywistniana. Mam na myśli przykład Rubinsteina³, który w swoim dzienniku notuje: „Kiedy światła przygasły, a na sali zapanowała absolutna cisza, wyczułem ten szczególny nieuchwytny kontakt łączący mnie z publicznością, kontakt, który jest dla mnie natchnieniem w czasie gry”. [...]

Wpływ tzw. odbiorcy dzieł kultury i jego nieodzowność w zaistnieniu tego, co twórca stworzył, wyraziście można zilustrować przykładami zaczerpniętymi ze sztuki, zwłaszcza tej, która stanowi zaprzeczenie malarstwa odtwarzającego. W muzeum sztuki nowoczesnej w Amsterdamie wiszą obrazy Manzoni⁴, wielkie białe płaszczyzny, które widz zabudowuje swoją wyobraźnią bądź przeżywa wytwarzane przez daną wielką płaszczyznę zimno i pustkę. [...]

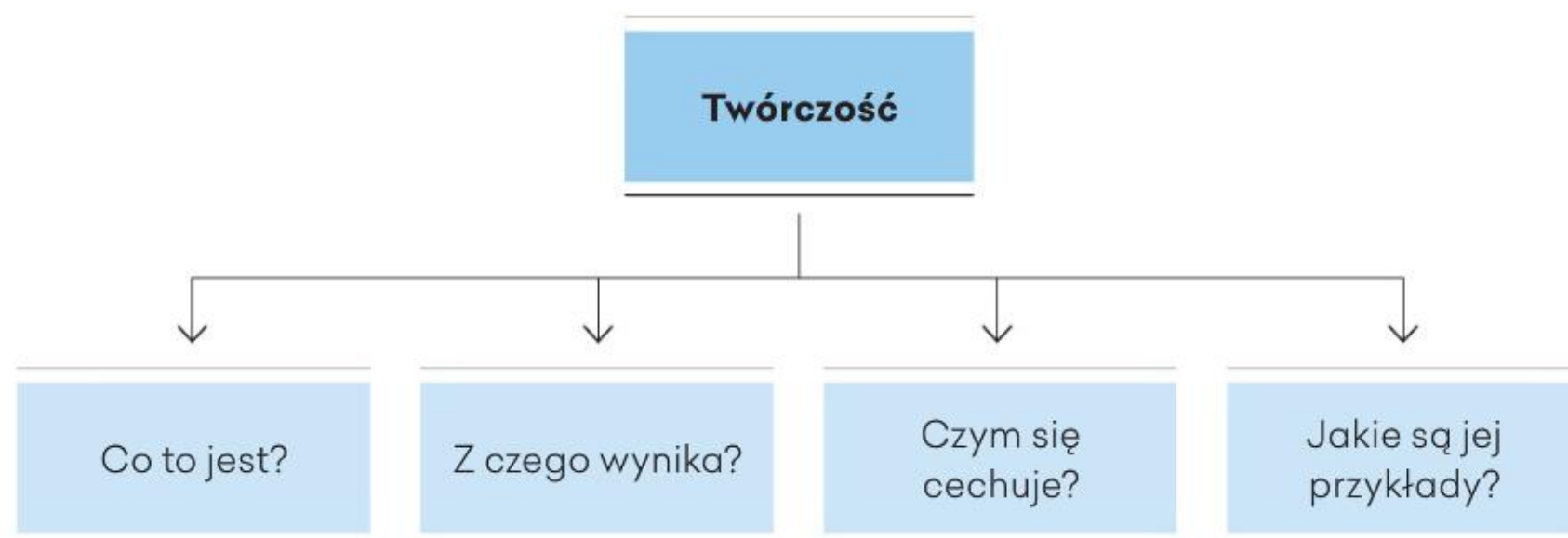
Czy twórczość sprowadza się do poszukiwania w sobie i w otoczeniu czegoś nowego, oryginalnego? To „nowe” powstaje niewątpliwie, gdy doznajemy dodatnich bądź ujemnych poruszeń psychicznych. Pogłębia się wtedy nasze widzenie i odczuwanie wielu zjawisk. [...] Rozwój naszego „ja” pod wpływem rozmaitych okoliczności może też prowadzić do tego, że wyodrębniamy pewne zjawiska bądź dostrzegamy ich powiązania wzajemne, wcześniej nie dostrzeżone.

Twórczość wiąże się ściśle z buntem wobec tego, co zastane, i jest próbą szukania nowych dróg. Nie chodzi o burzenie wszystkiego, o nowatorstwo za wszelką cenę, lecz o przeobrażanie codzienności zgodnie z własnym sposobem jej przeżywania. Niektóre ruchy artystyczne odrzucają dotychczasowe wartości, zrywają z dziedzictwem poprzednich pokoleń. A przecież to, co nowe – formy poetyckie, zestawy barw czy dźwięków – pozostaje w jakimś związku ze starymi wartościami i tendencje niszczycielskie – choć twórcze – są często mało komunikatywne dla współczesnych. Niektóre z nich zapadają w nicość. [...]

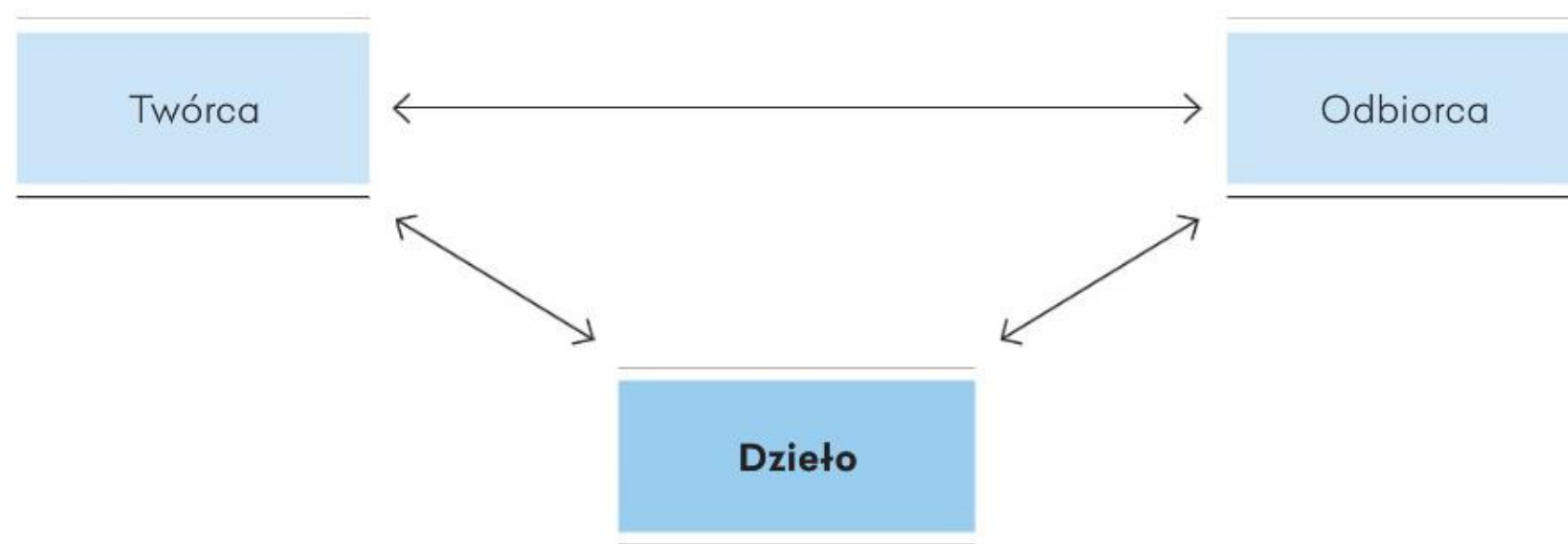
Człowiek jest istotą poszukującą i w sferze możliwości jednostek, niezależnie od warunków ich życia, leży nadawanie własnemu istnieniu głębszego

znaczenia. Sprzyja temu twórczy stosunek do świata, zwłaszcza że prowadzi do wiązania ze sobą czasu przeszłego – którego jesteśmy śladem – z przyszłością, i to już w dniu dzisiejszym, w teraźniejszości. Twórczość tu i teraz wykonywana zawiera w sobie zawsze załączek przyszłości; jest procesem urzeczywistniającym to, czego nie ma.

1. Wykorzystując przeczytany tekst oraz własną wiedzę, opracuj mapę pojęcia **TWÓRCZOŚĆ**.

2. Na podstawie tekstu Marii Szyszkowskiej określ wzajemne relacje między twórcą, dziełem a odbiorcą.

Udowodnij, że te elementy są zależne od siebie i ze sobą współistnieją.

- a) Czy istnieje dzieło bez twórcy?
- b) Czy istnieje dzieło bez odbiorcy?
- c) Czy istnieje twórca bez odbiorcy?

Uzasadnij swoje odpowiedzi.

Odczytać dzieło to nie zawsze znaczy je zrozumieć – słynny malarz Pablo Picasso stwierdził kiedyś: „Nie rozumiecie sztuki, póki nie rozumiecie, że w sztuce $1 + 1$ może dać każdą liczbę z wyjątkiem 2”. Jak pojmujecie te słowa? Porozmawiajcie o tym w grupach.

4. Przypomnij sobie cechy eseju (podręcznik cz. 1, s. 30) i znajdź je w przeczytanym tekście. Możesz pracować w zespole.

- a) Opisz sposób prowadzenia narracji.
- b) Wskaż co najmniej dwa przykłady wskazujące na to, że niektóre wywody autorki mają charakter subiektywny lub ilustrują jej indywidualne poglądy.

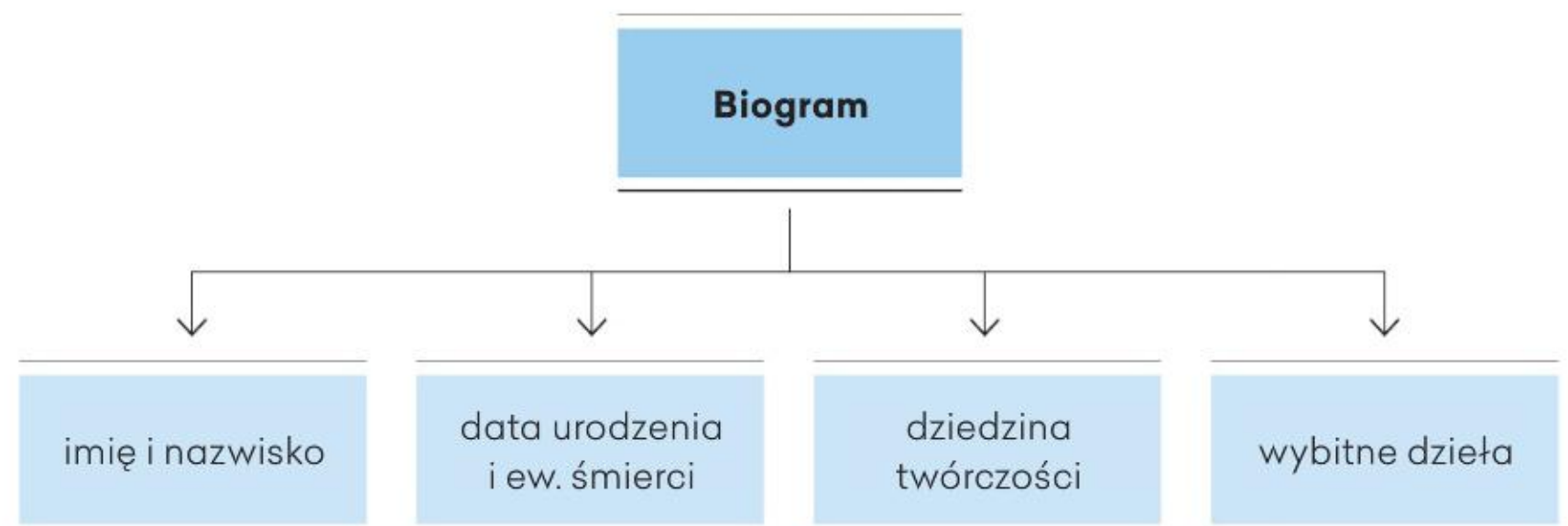
5. Odwołując się do tezy Marii Szyszkowskiej, że „w każdym człowieku są zawiązki twórcze”, poszukaj ich w sobie. Jakie jest twoje wewnętrzne, twórcze „ja”? Czy się uzewnętrznia, czy pozostaje niewidoczne dla innych?

Spróbuj wystąpić w roli twórcy tekstu. Wybierz odpowiednie elementy ze schematu i pisz zgodnie z zaleceniami.

7. Przedstaw w zaproponowanej formie cenionego przez ciebie twórcę.

Uzasadnij swój wybór – powiedz, za co szczególnie cenisz przedstawionego twórcę.

Biogram – krótki życiorys jakiejś osoby, podający podstawowe informacje o jej życiu, twórczości czy dokonaniach. Zwykle zamieszczany jest w encyklopediach, słownikach lub różnego rodzaju informatorach.

7.2 Tworzenie ciesz (fikcja literacka)

Podejmij temat

- Wyobraź sobie, że jesteś pisarzem. Zastanów się, o czym i w jakiej formie (prozą czy wierszem?) chciałbyś pisać. Już wiesz? A więc do dzieła!
 - a) Napisz pierwszych pięć zdań (pierwszych pięć wersów) swojego utworu. Twórz na jednej kartce, nie bojąc się skreśleń, poprawek, korekt. W tym ćwiczeniu nie chodzi o estetykę zapisu!
 - b) Przedstaw swój rękopis jako świadectwo procesu powstawania dzieła.

- c) W oparciu o doświadczenia z tego ćwiczenia zastanów się, co oznaczają wyrażenia: *trud tworzenia* oraz *radość tworzenia*.
- Przeczytaj wiersz Wisławy Szymborskiej. Podczas lektury zwróć uwagę, w jakim kontekście pojawiają się w utworze sformułowania z poprzedniego zadania.

Wisława Szymborska **Radość pisania**

Dokąd biegnie ta napisana sarna przez napisany las?
Czy z napisanej wody pić,
która jej pyszczek odbije jak kalka¹?
Dlaczego łeb podnosi, czy coś słyszy?
Na pożyczonych z prawdy czterech nóżkach wsparta
spod moich palców uchem strzyże.
Cisza – ten wyraz też szeleści po papierze
i rozgarnia
spowodowane słowem „las” gałęzie.

Nad białą kartką czają się do skoku
litery, które mogą ułożyć się źle,
zdania osaczające,
przed którymi nie będzie ratunku.

Wisława Szymborska – patrz część 1 podręcznika, s. 98.

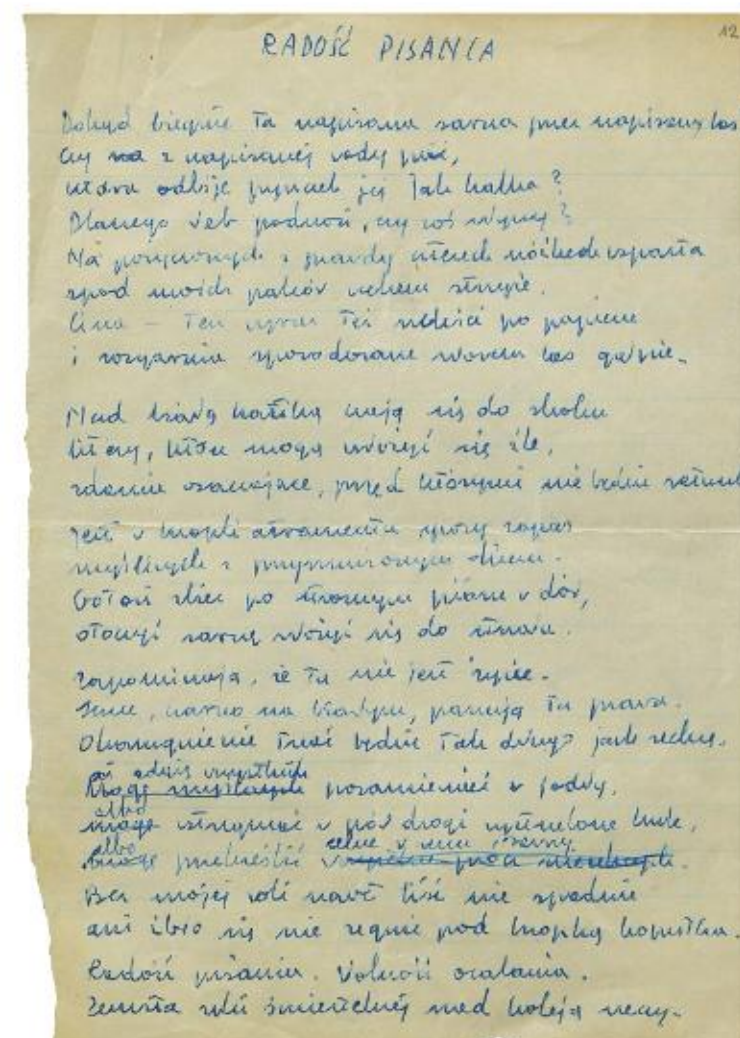
¹ kalka – rodzaj papieru służącego do kopiowania; wkładany jest między dwie kartki, aby na drugiej kopiowało się to, co jest pisane na pierwszej

Jest w kropli atramentu spory zapas
myśliwych z przymrużonym okiem,
gotowych zbiec po stromym piórze w dół,
otoczyć sarnę, złożyć się do strzału.
Zapominają, że tu nie jest życie.
Inne, czarno na białym, panują tu prawa.
Okamgnienie trwać będzie tak długo, jak zechcę,
pozwoli się podzielić na małe wieczności
pełne wstrzymanych w locie kul.
Na zawsze, jeśli każe, nic się tu nie stanie.
Bez mojej woli nawet liść nie spadnie
ani źdźbło się nie ugnie pod kropką kopytka.

Jest więc taki świat,
nad którym los sprawuję niezależny?
Czas, który wiąże łańcuchami znaków?
Istnienie na mój rozkaz nieustanne?

Radość pisania.
Możność utrwalania.
Zemsta ręki śmiertelnej.

1. Wskaż te fragmenty wiersza, w których podmiot liryczny opisuje *trud* tworzenia oraz *radość* tworzenia dzieła.
2. Co w otaczającej rzeczywistości stanowi źródło natchnienia według Wisławy Szymborskiej? Podaj przykłady.
3. „Zapominają, że tu nie jest życie...” – pisze poetka o stworzonych przez siebie postaciach.
 - a) Zastanów się, czym jest literatura i jak wiąże się z nią pojęcie *fikcja literacka*. Cemu służy ten termin? W razie potrzeby skorzystaj ze słownika języka polskiego lub słownika terminów literackich.
 - b) Powiedz, czy wiersz lub inny tekst literacki może mieć związek z rzeczywistymi przeżyciami autora. Dlaczego jednak i w takim przypadku pomocne jest pojęcie fikcji?
4. Przeanalizuj dwie ostatnie strofy wiersza.
 - a) Nad czym i jaką władzę ma twórca według podmiotu lirycznego?
 - b) Powiedz, jak rozumiesz ostatni wers utworu. Dlaczego zostało w nim użyte słowo *zemsta*?
5. Omówcie budowę wiersza Wisławy Szymborskiej.
 - a) Zwróćcie uwagę na układ wersów i liczbę sylab w każdym z nich, ✕ sprawdźcie, czy są rymy.
 - b) Porozmawiajcie o tym, jaka budowa wiersza daje poecie większą swobodę wyrazu – regularna czy nieregularna.
6. Jakie wiersze lub teksty piosenek wolisz: rymowane czy bezrymowe? Wyraż swą opinię w tej kwestii i ją uzasadnij.
7. Obejrzyj poniższe rysunki i powiedz, który z nich mógłby ci posłużyć do stworzenia **memu** obrazującego twój wysiłek podczas pisania np. opowiadania. Ułóż tekst będący komentarzem do wybranej ilustracji.

Rękopis wiersza *Radość pisania* – prezentowany na wystawie rękopisów Wisławy Szymborskiej w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie

Mem – obrazek (rysunek, zdjęcie, a nawet krótki film) niosący jakąś informację lub przesłanie. Do obrazka dodaje się komentarz w postaci krótkiego tekstu. Memy są zazwyczaj rozpowszechniane w internecie.

7.3 Niełatwo zostać artystą (adaptacja sceniczna, świat przedstawiony w opowiadaniu)

Podejmij temat

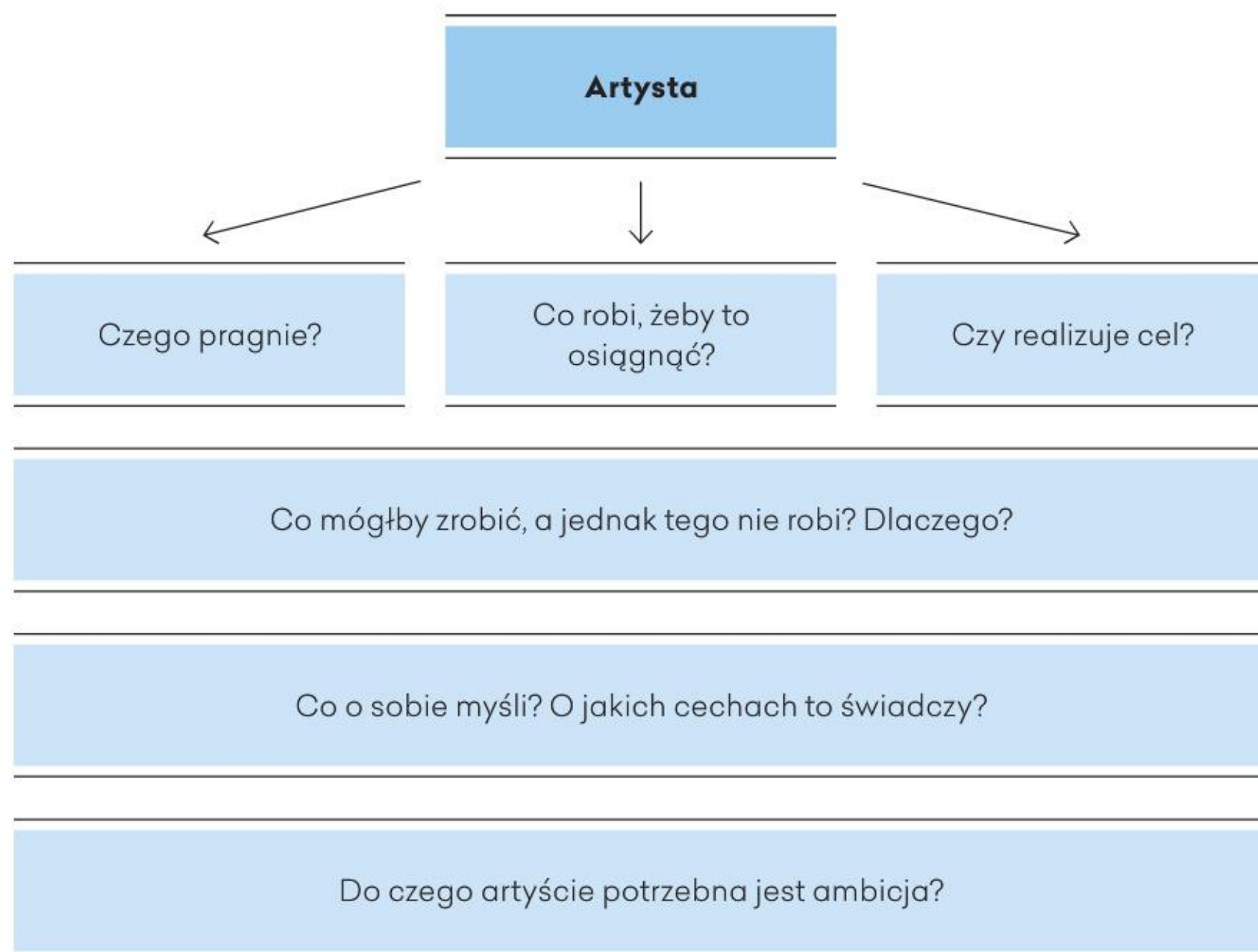

Obejrzyj zdjęcia. A gdyby tak zostać artystą? Powiedz, która dziedzina sztuki najbardziej odpowiada twoim uzdolnieniom.

- Sława i pieniądze czy raczej niepewność i życie w ubóstwie?
 - Porozmawiajcie o mitach i stereotypach dotyczących artysty. Poprzyjcie swoje spostrzeżenia przykładami z biografii znanych wam twórców.
 - Przygotujcie w grupach inscenizację opowiadania Sławomira Mrożka pt. *Artysta*.
- a) Wypożyczcie ze szkolnej lub innej biblioteki zbiór opowiadań Mrożka zawierający wskazany utwór.
 - b) Przeczytajcie wspólnie *Artystę* i przedyskutujcie, czy budowa tego opowiadania ułatwi wam czy utrudni stworzenie adaptacji scenicznej utworu.
 - c) Podzielcie się rolami – wybierzcie reżysera, aktorów i scenografów.
 - d) Możecie przygotować oprawę muzyczną przedstawienia lub efekty specjalne.
 - e) Po prezentacji wszystkich zespołów wybierzcie ten, który najlepiej wywiązał się z zadania. Ustalcie wcześniej kryteria, według których przyznacie grupie I miejsce.

Sławomir Mrożek – patrz s. 16.

1. Porozmawiajcie w grupach o tym, dlaczego bohater opowiadania Sławomira Mrożka pt. *Artysta*, Kogut, nie otrzymał roli lwa w cyrku. Podzielcie się swoimi przemyśleniami z innymi zespołami.
2. Przedstawcie, np. na plakacie, obraz artysty na podstawie opowiadania Sławomira Mrożka. Możecie pracować w grupach.

3. Powiedz, jakie pouczenie można wyczytać z *Artysty*. Czy autor podaje je wprost, czy odbiorca musi się go domyślić? Przypomnij, w jakich utworach występuje morał.

Przypomnij sobie poznane w klasie 7 utwory Adama Mickiewicza pt. *Reduta Ordon* oraz *Śmierć Pułkownika*. Zastanów się i powiedz, jaką rolę pełnił artysta w czasach niewoli narodowej, np. w okresie zaborów. Możesz poszukać dodatkowych informacji w dostępnych źródłach. Podziel się swoimi przemyśleniami z koleżankami i kolegami z klasy.

4. Opisz świat przedstawiony w opowiadaniu Sławomira Mrożka.
 - a) Zwróć uwagę na bohaterów. Kim są i jakie ludzkie cechy ukrywają się pod ich maskami?
 - b) Przedstaw cechy narratora. Jaką funkcję pełni w tekście?
 - c) Scharakteryzuj czas i miejsce akcji. Czy te elementy mają jakieś znaczenie dla wymowy utworu?
5. Z jakim gatunkiem literackim kojarzy się wam *Artysta*? Przypomnijcie utwory Ignacego Krasickiego i poszukajcie podobieństw między nimi a tekstem Sławomira Mrożka. Opracujcie tabelkę w zeszytach.

	Ignacy Krasicki	Sławomir Mrożek
Tytuły utworów		<i>Artysta</i>
Bohaterowie		
Podobieństwa		
Różnice w formie		
Przynależność do rodzaju literackiego		
Wniosek:		

6. Przeczytaj fragment *Listu do artystów* Jana Pawła II, skierowanego do twórców dzieł sztuki. Zwróć uwagę na to, jaką rolę, według papieża, pełni artysta w społeczeństwie.

Spółeczeństwo potrzebuje bowiem artystów, podobnie jak potrzebuje naukowców i techników, pracowników fizycznych i umysłowych, świadków wiary, nauczycieli, ojców i matek [...]. W rozległej panoramie kultury każdego narodu artyści mają swoje miejsce. Gdy idąc za głosem natchnienia, tworzą dzieła naprawdę wartościowe i piękne, nie tylko wzbogacają dziedzictwo kulturowe każdego narodu i całej ludzkości, ale pełnią także cenną posługę społeczną na rzecz dobra wspólnego.

Powiedz, dlaczego społeczeństwo potrzebuje artystów.

 - a) Do kogo papież porównał artystów? Jak myślisz dlaczego?
 - b) Jaką rolę artyści pełnią w społeczeństwie?
 - c) Jakie dzieła powinni tworzyć?
 - d) Jak Jan Paweł II ocenia ich pracę?
7. Czy artysta zachowujący się jak Kogut z opowiadania Sławomira Mrożka może spełniać w społeczeństwie rolę określoną w *Liście do artystów*? Swoją odpowiedź poprzyj dwoma argumentami.
8. Znajdź w dostępnych źródłach i przeczytaj wywiad z artystą, który opowiada o swej karierze. Czy ta osoba była w jakimś stopniu podobna do Koguta z opowiadania Mrożka, czy jej postawa twórcza jest raczej realizacją przesłania Jana Pawła II? Uzasadnij swoje zdanie.

7.4 Stwórz dwa listy (list polecający, list otwarty)

Podejmij temat

Obejrzyjcie zdjęcia artystów cyrkowych i porozmawiajcie o specyfice pracy w cyrku.

- Jeśli znasz już opowiadanie Sławomira Mrożka pt. *Artysta*, powiedz, czy Kogut był dobrym kandydatem na artystę cyrkowego. Czy napisałbyś dla niego rekomendację, czyli list polecający do dyrektora cyrku?
- Przeczytaj fragmenty dwóch listów. Zwróć uwagę na ich tematykę i cele. Korzystając ze słownika języka polskiego, wyjaśnij nieznane ci wyrazy.

Niniejszym polecam pana Zbigniewa Rożka jako dobrego kandydata na studia doktoranckie organizowane przez Instytut Matematyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego.

W czasie studiów magisterskich wykazał się ogromnym potencjałem intelektualnym i ma wiele osiągnięć naukowych. Opublikował trzy artykuły z dziedziny matematyki, a także czynnie współtworzył Koło Matematyków. Wytrwale popularyzował matematykę w szkole – spotykał się z uczniami i organizował dla nich spotkania z naukowcami. Jako promotor pracy dyplomowej pana Zbigniewa Rożka uważam, że jego wiedza połączona z pasją mogą w przyszłości owocować doskonałymi wynikami badawczymi.

(fragment listu profesora matematyki)

...i pragniemy w ten sposób zwrócić uwagę radnych naszej gminy na to, że wciąż na ulicy Sadowej nie ma światła. Zbliżająca się sesja, na której uchwalą Państwo budżet, powinna Was skłonić do przeznaczenia pieniędzy na coś, co jest tak naturalne na innych ulicach. A przecież chcemy tylko, żeby również nasze dzieci mogły bezpiecznie wracać do domu.

(fragment listu mieszkańców gminy do radnych, zamieszczonego w miejscowej gazecie)

Ciekawe!

List do artystów Jana Pawła II, którego fragment poznaliście w poprzednim rozdziale, można zaliczyć do szczególnego rodzaju listów otwartych. To tzw. listy apostolskie, kierowane przez papieża do konkretnej grupy adresatów w celu przekazania ważnej nauki dotyczącej wiary czy też zasad postępowania w jakiejś dziedzinie życia.

1. Przeczytaj poniższe informacje o dwóch rodzajach listów, następnie ustal, które z poznanych pism to list otwarty, a które – list polecający.

List polecający	List otwarty
List, w którym nadawca poleca komuś jakąś osobę, np. jako kandydata do pracy. Często taki list pisany jest przez człowieka godnego zaufania, cieszącego się uznaniem, z którego zdaniem adresat się liczy i bierze je pod uwagę, podejmując decyzję. Nadawcą może być też znajomy adresata albo ktoś mu bliski.	List skierowany do jakiejś osoby lub grupy osób i podany do publicznej wiadomości, np. w internecie, prasie, radiu. Autor tego rodzaju listu zwraca w nim zwykle uwagę na problem ważny dla jakiejś społeczności i zamierza skłonić jego adresata, który może go rozwiązać, do szybszego działania.

2. Wskaż cele, jakie chcieli osiągnąć autorzy obu listów.

3. Przeczytaj wskazówki, jak pisać list polecający.

Zasady ogólne dotyczące formułowania treści:

- a) w nawiązaniu przedstawić krótko cel lub przedmiot listu polecającego, np. *Polecam Annę Musiał jako dobrą kandydatkę na przewodniczącą szkoły;*
- b) podaj tylko te informacje o polecanej osobie, które wiążą się z przedkładaną sprawą (zarówno kwestie dotyczące umiejętności i wiedzy, jak i cechy charakteru), np. *Anna Musiał wykazuje się sumiennością, odpowiedzialnością i punktualnością. Cechuje ją wysoka kultura osobista, empatia i cierpliwość.*

Zasady ogólne dotyczące formy:

- a) pisz zwięźle, unikaj nadmiernych pochwał;
- b) postaraj się o jak najbardziej uprzejmy ton;
- c) zachowuj standardowe formuły i zasady stosowane w listach wszelkiego typu.

4. Napisz list polecający kolegę, koleżankę, znajomego:
 - jako przyszłego dziennikarza lub aktora;
 - jako zawodnika do dowolnej drużyny sportowej.Określ właściwego adresata i podaj swoje dane w lewym górnym rogu pisma.
5. Dla wielu ludzi cyrk to miejsce kontrowersyjne (tzn. niepodlegające jednoznacznej opinii, budzące spory). Niektórzy piszą listy otwarte w sprawie zakazu istnienia tej formy rozrywki. Wymieńcie argumenty za istnieniem cyrków lub za ich zamykaniem. Spróbujcie sformułować swoje stanowiska w klasowej dyskusji.
6. Przeczytaj fragment tekstu pochodzący ze słownika ortograficznego.

Użycie wielkiej litery ze względów grzecznościowych

Wielką literą można zapisać:

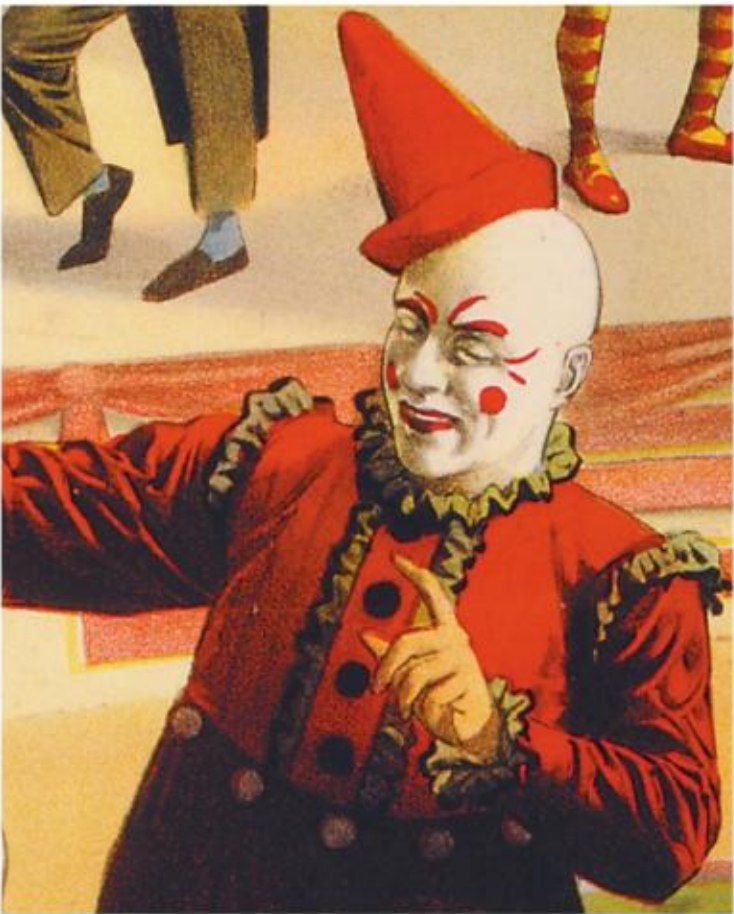
- a) wyrazy *Matka, Ojciec, Ojczyzna, Kraj, Naród, Państwo, Papież, Pani Profesor* dla zaznaczenia szacunku lub ze względów uczuciowych; podobnie nazwy wydarzeń historycznych, np.: *Unia Lubelska, Powstanie Listopadowe, Powstanie Styczniowe, Wiosna Ludów, Wielka Rewolucja Francuska;*

b) nazwy osób, do których się zwracamy w listach, podaniach, a w korespondencji prywatnej także osób bliskich adresatowi i piszącemu, np.: *Szanowna Pani Dyrektor! Panie Prezydencie! Pozdrawiam Cię i proszę..., Pozdrawiam Twoją Siostrę.*

7. Powiedz, dlaczego w powyższym tekście pojawiają się słowa: „Wielką literą można zapisać...”. Zwróć uwagę na wyraz *można*.
8. Podaj dwa inne wyrazy jako przykłady ilustrujące zasady z podpunktów a) i b). Uzasadnij swój wybór.
9. Przypomnij, a następnie zapisz w zeszycie kilka innych zasad użycia wielkiej i małej litery. Uzupełnij zapis odpowiednimi przykładami.

Zasady pisowni wyrazów wielką literą	Zasady pisowni wyrazów małą literą
1.	1.
2.	2.
Przykłady	Przykłady
1.	1.
2.	2.

10. Napisz list otwarty do dowolnej osoby lub grupy, w którym poruszysz istotny z twojego punktu widzenia problem, np. wprowadzenie zakazu występów cyrkowych w twoim mieście lub odwrotnie – podanie przyczyn wyrażenia zgody na takie przedstawienia.

Fragment afisza cyrkowego z 1900 r.

Jedną z postaci kojarzonych ze sztuką cyrkową jest klaun. Opisz klauna przedstawionego na zdjęciu i powiedz, na czym polega jego rola w przedstawieniach cyrkowych.

Obejrzyj przedstawioną na obrazie scenę i spróbuj opisać, jaki nastrój panuje wśród mieszkańców miasta, do którego przybył cyrk.

Alexander von Salzmann (czyt. aleksander fon zalcman), *Przybycie cyrku*, 1909

7.5 Artyści w krzywym zwierciadle (anegdota)

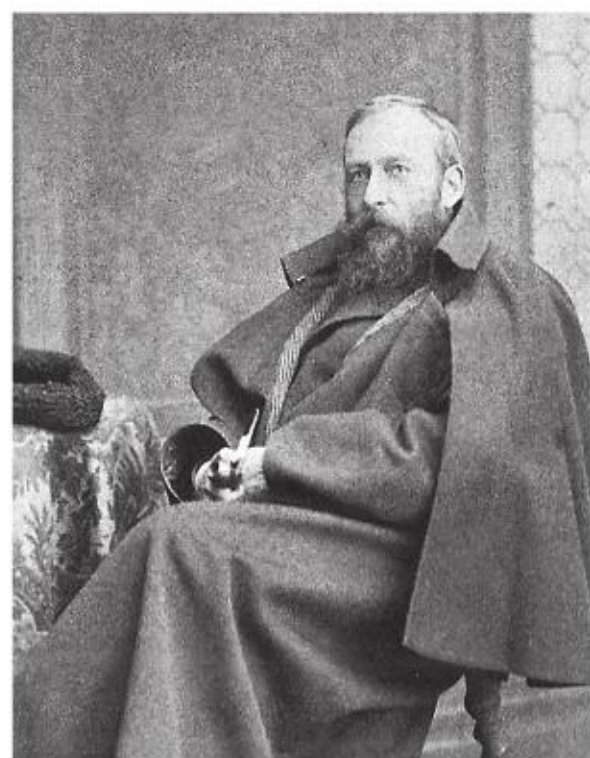
Podejmij temat

- Znajdź w słowniku hasło *anegdota*. Powiedz, jakie ma cechy. Następnie ustal, gdzie dziś najczęściej pojawiają się anegdoty o artystach.
- Przeczytaj kilka anegdot o znanych artystach. Zwróć uwagę na cechy anegdoty nieujęte w definicji słownikowej.

Artyści w anegdocie

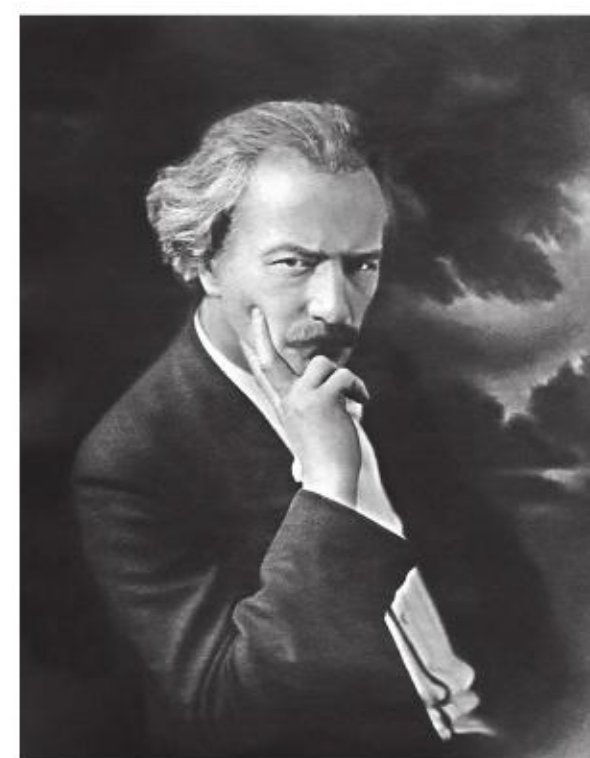
Xawery Dunikowski
(1875–1964)

Józef Chełmoński
(1849–1914)

Manolo, właśc. Manuel
Martínez Hugué
(czyt. hjuge; 1872–1945)

Ignacy Jan Paderewski
(1860–1941)

¹ Xawery – czyt. ksawery

² socrealizm – okres w literaturze i sztuce polskiej (1949–1955), w którym tworzone dzieła sławiące ustrój socjalistyczny

³ wazelina – substancja używana do produkcji maści i kremów; też: pogardliwe określenie lizusostwa, przesadnego schlebienia zwłaszcza komuś wyżej postawionemu

⁴ statua – posąg, rzeźba przedstawiająca postać ludzką

⁵ lakoniczny – krótki, zwięzły

Xawery¹ Dunikowski, słynny polski rzeźbiarz i malarz, znany był z tego, że seplenił i powtarzał niektóre słowa parę razy. Na wystawie rzeźby socrealistycznej² artysta powiedział: „Widziałem już rzeźby w glinie, w marmurze, w brązie. Pierwszy raz widzę w wazelinie³. W wazelinie pierwszy raz”.

* *
*

Pewien paryski kupiec zamówił u hiszpańskiego rzeźbiarza **Manola** wykonanie statuy⁴ przedstawiającej kobietę w dowolnej pozie. W trakcie pracy nad dziełem artysta zażądał wypłacenia dodatkowej zaliczki, uzasadniając to pokaznymi rozmiarami, które będzie miała rzeźba.

Kiedy po ośmiu miesiącach kupiec otrzymał dzieło Manola, omal nie zemdlął z wrażenia. Po rozpakowaniu skrzyni ujrzał rzeźbę kobiety siedzącej w kucki, nieprzekraczającą 50 cm wysokości. Oburzony wystosował do rzeźbiarza ostry protest. Otrzymał na to lakoniczną⁵ odpowiedź: „Gdyby wstała, miałaby półtora metra”.

* *
*

Józef Chełmoński, znakomity malarz nastrojowych krajobrazów, znany był z ostrego języka. Pewnego ranka spotkał na ulicy znajomego, za którym nie przepadał.

– Ach, co za szczęście z samego rana spotkać tak miłego człowieka! – powitał go ów znajomy.

Na to malarz mruknął:

– Ma pan więcej szczęścia ode mnie.

* *

*

Ignacy Paderewski, znakomity pianista oraz polityk, spacerując po małym miasteczku niedaleko Nowego Jorku, usłyszał, jak ktoś fatalnie gra skomponowanego przez niego menueta⁶. Dźwięki fortepianu dochodziły z otwartego okna. Mistrz, zdenerwowany, wpadł jak burza do mieszkania, gdzie zobaczył jejmość wykonującą nieudolnie jego utwór. Przysłuchiwała się temu grupka uczennic.

– Jak pani to gra! Przecież tak nie można... – zawołał. – Jestem Paderewski. Pokażę pani, jak się to powinno zagrać.

Odsunął nauczycielkę muzyki, sam zasiadł do klawiatury i wspaniale zagrał menueta. Nazajutrz, mijając ten sam dom, ujrzał na drzwiach napis: „Miss Gwadolen Prisini⁷, uczennica Paderewskiego, udziela lekcji gry na fortepianie”.

* *

*

Ignacy Paderewski jako młodzieniec, cieszący się już muzyczną sławą, bywał częstym gościem w domu doktora Tytusa Chałubińskiego – słynnego „odkrywcy Tatr”. Doktor i jego przyjaciel, pisarz i publicysta Aleksander Świętochowski, byli wielkimi miłośnikami muzyki Mozarta⁸, często więc prosili „kochanego Ignasia”, aby zagrał im „coś mozartowskiego”.

– Tak, tak – mawiali dwaj starsi panowie, słuchając tego grania. – Dzisiejsi muzycy nie dorastają nawet do pięt wielkiemu Wolfgangowi Amadeuszowi. Któż dzisiaj potrafi tak komponować?

Młodego Paderewskiego, który sam był zresztą wielbicielem Mozarta, denerwowały te utyskiwania, postanowił więc spłatać panom figla. W ciągu paru dni skomponował menueta w stylu muzyki rokokowej⁹ i pewnego wieczora zaprezentował go w mieszkaniu doktora jako odnaleziony niedawno utwór Mozarta.

– Coś wspaniałego – zachwycali się obaj panowie. – Prawdziwy Mozart, tylko taki młodzieńczy, pełen werwy. Kiedyż ten menuet został skomponowany?

– Przed czterema dniami, i to przeze mnie – odpowiedział Paderewski. I dodał:

– Jednak ci dzisiejsi muzycy też coś potrafią.

⁶ menuet – francuski taniec dworski; tu: muzyka do tego tańca

⁷ Gwadolen Prisini – czyt. gładolen pris-ini

⁸ Wolfgang Amadeusz Mozart (czyt. mocart, 1756–1791) – austriacki kompozytor i mistrz gry na instrumentach klawiszowych; uznany za jednego z najwybitniejszych twórców w historii muzyki

⁹ rokoko – styl w sztuce europejskiej XVIII w., charakteryzujący się m.in. dekoracyjnością formy i swobodą kompozycyjną

Amerykańska karykatura Ignacego Paderewskiego

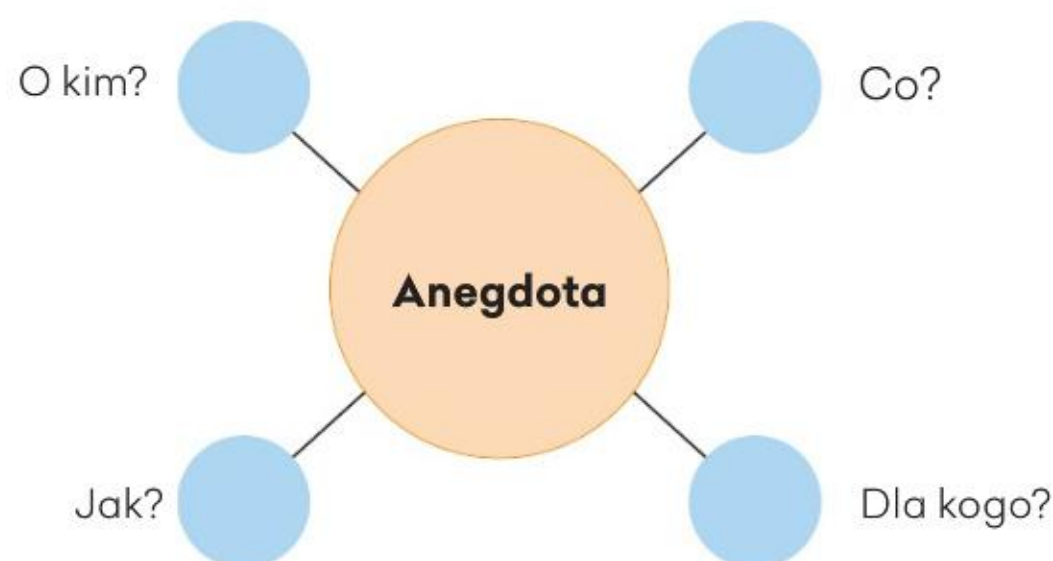

Kiedy w języku polskim pojawiło się słowo *celebryta*? Jak powstało i co oznacza? Poszukaj informacji na ten temat w dostępnych źródłach i przedstaw je w klasie.

Na zdjęciu widać grupę fotografów, tzw. *paparazzi* (czyt. paparacc-i), czekających na pojawienie się gwiazd kina na Festiwalu Filmowym w Cannes (czyt. kan). Jak oceniasz ich pracę?

1. Na podstawie przeczytanych tekstów opracuj definicję anegdoty.

Spróbuj wymienić dzieła lub dokonania artystów, o których mówiły anegdoty. Jeśli nic nie wiesz na ten temat, poszukaj informacji w dostępnych źródłach.

3. Anegdotyczne opowieści z życia zarówno artystów, jak i celebrytów przypominają, przynajmniej częściowo, rubryki towarzyskie ze współczesnych kolorowych pism, ilustrowane często zdjęciami robionymi z ukrycia. Porozmawiajcie o tym w grupach.
 - a) Skąd bierze się zainteresowanie ludzi ciekawostkami dotyczącymi piosenkarzy, pisarzy, aktorów?
 - b) Jak oceniacie natrętne szukanie takich ciekawostek, które często łączy się z zakłócaniem spokoju artystów?
 - c) Wymieńcie przykłady przekonujące, że opisywanie szczegółów z prywatnego życia znanych osób bywa niesmaczne i może naruszać ich godność.
4. Dokończ wybrane zdanie tak, aby powstała krótka wypowiedź argumentacyjna.

Lubię serwisy plotkarskie...

Nie czytam plotek o artystach...

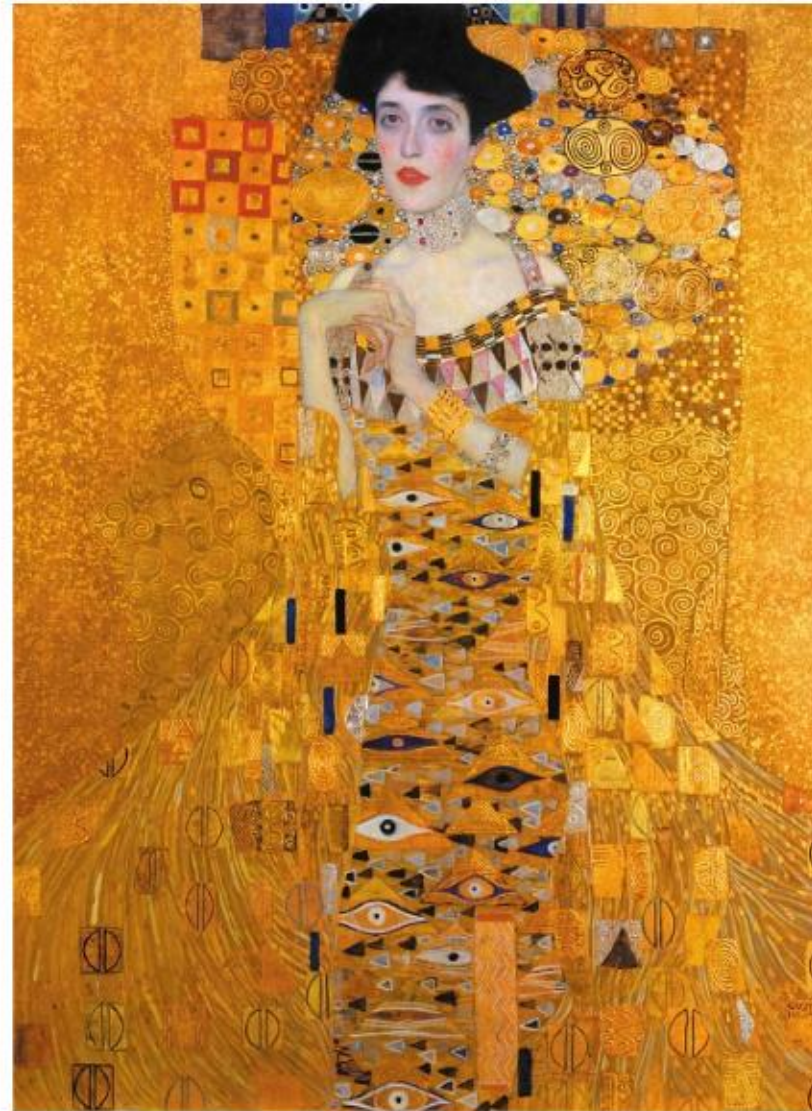
7.6 Sława artysty na wieki (pieśń, fraszka, notka biograficzna, sentencja, maksyma, aforyzm)

Podejmij temat

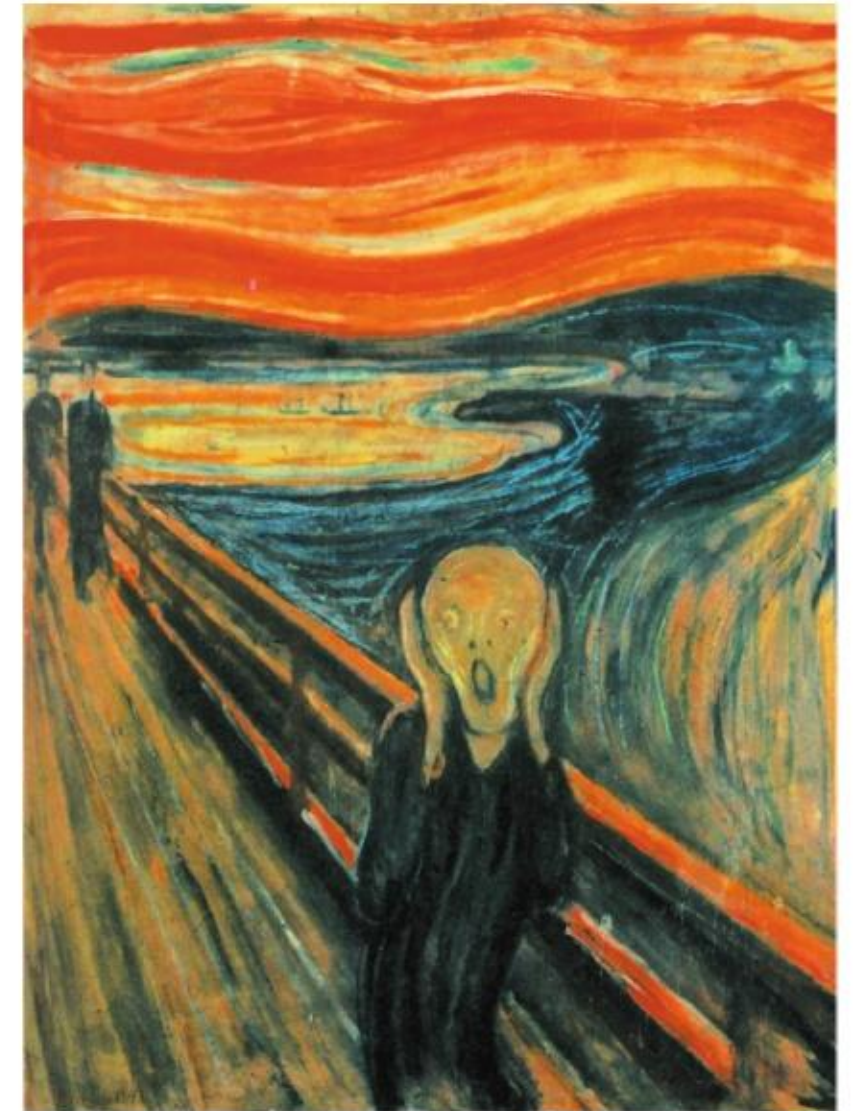
Krzyk (1893)

Jan Vermeer
(czyt. vermir; 1632–1675)

Dziewczyna z perłą (1665)

Gustav Klimt
(1862–1918)

Adele Bloch-Bauer I
(czyt. adel bloch bałer; ok. 1907)

Edvard Munch
(czyt. munk; 1863–1944)

Na zdjęciach widnieją trzy reprodukcje dzieł malarskich. Dopasuj do każdego obrazu odpowiedni tytuł oraz nazwisko autora. W razie potrzeby skorzystaj z dostępnych źródeł informacji.

- Powiedz, który z powyższych obrazów zrobił na tobie największe wrażenie? Dlaczego?
- Wskaż przykład dzieła sztuki z dowolnej dziedziny, które przetrwało wieki i jest nadal podziwiane mimo upływu czasu od jego powstania.
 - a) Napisz na tablicy swą propozycję.
 - b) Uzasadnij krótko swój wybór.
 - c) Spośród wypisanych na tablicy dzieł stwórzcie listę pięciu wytworów artystycznych, które, według was, są najtrwalszymi tekstami kultury. Powiedzcie, co wpływa na ich pozycję w zmieniającym się świecie sztuki.
- Podczas czytania pieśni Horacego zwróć uwagę, o jakim trwałym pomniku mówi podmiot liryczny.

Horacy (65–8 p.n.e.) – jeden z najwybitniejszych poetów starożytnego Rzymu; jego twórczość obejmuje pieśni, ody, satyry, a także listy poetyckie poruszające zagadnienia filozoficzne i literackie.

¹ Exegi monumentum aere perennius (łac., czyt. eksegi monumentum ire perennius) – wzniosłem pomnik trwalszy niż ze spiżu; spiż to stop miedzi z cyną, cynkiem i ołowiem, bardzo trwałe

² Akwilon – silny wiatr północny

³ nie wszystek umrę – sławna sentencja Horacego: łac. *non omnis moriar*

⁴ Kapitol – jedno z siedmiu wzgórz starożytnego Rzymu

⁵ westalka – kapłanka Westy, bogini ogniska domowego

⁶ pontifeks – najwyższy kapłan; tytuł ten przysługiwał cesarzom rzymskim

⁷ Aufidus – rzeka w Apulii, rodzinnej krainie poety

⁸ Daunus – mitologiczny król Apulii

⁹ rubaszny – prosty, nieprzywiązujący dużej wagi do norm towarzyskich

¹⁰ eolska pieśń – liryki starożytnych greckich poetów: Alkajosa i Safony

¹¹ Italowie – mieszkańcy Italii, Rzymianie

¹² delficki – tu: pochodzący od boga Apolla; w Delfach znajdowała się jego świątynia wraz ze słynną wyrocznią

¹³ laur – rodzaj drzewa (inaczej wawrzyn); wieniec z jego liści był dla starożytnych Greków i Rzymian symbolem zwycięstwa, wręczano go jako nagrodę

¹⁴ Melpomena – muza tragedii

Horacy

Exegi monumentum aere perennius¹

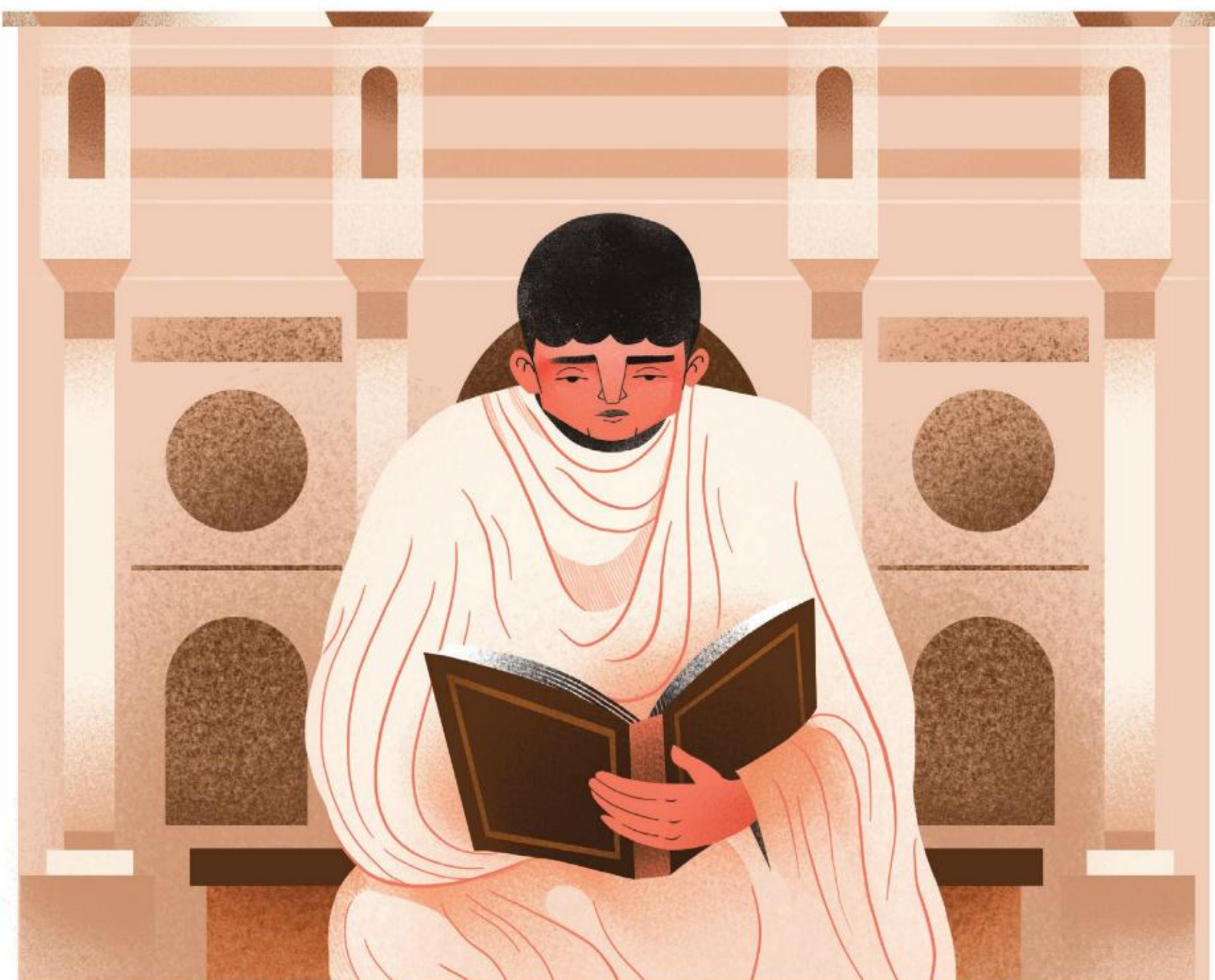
Wybudowałem pomnik trwalszy niż ze spiżu
strzelający nad ogrom królewskich piramid
nie naruszą go deszcze gryzące nie zburzy
oszałały Akwilon² oszczędzi go nawet

łańcuch lat niezliczonych i mijanie wieków
Nie wszystek umrę³ wiem że uniknie pogrzebu
częstka nie byle jaka i rosnący w sławę
potąd będę wciąż młody pokąd na Kapitol⁴

ma wstępować z milczącą westalką⁵ pontifeks⁶
I niech mówią że stamtąd gdzie Aufidus⁷ huczy
z tego kraju gdzie gruntem brak wody gdzie Daunus⁸
rządził ludem rubasznym⁹ ja z nizin wyrośli

pierwszy doprowadziłem nurt eolskiej pieśni¹⁰
do Italów¹¹ przebiwszy najpewniejszą drogę
Bądź dumna z moich zasług i delfickim¹² laurem¹³
Melpomeno¹⁴ łaskawie opleć moje włosy

tłum. Adam Ważyk

1. Przedstaw w kilku słowach swą hipotezę na temat głównej myśli zawartej w wierszu. Napisz ją w zeszycie i na razie jej nie odczytuj.

Podzielcie się na zespoły, w których podejmiecie próbę analizy i interpretacji kolejnych wersów utworu. Pomogą wam w tym pytania i polecenia z poniższej tabeli. W razie potrzeby skorzystajcie ze słownika terminów literackich.

Numery wersów	Pomocnicze pytania i polecenia do analizy i interpretacji wiersza
1–5	• Kto mówi w pieśni? Określcie podmiot liryczny. Zwróćcie uwagę na formę czasowników w wierszu. • Jaki typ liryki rozpoznajecie w wierszu? (liryka bezpośrednia czy pośrednia?; liryka zwrotu do adresata czy liryka apelu?) • Wiersz <i>Exegi monumentum</i> kończył składający się z trzech ksiąg zbiór wierszy Horacego, napisanych w latach dwudziestych I w. p.n.e. Poeta był wówczas u szczytu sławy. Znając te fakty, zinterpretujcie wskazane wersy. Zwróćcie uwagę na przenośnię pojawiającą się w tekście i określcie, jaki efekt wywołuje. Nazwijcie uczucia, które można odczytać z wypowiedzi podmiotu lirycznego. • Czym jest przerzutnia? Sprawdźcie znaczenie tego pojęcia w słowniku i podajcie przykład z wiersza Horacego.
6–9	• Co oznaczają słowa: <i>Nie wszystek umrę</i>? • Jakie uczucia są uwidocznione w wypowiedzi podmiotu lirycznego? • Jaki obraz Rzymianina jawi się w tym fragmencie?
10–14	• Horacy był synem wyzwolenca, pochodził z prowincjonalnej krainy. Jak określacie karierę poety? Gdzie można odnaleźć nawiązanie do tego aspektu biografii Horacego? • Nazwijcie uczucia wynikające ze wskazanego fragmentu wypowiedzi podmiotu lirycznego.
15–16	• Jakie znaczenie dla wymowy utworu ma apostrofa w ostatnim dwuwiersiu? Jakiego rodzaju bóstwem była Melpomena? Jaka słynna świątynia znajdowała się w Delfach? Przypomnijcie sobie informacje z przypisów. • Czym Horacy zasłużył sobie na laur Melpomeny? Odpowiedzcie w kilku zdaniach, wykorzystując wiadomości o twórczości poety oraz swoje ustalenia dotyczące artystycznych walorów wiersza.

Teraz sformułujcie tezę na temat przesłania pieśni Horacego.

- a) Powiedzcie, czy potwierdzacie swoje wcześniejsze koncepcje, czy raczej je zmodyfikujecie.
 - b) Porozmawiajcie o swoich sądach. Wskażcie podobne sformułowania.
 - c) Ustalcie wspólnie ostateczny wniosek na temat przesłania utworu.
 - d) Porównajcie swoje ustalenia z wnioskami innych grup.
3. Przeczytaj fraszkę Jana Kochanowskiego. Zastanów się, w jaki sposób nawiązuje do utworu Horacego.
 - a) Postaraj się najpierw zrozumieć sam tekst. Korzystając z przypisów lub dostępnych źródeł wiedzy, wyjaśnij fragmenty z odniesieniami do antyku oraz staropolskie wyrazy.
 - b) Ustal, do kogo zwraca się osoba mówiąca w wierszu. O co prosi?
 - c) Wskaż cytaty potwierdzające podobieństwo myśli poetów.
 - d) Utwór jest fraszką. Wskaż cechy tego gatunku w wierszu.

Rzymska kopia greckiej rzeźby (II w. n.e., Muzea Watykańskie) przedstawia Melpomenę, muzę tragedii. Powiedz, jaki atrybut postaci na to wskazuje.

¹ Parnaz – Parnas, mitologiczna siedziba dziewięciu muz, towarzyszek boga sztuki, Apolla

² ippokreńska rosa – w mitologii greckiej źródło Hippokrene, znajdujące się w gaju muz, które wytrysło od uderzenia kopytem przez skrzydlatego konia Pegaza; symbol natchnienia, weny poetyckiej

³ jeslim się wam zachował – jeśli zapadłem wam w pamięć

⁴ jako żyw – odkąd żyję

⁵ statecznie – tu: stale

⁶ ani mam wolej – nie chcę, nie pragnę

⁷ nie zajrzę – nie zazdroszczę

⁸ ony – one

Jan Kochanowski Ku Muzom

Panny, które na wielkim Parnazie¹ mieszkacie,
A ippokreńską rosą² włosy swe maczacie,
Jeslim się wam zachował³ jako żyw⁴ statecznie⁵,
Ani mam wolej⁶ z wami rozłączać się wiecznie;
Jesli królom nie zajrzę⁷ pereł ani złota,
A milsza mi daleko niż pieniądze cnota;
Jesli nie chcę, żebyście komu pochlebiały
Albo na mię u ludzi niewdzięcznych zebrały;
Proszę, niech ze mną za raz me rymy nie giną,
Ale kiedy ja umrę, ony⁸ niechaj słyną!

4. Powiedz, czy Muzy „wysłuchały” próśb poety. Uzasadnij swoje stanowisko m.in. faktami z biografii Jana Kochanowskiego.
5. Którzy pisarze z twojego regionu stanowią dla jego mieszkańców powód do dumy? Sporządź krótką notkę biograficzną na temat jednego z nich według poniższego schematu.

KTO?	→	imię i nazwisko pisarza, ewentualnie jego pseudonim literacki
KIEDY?	→	data urodzenia, ewentualnie data śmierci; epoka literacka
GDZIE?	→	miejsca ważne w biografii pisarza, w tym – miejsca z waszego regionu
CO?	→	tytuły najważniejszych dzieł
JAK?	→	gatunki literackie reprezentowane przez wskazane dzieła, język utworów artysty
DLACZEGO?	→	zasługi pisarza, w tym – zasługi dla regionu

Jerzy Waldorff, nieżyjący już inicjator i orędownik idei odbudowy cmentarza na warszawskich Powązkach, twierdził, że walcząc o przyszłość narodu, trzeba przede wszystkim pamiętać o narodowych grobach. Wypisz nazwiska dziesięciu sławnych Polaków spoczywających na Powązkach – sporządź krótkie biogramy tych osób.

Zaprezentuj notkę biograficzną w klasie. Ile osób wybrało tego samego twórcę? O czym to świadczy?

6. Przeczytajcie kilka sławnych starożytnych sentencji. Które z nich znaliście już wcześniej?

CARPE DIEM

(dosł. Chwytaj dzień;
korzystaj z każdego
dnia, nie marnuj
mijających chwil)

Horacy

**HOMO HOMINI
LUPUS EST**

(Człowiek
człowiekowi
wilkiem)

Plaut

**HOMO SUM,
HUMANI NIHIL
A ME ALIENUM
PUTO**

(Jestem człowiekiem
i nic, co ludzkie,
nie jest mi obce)

Terencjusz

**NON OMNIS
MORIAR**

(dosł. Nie wszystek
umrę; będę żył
w moich utworach)

Horacy

**ARS LONGA,
VITA BREVIS**

(Sztuka trwa,
życie przemija)

Hipokrates

**MANUS MANUM
LAVAT**

(Ręka rękę myje)

Seneka

**MENS SANA
IN CORPORE SANO**

(W zdrowym ciele
zdrowy duch)

Juwenal

**NIL
DESPERANDUM**

(Nie należy
rozpaczać;
nie trzeba tracić
nadziei)

Horacy

SAPERE AUDE

(Odważ się
być mądrym)

Horacy

- a) Na podstawie słowników oraz powyższych cytatów opracujcie definicje maksymy, aforyzmu i sentencji. W jakim stopniu te trzy nazwy to wyrazy bliskoznaczne?
- b) Porozmawiajcie o tym, czy autorzy powyższych sentencji zbudowali sobie „pomnik trwalszy niż ze spiżu”. Dlaczego ich myśli przetrwały tysiąclecia?
- c) Wybierzcie jeden z aforyzmów – podajcie przykłady sytuacji z życia, w których można zastosować tę złotą myśl.
7. Napisz przemówienie, w którym przekonasz słuchaczy (np. koleżanki i kolegów z klasy), że myśl wyrażona w wybranej przez ciebie sentencji z zadania 6 jest słuszna.

7.7 Zbudować pomnik trwalszy niż ze spiżu (list motywacyjny)

Podejmij temat

- Przypomnij sobie utwory, w których ich autorzy mówią o znaczeniu sławy.
- Przeczytaj fragment *Pieśni XXIV* Jana Kochanowskiego. Powiedz, jaką nadzieję ma podmiot liryczny odnośnie do swej „nieśmiertelnej sławy”.

¹ nie leda – nie byle jaki

² ze dwojej złożony natury – mający dwie natury: śmiertelną i nieśmiertelną

³ większy nad zazdrość – tu: niezniszczający się do zazdrości

⁴ ludnemi Miasty – ludnymi, pełnymi ludzi miastami

⁵ w równym – w umiarkowanym

⁶ On... On ja – poeta pisze o sobie w trzeciej osobie

⁷ Myszkowski – biskup P. Myszkowski, przyjaciel i protektor Kochanowskiego

⁸ Styks – rzeka w Hadesie, mitologicznym świecie zmarłych

⁹ pokrywa

¹⁰ goleń – część nogi

¹¹ sążeniste (starop.) – odznaczające się potężnymi rozmiarami

¹² Ikar – grecki bohater mityczny, wzniósł się na skrzydłach nad morze i zginął

¹³ przeważny (starop.) – odważny

¹⁴ Bosfor – cieśnina łącząca Morze Czarne z Morzem Marmara, oddziela Europę od Azji

¹⁵ huczny – tu: huczący

¹⁶ Syrty Cyrenejskie – zatoki w Afryce Płn.

¹⁷ zabiegły – znajdujący się daleko

¹⁸ Tryjony – ziemie na północy

¹⁹ którzy głęboki strumień Tybrowy pijają – Włosi; Tyber to włoska rzeka przepływająca m.in. przez Rzym

²⁰ prózny (starop.) – zbyteczny

²¹ mary – nosze do przenoszenia ciała zmarłego do grobu

²² żołtarz (starop.) – psalm (dosł. psalterz)

Jan Kochanowski

Pieśń XXIV. Księgi wtóre

Niezwykłym i nie leda¹ piórem opatrzony
Polecę precz, poeta, ze dwojej złożony
Natury²: ani ja już przebywać na ziemi
Więcej będę; a większy nad zazdrość³, ludnemi

Miasty⁴ wzgardzę. On, w równym⁵ szczęściu urodzony,
On ja⁶, jako mię zowiesz, wielce ulubiony
Mój Myszkowski⁷, nie umrę ani mię czarnymi
Styks⁸ niewesoła zamknie odnogami swymi.

Już mi skóra chropawa padnie⁹ na goleni¹⁰,
Już mi w ptaka białego wierzch się głowy mieni;
Po palcach wszędy nowe piórka się puszczają,
A z ramion sążeniste¹¹ skrzydła wyrastają.

Terazże nad Ikara¹² prędszy przeważnego¹³
Puste brzegi nawiedzę Bosfora¹⁴ hucznego¹⁵
I Syrty Cyrenejskie¹⁶, Muzom poświęcony
Ptak, i pola zabiegłe¹⁷ za zimne Tryjony¹⁸.

O mnie Moskwa i będą wiedzieć Tatarowie,
I różnego mieszkańcy świata Anglikowie;
Mnie Niemiec i waleczny Hiszpan, mnie poznają,
Którzy głęboki strumień Tybrowy pijają¹⁹.

Niech przy próznym²⁰ pogrzebie żadne narzekanie,
Żaden lament nie będzie ani uskarżanie:
Świec i dzwonów zaniechaj, i mar²¹ drogo słanych,
I głosem żałobliwym żołtarzów²² śpiewanych.

1. Jak podmiot liryczny pojmuje pozycję poety w świecie? Wskaż i skomentuj odpowiednie fragmenty utworu.
2. Powiedz, co poeta sądzi o swojej twórczości. Jaką nadzieję wyraża?
3. Określ adresata lirycznego, korzystając również z informacji w przypisie. Czy fakt, że był on mecenasem poety, mógł wpłynąć na treść utworu? Uzasadnij swoje zdanie.
4. Dziś także trzeba umieć się przedstawić oraz pokazać, że ma się wiarę we własne umiejętności. Wyjaśnij krótko swoimi słowami istotę podanych kwalifikacji (umiejętności i uzdolnień potrzebnych do pełnienia jakiejś funkcji).

Sprawdź w słowniku języka polskiego, jakie znaczenia ma słowo *mecenas*. Ustal, w którym z nich użyto tego wyrazu w zadaniu 3, a z jakim znaczeniem spotykasz się obecnie najczęściej.

Moje kwalifikacje to moja najlepsza wizytówka.

Jestem człowiekiem z inicjatywą.

Rozwiążę wasze problemy, bo mam doświadczenie.

inicjatywa

umiejętność podejmowania decyzji

umiejętność zorganizowania sobie pracy

umiejętność komunikowania się z ludźmi

Czy wiesz, że powyższe kwalifikacje są ważne dla wielu pracodawców w Polsce i na świecie? Powiedz, które z nich są szczególnie przydatne w pracy wykonywanej przez twoich rodziców.

5. Jakich ogólnych kwalifikacji można wymagać, według ciebie, od przedstawicieli poniższych zawodów.

dziennikarz

bankowiec

rolnik

mój wymarzony zawód

Bardzo często oczekuje się od potencjalnego pracownika napisania **listu motywacyjnego**. W liście tym należy, w sposób atrakcyjny, zaprezentować siebie jako dobrego kandydata – chodzi przede wszystkim o opisanie powodów, dla których ktoś stara się o pracę, czyli podanie motywacji. Warto pamiętać, że nie należy się przesadnie chwalić, raczej trzeba zainteresować pracodawcę swoją osobą. Szczegółowe informacje o sobie i własnych dokonaniach ujmuje się w życiorysie lub CV.

6. Przeczytaj przykładowy **list motywacyjny** osoby starającej się o stanowisko korektora w gazecie.

Edyta Falska
ul. Piękna 21
34-344 Kraków
tel. 333 555 222

Kraków, 22 VI 2020 r.

Szanowna Pani
Ewa Ewicka
Redaktor Naczelna „Głosu”

Odpowiadając na ogłoszenie prasowe o możliwości zatrudnienia korektora w „Głosie”, pragnę zainteresować Panią Redaktor swą osobą jako kandydatką na to stanowisko.

Jestem polonistką, doświadczenie zawodowe zdobywałam, pracując wiele lat w wydawnictwie naukowym, pełniąc funkcję redaktora. Specjalizowałam się w kwestiach ortografii, interpunkcji, a także stylistyki. Zagadnienia te znam dogłębnie i śledzę na bieżąco wszystkie nowe ustalenia w tej materii. Mam bogaty księgozbiór składający się z publikacji pomocnych w mojej pracy.

Ponieważ piękno języka polskiego leży mi na sercu, z tym większą pieczołowitością dbam o poprawność wypowiedzi. Potrafię szybko i uważnie sprawdzać teksty i wprowadzać korektę, co jest istotne w wypadku pracy w gazecie. Jestem dyspozycyjna, lubię terminowo wywiązywać się z powierzonych zadań, a także umiem pracować w zespole.

Będę zobowiązana, jeśli Pani Redaktor zechce zaprosić mnie na rozmowę kwalifikacyjną.

Łączę wyrazy szacunku.

Edyta Falska
(podpis odręczny)

Rzeczownik *kurtuazja* oznacza wyszukaną grzeczność, uprzejmość, takt w kontaktach z innymi ludźmi. Podaj kilka synonimów do przymiotnika *kurtuazyjny*, utworzonego od wspomnianego wyżej wyrazu.

W powyższym piśmie wskaż:

- elementy stałe dla formy listu;
- fragment nawiązujący do zasadniczego tematu;
- sformułowania kurtuazyjne;
- informacje o kwalifikacjach zawodowych;
- podanie motywacji;
- fragmenty o charakterze przekonującym.

7. Przeczytaj ogłoszenie prasowe.

Ogłoszenie

Radio „Fala FM” przyjmie uczniów do prowadzenia programu *Z życia ucznia*.
Od kandydatów wymagamy pomysłowości, sprawności we władaniu
poprawną polszczyzną, elokwencji. Znajomość języków obcych mile widziana.
Oczekujemy na listy motywacyjne.
Kontakt: redaktor Marek Markowski.

Przygotuj się do odpowiedzi na ogłoszenie i napisz w zeszycie po jednym przykładzie:

- a) uprzejmego zwrotu do adresata;
- b) nawiązania do zasadniczego tematu;
- c) grzecznej prośby o kontakt;
- d) kurtuazyjnego zwrotu pożegnającego.

8. Starasz się o przyjęcie do jednego z zespołów artystycznych działających w domu kultury w twojej miejscowości. Musisz przekonać dyrekcję, że jesteś odpowiednią osobą. Napisz w tym celu list motywacyjny. Wybierz interesujący cię rodzaj sztuki:

taniec nowoczesny	malarstwo na szkle
gra na instrumencie	twoja propozycja

9. Przeczytaj fragment *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza i zastanów się, o jaką pracę mógłby się współcześnie starać Wojski Hreczecha. Możesz wykorzystać znajomość całego utworu. Napisz w imieniu Wojskiego list motywacyjny skierowany do wybranego pracodawcy.

Bo Wojski ma na jutro biesiadę wyprawić,
Którą chce dom Sopliców na wiek wieków wślawić:
Biesiadę godną miłych sercom polskim gości
I odpowiednią¹ wielkiej dnia uroczystości,
Co jest świętem kościelnym i świętem rodziny:
Jutro odbyć się mają trzech par zaręczyny.
Zaś jenerał² Dąbrowski oświadczył z wieczora,
Że chce mieć obiad polski.

Choć spóźniona pora,
Wojski zebrał co prędzej z sąsiedztwa kucharzy:
Pięciu ich było; służą, on sam gospodarzy.
Jako kuchmistrz białym się fartuchem opasał,
Wdział szlafmycę³, a ręce do łokciów zakasał; [...]

W każdym liście, także motywacyjnym, wyrazy wskazujące na adresata zaczynaj od wielkiej litery, np.: *Szanowna Pani*, *Panie Prezesie*, *Panie Kierowniku*, *Pani Dyrektor*.

¹ odpowiednią – dziś: odpowiednią

² jenerał – dziś: generał

³ szlafmyca – tu: czapka noszona przez kucharzy

7.8 Sztuka przemawiania (krasomówstwo, przemówienie)

Podejmij temat

- Pomyśl o osobie, której opowieści słuchasz z przyjemnością. Dlaczego tak jest? Nazwij decydujące o tym czynniki, odnoszące się do samej wypowiedzi i do sposobu jej wygłaszania. Wymieńcie się swoimi ustaleniami w klasie. Spróbujcie stworzyć „portret dobrego mówcy”.
- Przeczytaj tekst Joanny Młynarczyk, odnoszący się do poglądów starożytnych mędrców na temat sztuki rozmowy, dyskusji, przemawiania. Wskaż w nim fragmenty zawierające – nadal aktualne – wskazówki dla mówców.

Joanna Młynarczyk

Mówić jak Demostenes

(fragment)

Największy mówca wszech czasów

Przetrwiała do naszych czasów zabawna i pouczająca opowieść o wybiegu, jakiego użył wielki starożytny mówca i polityk ateński Demostenes, by przykuć uwagę swoich słuchaczy.

Demostenes bronił jakiegoś biedaka oskarżonego o poważne przewinienie. W pewnej chwili dostrzegł, że jego słowa nie trafiają ani do sędziów, ani do zgadanej publiczności. Przerwał więc swój wywód i zmienił temat. „Panowie – zawołał – powiem wam, co się nowego niedawno zdarzyło!” Wszyscy umilkli i nadstawili uszu. „Otóż jeden młodzieniec z Aten najał sobie ośła, aby na nim przewieźć swe rzeczy do Megary. Przy ośle szedł właściciel. W drodze zrobiło się gorąco i osioł musiał odpocząć oraz trzeba go było nakarmić. Młodzieniec, nie znajdując miejsca osłoniętego od skwaru, siadł na ziemi w cieniu ośła. Chłop zaczął jednak protestować, mówiąc, że wynajął ośła do dźwigania rzeczy, a nie jego cień. Kłócili się długo, aż w końcu jeden pozwał drugiego do sądu”.

Tu Demostenes zamilkł, widząc, że go senat pilnie słucha. „I co? I co?” – odezwały się liczne głosy. „Pytacie, co było dalej – odrzekł Demostenes – chętniej więc o oślim cieniu słuchacie niż o sprawie nieboraka, któremu o gardło idzie!¹!” Zawstydzili się wszyscy i dalej już słuchali obrony Demostenesa z uwagą.

Demostenes uchodzi po dziś dzień za największego mówcę wszech czasów. Wzorowali się na nim wszyscy późniejsi wielcy oratorzy². Studiowali jego słynne mowy przeciwko Filipowi Macedońskiemu³, tak zwane filipiki, używali tych samych chwytów retorycznych⁴, jakich używał wielki Grek. Znanym wzorcem, według którego wielu sławnych polityków budowało swoje błyskotliwe wypowiedzi, jest odpowiedź Demostenesa na pytanie, co decyduje o wrażeniu, jakie mowa wywiera na słuchaczu: „Po pierwsze – sposób wygłoszenia, po drugie – sposób wygłoszenia, po trzecie – sposób wygłoszenia”.

¹ o gardło idzie – tu: przestępstwo zagrożone surową karą, nawet karą śmierci

² orator – mówca

³ Filip II Macedoński (382–336 p.n.e.) – król Macedonii, ojciec twórcy imperium macedońskiego, Aleksandra Wielkiego

⁴ chwyt retoryczny – zabieg stosowany przez mówców, mający na celu skupienie uwagi słuchacza i przekonanie go do słuszności użytej argumentacji

Podobny chwyt retoryczny zastosował Danton, jeden z przywódców Rewolucji Francuskiej, gdy w Zgromadzeniu Narodowym oświadczył w 1792 roku: „Tylko trzy rzeczy mogą zbawić Francję – odwaga, odwaga i jeszcze raz odwaga”. Sto lat później inny francuski polityk, Leon Gambetta⁵, wołał do tłumów: „Trzy rzeczy są potrzebne do osiągnięcia sukcesu: praca, praca i jeszcze raz praca”. Wcześniej Napoleon miał stwierdzić, że do prowadzenia wojny potrzebne są: pieniądze, pieniądze i jeszcze raz pieniądze.

Demostenes urodził się w 384 roku przed naszą erą. Fizycznie słabo rozwinięty, nerwowy, jękający się, poświęcił się jednak sztuce wymowy. Był tytanem pracy i, przezwyciężając wrodzone wady, stał się wzorem mówcy. Podobno, aby nauczyć się dobrej dykcji i wyrazistego mówienia, chodził nad brzeg morza i, kładąc do ust kamyki, starał się przemawiać płynnie i tak głośno, by mimo szumu fal każde jego słowo można było usłyszeć. No cóż, wówczas nie mówiło się do mikrofonów... [...]

Najważniejsze – żywe słowo

Starożytność była epoką słowa mówionego. Poezja krążyła bardziej w żywym słowie niż za pośrednictwem książek, które były bardzo drogie.

Rzymianie rozróżniali cztery rodzaje artystów słowa: mówców, poetów, filozofów, historyków. W starożytnej Grecji słowo było bardzo ważnym orężem⁶. Broniący owego nieboraka Demostenes przemawiał przed sądem przysięgłych, a słuchała go liczna publiczność. I oskarżyciel, i oskarżony musieli umieć wzruszyć, wzbudzić współczucie, wywołać oburzenie, niechęć. W Atenach, jeśli ktoś chciał zostać politykiem, musiał biegle władać słowem. W Rzymie wszędzie rozbrzmiewały mowy. W senacie, na zgromadzeniach, w sądzie. Kiedy znużone walkami legiony rzymskie oparły się w 47 roku rozkazowi marszu do Afryki, Cezar⁷ uśmierzył bunt przemówieniem skierowanym do żołnierzy.

Były to czasy, kiedy nie wydawano gazet, ulotek, a podstawowym środkiem porozumiewania się było żywe słowo. Ono dawało wiedzę o świecie i o ludziach. Musiało to być słowo nie tylko mądre, ale i pięknie brzmiące. Przed poezją, prozą – najpierw była wymowa. Ona kształtowała piękno języka literackiego.

Filozofowie nauczający w starożytnej Grecji uważali, że najważniejszym celem edukacji jest przygotowanie do życia dobrego obywatela. Dobry obywatel musiał zaś umieć wyrazić swoje myśli w mowie jasnej i dobrze przygotowanej. Wygłoszonej w dodatku z pamięci, bez pomocy kartek i zapisków. W szkołach uczono więc *r e t o r y k i*, sztuki przemawiania, i *e r y s t y k i* – sztuki dyskusowania i obalania argumentów przeciwnika. Ale aby dobrze przemawiać, by dobrze argumentować – konieczna była wiedza, i to o bardzo szerokim zakresie. Dbano zatem o wykształcenie literackie, historyczne i filozoficzne. Grecki filozof Arystoteles zajmował się retoryką i napisał rozprawę jej poświęconą. Dowodził, że mowa „nie spełnia swego zadania, jeśli jasno nie przedstawia myśli. Styl musi unikać zarówno przyziemności, jak i napuszoneści...”

⁵ Leon Gambetta (1838–1882) – francuski polityk, premier i minister spraw zagranicznych w latach 1881–1882

⁶ oręż – broń

⁷ Gajusz Juliusz Cezar (100–44 p.n.e.), starożytny rzymski wódz i polityk, od 48 r. p.n.e. dyktator

Demostenes, rzymska rzeźba, prawdopodobnie kopia greckiej statuy

⁸ retor – mówca

⁹ Dale Carnegie – czyt. dejl karnegi

W Rzymie program retoryki był bardzo obszerny i wymagał wielkiego nakładu pracy zarówno ze strony nauczyciela, jak i ucznia. Nauka składała się z teorii wymowy oraz praktycznych ćwiczeń, które polegały na układaniu fikcyjnych mów na zadane tematy. Retorzy⁸ rzymscy doksztalali się u aktorów.

Katon – sławny mówca rzymski – uważał, że warunkami kwalifikującymi obywatela na mówcę są: prawość charakteru i biegłość w wymowie. Tym twierdzeniem był bliski postawie Demostenesa czy Arystotelesa. Tak jak i oni cenił gruntowną wiedzę i potępiał wybiegi niektórych greckich retorów, zwanych sofistami, którzy za pomocą zręcznych wywodów potrafili udowodnić wszystko. Słynne jest powiedzenie Katona: „Opanuj temat, a słowa same się znajdą”. [...]

Cóż jeszcze można dodać? Współczesny znawca i teoretyk wymowy – Dale Carnegie⁹ – rzekł: „Ustal temat swego przemówienia na tydzień na przód... myśl o nim przez siedem dni... prześnij go przez siedem nocy!”.

„Płomyk” nr 5/1984

- 1.** Na podstawie przeczytanego tekstu sporządźcie listę wskazówek dla mówców – zastosujcie formę zdań rozkazujących z orzeczeniem w 2. osobie liczby pojedynczej, np.: *Wyrażaj się jasno*. Możecie użyć wybranych czasowników z poniższego zestawu.

przemyśleć	rozwijać	opanować	ćwiczyć
mówić	wygłaszać	starać się	nauczyć się

Które rady z waszego katalogu są dziś szczególnie ważne?

- 2.** „Najważniejsze żywe słowo...” – powiedzcie, czy to hasło starożytnych można uznać za prawdziwe również na początku trzeciego tysiąclecia.
- 3.** Zorganizujcie klasowy konkurs krasomówczy.
- Przypomnijcie sobie zasady tworzenia przemówienia (podręcznik cz. 1, s. 154).
 - Przygotujcie tematy wystąpień (mogą być zabawne) oraz opracujcie kryteria oceny przemówienia (możecie poprosić o pomoc nauczyciela).
 - Ochotnicy losują po jednym temacie i wygłaszają przemówienia „na gorąco”, po krótkim namyśle.
 - Zadaniem słuchaczy będzie ocena treści i formy wystąpień.

Przykładowe tematy przemówień:

- O wyższości ołówka nad długopisem
- O korzyściach wynikających z gadulstwa
- O konieczności wprowadzenia obowiązku porannej gimnastyki
- O szkodliwości czytania prognozy pogody

Ciekawe!

Słowo **krasomówstwo** oznacza sztukę pięknego mówienia, wystawiania się, retorykę. Rzymskim mówcą, który dorównywał sławą Grekowi Demostenesowi, był Ciceron (106–43 p.n.e.). Orator słynął z poczucia humoru, którym chętnie posługiwał się w swoich mowach. Badacz twórczości słynnego Rzymianina, Kazimierz Morawski, stwierdził: „Ciceron miał dowcip przebiegający całą skalę od niewinnej fraszki do krwawego sarkazmu zawsze na swe usługi, wojował nim zwycięsko z przeciwnikami”.

7.9 Słowo działające na zmysły (dyskusja, synonim, kwalifikator słownikowy)

Podejmij temat

- Dyskusja polega na wymianie różnych opinii na dany temat. Czy znasz kogoś, z kim nie lubisz lub jest ci bardzo trudno dyskutować? Na czym polegają te trudności?
- Przeczytaj artykuł o błędach, jakie popełniają dyskutanci. Zastanów się, z czego mogą one wynikać.

Jakie grzechy dyskutanci popełniają najczęściej?

- 1) Nieuzasadnione uogólnienia:
Uprawianie sportu przynosi więcej szkody niż pożytku. Spójrzcie na sportowców, którzy ciągle ulegają kontuzjom.
- 2) Przekręcanie twierdzeń, brak zrozumienia:
– *Trzeba rozumieć młodych, którzy podkreślają strojem swoją niezależność i indywidualizm.*
– *Aha, więc pochwalasz subkultury¹ młodzieżowe?*

* * *

– *Trudno wyobrazić sobie szkołę niestosującą żadnej formy przymusu.*
– *To oburzające, pana zdaniem tylko przymus zapewnia porządek w szkole?*
- 3) Mylenie faktów z wnioskami lub opiniami:
– *Faktem jest, że współczesna młodzież nie widzi celu i sensu nauki (to opinia, a nie fakt).*
- 4) Apodyktyczność²:
– *Nie zawracaj mi głowy, przecież słyszałeś, co przed chwilą mówiłem.*
- 5) Zaliczanie twierdzeń dyskutanta do skomplikowanej lub kontrowersyjnej dziedziny:
– *Tak właśnie rozumują terroryści.*
- 6) Stawianie zarzutu rozbieżności słów dyskutanta z jego czynami:
– *Skoro bronisz strajkujących, dlaczego się do nich nie przyłączysz?*
- 7) Osobisty atak:
– *Popierasz ich poglądy, bo masz w tym swój osobisty interes.*
- 8) Ironiczna niekompetencja – sugerowanie słuchaczom, że dyskutant mówi nonsensy:
– *To, co mówisz, jest zbyt skomplikowane, byśmy mogli to zrozumieć.*
- 9) Odwołanie się do próżności audytorium:
– *Tak wspaniała publiczność na pewno dostrzegła, że nie mówisz prawdy.*

¹ subkultura – grupa społeczna, która postępuje według własnych zasad i norm, odmiennych od przyjętych przez ogół społeczeństwa

² apodyktyczność – skłonność do narzucania komuś własnego zdania, nieznoszenie sprzeciwu

Na podstawie: Stefan Garczyński, *Rozmawiać. Tak. Ale jak?*, Warszawa 1993;
Jerzy Bobryk, *Jak tworzyć, rozmawiając. Skuteczność rozmowy*, Warszawa 1995

1. Ustal, jakim stylem oraz w jakim celu napisano powyższe uwagi.
2. Powiedz, czy trudności w dyskusji, które wymieniałeś na początku lekcji, wiążą się z którymś z powyższych „grzechów” uczestników rozmowy. Jak można się przed nim ustrzec?
3. Sformułujcie w grupach rady dla dyskutujących, które pomogą im uniknąć błędów. Porównajcie w klasie swoje ustalenia.
4. Podczas przemawiania ważne jest też odpowiednie oddziaływanie na zmysły odbiorców. Powiedz, na które z nich wpływają słowa wypowiedziane przez postacie przedstawione na rysunkach.

5. W grupach lub indywidualnie wpiszcie przykłady wyrazów i wyrażeń, które mogą posłużyć do stworzenia odpowiedniego wrażenia zmysłowego:
 - a) wizualnego (opisz bodźce wzrokowe) – słuchacze „widzą” przedmioty, zdarzenia, idee (kolory, kształty, ruchy, rozmiary): lekkie, delikatne chmury –
 - b) smakowego (opisz doznania smakowe): podczas picia soku cytrynowego –
 - c) słuchowego (opisz dźwięki): w ciemnej piwnicy coś się rusza –
 - d) dotykowego (opisz doznania fizycznego kontaktu z przedmiotem – temperaturę, fakturę, kształt): opis kredy –
 - e) węchowego (zmysł powonienia – słuchacze powinni czuć zapachy): w sklepie z pieczywem –
 - f) organicznego (opisz doznania wewnętrzne – bóle głowy, zawroty, omdlenia): zawodnik kończący bieg maratoński –

Barwnie, ale krótko zobrazuj wybrany element rzeczywistości, np. układając tekst reklamowy. Uwzględnij różne sposoby wizualizacji. Odczytaj swój opis, posłuchaj opisów koleżanek i kolegów. Wykorzystaj poczynione uwagi tak, aby twoja praca była jeszcze lepsza.

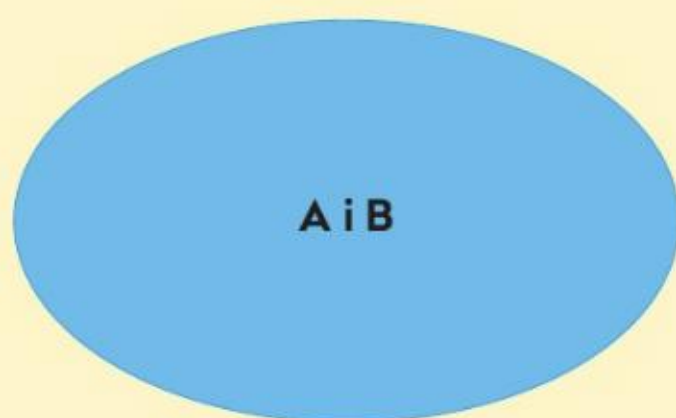
Ciekawe!

Ludzie odbierają świat za pomocą zmysłów. Na słuchacza możesz oddziaływać, wykorzystując sformułowania i wyrażenia pozwalające mu niejako zobaczyć, poczuć, posmakować, usłyszeć to, co do niego mówisz. Jest to tzw. wizualizacja. Mówisz na przykład: „Już czuję ten niezwykle dotyk nowości. Na sam widok mam ciarki na całym ciele”. Dzięki takiemu zabiegowi odbiorca potrafi aktywniej słuchać, a ty jesteś dla niego atrakcyjniejszym mówcą. Zabieg wizualizacji sprawdza się przede wszystkim w tekstach przekonujących, nakłaniających, w przemówieniach czy apelach.

Więcej o języku

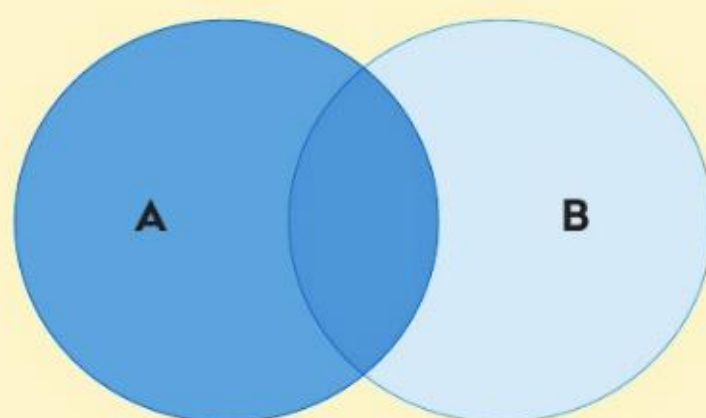
Zobacz i poczuj, jak mówić barwnie

Kiedy wypowiadasz się barwnie i obrazowo, potrzebne ci są **synonimy**. Jak już wiesz, są to wyrazy o takim samym lub podobnym znaczeniu, np. *tyfus* i *dur brzuszny* to określenia tej samej choroby – są to synonimy absolutne, ponieważ można je stosować zamiennie (schemat 1). Do synonimów absolutnych zalicza się też pary wyrazów, np.: *rodzice* to *ojciec* i *matka*. Najczęściej jednak mamy do czynienia z wyrazami o podobnym znaczeniu, mającymi pewien wspólny element znaczeniowy. O śmiejącym się człowieku można powiedzieć: *śmieje się*, *parska śmiechem*, *zaśmiewa się*, *chichocze* – ale każdy z tych wyrazów oznacza inny rodzaj śmiechu, choć mają wspólny element (schemat 2). Wyrazów *pojazd mechaniczny* i *traktor* używa się zamiennie tylko w odniesieniu do maszyny rolniczej – każdy traktor jest pojazdem, ale nie każdy pojazd to traktor (schemat 3).

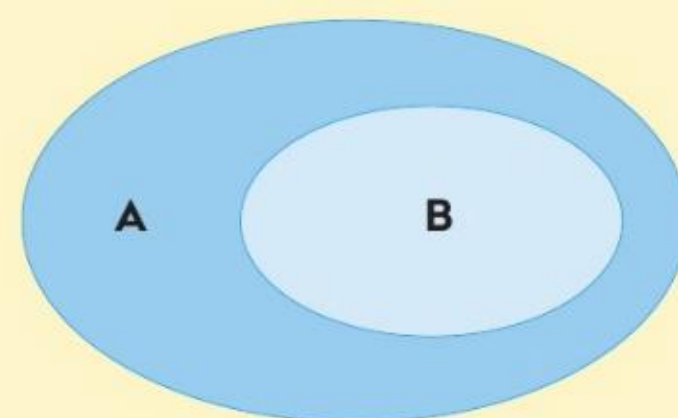
1

identyczne znaczenie
wyrazów A i B

2

wspólna część znaczeniowa
wyrazów A i B

3

znaczenie wyrazu B zawiera
się w znaczeniu wyrazu A –
wyraz A ma znaczenie ogólniejsze

Wyrazy o identycznym znaczeniu mogą być różnie nacechowane stylistycznie, tzn. używa się ich w innych sytuacjach, np. *pan*, *mężczyzna* (oficjalnie), *chłop* (potocznie, z pozytywnym nacechowaniem, np. *miły z niego chłop*), *facet*.

- 7.** Ustal, który typ zależności semantycznej, czyli znaczeniowej, zachodzi między podanymi wyrazami.

panna – kobieta	śnieg – zadymka	róża – kwiatek
śpiewać – podśpiewywać	i – oraz	synowa – żona syna
mały – nieduży	że – iż	imię – Janek

- 8.** Podaj pary wyrazów (mogą być pary wyrażen), które zilustrują zależności znaczeniowe podane w części *Więcej na temat o języku*. Możesz przedstawić te zależności za pomocą schematu.

Korzystając z dostępnych źródeł, opracuj listę synonimów jednego wybranego uczucia (np. radości, smutku, miłości). Ustal, jakie różnice znaczeniowe zachodzą pomiędzy tymi synonimami. Podziel się wynikami swojej pracy z koleżankami i kolegami z klasy.

Kwalifikator to informacja, zwykle w postaci skrótu, poprzedzająca niektóre definicje w słowniku lub encyklopedii; określa zakres użycia danego wyrazu lub jego charakter. Lista skrótów oznaczających kwalifikatory jest zwykle umieszczana we wstępie do słownika.

9. Uporządkuj w zeszycie wyrazy – od najmocniej określającego wskazaną treść do określającego ją najslabiej.

wspaniały, fenomenalny, wyjątkowy

dorzucać swoje trzy grosze,
mieszać się, wścibiać nos

obejmować, tulić, porywać w ramiona

Ułóż takie zdania z wybranymi trzema wyrazami bliskoznacznymi, aby pokazać różne natężenie tych wyrazów.

10. Przeczytaj podane nazwy kolorów i podziel je na trzy grupy wskazane na tabliczkach. W razie potrzeby skorzystaj ze słownika języka polskiego lub innych źródeł. Jakie są relacje znaczeniowe pomiędzy uporządkowanymi nazwami?

1. czerwony

2. żółty

3. niebieski

bananowy
akwamaryna
bursztynowy
modry

chabrowy
cytrynowy
karmazynowy
słomkowy

ultramaryna
wiśniowy
turkusowy
karminowy

11. Udowodnij, że podane synonimy są stosowane w różnych stylach wypowiedzi. Użyj odpowiedniego **kwalifikatora**.

żart. – żartobliwie

ofic. – oficjalnie

pot. – potocznie

książk. – książkowe

podn. – podniośle

pieszcz. – pieszczotliwie

przestarz. – przestarzałe

rzad. – rzadkie

twarz
oblicze
pysio
gęba

strój
ciuchy
fatałaszk
szata

uczeń
żak
kujon
ucznia

7.10 Sztuka rozmowy (nawiązywanie rozmowy, osiągnięcie celu w rozmowie)

Podejmij temat

- Przypomnij sobie swój pierwszy dzień w jakimś miejscu (w szkole, na koloniach, w nowym miejscu zamieszkania). Jakie emocje wywołała w tobie ta sytuacja? Czy łatwo ci było nawiązać kontakt z nowo poznanymi osobami? Jak wyglądała twoja pierwsza rozmowa z nimi?
- Porozmawiajcie o tym, co sprawia, że rozmowa jest interesująca i miło się ją prowadzi.
- Przeczytaj fragment powieści Henryka Sienkiewicza. Zwróć uwagę na to, jakie problemy mieli bohaterowie w nawiązaniu pierwszej rozmowy.

Henryk Sienkiewicz **Quo vadis**¹

(fragment)

– Nie znasz Ligii! – odparł Winicjusz.

– To pozwólże się zapytać, czy ty ją znasz – inaczej jak z widzenia? Mówiłeś z nią? Wyznałeś jej swą miłość?

– Widziałem ją naprzód przy fontannie, a potem spotkałem ją dwukrotnie. Pamiętaj, że podczas pobytu w domu Aulusów mieszkalem w bocznej willi, przeznaczonej dla gości, i mając wybitą rękę nie mogłem zasiadać do wspólnego stołu. Dopiero w wigilię² dnia, na który zapowiedziałem swój odjazd, spotkałem Ligię przy wieczerzy – i nie mogłem słowa do niej przemówić. Musiałem słuchać Aulusa i jego opowiadań o zwycięstwach, jakie odniósł w Brytanii, a następnie o upadku małych gospodarstw w Italii, któremu jeszcze Licyniusz Stolo starał się zapobiec. W ogóle nie wiem, czy Aulus potrafi mówić o czym innym i nie mniemaj, że zdołamy się od tego wykręcić, chyba że zechcesz słuchać o zniewieściałości czasów dzisiejszych. Oni tam mają bażanty w kurnikach, ale ich nie jedzą, wychodząc z zasady, że każdy zjedzony bażant przybliża koniec potęgi rzymskiej. Drugi raz spotkałem ją koło ogrodowej cysterny³ ze świeżo wyrwaną trzcina w ręku, którą zanurzała kiścią w wodzie i skrapiała rosnące wokoło irysy. Spójrz na moje kolana. Na tarczę Herakla⁴ mówię ci, że nie drżały, gdy na nasze maniple⁵ szły z wyciem chmury Partów⁶, ale drżały przy owej cysternie. I zmieszany jak pacholę⁷, które nosi jeszcze bullę⁸ na szyi, oczyma tylko zebrałem litości, długo nie mogąc słowa przemówić.

Petroniusz spojrzał na niego jakby z pewną zazdrością.

– Szczęśliwy! – rzekł. – Choćby świat i życie były jak najgorsze, jedno w nich zostanie wieczne dobro – młodość!

Po chwili zaś spytał:

– I nie przemówiłeś do niej?

Henryk Sienkiewicz – patrz część 1 podręcznika, s. 69.

¹ quo vadis – czyt. kwo wadis; łac. 'dokąd idziesz'

² w wigilię – w przeddzień, w dniu poprzedzającym

³ cysterna – zbiornik na wodę

⁴ Herakla – Heraklesa, mitologicznego herosa

⁵ maniple – jednostki wojskowe, kompanie, liczące 60–120 ludzi

⁶ Partowie – lud żyjący na terenie starożytnego Iranu, tworzący państwo istniejące od ok. 238 r. p.n.e. do 226 r. n.e.

⁷ pacholę – mały chłopiec

⁸ bulla – medalion, zwykle z amuletem, noszony przez chłopców rzymskich

– Owszem. Oprzytomniawszy nieco, rzekłem, że wracam z Azji, żem wybił rękę pod miastem i cierpiałem srodze, ale w chwili gdy mi przychodzi porzucić ten dom gościnny, widzę, że cierpienie w nim więcej jest warte niż gdzie indziej rozkosz – choroba więcej niż gdzie indziej zdrowie. Ona słuchała słów moich także zmieszana i ze schyloną głową, kreśląc coś trzcina na szafrannym⁹ piasku. Po czym podniosła oczy, raz jeszcze spojrzała na owe skreślone znaki, raz jeszcze na mnie, jakby chcąc o coś spytać – i nagle uciekła jak hamadriada¹⁰ przed głupowatym faunem¹¹.

– Musi mieć piękne oczy.

– Jak morze – i utonąłem w nich też jak w morzu. Wierz mi, że Archipelag¹² mniej jest błękitny. Po chwili przybiegł mały Plaucjusz i począł o coś pytać. Ale ja nie rozumiałem, o co mu chodzi.

– O Atene¹³! – zawołał Petroniusz – zdejm temu chłopcu opaskę z oczu, którą zawiązał Eros¹⁴, bo inaczej rozbije sobie głowę o kolumnę świątyni Wenus¹⁵.

Po czym zwrócił się do Winicjusza:

– O ty wiosenny pączku na drzewie życia, ty pierwsza zielona gałązko winogradu! Powinien bym zamiast do Plaucjuszów kazać cię zanieść do domu Gelocjusza, gdzie jest szkoła dla nieświadomych życia chłopców.

– Czego ty właściwie chcesz?

– A co skreśliła na piasku? Czy nie imię Amora¹⁶, czy nie serce przeszyte jego grotem lub nie coś takiego, z czego mógłbyś poznać, że satyry szeptały już tej nimfie¹⁷ do ucha różne tajemnice życia? Jak można było nie spojrzeć na te znaki!

– Dawniej wdziałem togę¹⁸, niż myślisz – rzeki Winicjusz – i zanim nadbiegł mały Aulus, patrzyłem pilnie na te znaki. Wszakże wiem, że i w Grecji, i w Rzymie nieraz dziewczęta kreślą na piasku wyznania, których nie chcą wymówić ich usta... Ale zgadnij, co nakreśliła?

1. Powiedz, jakie wrażenie zrobiła Ligia na Marku Winicjuszu, a jakie zrobił Marek na Ligii. Wskaż właściwe fragmenty utworu na poparcie swoich opinii.
2. Odszukaj wyrazy sygnalizujące niepewność obojga bohaterów i brak odwagi do nawiązania rozmowy. Jaka była tego przyczyna w przypadku każdego z nich?
3. Jeśli znasz już treść całej powieści Henryka Sienkiewicza, przypomnij, jaki znak kreśliła Ligia na piasku. Powiedz, dlaczego akurat ten symbol przyszedł jej do głowy w opisaney sytuacji.
4. Pierwsze koty za płoty, czyli standardowe rady dla mniej śmiałych. Napisz po dwa przykłady zdań, które mogą służyć za początek rozmowy.

⁹ szafranny – żółty; nazwa pochodzi od szafranu, roślinnej przyprawy, wykorzystywanej też do barwienia tkanin

¹⁰ hamadriada – w mitologii greckiej nimfa opiekująca się drzewem

¹¹ faun – w mitologii rzymskiej bóg pól, lasów, płodnych sił natury, patron pasterzy, przedstawiany z kozłimi rogami i kopytami

¹² Archipelag – tu: określenie Morza Egejskiego z charakterystycznymi dla niego licznymi wyspami

¹³ Atene – Ateno (forma wołacza)

¹⁴ Eros – grecki bożek miłości, syn Afrodyty, bogini piękna i miłości

¹⁵ Wenus – rzymska bogini będąca odpowiednikiem greckiej Afrodyty

¹⁶ Amor – w mitologii rzymskiej bożek miłości, odpowiednik greckiego Erosa

¹⁷ satyry, nimfy – fantastyczne postacie z mitologii greckiej

¹⁸ toga – długa szata, zarzucana na lewe ramię, noszona przez mężczyzn w starożytnym Rzymie

Prosisz o informację.

Mówisz komuś
coś miłego.

Nawiązujesz do
aktualnych zdarzeń.

Ciekawe!

Określenie *pierwszy kontakt* ma też inne znaczenia. W literaturze science-fiction (czyt. sains fikszyń) to nazwa motywu literackiego oznaczającego pierwsze spotkanie ludzi z przedstawicielami istot żyjących na innych planetach. Natomiast antropolodzy (naukowcy badający pochodzenie i aspekty rozwoju człowieka) oraz historycy określają tak spotkanie dwóch różnych kultur czy cywilizacji, które wcześniej nawet nie wiedziały o swoim istnieniu. Jako przykład można podać pierwszy kontakt Hiszpanów i Arawaków w 1492 r. podczas wyprawy Krzysztofa Kolumba do Ameryki Południowej. Kolumb, myśląc, że dotarł do Indii, nazwał rdzennych mieszkańców Ameryki Indianami.

5. Przeczytaj kilka porad dotyczących nawiązywania pierwszego kontaktu z nieznaną osobą. Zwróć uwagę na własne ciało. Ono mówi wiele – toteż trzeba nad nim panować.

Znajdź właściwy dystans.
Nie stój ani za blisko, ani za daleko.

Pochyl się w kierunku rozmówcy.
Okazesz swoje zainteresowanie.

Nie krzyżuj rąk i nóg.
Sugerujesz brak otwartej postawy.

Uśmiechaj się. To najlepszy sposób
na zjednanie rozmówcy.

Nawiąż kontakt wzrokowy.
Unikanie wzroku rozmówcy może
świadczyc o niepewności, ukrywaniu
prawdziwych zamiarów.

Pokazuj, że słuchasz.
Przytakuj, poruszaj głową, marszcz brwi
– rozmówca będzie wiedział, że jesteś
zainteresowany tym, co mówi.

6. Podaj kilka przykładów pytań zadawanych podczas pierwszego kontaktu, np.: *Co u ciebie?* Wskaż ich mocne i słabe strony.

7. Dlaczego pytanie służące zbieraniu informacji typu: *Jak jest dziś na dworze?* jest lepsze od pytania: *Jak leci?* Ustalcie to, odgrywając kilka scenek z tymi dwoma typami pytań.

8. Jak wyglądałaby dzisiaj pierwsza rozmowa Ligii i Marka Winicjusza? Przygotujcie w grupach krótkie inscenizacje – odegrajcie współczesną wersję tego wydarzenia. Wykorzystajcie zdobyte wiadomości i umiejętności.
9. Jak myślisz, jakich uwag należy unikać podczas rozmowy (zwłaszcza pierwszej)? Przeczytaj poniższą anegdotę.

Na pewnym spotkaniu towarzyskim pojawili się dwaj słynni angielscy pisarze – tęgi, masywnie zbudowany Gilbert Keith Chesterton¹ i chudy, bardzo wysoki George Bernard Shaw². Chesterton zwraca się do kolegi po piórze:

– Wygląd pańskiej osoby przywodzi mi na myśl, że w Anglii zapano-
wała klęska głodu.

– A kiedy ja patrzę na pana – odciął się Shaw – mam wrażenie,
że to pan jest tego przyczyną.

Porozmawiajcie o tym, jak można byłoby uniknąć tej nieprzyjemnej rozmowy. Co ją wywołało?

10. Przyjrzyj się sytuacjom pokazanym na rysunkach. Dlaczego słowa kierowane do podwładnych lub znajomych mogą wywołać agresywną odpowiedź i wrogie nastawienie do nas?

¹ Gilbert Keith Chesterton – czyt. gilbert kif czesterton

² George Bernard Shaw – czyt. dzordż bernard szo

¹ wyeksponować – uwypuklić, przedstawić coś wyraźnie, wysunąć na pierwszy plan

Ciekawie!

Żona starożytnego filozofa Sokratesa, Ksantypa, słynęła z trudnego charakteru: była uparta, łatwo wybuchwała gniewem i ciągle strofowała męża. Stała się nawet symbolem zrzędlivej i kłótlivej żony. Jedną z anegdot o Sokratesie głosi, że gdy jego uczeń i przyjaciel Alcybiades zapytał swojego mistrza, dlaczego cierpliwie znosi tak przykre traktowanie, filozof odpowiedział, że dzięki temu uczy się znosić ludzi o podobnych charakterach, spotykanych poza domem.

11. Przeczytaj poniższe rady. Zwróć uwagę na sposoby uniknięcia kłótni.

Ludzie często się kłócą, ponieważ nie bardzo wiedzą, jak ze sobą rozmawiać. Krzyczą, drwią z siebie nawzajem. Oto trzy sposoby na uniknięcie sprzeczki i osiągnięcie zamierzonego celu.

Mówię o własnych uczuciach

Zwracając komuś uwagę, nie uogólniaj, ale wyeksponuj¹, że coś ci się nie podoba, rani cię, denerwuje, np. zamiast: „Zawsze krzyczysz na mnie”, powiedz: „Rani mnie, gdy podnosisz na mnie głos”. Zalety: odbiorca nie koncentruje się na krytyce, ale ma poczucie winy, ponieważ jego zachowanie sprawia rozmówcy przykrość.

Zasłaniam się

Gdy chcesz szybko zakończyć dręczącą cię krytykę, zgódź się delikatnie z rozmówcą, np. zamiast kontynuować kłótnię typu: „Ale tu bałagan!” – „Wcale nie!” – „Straszny nieporządek” – „Bzdury!”, mówisz: „Trochę tu porozrzucanych książek. Ciekawe, kto to zrobił?”. Zalety: zgadzając się częściowo z rozmówcą, unikasz bezowocnej i agresywnej wymiany zdań, a jednocześnie zachowujesz twarz. Nie ma ostatecznego zwycięzcy i pokonanego – przecież chyba coś było nie tak, skoro ktoś zwrócił uwagę na brak porządku.

Pytam, ale rzeczowo

Domagaj się wskazania konkretnych uchybień w pracy, nauce, zachowaniu, a nie poprzestawaj na kłótni. Źle: „Ostatnio nic nie robisz” – „Nieprawda, wczoraj rozwiązywałam zadania” – „Mam inne zdanie – leniuchujesz” – „Zawsze się mnie czepiasz”. Lepiej: „Nic nie robisz, tylko leniuchujesz” – „A co konkretnie miałbym zrobić? Wczoraj rozwiązałam kilka zadań”. Zalety: zmusisz rozmówcę do szczegółowych i przemyślanych wskazówek – nie może on wtedy posługiwać się ogólnikami, które umożliwiają złośliwą krytykę.

12. Korzystając z podanych wskazówek, ułóż zdania zawierające uprzejme odpowiedzi na krytykę.

- Zawsze się zbyt głośno śmiejesz.
- ... *(Powiedz o swoich uczuciach).*
- Ależ ty masz potargane włosy!
- ... *(Odpowiedz na krytykę rzeczowo lub żartobliwie).*
- Źle sprzątasz mieszkanie.
- ... *(Poproś o rzeczową krytykę).*
- Zostało ci jeszcze tak wiele do zrobienia!
- ... *(Poproś o konkretne wskazówki).*

13. Uzupełnij w zeszycie podane zdania tak, aby były radami dla tych, którzy nie chcą kończyć rozmowy kłótnią. Wykorzystaj podane słownictwo.

unikać	nie używać	powstrzymać się
nie kpić	zastanowić się	przemyśleć

Jeżeli, staraj się, ponieważ

Gdy, wypada, aby

Nawet jeśli, można przecież, gdyż

14. Przypomnij sobie informacje o konstrukcji zdań wielokrotnie złożonych (podręcznik cz. 1, s. 91). Ustal, z ilu zdań składowych zbudowane zostały poniższe wypowiedzenia. Podkreśl zdanie główne – nadrzędne wobec innych. Następnie narysuj w zeszycie ich wykresy i nazwij poszczególne zdania składowe.

- Ludzie często się kłócą, ponieważ nie bardzo wiedzą, jak powinni ze sobą rozmawiać.
- Jestem opanowany podczas dyskusji, więc nikt mnie nie wytrąci z równowagi, gdy coś mówię albo słucham złośliwych komentarzy, które mnie dotyczą.
- Żebyś się nie denerwował, oddychaj głęboko i spokojnie, ponieważ to pomoże ci ukryć emocje.
- Ceniemy takich ludzi, którzy potrafią delikatnie zwracać nam uwagę i nie są przemądrzali.
- Jeśli ktoś ci wytknie jakiś błąd, nie wpadaj w złość, ale odpowiedz rzeczowo lub żartobliwie.
- Pamiętaj, że życzliwy uśmiech potrafi rozbroić niejednego przeciwnika w dyskusji, więc korzystaj częściej z tej broni.
- Każdy, kto chce wziąć udział w dyskusji, powinien się najpierw zastanowić, czy umie słuchać.

15. Przeczytaj jeszcze jedną anegdotę. Powiedz, w jaki sposób jej bohater skomentował niewłaściwe postępowanie młodego pisarza. Jak myślisz, co zamierzał osiągnąć?

Poproszono kiedyś Arthura Conana Doyle'a¹ – twórcę postaci Sherlocka Holmesa² – o przeczytanie i zaopiniowanie kryminalnej powieści pewnego początkującego pisarza.

– Doskonały kryminał – napisał Conan Doyle. – Podziwiam autora, który tak genialnie wczuł się w rolę przestępcy, że sam nawet potrafił ukraść cudzy pomysł i wykorzystał go w swojej powieści.

- a) Wskaż w tekście przeczytanej anegdoty zdanie wielokrotnie złożone.
- b) Nazwij jego zdania składowe i narysuj wykres całości.
- c) Powiedz, czy stosowanie w wypowiedzi zdań wielokrotnie złożonych utrudnia czy ułatwia komunikację. Uzasadnij swoje stanowisko.

¹ Conan Doyle – czyt. konan dojl

² Sherlock Holmes – czyt. szerlok holms; genialny prywatny detektyw z Londynu, bohater cyklu opowiadań kryminalnych Arthura Conana Doyle'a (1859–1930)

Przemówienia zapisane w historii

Sztuka przemawiania (retoryka) narodziła się już w starożytności. Do najslawniejszych antycznych oratorów należą Grek Demostenes oraz Rzymianie Cyncero i Kwintylijan. Starożytni uważali, że retoryki można się nauczyć, a słowo mówione ma wielką moc: porywa tłumy, pobudza do działania, dodaje otuchy w ciężkich momentach historii. W następnych epokach znajdziemy liczne przykłady mówców, którzy znali tę prawdę, a ich przemowy odcisnęły ślady w dziejach i wciąż inspirują kolejne pokolenia.

Medal Pawła Włodkowica nadawany m.in. za wybitne osiągnięcia w pracy naukowo-dydaktycznej

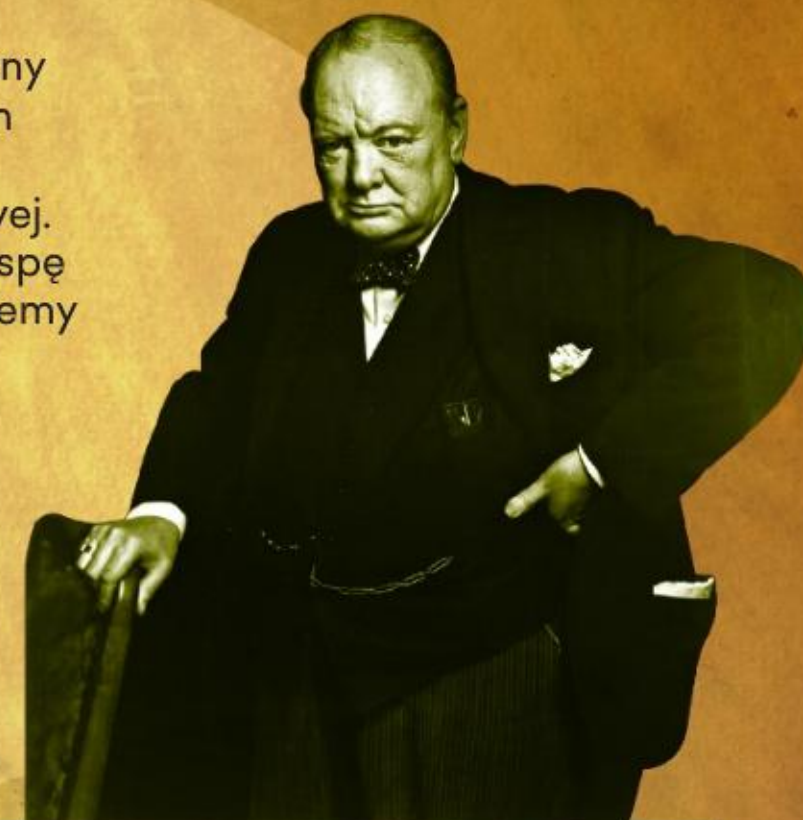
Paweł Włodkowic (ok. 1370–1435) – uczony, prawnik, rektor Akademii Krakowskiej – przedstawił polskie stanowisko w sprawie sporu z Krzyżakami na soborze w Konstancji (1414–1418). Dowodził w nim, że każdy lud ma prawo żyć w pokoju na swojej ziemi, a władcom chrześcijańskim nie przystoi najeżdżać na terytorium pogan pod pretekstem nawracania. Wystąpienie to wniosło ogromny wkład do chrześcijańskiej teorii wojny sprawiedliwej.

Napoleon Bonaparte (1769–1821) – francuski dowódca wojskowy i przywódca polityczny, cesarz Francuzów – słynął z porywających przemówień wygłaszanych do żołnierzy przed ważnymi bitwami. „Żołnierze! Pamiętajcie, że czterdzieści wieków patrzy na was z wysokości tych pomników” – tymi słowami Napoleon zagrzewał do walki swoich podkomendnych tuż przed bitwą pod piramidami, która rozegrała się w Egipcie 21 lipca 1798 roku w czasie konfliktu z Imperium Osmańskim

Stefan Starzyński (1893–1939) – prezydent Warszawy w latach 1934–1939 – zapisał się w pamięci Polaków wygłaszanymi w radio przemówieniami, w których dodawał otuchy warszawiakom w czasie obrony stolicy we wrześniu 1939 r. Na zachowanym nagraniu słyszymy m.in.: „Chciałem, by Warszawa była wielka [...] I dziś widzę ją wielką...”. Prezydent został zamordowany przez Niemców w grudniu 1939 r.

Winston Churchill (czyt. ɫɪnstɔn tʃɛrcɪl, 1874–1965) – wybitny polityk i dwukrotny premier Wielkiej Brytanii – był świetnym mówcą. Do historii przeszły m.in. jego słowa dotyczące powietrznej bitwy o Anglię (1940) z czasów II wojny światowej. Tuż przed nią zapewnił Brytyjczyków: „Obronimy naszą Wyspę bez względu na cenę, będziemy walczyć na plażach, będziemy walczyć na lądowiskach, będziemy walczyć na polach i na ulicach, będziemy walczyć na wzgórzach, nigdy się nie poddamy”. Natomiast po bitwie uczcił zwycięskich lotników (w tym polskich myśliwców z Dywizjonu 303) w krótkim i celnym zdaniu: „Jeszcze nigdy tak wielu nie zawdzięczało tak wiele tak nielicznym”.

Martin Luther King (1929–1968) – amerykański pastor i działacz na rzecz równouprawnienia czarnoskórych Amerykanów – wygłosił jedno z najśłynniejszych przemówień w historii Stanów Zjednoczonych. Występując przeciwko nienawiści na tle rasowym, 28 sierpnia 1963 r. w Waszyngtonie powiedział: „Mam marzenie, że pewnego dnia, na czerwonych wzgórzach Georgii, synowie byłych niewolników i synowie ich właścicieli będą mogli usiąść razem przy stole braterstwa. [...] Mam marzenie, że czwórka moich małych dzieci będzie pewnego dnia żyła w kraju, gdzie nie będą osądzone po kolorze skóry, ale po istocie ich osobowości”

Papież Jan Paweł II (1920–2005) odbył 104 pielgrzymki zagraniczne, odwiedzając ponad 130 krajów. Homilii wygłaszanych w różnych językach przez papieża Polaka słuchały setki tysięcy ludzi zgromadzonych na nabożeństwach oraz miliony przed telewizorami. W pamięci Polaków zapisały się szczególnie słowa wygłoszone w Warszawie 2 czerwca 1979 roku podczas pierwszej pielgrzymki do Polski: „Niech zstąpi Duch Twój! Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi! Tej ziemi!”. Ta modlitwa dała Polakom nadzieję nie tylko na odnowę w sensie duchowym, religijnym, ale również na pokonanie komunizmu i odzyskanie wolności.

- Powiedz, jakie funkcje pełnili w życiu słynni mówcy. Czy dzięki temu mieli większy wpływ na swoich słuchaczy?

Podsumowanie działu 7

Czy pamiętasz?

fikcja literacka	list polecający	list otwarty	list motywacyjny	anegdota	synonim
	zasady stosowania wielkiej litery		kwalifikator słownikowy		

 Przeczytaj fragment utworu Henryka Sienkiewicza pt. *Janko Muzykant*.

¹ ladaco – pogardliwe określenie osoby nieodpowiedzialnej, uchylającej się od swoich obowiązków

² dwojaki – garnek lub gliniane naczynie składające się z dwóch części, najczęściej połączonych uchem

³ bylica – rodzaj rośliny zielnej

⁴ derkacz – gatunek ptaka o charakterystycznym terkoczącym głose

⁵ stójka – tu: stróż nocny

⁶ obertas – właśc. oberek; rodzaj tańca o szybkim tempie

⁷ parobek – dawniej robotnik pracujący w gospodarstwie rolnym

⁸ będziem, będziawa – dziś: będziemy

⁹ basetla – rodzaj muzycznego instrumentu strunowego

Był to chłopak nierozgarnięty bardzo [...]. Nie obiecywali sobie nawet ludzie, że się wychowa, a jeszcze mniej, żeby matka mogła doczekać się z niego pociechy, bo i do roboty był ladaco¹. Nie wiadomo, skąd się to takie uległo, ale na jedną rzecz był tylko łapczywy, to jest na granie. Wszędzie też je słyszał, a jak tylko trochę podrośł, tak już o niczym innym nie myślał. Pójdzie, bywało, do boru za bydłem albo z dwojakami² na jagody, to się wróci bez jagód i mówi szepleniąc:

– Matulu! Tak ci coś w boru „grłało”. Oj! Oj! [...]

Echo też... W polu grała mu bylica³, w sadku pod chałupą ćwirkotały wróble, aż się wiśnie trzęsły! Wieczorami słuchiwał wszystkich głosów, jakie są na wsi, i pewno myślał sobie, że cała wieś gra. Jak posłali go do roboty, żeby gnój rozrzucił, to mu nawet wiatr grał w widłach. [...] Nazywali go ludzie „Janko Muzykant”!... Wiosną uciekał z domu kręcić fujarki wedle strugi. Nocami, gdy żaby zaczynały rzechotać, derkacze⁴ na łąkach derkotać, bąki po rosie burczyć; gdy koguty piały po zapłociach, to on spać nie mógł, tylko słuchał i Bóg go jeden wie, jakie on i w tym nawet słyszał granie... Do kościoła matka nie mogła go brać, bo jak, bywało, zahuczą organy lub zaśpiewają słodkim głosem, to dziecku oczy tak mgłą zachodzą, jakby już nie z tego świata patrzyły...

Stójka⁵, co chodził nocą po wsi i aby nie zasnąć, liczył gwiazdy na niebie lub rozmawiał po cichu z psami, widział nieraz białą koszulę Janka, przemykającą się w ciemności ku karczmie. Ale przecież chłopak nie do karczmy chodził, tylko pod karczmę. Tam przyczaiwszy się pod murem, słuchał. Ludzie tańczyli obertasa⁶, czasem jaki parobek⁷ pokrzykiwał: „U-ha!” Słuchać było tupanie butów, to znów głosy dziewczyn: „Czegóż?” Skrzypki śpiewały cicho: „Będziem jedli, będziem pili, będziawa⁸ się weselili”, a basetla⁹ grubym głosem wtórowała z powagą: „Jak Bóg dał! Jak Bóg dał!”. Okna jarzyły się światłem, a każda belka w karczmie zdawała się drgać, śpiewać i grać także, a Janko słuchał!...

Co by on za to dał, gdyby mógł mieć takie skrzypki grające cienko: „Będziem jedli, będziem pili, będziawa się weselili”. Takie deszczutki śpiewające. Ba! Ale skąd ich dostać? Gdzie takie robią? Żeby mu przynajmniej pozwolili choć raz w rękę wziąć coś takiego!... Gdzie tam! Wolno mu tylko było słuchać, toteż i słuchał zwykle dopóty, dopóki głos stójki nie ozwał się za nim z ciemności:

– Nie pójdziesz-że ty do domu, utrapieńcze? [...]

Gdy tylko mógł słyszeć skrzypki, czy to na dożynkach, czy na weselu jakim, to już dla niego było wielkie święto. Właził potem za piec i nic nie mówił po całych dniach, spoglądając jak kot błyszczącymi oczyma z ciemności. Potem zrobił sobie sam skrzypki z gonta¹⁰ i włosienia końskiego, ale nie chciały grać tak pięknie jak tamte w karczmie: brzęczały cicho, bardzo cichutko, właśnie jak muszki jakie albo komary. Grał jednak na nich od rana do wieczora, choć tyle za to odbierał szturchańców, że w końcu wyglądał jak obite jabłko niedojrzałe. Ale taka to już była jego natura. Dzieciaczyna chudł coraz bardziej, brzuch tylko zawsze miał duży, czuprynę coraz gęstszą i oczy coraz szerzej otwarte, choć najczęściej łzami zalane, ale policzki i piersi wpadały mu coraz głębiej i głębiej...

Wcale nie był jak inne dzieci, był raczej jak jego skrzypki z gonta, które zaledwie brzęczały. Na przednówku¹¹ przy tym przymierał głodem, bo żył najczęściej surową marchwią i także chęcią posiadania skrzypek.

Ale ta chęć nie wyszła mu na dobre.

¹⁰ gont – cienka deska, też: nazwa drewnianej dachówki

¹¹ przednówek – okres, kiedy brakowało już zapasów żywności z poprzedniego roku, a nowe zbiory jeszcze się nie rozpoczęły, dla ludzi biednych zwykle oznaczał czas głodu

 Wykonaj polecenia w zeszycie.

1. Oceń, które zdanie jest prawdziwe (P), a które fałszywe (F). Wskaż właściwe litery.

	P	F
Główny bohater utworu Henryka Sienkiewicza to wiejskie dziecko z ubogiej rodziny.		
Janko pilnie wykonywał wszystkie domowe prace, zlecane mu przez mamę.		

2. W jaki sposób narrator przedstawia wrażliwość chłopca na muzykę? Podaj co najmniej dwa przykłady z tekstu.
3. Czy narrator ujawnia swój stosunek do Janka Muzykanta? Swoje stanowisko poprzyj cytatem z podanego fragmentu utworu.
4. Przeczytaj definicję słowa *muzykant* pochodzącą z internetowego słownika języka polskiego PWN i odpowiedz na pytania.

muzykant *pot.* «osoba bez wykształcenia muzycznego, przygrywająca do tańca w lokalach, na weselach, odpustach, festynach itp.»

- a) Co oznacza kwalifikator użyty w podanym hasle słownikowym? Dlaczego, według ciebie, Henryk Sienkiewicz użył wyrazu o takim nacechowaniu stylistycznym?
- b) Czy uważasz, że przydomek Janka jest trafne? Uzasadnij swoje zdanie, odnosząc się do fragmentu utworu oraz podanej definicji.
5. Dopisz dwa lub trzy synonimy do przydomka nadanego chłopcu przez mieszkańców wsi. Określ, czy podane przez ciebie słowa mają znaczenie identyczne jak ten przydomek, czy raczej są wyrazami bliskoznacznymi.
6. Czy Janka Muzykanta można zaliczyć do grona artystów? Swoje zdanie uzasadnij co najmniej dwoma argumentami.

7. Poznany przez ciebie utwór Henryka Sienkiewicza jest nowelą. Przypomnij sobie cechy tego gatunku literackiego i wskaż właściwe odpowiedzi spośród oznaczonych literami **A** i **B** oraz cyframi **1** i **2**.

Nowela to gatunek **A/B** o **1/2** fabule z wyraźnym punktem kulminacyjnym.

- A. epiki
- B. liryki

- 1. jednowątkowej
- 2. wielowątkowej

8. Gdyby bohater utworu Henryka Sienkiewicza żył w czasach współczesnych, mógłby dołączyć do zespołu młodych skrzypków o nazwie Smyki i Smyczki. Napisz w imieniu chłopca list motywacyjny, który przekona założyciela zespołu, że Janko Muzykant jest wymarzoną kandydatką na nowego członka grupy.
9. Obejrzyj dzieło Franciszka Kostrzewskiego pt. *Janko Muzykant*, następnie wybierz dwa elementy przedstawione na obrazie i wyjaśnij ich sens w kontekście poznanego fragmentu noweli.

Franciszek Kostrzewski, *Janko Muzykant*, 1902

8. Różne odsłony sztuki

1. Czy wszystkie dziedziny sztuki były znane od starożytności? A może niektóre pojawiły się całkiem niedawno? Podaj przykłady dziedzin sztuki, które powstały w XX lub XXI wieku.
2. W jakich momentach rozwoju cywilizacji pojawiają się nowe dziedziny sztuki? Czym jest uwarunkowany ich rozwój?
3. Co może stanowić kolejną, nieznaną dotąd, dziedzinę sztuki? Uzasadnij swoje propozycje.

8.1 Stamtąd czerpali artyści (streszczenie, esej)

Podejmij temat

Obejrzyj zdjęcia Partenonu i Forum Romanum, wskaż te elementy starożytnych budowli, które pojawiają się w architekturze późniejszych epok, również współcześnie.

- Przypomnijcie z lekcji historii przykłady budowli charakterystycznych dla starożytnej Grecji i starożytnego Rzymu.

Partenon, czyli świątynia poświęcona Atenie na Akropolu w stolicy Grecji, Atenach

Forum Romanum (Rynek Rzymski), czyli główny religijny i towarzyski ośrodek starożytnego Rzymu

- Podczas czytania tekstu Andrzeja Osęki zwróć uwagę na przykłady wpływu kultury okolic Morza Śródziemnego (kultury śródziemnomorskiej) na późniejszych architektów i twórców.

Andrzej Osęka (1932–2021) – krytyk sztuki i publicysta. Związany m.in. z „Przeglądem Kulturalnym”.

¹ pretensjonalny – świadczący o złym guście, nienaturalny

² klasycystyczny – nawiązujący do wzorów kultury starożytnej

³ winieta – ozdoba stosowana w druku, też: pasek tytułowy czasopisma

⁴ kolumna jońska – kolumna wykonana w stylu ukształtowanym w IV w. p.n.e.

⁵ porządk: dorycki, joński, koryncki – style architektoniczne

Andrzej Osęka

Nasz krąg śródziemnomorski

Określenie to wydaje się pretensjonalnym¹ banałem, póki się nad nim bliżej nie zastanowimy: „należymy do kręgu kultury śródziemnomorskiej”. Od razu pojawiają się wątpliwości: inne jest przecież nasze niebo, ołowianoszare. Nad Wisłą nie ma cyprysów, cytryna tu nie dojrzeje. [...]

Nasze aspiracje do śródziemnomorskości ostudzi ktoś czasem, przypominając, jak zimne są wody Bałtyku. Na co ktoś inny wskazać może rzecz z klimatem, z roślinnością niemającą już nic wspólnego: pierwszą lepszą kolumnę przed klasycystycznym² pałacem, kościołem, dworkiem szlacheckim lub przed jakimkolwiek innym bezstylowym nawet gmachem. Kolumna, kolumnada pozostały synonimami, symbolami stylu, kultury. W winietach³ publikacji kulturze poświęconych znajdziemy nieraz kolumnę jońską⁴. Rysunek jej jest najbardziej czytelny.

Wystarczy popatrzeć na europejską architekturę aż po wiek XIX, aby odnaleźć tu w tysiącach budowli różnych epok „porządki” architektoniczne Greków i Rzymian: dorycki, joński, koryncki⁵, [...] wraz z całym układem elementów od bazy⁶ aż po architrav⁷. [...] Była to podstawa edukacji we wszystkich szkołach architektonicznych, poczynając od renesansu, nie tylko w Rzymie, lecz i Madrycie, Londynie, Paryżu, Berlinie, Warszawie, Petersburgu.

I tutaj znowu rodzą się wątpliwości: „krąg kultury śródziemnomorskiej” nazbyt się rozszerza, jego symbole schodzą do rzędu motywów przyklejanych do różnych gmachów o najrozmaitszym przeznaczeniu.[...] To tak, jak pisanie nazw leków po łacinie – wcale nie dowodzi ono, że wypisujący traktuje serio zasady Hipokratesa⁸. [...]

Wątpię, by ktokolwiek z pełną precyzją mógł powiedzieć, co to właściwie jest „krąg kultury śródziemnomorskiej” traktowany nie jako fakt historyczny, pewna ilość konkretnych zjawisk, lecz jako tradycja ideowa, przewijająca się przez różne epoki, przybierająca różne postacie, bardzo nieraz odległe – przynajmniej zewnętrznie – od pierwowzoru. Niemniej, wśród pytań o tradycje – a wiemy dziś chyba lepiej niż kiedykolwiek, że pytania takie musimy sobie zadawać, jeśli nie chcemy się pozbawić pamięci – nasz osobisty stosunek do tamtego gigantycznego ogrodu rzeźby, architektury, poezji i historii musimy sobie jakoś określić. [...]

Cóż stąd, że cały Trakt Królewski w Warszawie ma fasady⁹ pełne antycznych reminiscencji¹⁰, kolumnady, tympanony¹¹ – jeśli chodzący tym traktem ludzie i stojące przy nim urzędy z czasami Peryklesa¹² czy Medyceuszów¹³ nie mają już nic wspólnego. [...]

Tutaj bez odniesienia do źródeł często nie zrozumiemy niczego. Bez pamięci o sprawach elementarnych forma się degeneruje. A te źródła i sprawy elementarne – to jednak w końcu antyk, nie inny, tylko śródziemnomorski. [...]

⁶ baza – podstawa kolumny

⁷ architrav – najniższy element belkowania podtrzymującego strop, spoczywający na kolumnie

⁸ Hipokrates (ok. 460–377 p.n.e.) – lekarz grecki uważany za ojca medycyny; naczelną jego zasadą było „nie szkodzić”

⁹ fasada – przednia ściana budynku

¹⁰ reminiscencje – w literaturze, sztuce, muzyce: zauważalny oddźwięk w innym dziele czegoś, co już istnieje

¹¹ tympanon – w architekturze klasycznej wewnętrzne trójkątne pole na frontowym szczycie portyku (czyli prostokątnego budynku lub ganku z kolumnami)

¹² Perykles (ok. 500–429 p.n.e.) – ateński mąż stanu; przebudował i umocnił demokratyczny ustrój miasta-państwa

¹³ Medyceusze (Medici) – włoski ród kupiecki i bankierski; wspierali rozwój kultury, byli jej mecenasami

¹⁴ kanon – tu: zbiór zasad, norm obowiązujących np. w jakiejś epoce

¹⁵ dekompozycja – rozpad

Ciekawe!

Sala Kolumnowa to obszerne pomieszczenie w gmachu polskiego Sejmu przy ulicy Wiejskiej w Warszawie, zajmujące powierzchnię 600 m². Nazwę zawdzięcza rozstawionym w dwóch rzędach dwudziestu kolumnom wspierającym sufit, ustawionym na pasach z szarego marmuru śląskiego.

Wnętrze Sali Kolumnowej
w budynku Sejmu

To jest uderzające, co dzieje się z formą, choćby z rysunkiem ludzkiego ciała, gdy uchodzi „duch śródziemnomorski”, znika poczucie reguł, dalekie echo kanonów¹⁴ [...]. Wtedy następuje dekompozycja¹⁵ całości i każdego elementu z osobna. Na obrazie widzimy żałosne kadłubki bez wnętrza. [...] Sztuka rozsypuje się w gruzy, wali z suchym trzaskiem źle zmontowanych teatralnych dekoracji. [...] Bo kultura śródziemnomorska to tysiące lat docierania do materii i do porządku świata.

1. Przypomnij, jak napisać streszczenie (patrz s. 59), następnie streść tekst Andrzeja Osęki – określ jego temat, poinformuj, na czym skupia się autor i do jakiego wniosku dochodzi.
2. Ustal, jakie cechy można wskazać w architekturze i twórczości artystycznej należącej do kultury śródziemnomorskiej. Odpowiedz na pytania.
 - a) Co można zaliczyć do wytworów tej kultury?
 - b) Jak przenikała do innych krajów?
 - c) O jakich elementach charakterystycznych dla kultury okolic Morza Śródziemnego pisze Andrzej Osęka?
 - d) Jakie wartości niosła za sobą kultura śródziemnomorska?
 - e) Które z elementów budowli powstających współcześnie są nawiązaniem do architektury antyku (starożytnej Grecji i Rzymu)?
3. Obecnie, w dobie globalizacji, czyli powiązań między różnymi państwami świata we wszystkich dziedzinach życia, przenikanie się różnych kultur jest bardzo ułatwione. Porozmawiajcie o tym w grupach.

A.	B.	C.
Podajcie przykłady przenikania się kultury w różnych dziedzinach sztuki, np. w muzyce gatunki stworzone w innych krajach przyjmują się także w Polsce (hip-hop, rap).	Powiedzcie, co ułatwia owo przenikanie, np. w muzyce, filmie, teatrze. Zwróćcie uwagę na rolę internetu jako narzędzia globalnej komunikacji.	Zastanówcie się nad rolą swobodnego podróżowania artystów jako jednego z elementów wymiany kultury.

4. Przeprowadźcie klasową dyskusję na temat tego, dlaczego w niektórych krajach dąży się do ograniczenia kontaktu z innymi narodowościami, by zachować tożsamość w kulturze, sztuce, języku. Porozmawiajcie, czy jest możliwe uniknięcie przenikania się kultury różnych narodów.
 5. Skorzystaj z podręczników do plastyki i historii lub innych publikacji poświęconych historii sztuki, by przedstawić przykład wpływu wytworów kultury śródziemnomorskiej na sztukę w Polsce, np. w zakresie malarstwa, architektury, poezji.
- ★ Określ cechy stylu, w którym został napisany tekst Andrzeja Osęki o kulturze kręgu śródziemnomorskiego, wskaż charakterystyczne słownictwo. Następnie przypomnij, czym jest esej i powiedz, czy *Nasz krąg śródziemnomorski* można zaliczyć do tego gatunku. Uzasadnij swoją odpowiedź.

8.2 Wszystkie dzieła w jednym miejscu (sprawozdanie)

Podejmij temat

- *Chodźmy do muzeum...* Jak zareagujesz na taką propozycję podczas wyjazdu rodzinnego? Odpowiedz i uzasadnij swoje stanowisko.
- Zgromadźcie wspólnie argumenty, którymi moglibyście przekonać nastolatka do wizyty w muzeum.
- Obejrzyj zdjęcia ekspozycji w muzeach słynnych polskich pisarzy. Przygotuj krótkie przemówienie zachęcające koleżanki i kolegów do zorganizowania wycieczki do jednego z tych miejsc.

Muzeum Mikołaja Reja
w Nagłowicach

Muzeum Henryka Sienkiewicza
w Oblęgorku

Poszukaj informacji o muzeum, którego gmach przedstawiono na zdjęciu. Zapisz kilka ciekawostek związanych z pojedynczymi dziełami lub całymi ekspozycjami, które można obejrzeć w Luwrze.

Luwr w Paryżu, największe na świecie muzeum sztuki

- Przeczytaj fragment powieści Stefana Żeromskiego o znanej rzeźbie – Wenus z Milo, którą można podziwiać w Luwrze. Podczas lektury zwróć uwagę, jakie postawy wobec dzieł wystawionych w muzeum przyjęli bohaterowie.

¹ Tomasz Judym – główny bohater powieści, lekarz

² Champs Elysees (czyt. szanz elize) – Pola Elizejskie, główna, reprezentacyjna aleja Paryża

³ Lasek Buloński – ogromny paryski park

⁴ bicykl – rower bez przekładni łańcuchowej, z wielkim przednim kołem i małym tylnym

⁵ des Tuileries (czyt. de tileri) – dzielnica Paryża znajdująca się między Luwrem a Sekwaną

⁶ Luwr – dawny pałac królewski w Paryżu; od 1793 r. znajduje się tam sławne muzeum sztuki światowej

Stefan Żeromski **Ludzie bezdomni**

(fragment)

Tomasz Judym¹ wracał przez Champs Elysees² z Lasku Bulońskiego³. Szedł wolno, noga za nogą, wyczuwając coraz większy skutek upału ciężar własnej marynarki i kapelusza. [...]

Judym znalazł pod osłoną drzew brzeg wolnej ławy i z wielką satysfakcją usiadł. [...] Zdjął kapelusz i wlepiwszy wzrok w rzekę pojazdów, wałącą środkiem ulicy, z wolna wystygł. Na chodnikach przybywało coraz więcej osób ubranych wykwintnie. [...] Spokojnie, równo płynęła rzeka ludzka na chodnikach.

Na ławkach było już pełno, a tymczasem cień opuścił miejsce zajęte przez Judyma, więc doktor rad nierad wstał i powlókł się dalej. Z niecierpliwością wyczekiwał, kiedy można będzie przemknąć wśród odmetu karet, powozów, dorożek, bicyklów⁴ i pieszych na zakręcie głównej fali, pędzącej od bulwarów w stronę Pól Elizejskich. Wreszcie poszedł w głąb ogrodu des Tuileries⁵. Tam było prawie pusto. Tylko nad nudnymi sadzawkami bawiły się blade dzieci i w głównym szpalerze kilku mężczyzn rozebranych do koszuli grało w tenisa. Minawszy ogród, Judym zwrócił się ku rzece. [...]

Ospałym wzrokiem mierzył brudną, prawie czarną wodę Sekwany. Gdy tak sterczał na podobieństwo latarni, zapaliła się w nim myśl: dlaczegoż, u licha, nie miałby pójść do tego Luwru⁶?...

Skręcił i wszedł na wielki dziedziniec. W cieniach przytulonych do grubego muru, w które zanurzył się niby w głębie wody, dotarł do głównego wejścia i znalazł się w chłodnych salach pierwszego piętra. Dokoła stały odwieczne posągi bogów, jedne wielkości niezwyklej, inne naturalnej, a wszystkie prawie z nosami i rękami uszkodzonymi w sposób bezbożny. Judym nie zwracał

uwagi na tych zdegradowanych władców świata. Czasami zatrzymywał się przed którym, ale przeważnie wtedy, gdy go uderzył jakiś zabawny despekt⁷ boskich kształtów. Nade wszystko interesowała go sprawa odpoczynku w doskonałym chłodzie i z dala od wrzawy ulicy paryskiej. Szukał też nie tyle arcydzieł, ile ławki, na której by mógł usiąść. Zdybał ją po długiej wędrówce z sali do sali w narożnym zetknięciu się dwu długich galerii, przeznaczonym na schronienie dla Wenus z wyspy Milo.

W zakątku tworzącym jakby niewielką izbę, oświetloną jednym oknem, stoi na niewysokim piedestale tors białej Afrodyty. Sznur owinięty czerwonym pluszem nikomu do niej przystępu nie daje. Judym widział już był ten posąg, ale nie zwracał nań uwagi, jak na wszelkie w ogóle dzieła sztuki. Teraz, zdobywszy w cieniu pod ścianą wygodną ławeczkę, jął dla zabicia czasu patrzeć w oblicze marmurowej piękności. Głowa jej zwrócona była w jego stronę i martwe oczy zdawały się patrzeć. Schylone czoło wynurzało się z mroku i, jakby dla obaczenia czegoś, brwi się zsunęły. Judym przyglądał się jej nawzajem i wtedy dopiero ujrzał małą, niewidoczną fałdę między brwiami, która sprawia, że ta głowa, że ta bryła kamienna – myśli. Z przenikliwą siłą spogląda w mrok dokoła leżący i rozdziera go jasnymi oczyma. Zatopiła je w skrytości życia i do czegoś w nim uśmiech swój obraca. Wyteżywszy rozum nieograniczony i czysty, posiadała wiadomość⁸ o wszystkim, zobaczyła wieczne dnie i prace na ziemi, noce i łzy, które w ich mroku płyną. Jeszcze z białego czoła bogini nie zdążyła odejść mądra o tym zaduma, a już wielka radość dziewicza pachnie z jej ust rozmarzonych. W uśmiechu ich zamyka się wyraz uwielbienia. Dla miłości szczęśliwej. Dla uczestnictwa wolnego ducha i wolnego ciała w życiu przyrody. Dla ostrej potęgi zachwyty zmysłów, którego nie stępiły jeszcze ani praca, ani zgryzota, siostry rodzone, siostry nieszczęsne. Uśmiech bogini pozdrawia nadchodzącego z daleka. Oto zakochała się

⁷ despekt – tu: uszkodzenie

⁸ wiadomość – tu: wiedzę

⁹ Adonis – według mitologii greckiej piękny myśliwy, w którym zakochała się Afrodyta; zginął na polowaniu rozdarty kłami dzika

¹⁰ Anadiomene (gr.) – wynurzająca się; jest to jeden z przydomków Afrodyty, nawiązujący do mitu, według którego Afrodyta narodziła się, wynurzając się z piany morskiej

¹¹ Badecker (czyt. bedeker) – nazwa przewodników (od nazwiska wydawcy Karla Baedekera)

¹² Skopas – artysta żyjący na przełomie IV i III w. p.n.e., nie mógł więc być twórcą posągu odnalezionego na wyspie Milo pochodzącego z 130–100 p.n.e.

w pięknym śmiertelniku Adonisie⁹... Cudne marzenia pierwszej miłości rozkwitły. [...] Barki jej wąskie, wysmukłe, okrągłe dźwignęły się do góry. Dziewicze łono drży od westchnienia...

Długi szereg wieków, który odtrącił jej ręce, który zrabował jej ciało od piersi i zorał prześliczne ramiona szczerbami, nie zdołał go zniweczyć.

Stała tak w półmroku „wynurzająca się”, Anadiomene¹⁰, niebiańska, która roznieca miłość. Obnażone jej włosy związane były w piękny węzeł. Podłużna, smągła twarz tchnęła nieopisanym urokiem.

Gdy Judym wpatrywał się coraz uważniej w to czoło zamyślane, dopiero zrozumiał, że ma przed sobą wizerunek bogini. [...]

Judym zatonął w myślach i nie zwracał uwagi na osoby, które się obok niego przesuwają. Było ich zresztą mało. Ocknął się dopiero wówczas, gdy usłyszał w sąsiedniej sali kilka zdań wyrzeczonych po polsku. Zwrócił głowę. [...] Na przedzie szły dwie panienki-podlotki, z których starsza mogła mieć lat siedemnaście, a druga była o jakie dwa lata młodsza. Za nimi ciężko toczyła się dama niemałej wagi, wiekowa, z siwymi włosami i jeszcze piękną twarzą. Obok szła panna dwudziestokilkuletnia, ciemna brunetka z niebieskimi oczami, prześliczna i zgrabna. Wszystkie stanęły przed posągiem i w milczeniu go oglądały. Słysząc było tylko ciężkie, przytłumione sapanie starej damy, szelest jedwabiu odzywający się za każdym ruchem podlotków i chrzęst kart Baedekera¹¹, które przewracała starsza panna.

– Wszystko to piękne, moje serce – rzekła matrona do ostatniej – ale ja muszę usiąść. Ani kroku! Zresztą warto popatrzeć na tę ichmość. Tak... jest tu nawet ławeczka.

Judym wstał ze swego miejsca i wolno odszedł kilka kroków na bok. Panie spojrzały sobie w oczy z wyrazem pytania i przyciszyły rozmowę. Tylko najstarsza z panien, zajęta Badeckerem, nie widziała Judyma. Otyła babcia energicznie usiadła na ławce i na szepty młodych towarzyszek odpowiadała również szeptem, właściwym starym paniom, który ma tę własność, że w razie potrzeby może zastąpić telefonowanie na pewną odległość:

– A, Polak nie Polak, Francuz nie Francuz, Hiszpan czy Turek, to mi jest wszystko jedno. Niech mu Bóg da zdrowie za to, że stąd wylazł. Nogi mi odjęło z kretelem... A teraz patrz jedna z drugą na tę, bo to przecież nie byle co. [...] Spytają się później w salonie o taką rzecz, a ty ni be, ni me...

Jedna z panienek bez zachęty obserwowała Wenus w sposób zadziwiający. [...] Patrzyła na marmurowe bóstwo od niechcenia, a jednak z takim wyrazem, jakby się go uczyła na pamięć, jakby je spod oka wzrokiem chłoneła. [...]

Tymczasem najstarsza z panien odczytywała cały rozdział o historii posągu i zbliżyła się do pluszowego sznura. Oparłszy na nim ręce zaczęła przyglądać się rzeźbie z ciekawością i entuzjazmem. Oczy jej nie były w stanie nic prócz posągu zauważyć, pragnęły i usiłowały zliczyć wszystkie piękności, wszystkie cechy dłuta Skopasa¹²... o których mówił Badecker, spamiętać je i ułożyć w głowie systematycznie jak czystą bieliznę w kufrze podróżnym.

Judym [...] stał w cieniu i przyglądał się grze uczuć przesuwających się po jasnej twarzy.

Oto mało wiedząca ciekawość... Oto pierwszy promyczek wrażenia sunie się po brwiach, przyciska rzęsy i zmierza ku wargom, ażeby je zgiąć do miłego uśmiechu. Te same uczucia, które Judym przed chwilą miał w sobie, widział teraz na twarzy nieznajomej. Sprawiało mu to szczerą przyjemność. Rad by był zapytał, czy się nie myli. [...] Nigdy jeszcze w życiu nie doświadczał takiej chęci rozmawiania o sztuce i słuchania, co sądzi o ulatujących wrażeniach drugi człowiek...

Tymczasem ów drugi człowiek, zajęty statua¹³, na śledztwo ani na badacza żadnej uwagi nie zwracał. [...]

– Babcia myśli, że my rozumiemy cokolwiek... – rzekła z przepyszną miną najmłodsza. – Nie wiem tylko, po co tyle czasu tracić na oglądanie tych rozmaitych korytarzy z obrazami, kiedy na ulicach jest tak bosko, taki Paryż! [...]

– Moje dziecko – wtrąciła babka – są to arcydzieła...

– Wiem, wiem... arcydzieła. Ale przecie wszystkie obrazy są do siebie podobne jak dwie krople wody: wylakierowane drzewa i gołe panny z takimi tutaj...

– Wando! – krzyknęły wszystkie trzy towarzyszki z przestraczem, oglądając się dokoła.

¹³ statua – rzeźba, która przedstawia postać ludzką

Ciekawe!

Najsłynniejsza rzeźba bogini piękności Wenus (Afrodyty) została znaleziona w 1820 r. w porcie Adamas na greckiej wyspie Milos (na Morzu Egejskim). Figura miała jeszcze wtedy ręce, które straciła, według legendy, kiedy statek przewożący ją roztrzaskał się o skały w pobliżu wyspy. Wenus została zakupiona przez francuskiego ambasadora, a następnie podarowana ówczesnemu królowi Francji, Ludwikowi XVIII, i od 1821 r. znajduje się w Luwrze. Posąg bogini piękności ma 202 cm wysokości oraz wymiary: 121 cm w biuście, 97 cm w talii, 129 cm w biodrach. Wykonano ją prawdopodobnie w Atenach z doskonałego jakościowo marmuru na początku II w. p.n.e. Ciekawostką jest niedbałe wykończenie draperii z tyłu i po lewej stronie nóg, co może sugerować, że te części nie były przeznaczone do oglądania.

Wenus z Milo, marmurowa rzeźba z ok. 130–100 r. p.n.e., eksponowana w Luwrze

1. Ustal, jakie postawy wobec dzieł sztuki przyjmują bohaterowie przeczytanego fragmentu powieści. Pomoże ci w tym tabela.

Bohater	Zachowanie i wypowiedzi	Postawa (na podstawie zachowania i wypowiedzanych słów)
Judym		
panna czytająca przewodnik, dwudziestokilkuletnia		
najstarsza z Polek, opiekunka panienek (babcia)		
panienka mająca siedemnaście lat		
Wanda, najmłodsza, piętnastoletnia		

2. Zastanów się, na ile scharakteryzowane wyżej postawy lub zachowania są reprezentowane wśród współczesnych zwiedzających muzea i wystawy.
- a) Kogo naprawdę interesuje sztuka? Których zwiedzających nudzi, a którzy uważają, że wypada znać dzieła sztuki?
 - b) Czy należy zmuszać innych do zwiedzania muzeów? Jak to może przynieść skutki? Uzasadnij swoją opinię.
 - c) Odpowiedz, czy rzeczywiście każdy powinien obcować ze sztuką. Dlaczego?
 - d) Jak można by zachęcić innych do obejrzenia dzieł sztuki w muzeum? Napisz dwa argumenty przemawiające za potrzebą poznawania dzieł znanych artystów.
3. Ustalcie w klasie i wypiszcie znane wam dzieła, które chcielibyście zobaczyć w oryginale, w muzeum, a nie w publikacjach książkowych lub w internecie. Następnie sprawdźcie, gdzie są eksponowane.
4. Wymień jak najwięcej funkcji muzeów, które, według ciebie, czynią z nich ważne miejsce w świecie kultury. Opracuj mapę myśli w zeszycie.

5. W klasowej dyskusji ustalcie, która z wymienionych przez was funkcji jest najważniejsza. Przedstawcie swoje argumenty.
6. Przeczytaj nazwy różnych rodzajów muzeów – określ, jakie eksponaty można w nich obejrzeć. Zdecyduj, które z nich zwiedziłbyś najchętniej. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Muzeum Porcelany	Muzeum Hymnu Narodowego	Muzeum Sztuki Współczesnej
Muzeum Zabawek	Muzeum Wsi Pogórzańskiej	Muzeum Początków Państwa Polskiego
Muzeum Motoryzacji	Muzeum Powstania Warszawskiego	Muzeum Dobranocek
Muzeum Emigracji	Muzeum Toruńskiego Piernika	Interaktywne Muzeum Strachu
Muzeum Zegarów	POLIN Muzeum Historii Żydów Polskich	Muzeum Dialogu Kultur

7. Wybierz jeden z obrazów przedstawionych na zdjęciach i opisz go w taki sposób, by zachęcić innych do zwiedzania muzeów, w których można znaleźć eksponaty tego typu.

Leonardo da Vinci, *Portret damy z gronostajem (Dama z łasiczką)*, ok. 1489

Stanisław Wyspiański, *Śpiący Staś*, 1904

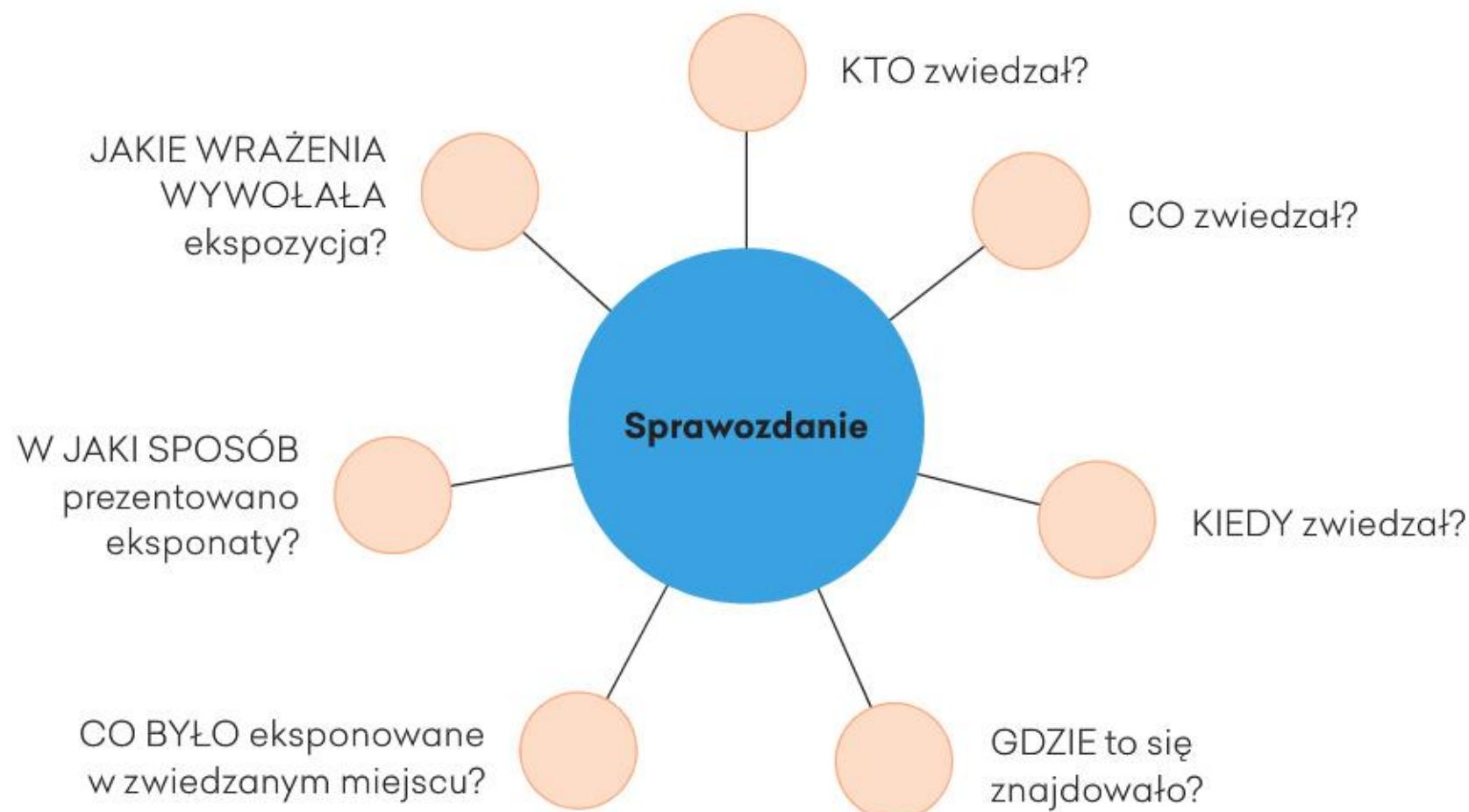

Stanisław Wyspiański był malarzem, pisarzem, ale też projektantem nietypowych mebli, np. krzesła dla niezbyt oczekiwanych gości. Poszukaj ciekawostek związanych z tym artystą. Przygotuj na ten temat krótką prezentację dla koleżanek i kolegów z klasy.

Ciekawe!

Korzystając z internetu, możesz odbyć wirtualny spacer nie tylko po wybranym muzeum, ale także po zabytkowym mieście. Bardzo ciekawe są tego typu „wyprawy” do egzotycznych zakątków świata, np. do Chichen Itza (czyt. cziczen itza), prekolumbijskiego miasta założonego przez Majów na półwyspie Jukatan w Meksyku.

8. W XXI wieku mamy również możliwość wirtualnego zwiedzania wielu muzeów. Znajdź takie miejsce w internecie, przeżyj wirtualny spacer po wybranym przez siebie muzeum i napisz sprawozdanie z tej wizyty w taki sposób, aby znalazły się w nim odpowiedzi na pytania. Zacznij od KTO... i poruszaj się zgodnie z kierunkiem wskazówek zegara.

9. Wymień miejsca, inne niż muzea, w których obcujemy ze sztuką. Wskaż swoje ulubione miejsce spotkań z dziełami sztuki. Zaprezentuj je w dowolnej formie.
10. Raz do roku w Polsce organizowana jest Noc Muzeów, czyli impreza polegająca na nocnym bezpłatnym zwiedzaniu muzeów, galerii i instytucji kultury. Noc Muzeów obfituje też w wydarzenia kulturalne przygotowane przez te placówki. Do wielu z nich ustawiają się wtedy kolejki. O czym to może świadczyć? Co działa na ludzi – reklama, darmowe wejście, a może pora zwiedzania? Porozmawiajcie o tym w klasie.

Pokaz walki rycerzy podczas Nocy Muzeów w słupskim Zamku Księżąt Pomorskich

Noc Muzeów w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie

8.3 Uchwycione w kamieniu (rzeźba, analiza dzieła rzeźbiarskiego, styl tekstu)

Podejmij temat

- Przypomnij sobie rzeźby oglądane na zdjęciach lub na żywo. Wybierz jedną z nich i opisz.
- Podczas czytania tekstu Henry'ego Moore'a (czyt. henrego mura) zwróć uwagę, na które właściwości materiału i cechy rzeźby autor kładzie największy nacisk.

Henry Moore

Artyści o sztuce. Od van Gogha¹ do Picassa²

Wybór i opracowanie Elżbieta Grabska i Hanna Morawska

(fragmenty)

Dawni Grecy ubóstwiali w rzeźbie własne podobieństwo, przywiązując większą wagę do przedstawiania realistycznego niż wszystkie okresy poprzednie. Renesans wskrzesił ideał grecki i odtąd aż do niedawnych czasów rzeźba europejska była przez ten ideał opanowana.

Świat produkuje rzeźbę od co najmniej trzydziestu tysięcy lat. Nowoczesny sposób komunikowania się pozwala nam teraz poznać to wszystko, a nieliczni rzeźbiarze jednego mniej więcej stulecia Grecji nie każą już nam zamykać oczu na osiągnięcia rzeźbiarskie reszty ludzkości. Rzeźba paleolitu³ i neolitu⁴, sumeryjska, babilońska i egipska, wczesnogrecka, chińska, etruska, indyjska, rzeźba Majów, meksykańska i peruwiańska, romańska, bizantyjska i gotycka, rzeźba murzyńska, rzeźba wysp morza południowego i Indian Ameryki Północnej – wszystko to jest nam teraz dostępne dzięki fotografii, dającej nam niemożliwy przedtem przegląd rzeźby całego świata.

Zdjęcie okularów greckich z oczu nowoczesnego rzeźbiarza [...] pomogło mu z kolei zdać sobie sprawę z wewnętrznego emocjonalnego znaczenia form, zamiast dostrzegać w nich głównie wartości przedstawieniowe, i pozwoliło znów uświadomić sobie znaczenie materiału, w którym pracuje, myśleć i tworzyć w tym materiale, rzeźbiąc w nim wprost, mając dlań takie zrozumienie i sympatię, by nie dopuszczać do popełniania gwałtu na jego naturalnej strukturze i nie osłabiać go; wiedzieć, że rzeźba w kamieniu powinna wyglądać jak kamień, że upodabnianie jej do krwi i ciała, włosów i zagłębień na policzkach jest zniżaniem się do poziomu magika cyrkowego.

Przed nowoczesnym rzeźbiarzem otwiera się nieograniczone pole działania. Źródłem jego inspiracji będzie, jak zawsze, natura i otaczający świat, od których uczy się on takich zasad, jak równowaga i rytm, [...] harmonia i kontrast. Jego prace mogą być w jakimś stopniu przedstawiające lub też nieprzedstawiające, jak muzyka i architektura, ale mechaniczne kopiowa-

Henry Moore (czyt. mur, 1898–1986)

– angielski rzeźbiarz i rysownik, wykładowca londyńskich uczelni artystycznych, laureat licznych międzynarodowych nagród. Zgromadził słynną kolekcję posągów w ogrodzie swojego domu w Much Hadham (czyt. macz hedem). Jego rzeźba zatytułowana *Postać spoczywająca* jest umieszczona przed paryską siedzibą UNESCO. Twórczość Moore'a wywarła wielki wpływ na rzeźbę XX wieku.

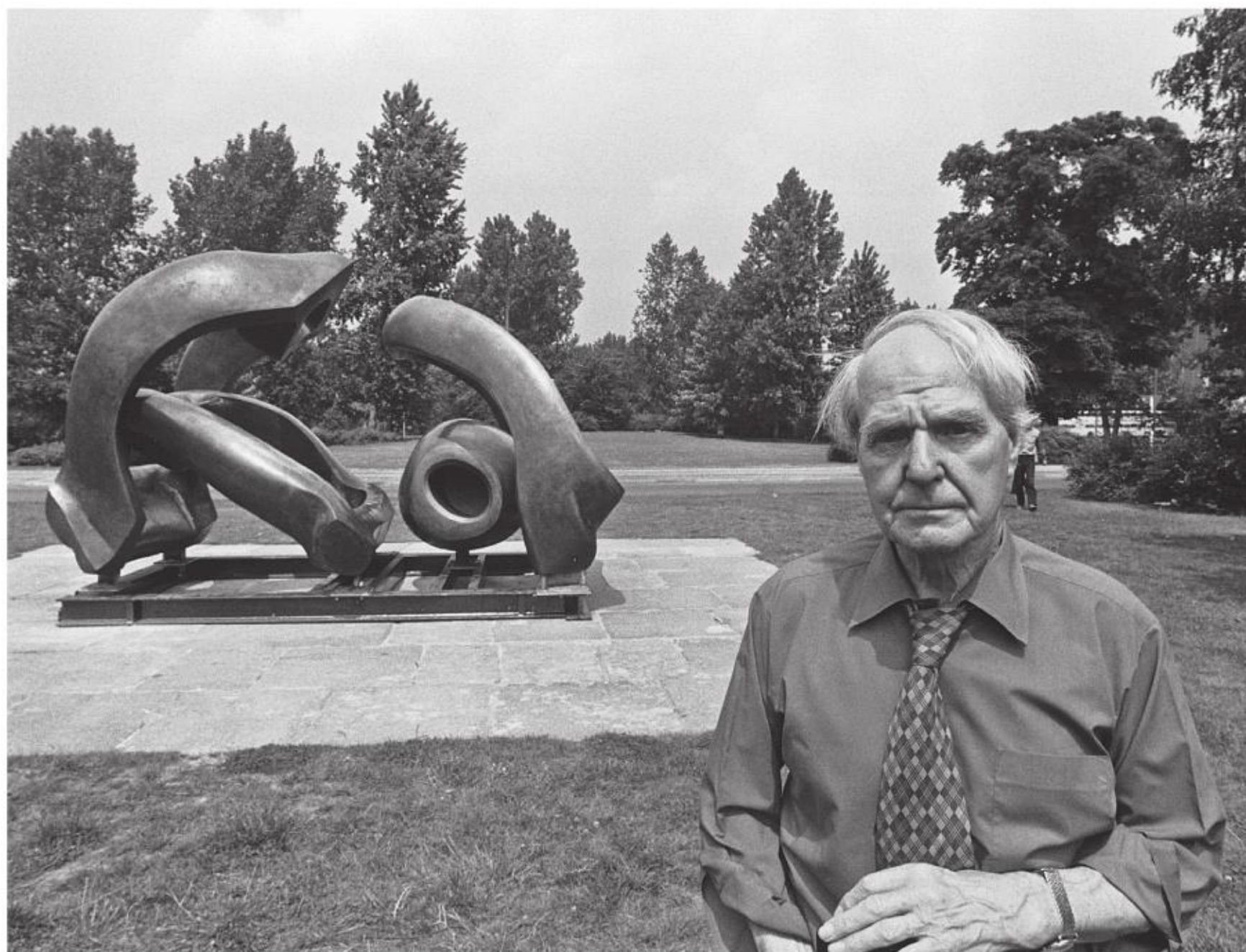
¹ van Gogha – czyt. wan goga; Vincent van Gogh (1853–1890), słynny holenderski malarz

² Picassa – patrz część 1 podręcznika, s. 107–111

³ paleolit – okres w historii ludzkości, trwający od ok. 50–40 tys. do ok. 14–10 tys. lat p.n.e.

⁴ neolit – okres w historii ludzkości, rozpoczął się w ok. 10 tysiącleciu p.n.e.

Henry Moore w swoim ogrodzie

⁵ witalny – związany z życiem

⁶ emanować – roztaczać wokół siebie jakąś aurę

⁷ asymetria – brak symetrii lub jej naruszenie

nie przedmiotów i życia, które go otacza, nigdy nie da mu satysfakcji. [...] Rzeźbiarz nowoczesny będzie pragnął, by prace jego były kreacjami, nowymi w swej istocie, a nie tylko rezultatami kopiowania czy działania pamięci, posiadającymi jedynie życie z drugiej ręki, jak figury woskowe.

Rzeźbiarze różnią się celami i ideałami, odpowiadającymi różnicom ich charakterów, osobowości i momentu rozwoju. Mnie samego najbardziej porusza rzeźba pełnokrwista i samowystarczalna, pełnoprzestrzenna, [...] rzeźba ta nie jest doskonale symetryczna, jest statyczna, jest silna i witalna⁵, emanująca⁶ jakby energię i siłę wielkich masywów górskich. Posiada własne życie, niezależne od przedmiotu, który przedstawia. [...]

Pewne właściwości rzeźby nabierają dla rzeźbiarza fundamentalnej wagi. Dla mnie właściwościami tymi są:

Prawda w stosunku do materiału. Każdy materiał ma odrębne właściwości. [...] Kamień, na przykład, twardy i zwarty, nie powinien być fałszowany do tego stopnia, by wyglądał jak miękkie ciało. [...] Powinien zachowywać swą twardą, napiętą kamienność.

Pełne urzeczywistnienie trójwymiarowości. O ekspresji rzeźbiarskiej stanowi forma w pełnej swej realności przestrzennej. [...] Pragnienie formy [...] wiąże się z asymetrią⁷. Bryła symetryczna bowiem, będąc z dwóch stron taką samą, traci co najmniej połowę tych rozmaitych punktów widzenia, które posiada bryła niesymetryczna.

Obserwacja przedmiotów naturalnych. [...] Jest w naturze nieograniczona różnorodność kształtów i rytmów, dzięki którym rzeźbiarz może rozszerzyć swe doświadczenia z zakresu wiedzy o formach.

Siła witalna i siła wyrazu. Dzieło, według mnie, musi mieć przede wszystkim własną siłę żywotną. [...] Piękno, w sensie starogreckim i renesansowym, nie jest celem mojej rzeźby. Między pięknem wyrazu i siłą wyrazu zachodzi różnica funkcji. Pierwsze ma na celu zadowolenie zmysłów, drugie posiada żywotność duchową, która [...] przenika głębiej niż do zmysłów.

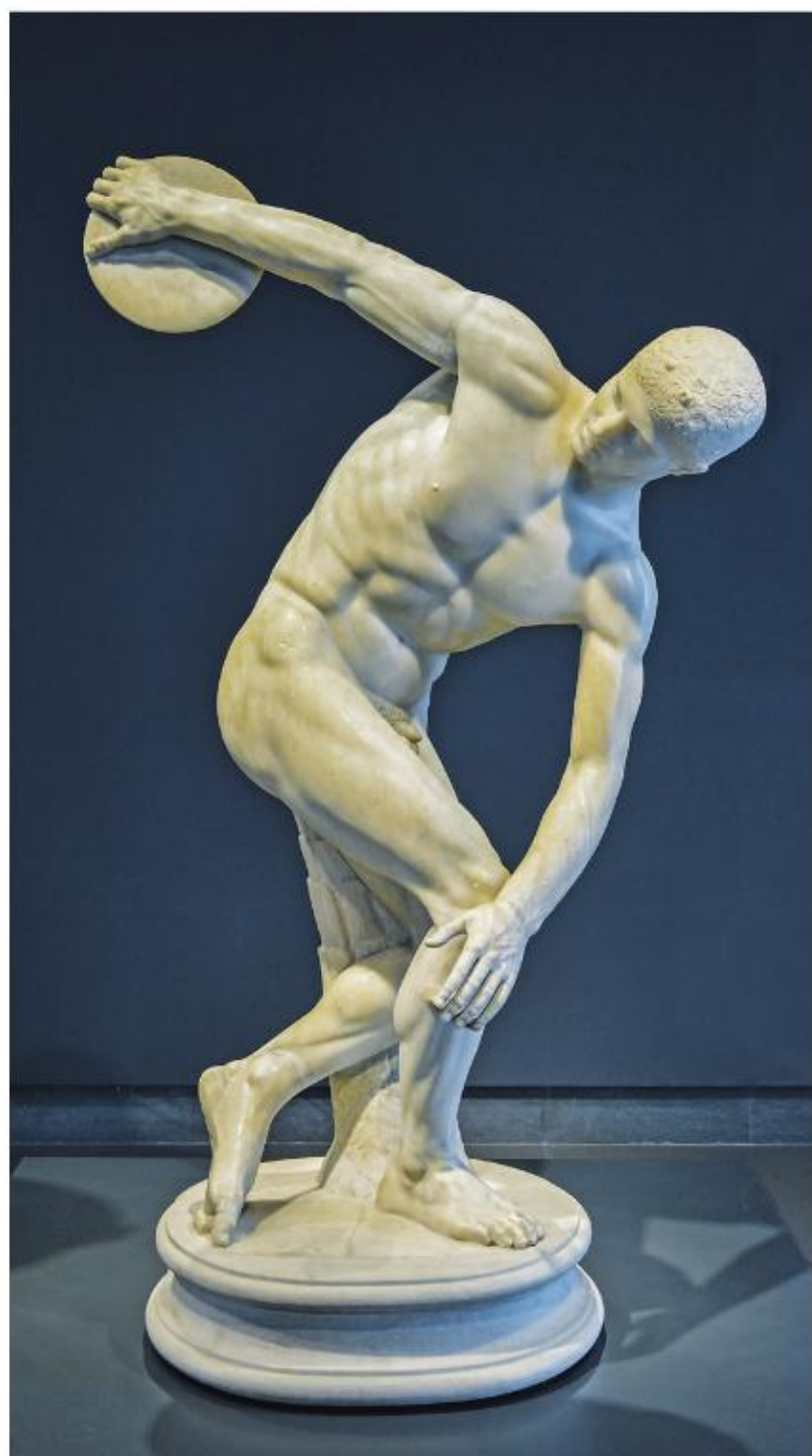
Z dotychczasowej mojej wypowiedzi mogłoby wynikać, że kształt i formę uważam za cel sam w sobie. Daleki jestem od tego. Mam głębokie przekonanie, że w rzeźbie wielką rolę grają czynniki asocjacyjne⁸, psychologiczne. Prawdopodobnie sens i znaczenie samej formy zależy od niezliczonych skojarzeń uwarunkowanych historią człowieka. Zapewne dlatego formy zaokrąglone przywodzą na myśl płodność i dojrzałość, że taką formę ma ziemia, piersi kobiece i większość owoców. [...] Każda rzeźba, jaką wykonuję, nabiera w moim umyśle cech ludzkiego lub zwierzęcego charakteru i osobowości, a osobowość ta panuje nad pomysłem.

Rzeźba moja staje się coraz mniej przedstawiająca, coraz mniej jest powierzchniową kopią tego, co wizualne, staje się w ten sposób tym, co niektórzy chcieliby nazywać abstrakcją⁹; dzieje się tak dlatego, że pozwala mi to w bardziej bezpośredni sposób i bardziej intensywnie ukazać ludzką, psychologiczną treść mego dzieła.

tłum. Wiesław Juszcak

⁸ asocjacyjny – skojarzeniowy

⁹ abstrakcja – kształt, obiekt, który nie ma odpowiednika w żadnym konkretnym przedmiocie

Myron, *Dyskobol*, V w. p.n.e.

Katarzyna Kobro, *Rzeźba przestrzenna*, 1925

Magdalena Abakanowicz, *Przyjaciele*, 2009

Przypomnij sobie rzeźbę, która z jakiegoś względu przykuła twoją uwagę, wydała ci się szczególnie interesująca. Poszukaj informacji na jej temat: kto ją stworzył, co przedstawia, kiedy i z jakiego materiału została wykonana, jakie jest jej przesłanie – sporządź w zeszycie notatkę umożliwiającą odbiorcy lepsze zrozumienie tego dzieła.

Opisz rzeźbę Henry'ego Moore'a. Wskaż przynajmniej dwie cechy, o których wspomina rzeźbiarz, mówiąc o swojej wizji istoty takiego dzieła sztuki.

1. Omów rzeźby przedstawione na zdjęciach.
 - a) Zwróć uwagę na właściwości dzieła wskazane przez Henry'ego Moore'a.
 - b) Ustal, które z rzeźb reprezentują przeciwstawne zasady przedstawiania świata.
 - c) Napisz, co odróżnia rzeźby Henry'ego Moore'a od posągów antycznych.
2. Bardziej podobają ci się rzeźby nawiązujące do greckiego rozumienia ich istoty czy nowoczesne? Napisz kilka zdań na ten temat.

Henry Moore, *Energia atomowa*, 1967

3. Do jakiego typu tekstów można zaliczyć przeczytany fragment książki *Artyści o sztuce. Od van Gogha do Picassa*? By wskazać jego cechy, odpowiedz na pytania.
 - a) Kto i o czym mówi w tekście? Czy się ujawnia?
 - b) O czym ogólnie jest tekst?
 - c) Czy pojawia się w nim terminologia specjalistyczna?
 - d) Jaki jest jego styl: lekki czy raczej poważny, przystępny czy trudny w odbiorze?
 - e) Kto może być adresatem tekstu?
4. Przeprowadź sondaż na temat preferowanych rodzajów dzieł sztuki. Zapytaj kolegów, członków rodziny i znajomych o to, jaką rzeźbę lub obrazem najchętniej ozdobiliby swój dom – wiernie oddającymi świat rzeczywisty czy abstrakcyjnymi.

8.4 Dla poety taka rozmowa jest możliwa (nawiązanie liryczne do sztuki, metafora, przesłanie utworu lirycznego)

Podejmij temat

- Porozmawiajcie o tym, czy zdarza wam się mówić do obrazów, rzeźb i innych dzieł sztuki. Jeśli tak, to co wtedy mówicie?
- Jakie słowa można by skierować do chłopca z rzeźby przedstawionej poniżej? Co warto mu powiedzieć? A może o coś zapytać? Zapisz swoją wypowiedź w zeszycie.
- W wierszu Marka Skwarnickiego podmiot liryczny kieruje swój monolog do wyrzeźbionego chłopca. Podczas czytania zwróć uwagę, w jaki sposób wypowiedź liryczna nawiązuje do antycznego dzieła.

Marek Skwarnicki

Rozmowa z chłopcem wyjmującym cierni z nogi

Wieki mijają i nic się nie zmienia.
Te parę kroków można przejść kulejąc.
Ale co dalej?
Nie zwyciężysz w zawodach z jutrenką
biegnącą na świetlistych stopach abstrakcji
ani nie pokonasz olbrzyma
obutego w siłę.
Nie dla nas igrzyska i tańce wiosennych lasów.
Kiedyś
jak ty myślałem
że można.
Teraz idę coraz wolniej
drogi chłopcze
tak bardzo zajęty bolesnością swoją
że cię nawet gwiazdy spadające
nie trwożą
ani zgiełk przemijania.

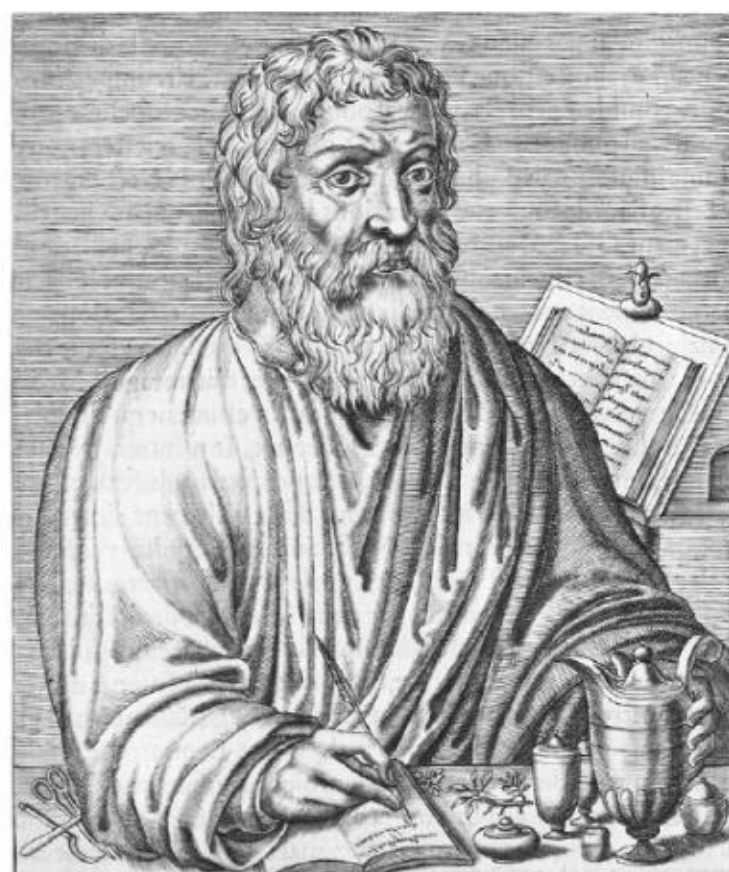
Spotkamy się nad chłodną rzeką
która przynosi ulgę idącym.
Ze ściernisk przepłyniemy
na brzeg mchami porośły
rosą skropiony.

Marek Skwarnicki (1930–2013)
– poeta, prozaik, publicysta, tłumacz.
W swoich wierszach poruszał problemy
egzystencji człowieka, odwoływał się
do tradycji kultury europejskiej.

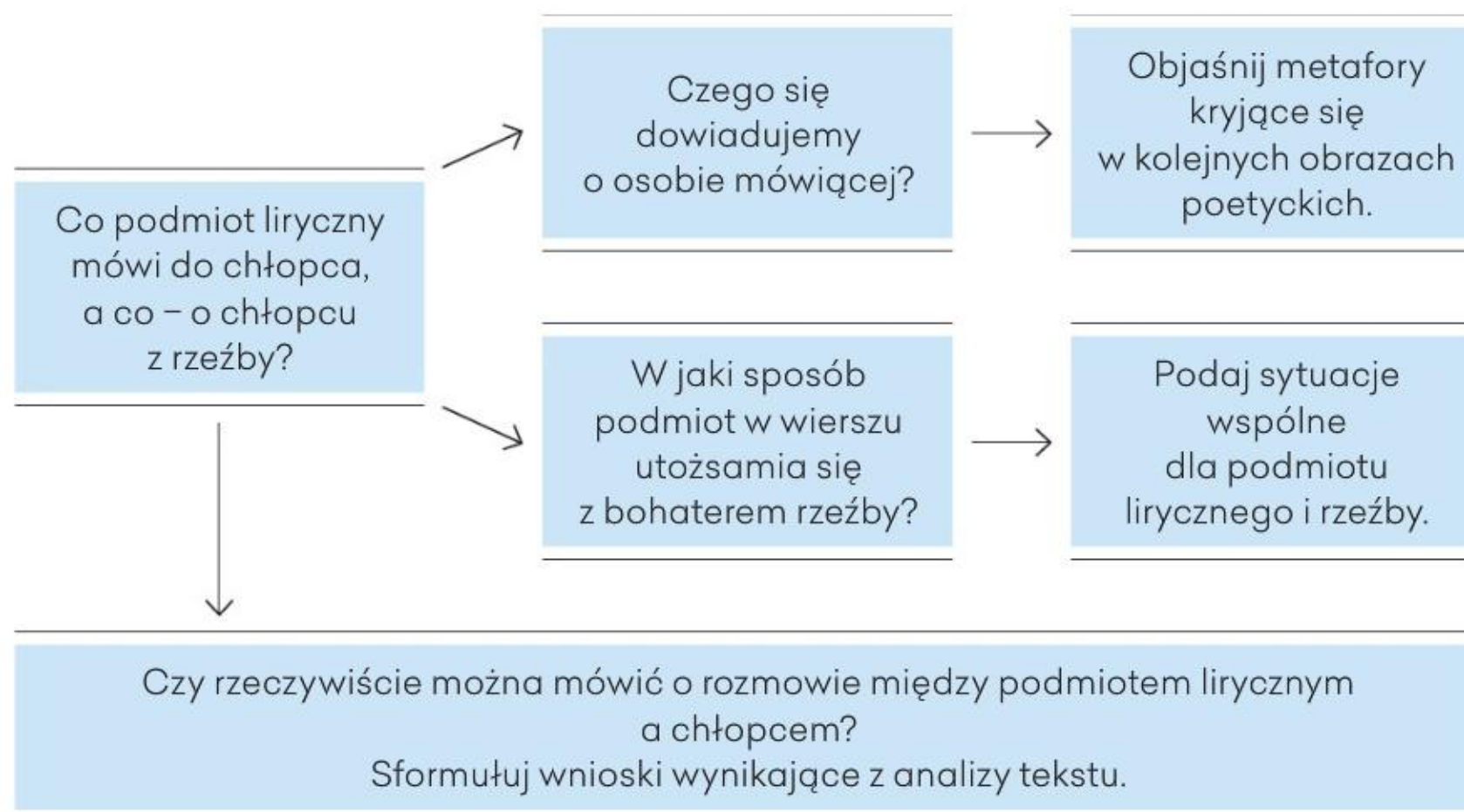

Chłopiec wyjmujący cierni, grecka
rzeźba nieznanego autora, I w. p.n.e.

Portret Hipokratesa z *Wszystkich dzieł wielkiego Hipokratesa*, 1665

1. Powiedz, co przedstawia grecka rzeźba powstała w I w. p.n.e. Omów jej właściwości, odwołując się do tych wymienionych przez Henry'ego Moore'a (patrz s. 166–167).
2. Przeczytajcie swoje wypowiedzi skierowane do wyrzeźbionego chłopca zapisane przed przeczytaniem wiersza. Czy któraś z nich okazała się podobna do słów podmiotu lirycznego? Czy w ogóle było to prawdopodobne? Uzasadnijcie swoje odpowiedzi.
3. Dokonaj analizy wiersza – kieruj się pytaniami zapisanymi na schemacie, wykonaj kolejne zadania.

4. Jakie przesłanie niesie wiersz Marka Skwarnickiego? Zwróć uwagę na pierwszy wers liryku. W udzieleniu odpowiedzi pomogą ci też słowa Hipokratesa, greckiego lekarza i myśliciela: „Sztuka trwa, życie przemija”.
 5. Jaki typ liryki rozpoznajesz w wierszu Marka Skwarnickiego? Uzasadnij swoją odpowiedź.
 6. Jak po analizie wiersza zmieniłbyś swoją wypowiedź do utrwalonej w rzeźbie postaci chłopca? Dokonaj zmian – możesz nadać monologowi formę wiersza.
- ★ Napisz przemówienie skierowane do postaci przedstawionej na słynnym obrazie. Powiedz jej, jak zmienił się świat od czasów, kiedy żyła, a co pozostało niezmiennie. W przygotowaniu przemówienia pomogą ci poniższe wskazówki.
- Wybierz obraz przedstawiający postać, do której się zwrócisz.
 - Zgromadź jak najwięcej informacji o osobie utrwalonej na obrazie i o czasach, w których żyła – weź pod uwagę warunki życia, stopień rozwoju nauki i techniki, sposoby spędzania czasu, pragnienia ludzi, ich relacje z innymi i z przyrodą.
 - Zapisz w punktach kilka elementów, które się zmieniły w świecie i kilka takich, które pozostały niezmiennie.
 - Napisz tekst przemówienia, przekonaj słuchacza, że wiele się zmieniło, ale są rzeczy, które nie podlegają zmianom.

8.5 Rewolucja plakatowa (plakat, grafika w reklamie)

Podejmij temat

¹ ekspansja – rozprzestrzenianie się, zajmowanie nowych obszarów

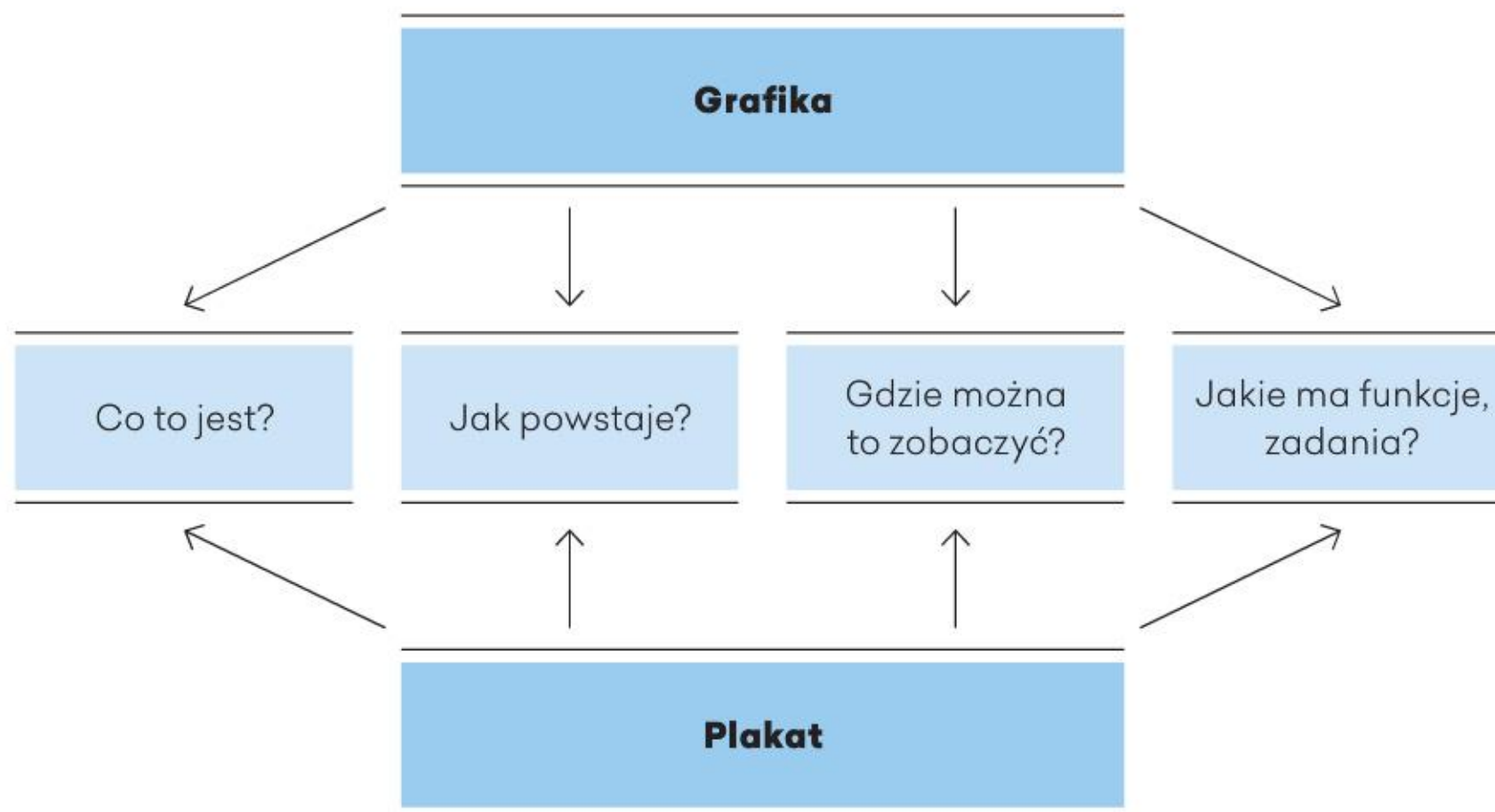
² wyeliminować – usunąć

³ symbioza – współistnienie (współży- cie) dwóch różnych gatunków korzyst- ne dla obu z nich

- Przeczytaj tekst na temat wszechobecności obrazu w życiu współczesnego człowieka. Zwróć uwagę na to, czy komunikacja za pomocą słów (werbalna) ustąpi miejsca komunikacji wykorzystującej obraz (wizualnej).

Włączając telewizję, wychodząc z domu, otwierając stronę w internet- cie, odbierając pocztę, a nawet uruchamiając urządzenie codziennego użytku, stale natrafiamy na informację obrazową – piękne fotografie, rysunki, schematy, mapy czy graficzne znaki zwane ikonkami. XXI wiek wydaje się więc epoką obrazów, które walczą o przyciągnięcie nasze- go spojrzenia i zatrzymania na sobie uwagi. A słowa? Czy ekspansja¹ obrazu wyeliminuje² je zupełnie i przestaną być środkiem komunikacji? Wydaje się to niemożliwe, bo obraz niebędący dziełem sztuki, a jedynie elementem komunikacji niemal zawsze potrzebuje dopełnienia słowem, nawet jeśli jest ono naprawdę oszczędne. Doskonałym przykładem sym- biozy³ słowa z obrazem jest plakat – ani samo słowo, ani sam obraz nie przekażą tyle, ile dać może ich połączenie.

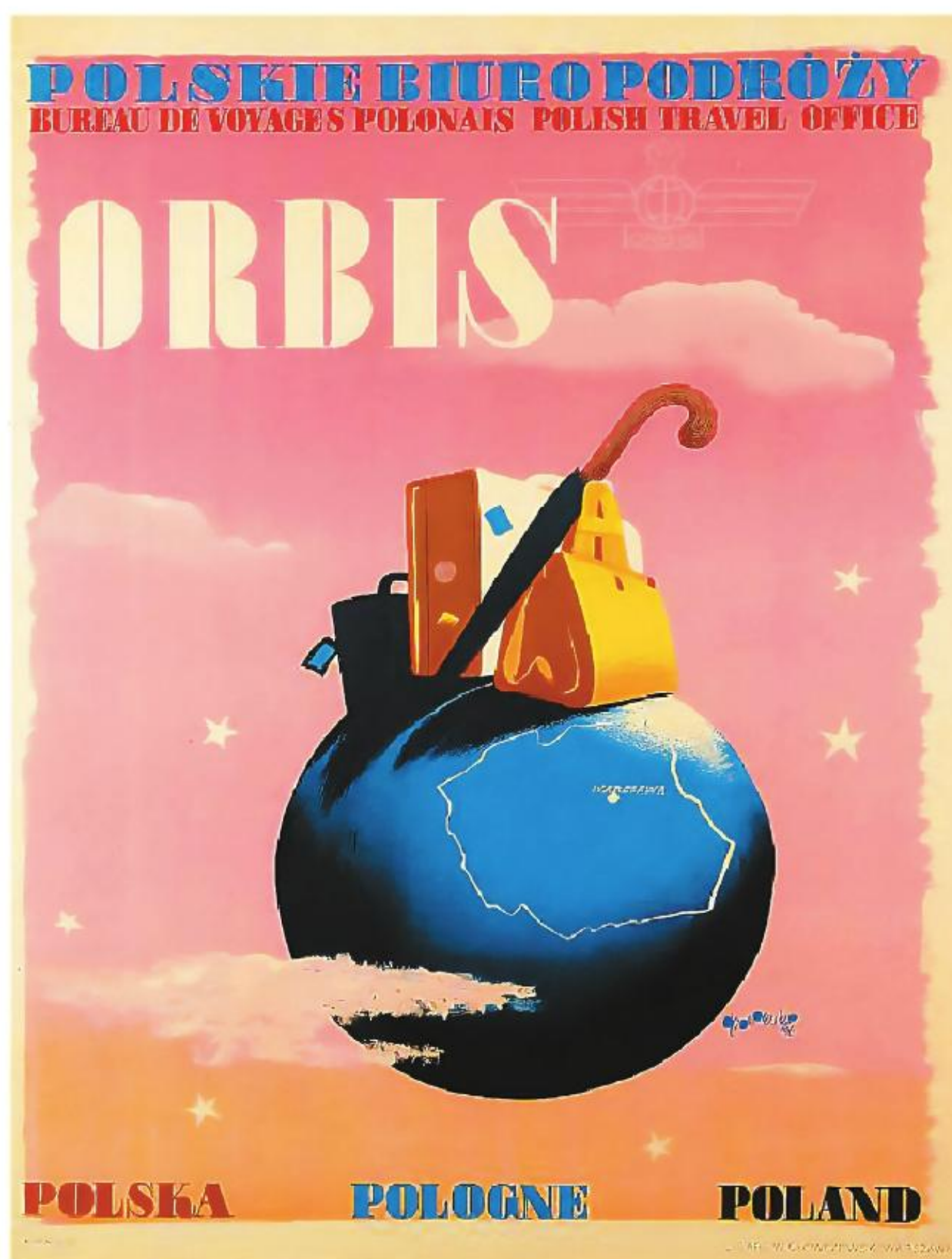
- Dziś niemal na każdym kroku spotykamy plakaty i grafiki – na murach i słupach ogłoszeniowych, na ścianach instytucji. Przypomnij sobie plakat widziany przez ciebie w ostatnim czasie – czego dotyczył, co przedstawiał.
- Ustal na podstawie dostępnych źródeł informacji, jakie cechy mają plakat i grafika. Opracuj w zeszycie definicje według schematu.

- Czy każdy plakat jest dziełem sztuki? Jakie cechy powinien mieć plakat, by zaliczyć go do dzieł plastycznych? Porozmawiajcie na ten temat i zapiszcie wniosek zaczynający się od stwierdzenia: *Każdy / Nie każdy plakat jest dziełem sztuki. Plakat, który uznamy za dzieło sztuki, powinien...*
- Wiele plakatów uznano za arcydzieła albo za ikony swoich czasów. Obejrzyj dwa plakaty. Zwróć uwagę na funkcję każdego z nich.

Jan Młodożeniec, „Cztery temperamenty” Paula Hindemitha (czyt. pola hindemita), Opera Warszawska, 1962

Tadeusz Gronowski, Orbis, Polskie Biuro Podróży, 1946

1. Ustal, czego dotyczą przedstawione plakaty, i wyraż opinię na ich temat.
 - a) Z czym są związane? O czym informują?
 - b) Jakie elementy przykuły twoją uwagę? Dlaczego?
 - c) Czy dostrzegasz w którymś element humorystyczny? Jeśli tak, powiedz, na czym polega.
 - d) Który niesie więcej treści? W jaki sposób przekazał je autor plakatu?
 - e) Który z plakatów, według ciebie, jest atrakcyjniejszy dla odbiorcy? Uargumentuj swoją opinię.
2. Przeczytaj fragment powieści Pierra La Mure'a (czyt. piera la mura) *Moulin Rouge* (czyt. mulę ruż). Powieść o życiu Henryka de Toulouse-Lautreca (czyt. tuluz lotreka). Wykonaj polecenia pod tekstem – ustal, w jakich okolicznościach powstała nowa technika tworzenia plakatu.

Pracownia litografii¹ artystycznej Cotelle'a² była to na wpół zrujnowana szopa w głębi brukowanego cegłą podwórka za kościołem Notre Dame de la Croix³. [...]

Henryk przedstawił się i wyjaśnił cel swojej wizyty. Cotelle wysłuchał go z uwagą, nie odwracając oczu od kwadratowego kamienia litograficznego, umocowanego na prasie drukarskiej⁴. [...]

¹ litografia – technika graficzna, w której rysunek przeznaczony do powielania wykonuje się tłustą kredką lub tuszem na starannie wygładzonej płycie kamiennej

² Cotelle – czyt. **kotel**

³ Notre Dame de la Croix – czyt. **notr dam de la krua**

⁴ prasa drukarska – maszyna do wykonywania druku przez składanie czcionek i nakładanie ich (naciskanie) na podłoże, np. na papier

– Afisz, powiada pan? Obiecał pan zrobić panu Zidlerowi afisz...
– Kolorowy – sprecyzował Henryk.
– ...afisz kolorowy – powtórzył Cotelte, kiwając głową. – A z tego, co mi pan mówi, miarkuję⁵, że pan nigdy jeszcze nie miał do czynienia z litografią. Zgadza się?

- Zgadza się.
- I nie ma pan pojęcia o rzemiośle?
- Istotnie.

Po tych słowach zapadło długie milczenie. Cotelte skubał skąpą bródkę, zaś oczy Henryka wędrowały od kamieni rozrzuconych po podłodze albo opartych o ściany szopy do słoï z farbą drukarską. Oszklony otwór w suficie oświeślał duży stół pod oknem i płaską prasę drukarską. Przez matowe szyby zaglądało jesienne niebo.

– A jeśli wolno spytać, kiedy zamierza pan dostarczyć ów kolorowy afisz klientom? – zapytał Cotelte z odrobiną ironii w głosie. Po raz pierwszy podniósł wzrok znad kamienia i utkwiał go w Henryku. [...]

– Sądzę, że wedle rozsądnych obliczeń potrwa to pięć lat – oświadczył miodowym głosem.

– Pięć lat!!!

– Prawdopodobnie nawet sześć. Pan chyba nie zdaje sobie sprawy, że litografia jest jedną z najbardziej zawiłych i subtelnych form sztuki graficznej. A jeśli mowa o litografii kolorowej, technika jest jeszcze trudniejsza. [...] Powiem panu, że wykonanie słynnej litografii *Zdobycie Jerozolimy* zajęło dwa lata i wymagało połączonych wysiłków i umiejętności najbardziej doświadczonych techników zatrudnionych w zakładzie panów „Day and Haghe”⁶ w Londynie.

Zerknął na Henryka.

– Jest pan w sytuacji człowieka, który nie mając najmniejszego pojęcia o kompozycji muzycznej, postanowiłby napisać symfonię. Jeżeli mimo to trwa pan w tym zamiarze, chce się uczyć i ciężko pracować, jestem gotów z radością być pańskim nauczycielem.

– Zgoda. Kiedy zaczynamy?

– Zaraz, jeśli pan sobie życzy. Niech pan zdejmie kapelusz i kurtkę. Nie będzie od rzeczy przypomnieć na wstępie, że słowo litografia powstało z dwóch słów greckich *litos* i *graphein*, co znaczy pisać na kamieniu. Metodę tę odkrył w osiemnastym wieku drukarz bawarski Alois Senefelder⁷. To był geniusz! A więc pierwsze, o czym należy pamiętać, jeśli się chce rysować na kamieniu...

Tak zaczęła się nauka litografii...

Minął wrzesień, październik. Jesienne wiatry zrywały ostatnie pożółkłe liście z kasztanów na bulwarach i zmiatały je do rynsztoków⁸. Ale w pracowni Cotelte’a życie płynęło spokojnym nurtem. Praca szła, nie zważając na deszcz bębniący o szyby. Henryk przychodził co rano, nakładał błękitny fartuch

⁵ miarkować – tu: rozumieć, domyślać się

⁶ Day and Haghe – czyt. dej end heg

⁷ Alois Senefelder – czyt. alua sinefelde; wynalazca techniki płaskiego druku, czyli litografii

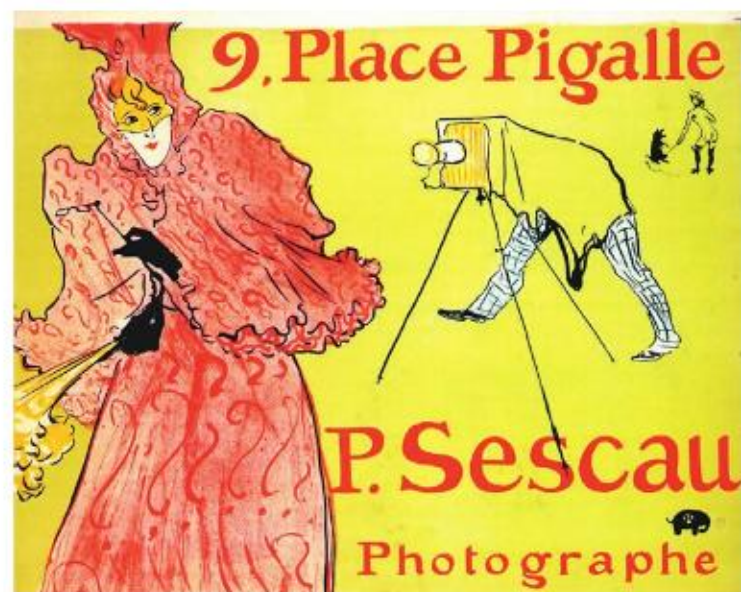
⁸ rynsztok – zagłębienie między ulicą a chodnikiem służące do odprowadzania wód opadowych i ścieków

Ciekawe!

Henryk de Toulouse-Lautrec to francuski malarz i grafik żyjący w XIX wieku. Pozostawił po sobie ogromną spuściznę artystyczną, która obejmuje nie tylko obrazy czy grafiki, ale też okładki książek i albumów, ilustracje do czasopism, a także projekty dekoracji do przedstawień teatralnych oraz projekt witrażu. Mimo tak rozległej działalności artystycznej największą sławę zyskał dzięki plakatom, w których zastosował nowatorskie techniki litograficzne. Uważał, że plakat to forma wyrazu, która powinna przykuwać uwagę odbiorcy i wywierać na nim silne wrażenie poprzez swą aluzyjność, czyli czytelne nawiązanie do czegoś, oraz anegdotyczność (humor, dowcip).

⁹ rytownik – człowiek zajmujący się wyrzyciem rysunku na płycie metalowej lub drewnianej, z której po nałożeniu farby robiono odbitki

¹⁰ monsieur – czyt. mąsje; panie (zwrot do mężczyzny)

Henri Toulouse-Lautrec, Plakat reklamowy pracowni fotograficznej Paula Sescau (czyt. pola sesku), 1896

i spędzał całe dnie pochylony nad kamieniem, ucząc się techniki rysunku kredką i możliwości, jakie ta metoda stwarza. [...]

Stary rytownik⁹ krążył wokół Henryka, obserwował go pilnie. [...] Wkrótce Henryk zaczął pozwalać sobie na doświadczenia, próbować nowej techniki odbiegającej daleko od konwencjonalnych metod. Cotelte patrzył na to z mieszaniną podziwu i niepokoju.

– Ależ nie, nie! Co pan robi? Tak nie można.

– Dlaczego?

– Bo żaden litograf nigdy jeszcze tego nie robił. Nigdy!

Pewnego razu Henryk przyniósł szczotkę do zębów, umaczał ją w farbie drukarskiej i począł pocierać palcem szczecinę, rozsiewając miliardy drobniutkich kropeczek po kamieniu.

– Mój Boże, co pan robi? – jęczał Cotelte, podbiegając do stołu.

– Próbuję nowej metody kropkowania.

– Szczotką do zębów? Ależ nie, nie! To niemożliwe, żaden litograf nie robił jeszcze „pryskania” szczotką do zębów!

– A jednak to nieźle wychodzi. Chce pan spróbować?

Stary rzemieślnik ostrożnie wziął do ręki szczoteczkę, nachylił się nad kamieniem, przesunął palcem po szczecinie.

– Prawda, nieźle wychodzi – mruknął zdziwiony. – Że też nikomu to dotychczas nie przyszło do głowy! Urodzony z pana litograf, monsieur¹⁰ Toulouse. Czy pan naprawdę nigdy nie uczył się tego rzemiosła? [...]

Henryk robił postępy w zdumiewającym tempie.

– Muszę się spieszyć – odpowiadał, kiedy Cotelte doradzał mu większe umiarkowanie. – Zidler jest w rozpacz.

Nabrał wyglądu typowego litografa: czubki palców miał powalane farbą drukarską, policzki umazane kredką. Opanował już technikę rysowania na kamieniu, zgłębił tajemnice cieniowania i kropkowania. [...]

Cotelte raz po raz wstawał od prasy drukarskiej, zaglądał mu przez ramię, szarpał rzadką bródkę i powtarzał swoje wieczne: „Ależ nie, nie, co pan robi!”. Jednakże we wzajemnych ich stosunkach zaszły pewne subtelne różnice. Mistrz ze zdumieniem śledził postępy ucznia, podziwiał oszałamiającą śmiałość rysunku, obserwował niezawodną pewność ręki, dla której zdawały się nie istnieć żadne trudności techniczne. [...]

Wkrótce po Bożym Narodzeniu Henryk oznajmił mu, że przez kilka dni nie przyjdzie do pracowni (litograficznej – przyp. red.). [...]

Cały następny tydzień spędził w pracowni (malarskiej – przyp. red.). [...] Nie wychodził nigdzie przez ten czas, nie widywał nikogo poza swoimi modelami, prawie nie sypiał. Dzień i noc siedział przy stole rysunkowym w gorącej twórczej. Wreszcie osiągnął doskonałość linii i efekt optyczny, do którego dążył.

Po tygodniu wrócił do szopy i wręczył staremu Cotelte’owi akwarelę, która miała służyć jako oryginał afisza. [...]

- Tego się nie da oddać w druku!
- Dlaczego?
- Przede wszystkim dlatego, że nikt jeszcze nie używał takich kolorów w litografii.
- Będziemy pierwsi.

tłum. Jadwiga Dmochowska

- a) Przedstaw kolejność zdarzeń opisanych we fragmencie powieści.
- b) Wyjaśnij, w jaki sposób powstała nowa technika w litografii.
- c) Jakie nowe narzędzia i sposób ich wykorzystania zastosował uczeń Cotelle'a?
- d) Na czym polegało nowatorstwo litografii proponowanej przez Henryka?

Przełomem w technikach przygotowywania grafiki stał się moment, gdy „Henryk zaczął pozwalać sobie na doświadczenia, próbować nowej techniki odbiegającej daleko od konwencjonalnych metod”. Podaj znane ci przykłady „odbiegających od konwencjonalnych metod” prób artystycznych, naukowych, technicznych itp., które zaowocowały postępem w jakiejś dziedzinie.

Muzeum Plakatu

Plakaty można obejrzeć również w muzeach oraz galeriach sztuki, które ekspozycją te dzieła na wystawach stałych lub czasowych. Ciekawe zbiory plakatów znajdują się w Muzeum Plakatu w Wilanowie.

4. Najbardziej znanym polskim grafikiem i ilustratorem okresu dwudziestolecia międzywojennego był Tadeusz Gronowski (1894–1990), który projektował reklamy dla wielu firm, w tym dla Wedla (fabryka czekolady) i Orbisu (biuro podróży). Obejrzyj najsłynniejszy plakat reklamowy tego artysty, następnie wymień ogólne, ponadczasowe zasady odnoszące się do skuteczności plakatu reklamowego.

Tadeusz Gronowski, *Radion sam pierze*, 1926

5. Ważną grupą dzieł graficznych są plakaty teatralne oraz filmowe. Każda premiera filmu, począwszy od pierwszego pokazu braci Lumière (czyt. limier) w 1895 r., lub spektaklu teatralnego jest poprzedzona rozpowszechnieniem plakatu informującego o tym dziele. Obejrzyj poniższe plakaty. Jakże zauważasz podobieństwa i różnice między nimi?

Piotr Bujnowicz, plakat do filmu *Pan Tadeusz* w reż. Andrzeja Wajdy, 1999

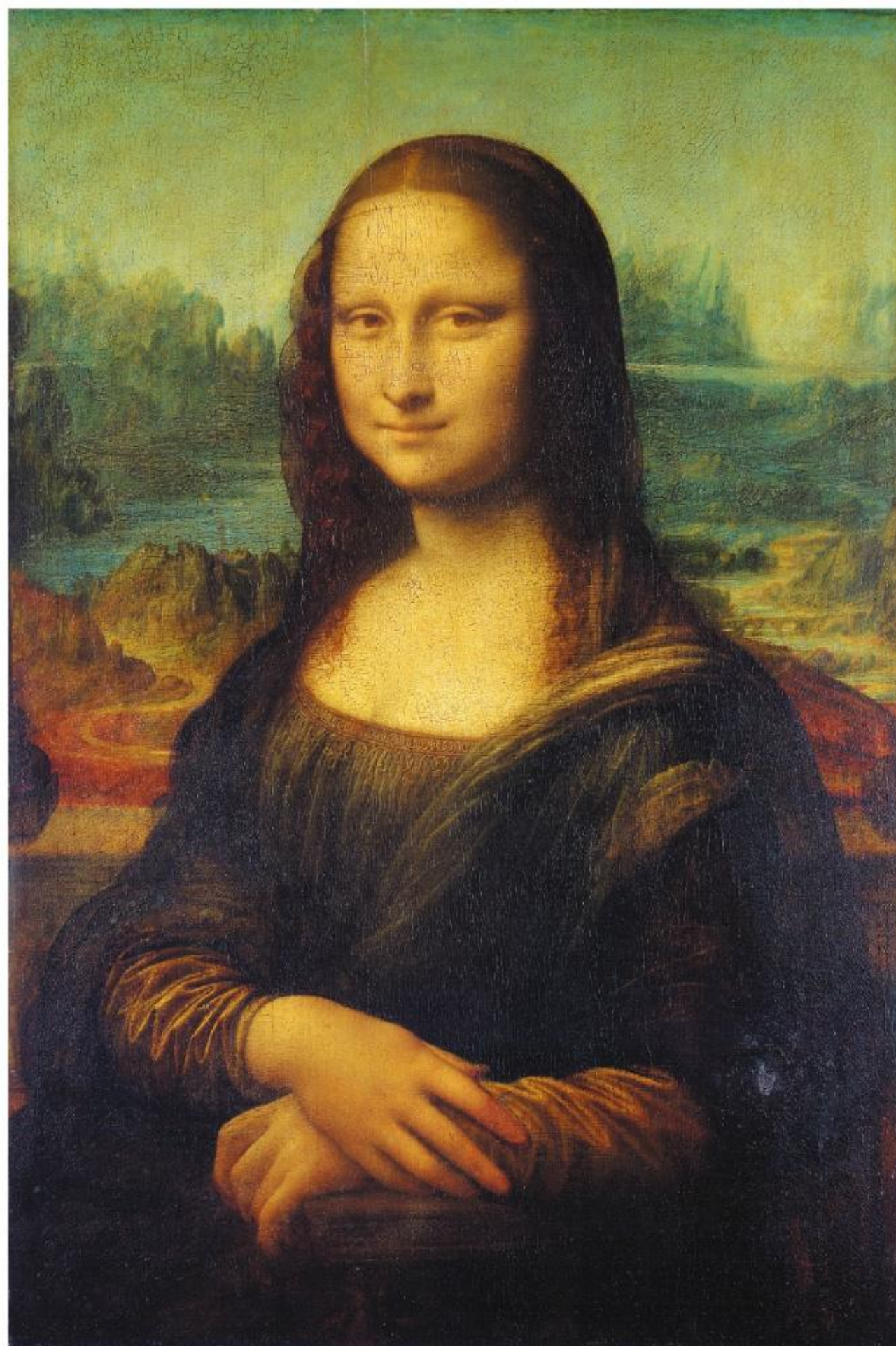
Piotr Rajkowski, plakat do przedstawienia *Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie* w reż. Mikołaja Grabowskiego, Teatr Nowy im. Tadeusza Łomnickiego w Poznaniu

8.6 Sztuka albo kicz (opinia, argumentacja, kicz)

Podejmij temat

Mona Lisa (czyt. mona liza) lub *Mona Liza* to jedno z najsłynniejszych dzieł w historii ludzkości. Profesor Maria Poppręcka napisała: „*Monę Lizę* widzieliśmy już tyle razy, że już nigdy nie będzie nas zachwycać”. Czy podzielasz jej opinię? Uzasadnij swą odpowiedź.

Leonardo da Vinci, *Mona Lisa*, 1503–1507

- Kobieta z najbardziej znanego obrazu Leonarda da Vinci (czyt. winczi) – *Mona Lisa* – ma drugie życie, np. na reklamowej pocztówce robi zakupy w wielkim centrum rozrywkowo-handlowym w podziemiach Luwru, rozświetlonych zagłębioną w ziemi szklaną piramidą. Pocztówkę podpisano: *35 sklepów. 14 restauracji. Codziennie. Także w niedzielę.* Może znacie inne przykłady wykorzystania znanych obrazów lub ich elementów do celów reklamowych? Porozmawiajcie o nich.
- Niezależnie od tego, czy dzieło Leonarda da Vinci cię zachwyca czy nie – jest w czołówce arcydzieł malarstwa europejskiego. A o wartości artystyczne tego obrazu spierają się najwybitniejsi znawcy sztuki. Przeczytaj fragment tekstu Joanny Guze odnoszący się do obrazu *Mona Lisa* i jego twórcy. Zwróć uwagę na to, jakie stanowisko zajmuje autorka oraz jaką przedstawia argumentację.

Joanna Guze (1917–2009) – tłumaczka i krytyk artystyczny. Przekładała na język polski głównie literaturę francuską i rosyjską, autorka prac popularyzujących malarstwo francuskie (m.in. *Impresjoniści*).

¹ frezarka – maszyna do obróbki przedmiotów np. metalowych, drewnianych

² walcownia – maszyna do wyrobu blachy, drutów itp.

³ konszachty – tajne układy

Autoportret Leonarda da Vinci

Joanna Guze Na tropach sztuki

(fragment)

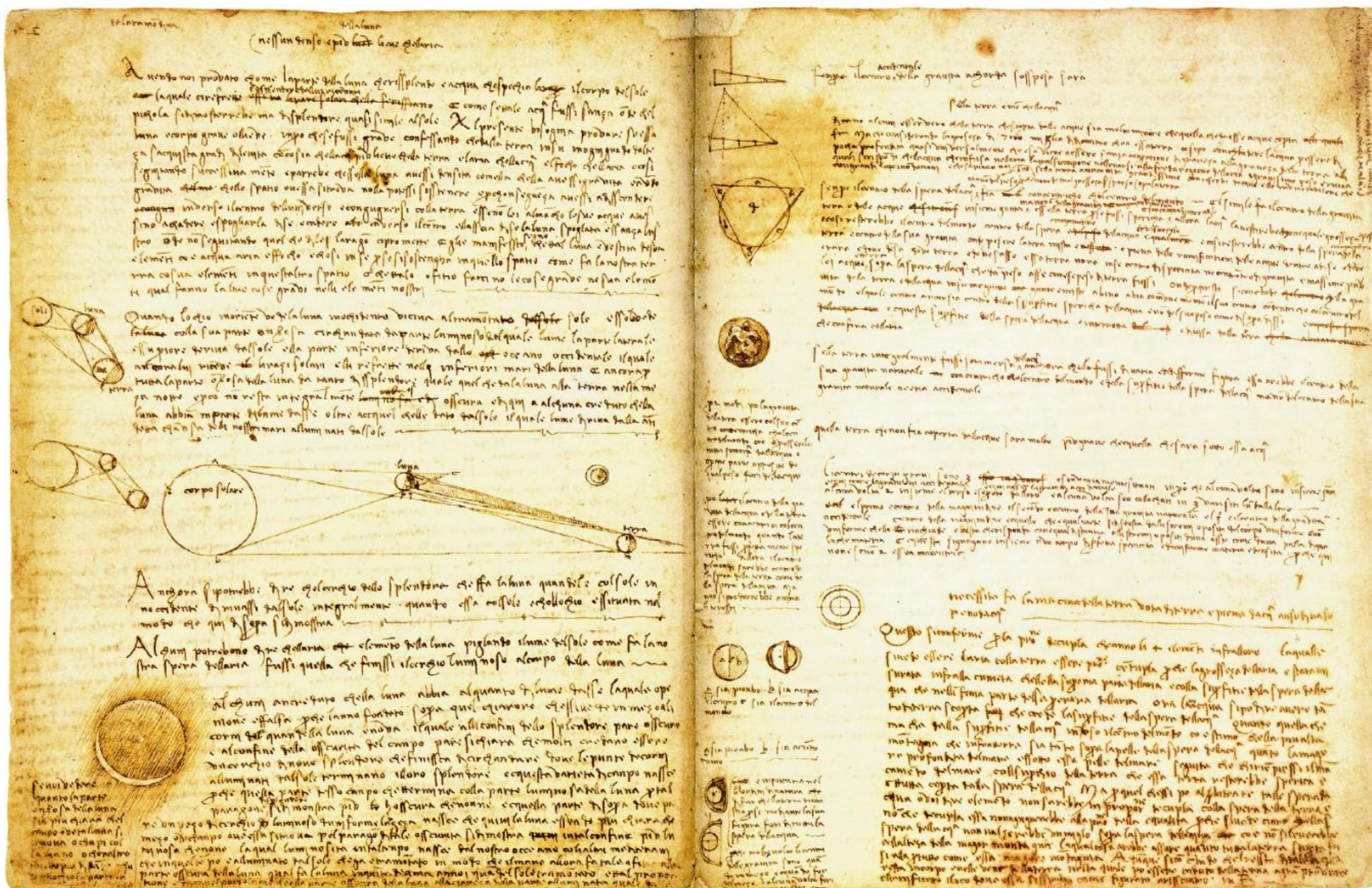
Zanim przyjdzie czas Michała Anioła, inny artysta, starszy od niego o lat blisko dwadzieścia, przyciąga naszą uwagę. To Leonardo da Vinci, syn florenckiego notariusza, malarz, rzeźbiarz i architekt, ponadto uczony i wynalazca. Historia nie zna wypadku, żeby tak różnorodne talenty mógł posiadać jeden człowiek: wszystkie umiejętności artysty, wszystkie zdolności uczonego są udziałem Leonarda, który wyróżnia się ponadto wyjątkową urodą i urzekającym wdziękiem. A jednak ludzie trochę jakby boją się Leonarda: za bardzo jest niezwykły.

Czują w nim tę niezwykłość, choć niewiele o nim wiedzą, Leonardo bowiem mało z kim się spoufała, w zabawach florenckich nie bierze udziału, na dworze Medyceusza nie bywa; i nieliczni tylko wybrani mają wstęp do jego pracowni. Tu wszakże można zobaczyć cuda.

Oto rozpoczęte malowidła; marmury na rzeźby; rysunki, stosy rysunków wyobrażających ludzi i zwierzęta, krajobrazy i architekturę. Obok nich – dziedzina wynalazcy i konstruktora: projekty machin oblężniczych, o jakich w owych czasach jeszcze nikomu się nie śniło, armat o jedenastu lufach, wozów bojowych podobnych do czołgów i poruszanych mechanicznie; dalej szkice innej maszyny – do kopania kanałów; rysunki udoskonalonych warsztatów tkackich, frezarek¹ i walcowni²; projekty nowych miast; mapy fortyfikacji; obliczony i wyrysowany model łodzi podwodnej oraz strój nurka ze zbiornikiem na powietrze i rurą do oddychania; wreszcie niezliczone rysunki machin do latania, na których człowiek – niby ptak – wzniósłby się w powietrze.

Na marginesie rysunków objaśnienia, uwagi, spostrzeżenia pisane gęstym, drobnym pismem, które odczytać można, przykładając do nich lustro. To szyfr Leonarda. Zazdrośnie strzeże swoich tajemnic: wie bowiem dobrze, że jego odkryć nie pojmą współcześni, niski zaś poziom techniki nie pozwoli i tak na ich realizację; ponadto zaś te odkrycia mogą stać się dla niego źródłem utrapień.

Choć bowiem jest piękny czas odrodzenia, średniowiecze pozostawiło niejeden ślad w umysłach i duszach, niejeden zabobon jest wciąż jeszcze żywy. Łatwo więc może paść na Leonarda groźne oskarżenie o czarodziejskie praktyki i konszachty³ z diabłem. [...] Czy we Florencji nie szeptało już ze zgrozą, że Leonardo dziwne rzeczy musi wyczyniać, skoro skupuje węże, ropuchy, ryby osobliwe, a nawet, co straszniejsze, ciała umarłych! Że wszystko to było mu potrzebne do studiów anatomicznych, że badał budowę organizmów ludzkich i zwierzęcych [...], to nikomu nie przyszło do głowy. Doświadczenia Leonarda za bardzo wyprzedzały jego czasy i łatwo było uwierzyć, że są to czarodziejskie praktyki; za nie zaś w tych czasach nierzadko trafiało się na stos. Nic więc dziwnego, że Leonardo miał się na bacności.

Stronice ze zbioru pism i notatek sporządzonych przez Leonarda da Vinci, nazwanego *Kodeksem Leicester* (czyt. lester) albo *Kodeksem Hammera*

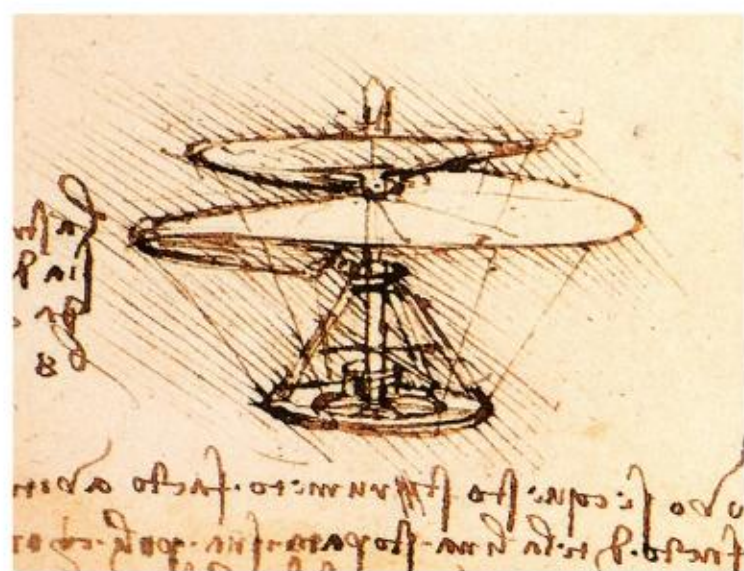
Jeśli jako uczony Leonardo pozostał za życia niemal nieznany, to jako artysta cieszył się sławą ogromną, choć dzieł wykonał stosunkowo mało, a z tych większości nie skończył. Są to malowidła, nie znamy bowiem architektury i rzeźb Leonarda. Żadnej gotowej budowli nie pozostawił po sobie, żadnego pomnika, choć projektował wiele. Ale był to człowiek o umyśle badacza i uczonego: każda rzecz stanowiła dla niego przede wszystkim problem do rozwiązania. I podobnie jak matematyk, który rozwiązuje zadanie matematyczne, przechodzi do następnego, tak Leonardo, rozwiązawszy zadanie architektoniczne czy rzeźbiarskie, jakie sobie postawił – na papierze, w postaci obliczonego i dokładnie narysowanego projektu – porzucał je i przechodził do innych. Wykonanie interesowało Leonarda znacznie mniej, sądził zresztą, że wykonanie pozostaje zawsze w tyle za pomysłem, że ręka człowieka jest narzędziem bez porównania mniej sprawnym niż jego mózg. [...]

Na szczęście nie stosował tego do malarstwa. Choć nieliczne są malowidła Leonarda, każde z nich wystarczy, by ocenić jego geniusz. Najbardziej zaś chyba namalował w 1503 roku portret damy florenckiej imieniem *Mona Liza*, zwanej też *Giocondą* (od nazwiska męża Mony Lizy, Francesca del Giocondo⁴).

⁴ Francesco del Giocondo – czyt. francusko del dziokondo

⁵ eskortować – towarzyszyć komuś lub czemuś w drodze w celu ochrony

⁶ Nowy Świat – Ameryka

Szkic śmigłowca autorstwa Leonarda da Vinci

Projekt pomnika konnego Francesca Sforzy (czyt. franceska sforcy) autorstwa Leonarda da Vinci

Ten najśłynniejszy portret świata, którego szczęśliwym właścicielem jest paryski Luwr, nie opuszcza nigdy swego miejsca w głównej galerii tego muzeum. Niezwykłym wyjątkiem było wypożyczenie go na kilka tygodni Stanom Zjednoczonym w 1963 roku. Francja długo namyślała się, zanim zapadła ta ważka decyzja, wreszcie przystano na podróż za ocean nieżyjącej już od czterystu lat z górą i wyobrażonej przez Leonarda pani. Zaznała też *Mona Liza* honorów, jakie na pewno nie były jej udziałem za życia. Eskortował⁵ ją do Waszyngtonu sam francuski minister kultury, powitał zaś *Monę Lizę*, nadzwyczaj uroczyście, prezydent Stanów Zjednoczonych w otoczeniu dostojników, uczonych, pisarzy i artystów. Po czym przed obraz zaczęły ciągnąć niezliczone tłumy. Każdy pragnął choć przez chwilę rzucić okiem na arcydzieło Leonarda, zapamiętać sobie tę opisywaną i opiewaną po tysiącokroć twarz kobiecą.

Mona Liza zaś, którą Leonardo malował przy słodkiej muzyce fletów – chciał bowiem, żeby na jej twarzy trwał zawsze spokojny i niedostrzegalny niemal uśmiech, tajemnica jej czaru – *Mona Liza* uśmiechała się swoim nieśmiertelnym uśmiechem i spoglądała na mieszkańców Nowego Świata⁶ tak samo, jak zawsze spogląda na wszystkich: spojrzeniem, które idzie za patrzącym, z jakiegokolwiek on strony na obraz patrzy; i przyjmowała hołdy, które jej, a w jej osobie Leonardowi, składa od wieków ludzkość.

1. Ustal, na czym polegał geniusz Leonarda da Vinci – czym się zajmował sławny syn florenckiego notariusza, jaką spuściznę artystyczną pozostawił?
2. Który z projektów Leonarda da Vinci zainteresował cię najbardziej? Krótco go omów i uzasadnij, dlaczego, według ciebie, powinien zostać zrealizowany. Sprawdź, czy wynalazcy w późniejszych epokach wykorzystali pomysł słynnego szesnastowiecznego poprzednika.
3. Zgromadź wiadomości na temat obrazu *Mona Lisa* – najbardziej znanego dzieła Leonarda da Vinci.
 - a) Zapisz informacje znane ci przed przeczytaniem tekstu.
 - b) Ustal i zapisz fakty, które poznałeś dzięki tekstowi Joanny Guze, a które cię najbardziej zaskoczyły.
 - c) Poszukaj fragmentu opisującego uśmiech kobiety z portretu. Co miał na celu artysta, malując go w taki sposób?
 - d) Jakie wydarzenia opisane w tekście *Na tropach sztuki* świadczą o niezwykłym podejściu współczesnych ludzi do dzieła powstałego w pierwszych latach XVI w.?
4. Na podstawie zebranych informacji przygotujcie własną ocenę *Mony Lisy*. Przedstawcie kolejno swoje opinie, a następnie sformułujcie wspólnie wniosek z uzasadnieniem.
5. Obecnie twarz florenckiej damy, zwanej też Giocondą, możemy oglądać nie tylko na sławnym obrazie lub jego reprodukcjach. *Mona Liza* oraz inne postacie ze słynnych malarskich dzieł spoglądają na nas z przedmiotów codziennego użytku. Obejrzyj niektóre z nich na zdjęciach. Powiedz, co sądzisz o takim traktowaniu dzieł znanych artystów?

Szal z nadrukiem obrazu Gustawa Klimta *Pocałunek*

Wizerunek Mony Lizy trafił także na skarpety

Fragment fresku Michała Anioła na spodku i filiżance

6. Andrzej Banach (autor książek poświęconych sztuce) w publikacji *O kiczu* twierdzi: „Niewątpliwie «giocolondia stosowana» stanowi wypadek nadużycia dzieła dla celów kiczowych. Ale kicz tym właśnie się cechuje, że nas oszukuje, wykorzystując elementy najwyższej jakości, jak piękno natury i artyzm”. Porozmawiajcie o tym, czy arcydzieło sztuki może stać się kiczem. Kiedy tak się dzieje?

- Korzystając z przytoczonej wypowiedzi Andrzeja Banacha oraz ze *Słownika kultury popularnej* pod redakcją Tadeusza Żabskiego lub z innego źródła, wymieńcie cechy wskazujące na to, że konkretny tekst kultury jest **kiczem**.
- Prześledźcie, w jaki sposób następuje sprowadzenie sztuki do poziomu kiczu. Pomogą wam w tym słowa Andrzeja Banacha: „Dostosowanie *Giocondy* do kiczu następowało i następuje przez niezliczone kopie graficzne i malarskie, przez reprodukcje fotograficzne i drukarskie, przez pomniejszenie i powiększenie, przez wycinanie fragmentów: twarzy, oczu, warg, rąk; przez zmianę koloru, przez umieszczenie Mony Lizy na ręcznikach, pudełkach serów, banderolach cygar, etykietach bielizny, na krawatach, znaczkach pocztowych, pudełkach, w reklamie aperitifów¹, w przezroczach i w filmie”.
- Zgromadźcie argumenty przemawiające za tym, że sztuka sprowadzona do elementów dekoracyjnych na przedmiotach codziennego użytku staje się kiczem.
- Przeprowadźcie dyskusję na temat: Czy powinno się zahamować wykorzystywanie sławnych dzieł w celach reklamowych i komercyjnych, czy może takie życie dzieł sztuki sprzyja poznaniu ich przez szersze grono odbiorców? Swoje stanowisko poprzyjcie argumentami i przykładami.

7. Jakie inne zjawiska kultury współczesnej można określić słowem *kicz* – podaj kilka przykładów i przedstaw argumenty będące uzasadnieniem twojej opinii. Postaraj się poznać zdanie innych osób w tej kwestii. Czy wasze poczucie kiczu jest podobne, czy odmienne?

Kicz – kompozycja plastyczna, utwór literacki, film itp. o małej wartości artystycznej, chociaż często wykonany z przepychem.

¹ aperitif – słaby napój alkoholowy, który jest podawany przed posiłkiem w celu pobudzenia apetytu

Czas zmienia twarz

Portrety, zwane też konterfektami, stanowią jeden z ważniejszych tematów sztuki. Najstarsze z nich pochodzą ze starożytności – z Egiptu i Mezopotamii. Wizerunki ludzi tworzone przez wieki w różnych rozmiarach, od miniaturowych po monumentalne, a sposoby przedstawienia postaci były uzależnione nie tylko od przeznaczenia portretu (prywatny albo oficjalny) i rangi modela, ale też od obowiązującego stylu, który narzucał technikę wykonania obrazu.

Rogier van der Weyden (czyt. fan der wejden), *Portret damy*, ok. 1455

Henri de Toulouse-Lautrec, *Portret Emile'a Bernarda*, 1885

Wolfgang Willrich, *Portret Agnes Miegel*, 1942

El Greco (czyt. greko), *Kobieta z kwiatem we włosach*, XVI/XVII w.

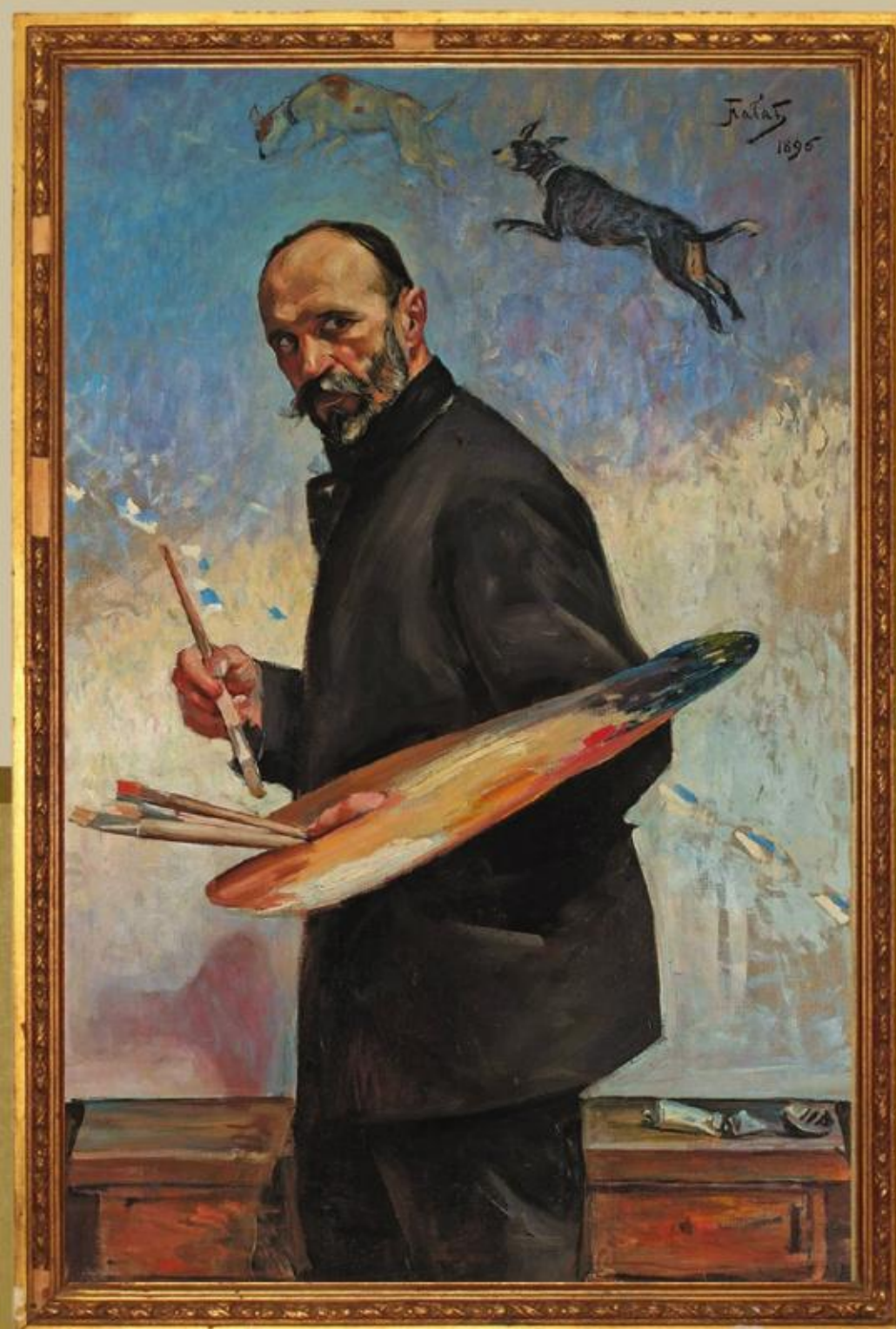
Szczególną odmianą portretu jest autoportret, czyli podobizna artysty wykonana przez niego samego. Portretowany jest równocześnie portrecistą, świadomie kreuje swój wizerunek, niektórzy artyści zostawili po sobie nawet kilkadziesiąt takich dzieł. A tak zaprezentowali siebie sławni polscy malarze...

Olga Boznańska,
Autoportret, 1906

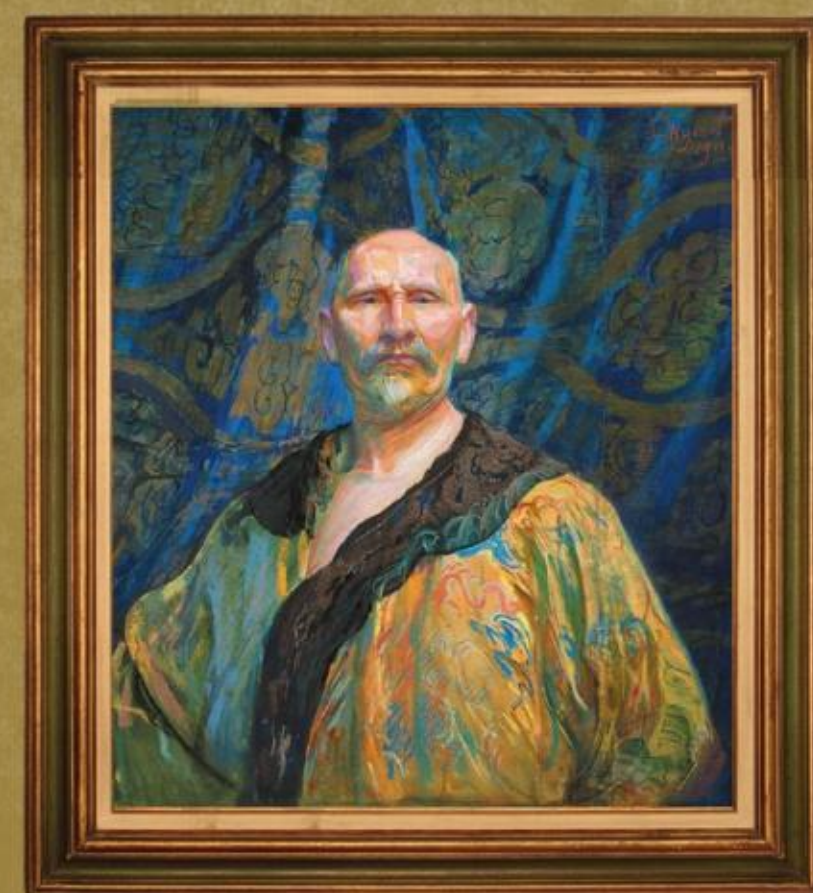
Władysław Podkowiński,
Autoportret, 1887

Julian Fałat,
Autoportret, 1896

Stanisław Wyspiański,
Autoportret, 1902

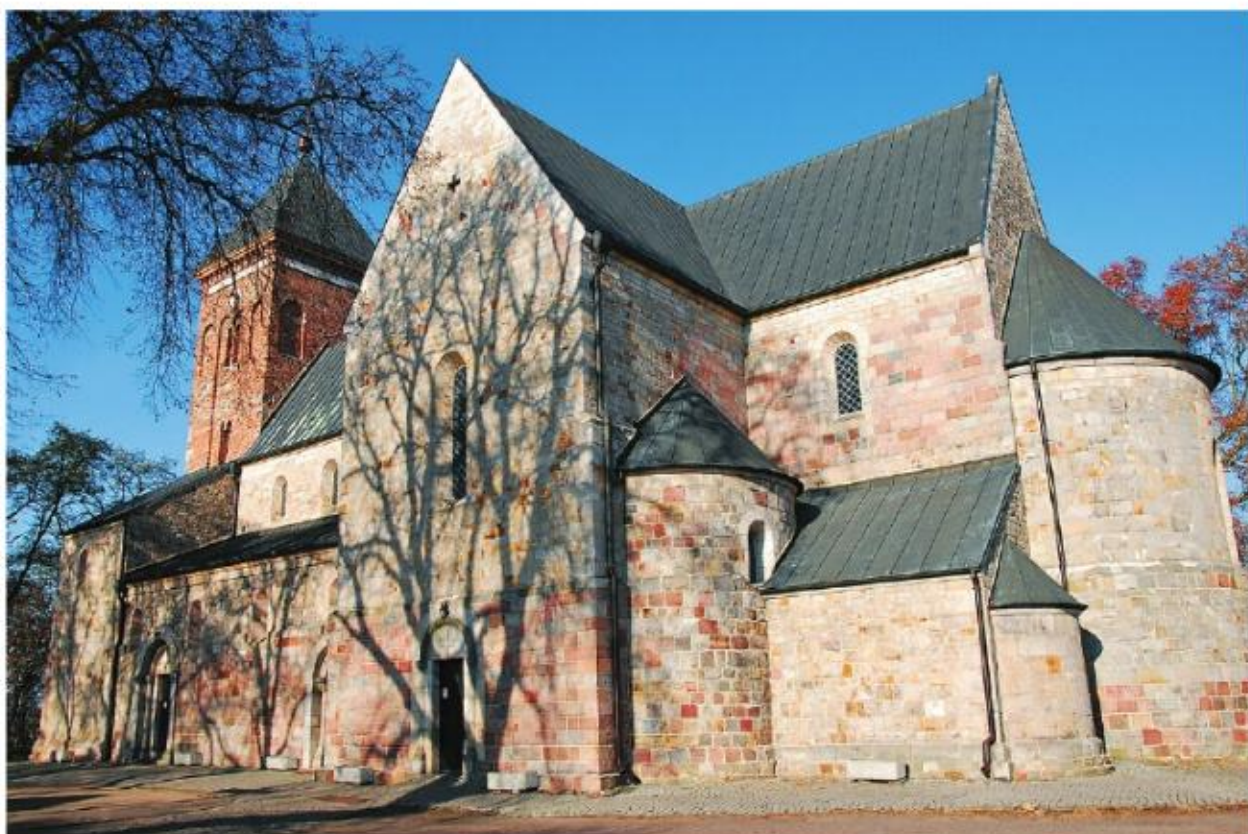
Leon Wyczółkowski, Autoportret
w chińskim kaftanie, 1911

Obejrzyj obrazy, które powstały w różnych epokach. Odszukaj w każdym z nich cechy odrębnego stylu (sposobu malowania oraz przedstawiania postaci). Powiedz, u którego z artystów zamówiłbyś portret. Uzasadnij swój wybór.

8.7 Sztuka budowniczych (styl architektoniczny, opis przeżyć wewnętrznych)

Podejmij temat

- Przyjrzyj się budowlom sakralnym reprezentującym dwa style architektoniczne: romański i – późniejszy – gotycki. Porównaj intuicyjnie te dwa style i oceń, czym się różnią oraz który wywołuje większy podziw dla architektów.

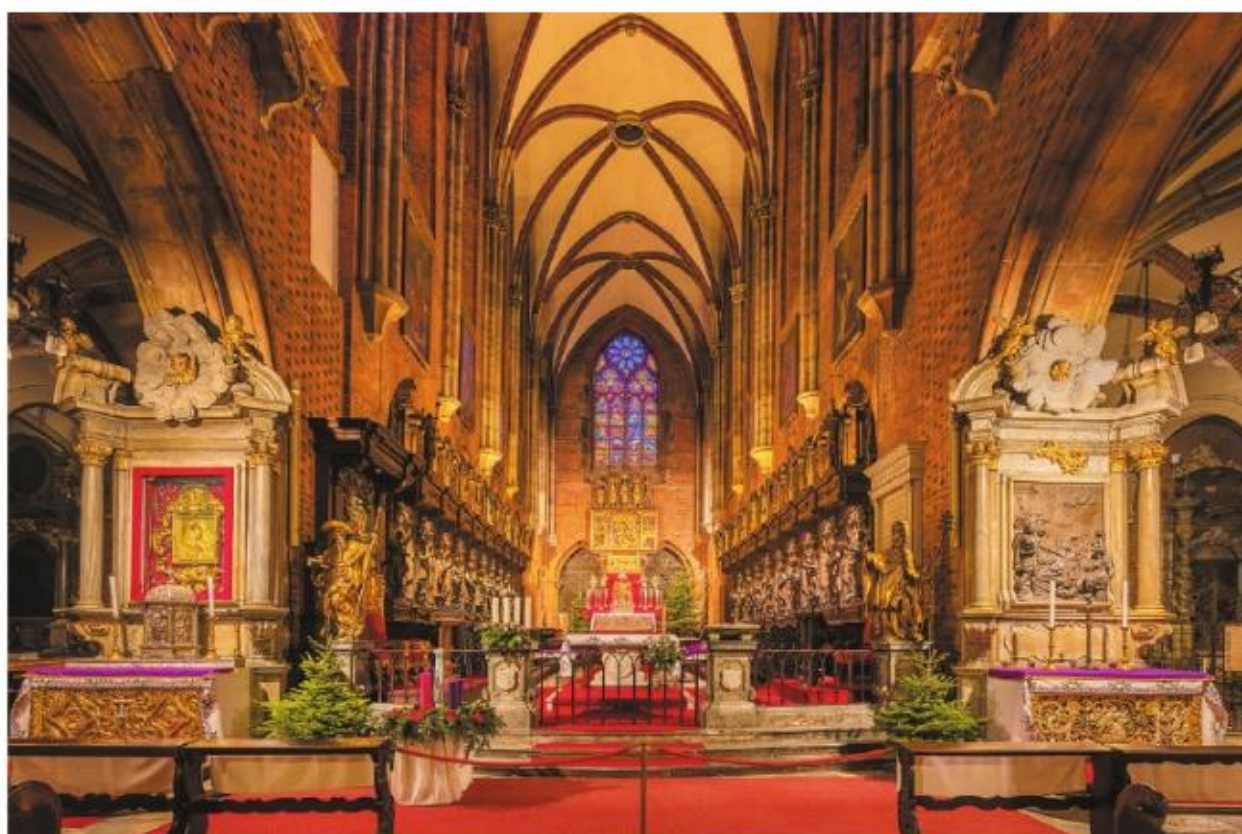
Romańska kolegiata świętych Piotra i Pawła w Kruszwicy

Wnętrze kolegiaty w Kruszwicy

Gotycka katedra św. Jana we Wrocławiu

Wnętrze katedry we Wrocławiu

- Przeczytaj fragment tekstu Joanny Guze *Na tropach sztuki* i dokończ zdanie: *Idąc krok po kroku po śladach artystów i ich dzieł, nie sposób nie wspomnieć o...*

Przez ten czas, kiedy przyglądaliśmy się mnichom malującym księgi [...], wyrosło średniowieczne miasto. [...] Są tu bardzo wąskie uliczki i domy; na ich parterze rozsiadły się sklepy i warsztaty rzemieślników. Tu i ówdzie widać okazalszy dom bogatego mieszczanina czy pałac biskupa; całość

opasują warowne mury. Wszystko to jednak – domy i uliczki, warsztaty i sklepy, pańskie siedziby i mury – to dziecinne zabawki w porównaniu z katedrą. Ogromna, górująca nad miastem, widoczna z bardzo daleka, wskazuje podróżnemu drogę do miasta niczym niebosiężny drogowskaz. [...] Człowiek, który od początku średniowiecza kołata do drzwi sztuki – wpraw nieśmiało, potem coraz bardziej odważnie – wkracza do niej triumfalnie w gotyku.

Średniowieczne miasto z fortyfikacjami – Carcassonne (czyt. karkas**on**)

- Podczas czytania tekstu Kena Folleta zwróć uwagę, co zachwyciło młodego budowniczego podczas oglądania gotyckiej katedry.

Ken Follet Filary Ziemi

(fragmenty)

Lata 1142–1145. Jack Jackson¹, młody murarz, wyrusza z rodzinnej Anglii w podróż po Europie w poszukiwaniu śladów swojego nieżyjącego ojca – żonglera, znanego mu tylko z opowiadań matki. Jest murarzem, a sztuki budowlanej uczył go jego ojczym. „Kiedy opuszczałem Kingsbridge², jadąc na klaczy mej matki, z narzędziami mego ojczyma w jukach³, myślałem, że jest tylko jeden sposób budowania kościołów: grube ściany, okrągłe łuki i małe okienka, a dach drewniany albo kolebkowe sklepienie – zwierza się poznanemu w podróży przyjacielowi. – Katedry, które widziałem po drodze z Kingsbridge do Southampton⁴, nie nauczyły mnie niczego nowego. Normandia jednak zmieniła moje życie”.

Jack Jackson właśnie dociera do francuskiego miasta, w którym trwa budowa nowego kościoła...

Jack nocował na przedmieściu na lewym brzegu Sekwany. Konia osiodłał o świcie. Przy końcu ulicy skręcił w prawo i przejechał przez bramę pod wieżą, jaka strzegła Petit Pont⁵, mostu prowadzącego na wyspę z miastem na środku rzeki.

Drewniane domy wyrastały za mostem po obu brzegach drogi. [...] Most zawiódł go do Juiverie⁶, głównej ulicy wyspy. Piekarnie z obu stron ulicy wypełniali studenci kupujący właśnie śniadania. Jack kupił pasztecik z gotowanym węgorzem.

Naprzeciw synagogi⁷ skręcił w lewo, potem w prawo przy pałacu królewskim i przeciął Grand Pont⁸, most wiodący na prawy brzeg rzeki. Małe, solidnie zbudowane sklepy złotników i kantory wymiany, jakie znajdowały się po obu stronach, właśnie otwierano. Przy końcu mostu przejechał przez drugą bramę i strażnicę nad nią, wkraczając prosto na targ rybny, gdzie interesy szły już pełną parą. Przepchnął się przez tłum i ruszył błotnistą ulicą prowadzącą do miasteczka Saint Denis⁹.

Jeszcze kiedy był w Hiszpanii, słyszał od podróżującego murarza o opacie Sugerze¹⁰ i nowym kościele budowanym w Saint Denis. Kiedy tej wiosny

Ken Follet (ur. 1949) – angielski pisarz i dziennikarz, znany przede wszystkim jako autor popularnych powieści sensacyjnych i szpiegowskich, często osadzonych w realiach historii współczesnej (m.in. *Igła*, *Klucz do Rebeki*, *Na skrzydłach orłów*).

¹ Jack Jackson – czyt. dżek dżekson

² Kingsbridge – czyt. kingsbridż

³ juki – skórzany wór służący do przewożenia rzeczy na grzbiecie zwierzęcia

⁴ Southampton – czyt. sauhamptyn

⁵ Petit Pont – czyt. pti **pq**

⁶ Juiverie – czyt. żliweri

⁷ synagoga – świątynia żydowska

⁸ Grand Pont – czyt. gran **pq**

⁹ Saint Denis – czyt. sę **deni**

¹⁰ Sugerze – czyt. s-iżerze (Suger – czyt. s-iże)

¹¹ ostrołuk – element architektury, łuk powstały z przecięcia się dwóch fragmentów okręgu

¹² sklepienie żebrowe – sklepienie charakterystyczne dla budowli gotyckich

¹³ kamień milowy – słupek kamienny przy drodze, wyznaczający odległość; przenośnie: zakończenie jednego z ważnych etapów pracy, wielki krok naprzód w realizacji jakiegoś zamierzenia, przedsięwzięcia

¹⁴ Montmartre – czyt. mą**martr**

¹⁵ portal – ozdobne wejście

¹⁶ nawa – część kościoła przeznaczona dla wiernych, w kościele może być kilka naw, jedna z nich jest zawsze nawą główną, a pozostałe to nawy boczne

¹⁷ kruchta – przedsionek kościoła

jechał przez Francję, pracując po kilka dni, kiedy zabrakło mu pieniędzy, słyszał, jak często wspomniano Saint Denis. Z opowieści i wzmianek wynikało, że tam stosuje się obie nowe techniki, ostrołuki¹¹ i sklepienia żebrowe¹², a ich połączenie stwarza duże wrażenie.

Już ponad godzinę jechał przez pola i winnice. Ta droga nie była wybrukowana, ale miała kamienie milowe¹³. Trakt omijał wzgórze Montmartre¹⁴, gdzie na wierzchołku stały ruiny rzymskiej świątyni, następnie przechodził przez wieś, a trzy mile za nią docierał do murów miasta Saint Denis. [...]

Jack wjechał do miasta i zatrzymał konia na środku placu targowego, by przyjrzeć się zachodniej ścianie kościoła. Nie widział w niej nic rewolucyjnego. Zwyczajna, staromodna fasada o bliźniaczych wieżach i trzech łukowatych wejściach. Bardziej już przypadł mu do gustu agresywny sposób, w jaki wystawały filary ze ściany, ale nie musiał jechać pięciu mil, by to zobaczyć.

Przywiązał konia do barierki przed kościołem i podszedł bliżej. Rzeźby na wszystkich trzech portalach¹⁵ były zupełnie przyzwoite: żywo zaprojektowane, wyrzeźbane dobrym dłutem. Wszedł.

Wewnątrz nastąpiła natychmiastowa zmiana. Przed główną nawą¹⁶ znajdowała się kruchta¹⁷, niski przedsionek. A gdy Jack spojrzał w górę, ogarnęło go podniecenie. Budowniczowie wykorzystali tutaj kombinację ostrołuków i żebrowego sklepienia, a Jack w mgnieniu oka uświadomił sobie, że te techniki doskonale ze sobą współgrają. Wdzięk ostrego łuku był tutaj podkreślony żebrowaniem.

Było w tym jeszcze coś więcej. W miejscach pomiędzy żebrami, zamiast zwykłej pajęczej sieci z zaprawy i gruzu, budowniczy kładł cięte kamienie, jak w murze. Skoro silniejsza, warstwa kamienia prawdopodobnie była i cieńsza, a przez to lżejsza – Jack od razu docenił to rozwiązanie.

Jack orientował się, że każdy ważniejszy człowiek we Francji, a szczególnie we francuskim kościele, oglądał to cudo, i zrozumiał, że budowy na wzór Saint Denis rozprzestrzenia się po Francji szybko. Wówczas każdy, kto będzie mógł o sobie powiedzieć, że pracował w Saint Denis, okaże się pożądanym pracownikiem. Przyjście tutaj okazało się pociągnięciem mądrzejszym, niż się spodziewał: znakomicie zwiększało szanse na projektowanie i budowę jego wymarzonej katedry.

Opuścił głowę i dał odpocząć mięśniom szyi. Czuł się tak radośnie, jakby go właśnie ukoronowano na króla. „To – pomyślał – jest sposób, w jaki powinno się budować [...]”. Nadal pragnął zbudować najpiękniejszą katedrę świata, ale teraz już nie widział jej jako masywnej, zwartej budowli, podobnej do fortecy. Chciał wykorzystać nowe techniki. [...]

Obraz kościoła w jego umyśle zaczynał nabierać kształtów. Szczegóły jeszcze jawiły się mgliście, ale wyraźnie widział już wygląd ogólny: kościół miał być przestronny, pełen powietrza, ze światłem słonecznym wlewającym się przez ogromne okna, a ostrołukowe sklepienie miało czynić wrażenie, że sięga do nieba. [...]

¹⁸ prezbiterium – część kościoła z ołtarzem głównym, przeznaczona dla kapłanów i służby ołtarza

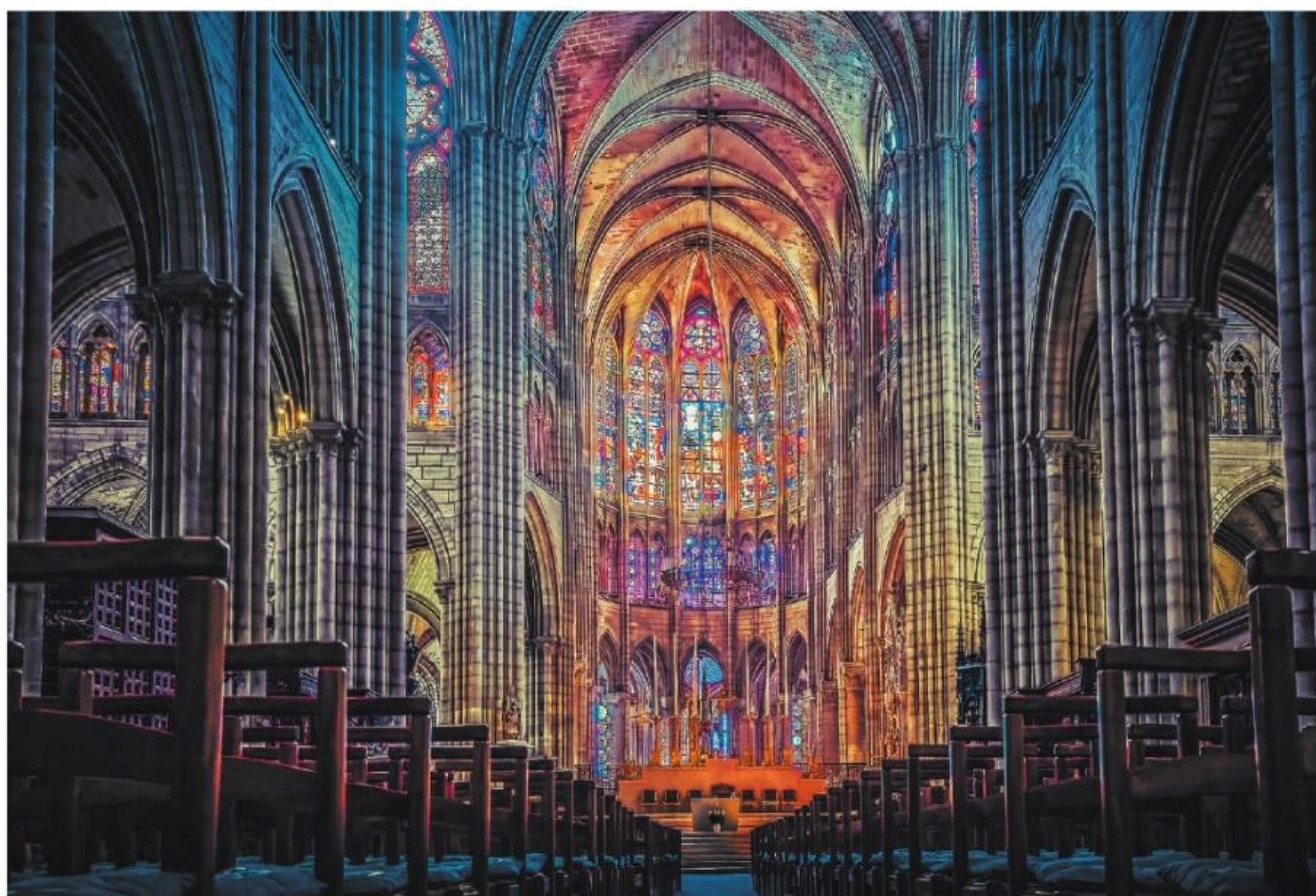
¹⁹ dźwigar – belka podtrzymująca jakąś konstrukcję, np. strop

²⁰ Euklides (ok. 365 p.n.e. – ok. 300 p.n.e.) – matematyk grecki, pochodził z Aten, ale działał głównie w Aleksandrii; twórca podstaw matematyki, jego dzieło *Elementy* stanowiło podstawowy podręcznik geometrii aż do XIX w.

Południową nawą poszedł w stronę skrzyżowania. W miarę jak zbliżał się do prezbiterium¹⁸, narastało w nim uczucie bliskości czegoś znaczącego. Tak było w istocie. Słoneczne światło wlewało się do środka, ale sklepienie było całe, a w ścianach nie widział żadnych dziur. Kiedy wyszedł z nawy bocznej na skrzyżowanie, zobaczył, że to światło leje się przez rząd wielkich okien, z których kilka ma wprawione kolorowe szkło, a ów blask wypełnia wnętrze kościoła ciepłem i światłem. Jack nie potrafił pojąć, jakim cudem udało się stworzyć tak wielką powierzchnię okien; wydawało mu się, że więcej jest okien niż ścian. Był oszołomiony. Jak to można było zrobić, jeśli nie magią?

Poczuł dreszcz zabobonnego lęku, kiedy wchodził po schodach do prezbiterium. Zatrzymał się na ich szczycie i patrzył w zmieszaniu na tafle kolorowego światła i kamienia. Powoli zaczynał sobie uświadamiać, że taki obraz już kiedyś widział, ale jedynie w wyobraźni. Tak właśnie wyglądał kościół jego marzeń, te wielkie okna, bijące w niebo sklepienia, cała budowla ze światła i powietrza. [...]

Ostrołuki i sklepienie żebrowe zostały tutaj połączone, podobnie jak w kruchcie, ale teraz okazało się już na pewno, że kruchta była jedynie ostrożną wprawką dla zastosowania nowej technologii. W porównaniu z tym tutaj, wydawała się przysadzista, a jej żebra i wypełnienia za ciężkie, łuki zaś za małe. Tutaj wszystko miało lekkość, szczupłość, delikatność i przestronność. [...] Żebra wskazywały jednoznacznie, jak rozkłada się ciężar budynku na kolumny i filary. Stanowiły naoczny dowód, że wielki budynek nie musi być postawiony z grubych murów i masywnych filarów, a okienka niekoniecznie powinien mieć malutkie. Ciężar został rozdzielony na główne dźwigary¹⁹, dzięki czemu to, co zostało, mogło być wypełnione lekkim kamieniem, szkłem lub po prostu przestrzenią. Urzekło to Jacka. To prawie tak, jak się zakochać. Euklides²⁰

Wnętrze katedry w Saint Denis

okazał się rewelacją, ale to była nie tylko rewelacja, to było również i piękno. Wyobrażał sobie taki kościół, a teraz naprawdę go widział, dotykał, stał pod lekkim jak niebo sklepieniem.

W oszołomieniu przeszedł wokół zaokrąglonego wschodniego końca kościoła, przypatrując się sklepieniu podwójnej nawy bocznej. Żebra wyginały się nad jego głową jak konary w lesie doskonałych kamiennych drzew. Tutaj, podobnie jak w kruchcie, wypełnienie między żebrami sufitu wykonano z cienko ciętego kamienia łączonego zaprawą, zamiast łatwiejszego, choć cięższego, wypełnienia z gruzu i zaprawy. Zewnętrzna ściana nawy bocznej została wyposażona w parzyste okna o zaokrąglonych szczytach, by współgrały z ostrołukami arkady²¹. Tę rewolucyjną architekturę znakomicie uzupełniało kolorowe szkło w oknach. Jack nigdy nie widział w Anglii kolorowego szkła, ale we Francji zobaczył parę przykładów. Jednakże w małych okienkach starego stylu kolory nie ukazałyby swojej potęgi. Tutaj zaś poranne słońce wlewające się przez bogato barwione okna dawało efekt bardziej niż piękny, to było po prostu porywające.

Ze względu na to, że kościół miał koliste zakończenie, nawy boczne skręcały także, by spotkać się przy wschodnim krańcu, tworząc półlukowy krużganek²² czy też przejście. Jack przeszedł przez tę połowę okręgu, potem się odwrócił, wciąż zachwycony. Wrócił do swego punktu wyjścia.

tłum. Grzegorz Sitek

- 1. Powiedz, co w konstrukcji katedry w Saint Denis zachwyciło bohatera powieści Kena Folleta. Jak rozumiesz słowa: „cała budowla ze światła i powietrza”?
- 2. Scharakteryzuj Jacka jako budowniczego. Odpowiedz na pytania.
 - a) Jakie cechy bohatera ujawniło podziwianie katedry?
 - b) Jakie stawiał przed sobą cele? O czym marzył?
 - c) Czy Jacka można nazwać rzemieślnikiem czy raczej artystą? Co o tym świadczy?
- 3. Wymień cechy gotyckiej katedry – budowli, którą obserwował Jack. Czy widać je na zdjęciach katedr zamieszczonych w podręczniku?
- 4. Jak odróżnić style w architekturze? Zgromadź w tabeli trzy cechy stylu romańskiego i gotyckiego. Czy można powiedzieć, że style te są wyraźnie kontrastowe? Określ, w czym najbardziej ujawnia się ten kontrast.

Kościół romański	Kościół gotycki

- 5. Przygotuj krótką wypowiedź na temat tego, który styl bardziej odpowiada twojemu poczuciu piękna. Uzasadnij swój wybór.

²¹ arkada – łuk wsparty na dwóch kolumnach lub filarach

²² krużganek – korytarz wokół budynku, oddzielony od niego kolumnami

Pomnik Kena Folleta w Hiszpanii

Ciekawe!

Katedra uważana jest za typowy przykład budynku gotyckiego. Budowla gotycka miała odzwierciedlać boską naturę i wyrażać uwielbienie człowieka dla Boga. Strzelista i ogromna bryła kościoła stała się symbolem czasów, symbolem pragnienia wzniesienia się ku Bogu. W konstrukcji dominują kierunki pionowe. Ich powtarzalność w bliskim sąsiedztwie, rozbicie bryły na wiele elementów, także delikatna dekoracja tworzą budowlę lekkie, ale niezwykle ekspresyjne. Światło przenikające do wnętrza przez wysokie witraże stawało się wielobarwne i stwarzało wrażenie uduchowienia, a powtarzające się we wnętrzu pionowe linie i znaczące oddalenie sklepienia od podłogi sprawiały, że modlący się kierowali swój wzrok ku górze – ku Bogu.

6. We fragmencie powieści Kena Folleta pojawiły się pojęcia związane z architekturą. Przeanalizuj, jak wpływają na odbiór tekstu przez czytelnika.

Jakie trudności napotyka czytelnik, który nie zna tych pojęć?

Jaką funkcję pełnią te pojęcia w opisie katedry?

Czy można je zastąpić innymi wyrazami? Jakimi?

7. Opracuj słowniczek złożony z terminów architektonicznych, które pojawiły się w przeczytanym tekście.
8. Opisz przeżycia wewnętrzne młodego budowniczego. Przygotowując się do tego zadania, wykonaj polecenia:
- znajdź opisy przeżyć we fragmencie powieści i ustal, co czuje budowniczego widzący nowe rozwiązania architektoniczne;
 - zapisz cztery nazwy uczuć towarzyszących Jackowi;
 - przekształć jeden z opisów w powieści tak, aby narracja w nim była pierwszoosobowa;
 - zredaguj opis przeżyć Jacka – wykorzystaj zgromadzone wcześniej informacje.

Więcej na temat

Nauczanie z katedry

Dla chrześcijan katedra oznaczała miejsce, w którym biskup wypełniał swoje zadanie głoszenia prawd Bożych. W katedrze więc odbywało się najbardziej uroczyste nauczanie skierowane do wiernych związane z ogłaszaniem prawd wiary (dogmatów), które nie podlegały dyskusji. W ten sposób powstało łacińskie powiedzenie *ex cathedra* (czyt. eks katedra; z katedry) oznaczające orzekanie w sprawach wiary lub moralności. Termin ten jest również używany w kontekstach pozareligijnych – powiedzenie *ex cathedra* funkcjonuje jako określenie wygłaszania sądów w sposób niedopuszczający dyskusji ani sprzeciwu.

Słowo *katedra* ma również inne znaczenie związane z nauczaniem. Katedra to jednostka organizacyjna uczelni zajmująca się określoną dyscypliną, stanowi część wydziału, np. w ramach Wydziału Ekonomicznego może działać Katedra Statystyki lub Katedra Ekonomii Politycznej bądź Katedra Makroekonomii i Teorii Handlu Zagranicznego. Katedrą nazywa się również podwyższenie ze stołem wykładowcy znajdujące się w sali szkoły wyższej.

8.8 Konstrukcja przyszłości (motyw, fantastyka naukowa, wizualizacja animowana)

Podejmij temat

- Zastanów się i powiedz, jak mogą wyglądać sztuka i architektura w przyszłości – może pojawią się nowe dziedziny sztuki, a w architekturze wykorzystane zostaną całkiem nowe materiały budowlane? Przedstaw swoje pomysły.
- Przeczytaj opowiadanie Jacka Dukaja *Katedra*, zaliczane do literatury science fiction. Zwróć uwagę na motyw tytułowy – katedrę – włączony tym razem nie do tego, co minęło, ale do świata przyszłości.

Jacek Dukaj

Katedra

(fragmenty)

Ksiądz Pierre Lavone wizytuje planetoidę, na której Stefan Ugerzo ufundował majestatyczną Katedrę zbudowaną wokół grobu Izmira Predú, którego ludzie uznali za świętego.

Więc teraz Katedra. Olbrzymia, wspaniała. Wychodzisz ze śluzy biosfery i widzisz ją – Katedrę – przed/ponad sobą: poszarpany cień na tle gwiazd. Trzeba światła, żeby docenić jej architekturę, a światła właśnie brak: Levie¹ już daleko, Madeleine² jeszcze niewystarczająco blisko. Teraz [...] Katedra jest przede wszystkim Tajemnicą. Do głównego portalu od śluzy prowadzi po stoku krateru kręta trakcja, schodzi się wyrąbaną w zimnym kamieniu ścieżką, z linką asekuracyjną zaczepianą u pasa przez automat zewnętrznych wrót. Zazwyczaj zwycięża wtedy ciekawość i schodzący włącza potężny reflektor próżniowego skafandra. Biały palec reflektora może jednak dotykać tylko poszczególnych fragmentów budowli, przesuwać po nich po kolei – jasnym naskórkiem po powierzchni Katedry: stąd dotąd, stąd dotąd. [...]

To nie jest budynek, to rzeźba. Ale też i nie rzeźba. Ugerzo, zamawiając speczywokryst, wiedział, że to, co tu wyhodzi, nie będzie służyć zwykłym celom, że funkcjonalność Katedry nie ma znaczenia wobec jej symboliki. Ograniczenie było tylko jedno: grób Izmira³ i ołtarz – one mieściły się wewnątrz, objęte autonomiczną minibiosferą, dla nich musiało ocaleć miejsce, wolne dojście dla wiernych. [...] Siew objął więc wnętrze okręgu dookoła mogiły, jakieś czterysta metrów kwadratowych. W prawie-nieważkości planetoidy żywokryst wystrzelił był na blisko ćwierć kilometra wzwyż. Kiedy się patrzy od strony śluzy kraterowej biosfery, wygląda to tak: hiperboloidalny⁴ korpus z wywiniętymi w krzywe skrzydła, łukowatymi żebrami pośrodku; na flankach⁵ zaś – asymetryczne wieże zakończone kamiennymi wykwitami strzępiastych

Jacek Dukaj (ur. 1974) – prozaik, fantasta-filozof, debiutował w 1990 r. w „Fantastyce”. Píše opowiadania, nowele i minipowieści, jest dwukrotnym laureatem nagrody im. Janusza A. Zajdla. W 2002 r. Tomasz Bagiński zrealizował animację komputerową na motywach *Katedry*, która otrzymała nominację do Oscara.

¹ Levie – czyt. lewi

² Madeleine – czyt. madlen

³ Izmir – w powieści uznany za świętego członek załogi holownika „Sagittarius”, który musiał lądować na asteroidzie i czekać na pomoc; okazało się, że statek miał niewystarczające rezerwy tlenu, Izmir popełnił samobójstwo, aby umożliwić pozostałym doczekanie akcji ratunkowej

⁴ hiperboidalny – o powierzchni utworzonej przez obrót hiperboli (krzywej o dwóch oddalających się ramionach) dookoła własnej osi symetrii

⁵ flanki – tu: boczna część

⁶ szrapnel – rodzaj pocisku artyleryjskiego

⁷ asymetria – patrz s. 166

liści, niczym zamrożone czarną próżnią w chwili eksplozji węglowe szrapnele⁶. [...] Asymetria⁷ wież powoduje, iż cały ten azur żywokrystu zdaje się chylić ku kraterowi, ku patrzącemu, i na jego prawą stronę; natomiast [...] kształt zewnętrznych powierzchni [budowli] – iż toczy Katedrę jakiś nowotwór kamienia, że mianowicie patrzący widzi właśnie ostatnią, przedśmiertną postać budowli, a zaraz – za dzień, dwa – zapadnie się ona w siebie, skłębnie, przegnieje, trzaskną pod ciężarem udręczonego kamienia strzeliste żebra, zwieńczony krzyżem kręgosłup runie w cieniste przestrzenie organów wewnętrznych i spomiędzy szczęk wysuniętego portalu wytoczy się powolna lawina kruchej krwi Katedry. Forma mówi o udręce samotnego konania, słabości materii, która zatrzyma zwątpieniem niewidzialnego ducha. A jeśli się zgasi reflektor i chwilę tak posiedzi na stoku, [...] głodna źrenica wyłapie pojedyncze promienie światła bijące z wysokiej bryły cienia. Gwiazdy prześwietlają Katedrę na przestrzał.

[...] O określonej porze określone gwiazdy są w stanie posłać swe światło p r z e z Katedrę. Schodzący ku niej rejestruje co chwila błysk i jasności z tej gigantycznej plamy mroku, prawie jak sygnały rozpadu w komorze próżniowej: strzały z nicości. Potem wchodzi w cień portalu, zamykają się wokół niego kurtyny zamarznionych fal, gęszcz żelazowych krzaków, brodzi w wylewach jeziora bólu. Zakręt, światło – i stoi przed grobem.

* *

*

⁸ Terrence – czyt. terens

[...] Terrence⁸ daje mi trójwymiarowe projekcje Katedry, w dowolnej skali, w dowolnym przyspieszeniu. [...] Teraz tu, przede mną, w skrzyżowaniu mętnych słupów światła, Katedra zmienia się z kamienia w zwierzę. Nie oddech, ale coś jednak porusza nią, istnieje rytm – wielogodzinny, skomplikowany rytm – w którym żebra nawy głównej unoszą się i opadają, szpony wież zaciskają się

Kadr z filmu *Katedra*, reż. Tomasz Bagiński, 2002

na próżni, falangi⁹ kostnych grzebieni stroszą się i kładą ku krzyżowi, a krzyż, krzyż jest coraz większy. Jednak pod tym rytmem, w tle, dzieje się więcej, tylko że ludzkie oko, a raczej ludzki mózg – nie rejestruje tego z taką łatwością, bo tu nie ma regularności i nie ma planu. Zmiany są niewielkie, lecz liczne; nakładają się wzajem na siebie, czasami się niwelując¹⁰, czasami zaś potęgując. Płynie to z rytmem lub przeciw niemu – i wydaje się, iż faktycznie nie posiada planu, formy docelowej.

Strzec się jednak muszę takich pochopnych sądów. Każdy, kto siał żywokrst, widział na własne oczy, jak z autentycznego chaosu rodzi się z góry założony porządek.

Jak rodzi się piękno. Bo to jedno o Katedrze rzec mogę na pewno: jest piękna. Nie jest ładna, nie jest dla oka przyjemna, nie uspokaja patrzącego – ale jest piękna. Estetyka bryły inna jest od estetyki obrazu dwuwymiarowego lub estetyki ruchu. Nie angażuje jedynie zmysłu wzroku, lecz uruchamia także głębsze procedury. Napiera. Reorganizuje przestrzeń i człowieka w tej przestrzeni.

*Acheiropoieta*¹¹ – oto, czym jest Katedra. Naturalny artefakt¹² sakralny. Kiedyś tak nacieki wapienne formowały się na ścianach kamiennych – w pietach¹³; kiedyś to w przydrożnych formacjach skalnych widzieli ludzie sylwetki świętych, twarze Jezusa i Marii na szybach, w przebarwieniach fabrycznych, w płatach smogu. Relikwie¹⁴ natury; sztuka cudowna spod niczyjej ręki. Teraz mamy żywokrst. *Acheiropoietos* oznacza rzecz niewykonaną ludzkimi rękami. [...] Bo kto mi poda nazwisko twórcy Katedry? Kto mi wskaże architekta, z którego zamysłu powstała ta porażająca wyobraźnię kompozycja kształtów? Komu złożyć hołd? Programiści żywokrstu wiedzieli jedynie, czym Katedra ma n i e być: zakreslili warunki brzegowe. Katedra jako taka nie istniała w ich myślach. Kto zatem jest autorem tego dzieła sztuki?

⁹ falanga – zwarty szyk bojowy

¹⁰ niwelować – usuwać niepożądane zjawiska

¹¹ *acheiropoieta* – własc. *acheiropoietos*, wizerunek postaci (najczęściej bóstwa) stworzony w cudowny, nadnaturalny sposób – nie ręką ludzką

¹² artefakt – znalezisko archeologiczne: przedmiot (proste narzędzie, ozdoba) będące dziełem pracy ludzkiej; określenie „naturalny artefakt” zawiera wewnętrzną sprzeczność

¹³ pieta – obraz lub rzeźba przedstawiające Marię z martwym Chrystusem

¹⁴ relikwie – szczątki ciał lub przedmioty należące do osób uznanych za świętych

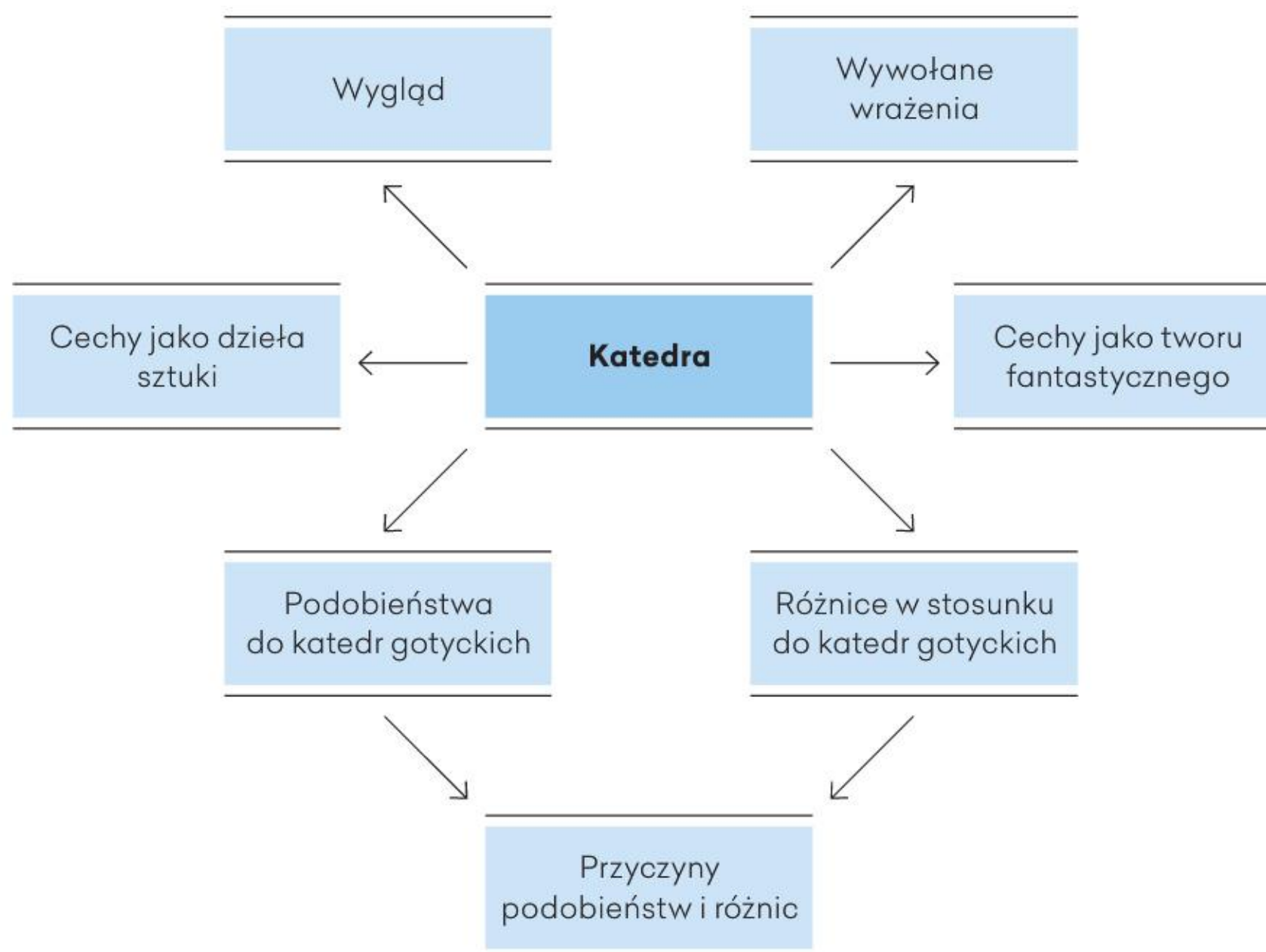

Kadr z filmu *Katedra*, reż. Tomasz Bagiński, 2002

Poszukaj obrazów przedstawiających monumentalne budowle znajdujące się w różnych krajach świata. Jaki charakter mają zazwyczaj takie budynki? Cemu służą albo służyły?

1. Zgromadź podstawowe informacje dotyczące opisanej Katedry. Pomogą ci w tym pytania.
 - a) Czego dowiadujemy się o miejscu, w którym znajduje się Katedra?
 - b) Z czego ją zbudowano, w jaki sposób powstała?
 - c) Co znajduje się w jej centrum?
 - d) Kto zaplanował jej wygląd? Czy kogoś można nazwać jej architektem?
2. Nanieś na mapę myśli zasadnicze cechy Katedry obserwowanej przez narratora.

3. Czy na podstawie opisu zawartego we fragmencie opowiadania można narysować projekt budynku? Zapisz w tabeli informacje, które by to ułatwiały, i te, które mogłyby sprawić trudność architektowi. Na ich podstawie oceń możliwość wykonania takiego projektu.

Elementy możliwe do zaprojektowania	Elementy trudne (niemożliwe) do przedstawienia w projekcie

4. Porównaj opis *Katedry* z jej wizualizacją w animowanym filmie Tomasza Bagińskiego (przedstawioną na ilustracjach na kolejnych stronach i dostępną także w internecie). Powiedz, co sądzisz o takiej wizji. Oceń, na ile jest ona zgodna z opisem. Uzupełnij w zeszycie poniższy tekst.

Wizja Tomasza Bagińskiego _____ z opisem katedry znajdującym się w utworze Jacka Dukaja. Budowniczym katedry w opowieści jest _____, więc _____. Tomasz Bagiński wykorzystał _____, tworząc budowlę wyglądającą jak _____. Uzyskał w ten sposób wrażenie _____, co _____ z tekstem Bagińskiego.

5. Tworząc opis katedry, Jacek Dukaj inspirował się projektami Antoniego Gaudiego, który pragnął w architekturze naśladować zjawiska natury. Obejrzyj zdjęcia elementów katedry Sagrada Familia. Oceń, czy opis w opowiadaniu nawiązuje do tego niezwykłego dzieła, którego budowa rozpoczęła się w 1882 r. i nadal trwa.

Elementy fasady bazyliki Sagrada Familia w Barcelonie (Hiszpania)

Wnętrze katedry Sagrada Familia

6. Czy *Katedrę* zaliczymy do fantastyki naukowej? Ustal, które z podanych cech tego gatunku można wskazać w opowiadaniu. Przytocz odpowiednie cytaty z tekstu.

Przedstawianie zdarzeń umiejscowionych w przyszłości wobec czasów autora.
Ukazanie możliwych kierunków i przykładów rozwoju nauki oraz techniki.
Opis różnych form kontaktu z obcymi cywilizacjami lub odbywania podróży w czasie.
Ukazanie niezwykłych skutków wynalazków technicznych i odkryć naukowych.
Umieszczanie akcji w innych galaktykach.
Pokazanie postaci posługujących się nowoczesnymi narzędziami badawczymi, pojazdami kosmicznymi.
Wprowadzanie neologizmów związanych z rozwojem nauki i techniki.

Ciekawe!

Najstarszym polskim czasopismem mającym na celu popularyzację literatury fantastycznej – fantastyki naukowej (science fiction) i fantasy jest „Fantastyka”, wydawana od 1982 r., która od 1990 r. nosi nazwę „Nowa Fantastyka”. Na łamach tego czasopisma debiutował m.in. Andrzej Sapkowski, twórca słynnej postaci Wiedźmina.

8.9 Animacja jak dzieło (adaptacja animowana jako dzieło sztuki, wywiad)

Podejmij temat

Wymieńcie Polaków, którzy otrzymali nagrodę filmową przyznaną corocznie przez Amerykańską Akademię Sztuki i Wiedzy Filmowej, znaną jako Oscar (czyt. oskar) – jednego z nich widzicie na zdjęciu obok. Sprawdźcie w internecie, czy wasze odpowiedzi są poprawne.

- Współczesne media często przedstawiają sylwetki popularnych twórców. Jednym z nich jest Tomasz Bagiński, nominowany do Oscara za film *Katedra*. Podczas czytania tekstu prasowego zwróć uwagę na drogę Tomka od dziecięcych marzeń do ich twórczego urzeczywistnienia.

Wojciech Staszewski (ur. 1967) – polski dziennikarz prasowy. Pracował w miesięczniku „Rock'n'Roll” i w „Gazecie Wyborczej”. Trzykrotny laureat nagrody Grand Press.

¹ monumentalny – olbrzymi, ogromny

Wojciech Staszewski **Prywatna katedra Tomasza B.**

Pielgrzym patrzy na gigantyczne czerwone słońce. Obraca się (widzimy jego stopy jak żywe) w stronę monumentalnej¹ katedry.

Tak się zaczyna nominowana do Oscara *Katedra* 27-letniego Tomasza Bagińskiego. Film to animacja komputerowa, trwa 6 minut i 40 sekund, ma 9800 klatek, Bagiński robił go przez trzy lata.

Historyjka o „bogu”

Lata 80. Mały Tomek mieszka w Białymstoku, rodzice są matematykami. Tomek rysuje komiksy. Dopiero uczy się pisać, więc nie rysuje dymków. Pokazując komiksy kolegom, opowiada im, co się dzieje.

Rysuje komiksy do końca liceum. Kilka z nich biorą czasopisma poświęcone grom komputerowym. Najlepsza jest historyjka o „bogu”, który opowiada, jak może stwarzać światy (i stwarza), niszczyć (i niszczy), ale przyznaje, że nie jest wszechmocny. I na ostatnim obrazku widać rękę, która go rysuje.

– Pomyślałem, że artysta w stworzonych przez siebie światach jest całkowicie wszechmocny – wyjaśnia Bagiński. [...]

Dziesięcioletni Tomek wyprosił u swoich rodziców cudo techniki – komputer Atari. Kiedy jest w ósmej klasie, w domu pojawia się komputer Amiga.

– Na tamte czasy to było urządzenie o nieprawdopodobnych możliwościach graficznych – opowiada.

Na Amidze Tomek tworzy pierwszy rysunek komputerowy.

The Hunt²

W liceum Tomek dowiaduje się o demoscenie. To działająca do dziś nieformalna grupa komputerowych artystów, którzy wymieniają się tzw. demami (własnymi animacjami z podkładem muzycznym). Co kilka miesięcy prezentują je na zlotach.

– To byli dla mnie idole – wzdycha teraz Bagiński.

Wydział matematyki białostockiej filii UW, na którym pracuje ojciec Tomka, kupuje niesamowity komputer, gigant prędkości, procesor 486 i 50 MHz³ (dziś to muzealne parametry). Nikt nie potrafi wykorzystać jego możliwości, więc Tomek ciągle wpada [na uczelnię] i siada przed superkomputerem. Wydaje mu się, że policzki mu się trzęsą od tej prędkości, jak pilotowi odrzutowca.

Robi animowany *The Hunt* – po polsku *Polowanie*. [...] Idzie pokazać to w sklepie komputerowym w Białymstoku.

– Czy nie potrzebowalibyście takiego demo, które by szło w sklepie na monitorze? – pyta kierownika. Kierownik potrzebuje. Tomek przez miesiąc każde popołudnie spędza nad pierwszą w życiu reklamówką. [...] Za pracę dostaje 1,5 mln zł (po denominacji: 150 zł). Jest szczęśliwy, to pierwsze zarobione pieniądze.

Rain⁴

W I klasie liceum chce być chirurgiem. W II klasie woli zostać prawnikiem. W III idzie z koleżanką na kurs rysunku. Na kursie maluje pastelami na wielkich płachtach.

– Ale rękę rozmachałeś – chwali go prowadzący zajęcia Kuba. Po kilku lekcjach przestaje brać od Tomka pieniądze, byle tylko przychodził. A Tomek zaczyna rozumieć malarstwo (wcześniej uważał je za pokolorowany rysunek).

Przypadkiem ogląda japoński film animowany *Akira*. Jest przejęty – film animowany nie musi być głupią kreskówką! Postanawia iść na animację do Szkoły Filmowej w Łodzi. Jeszcze przed egzaminami na wydziale grzecznie mu wyjaśniają, że tu się uczy szlachetnej animacji klasycznej, a nie nowomodnej komputerowej. Zdaje na warszawską ASP, ale jegoteczka zostaje odrzucona. Ląduje ostatecznie na architekturze na Politechnice Warszawskiej.

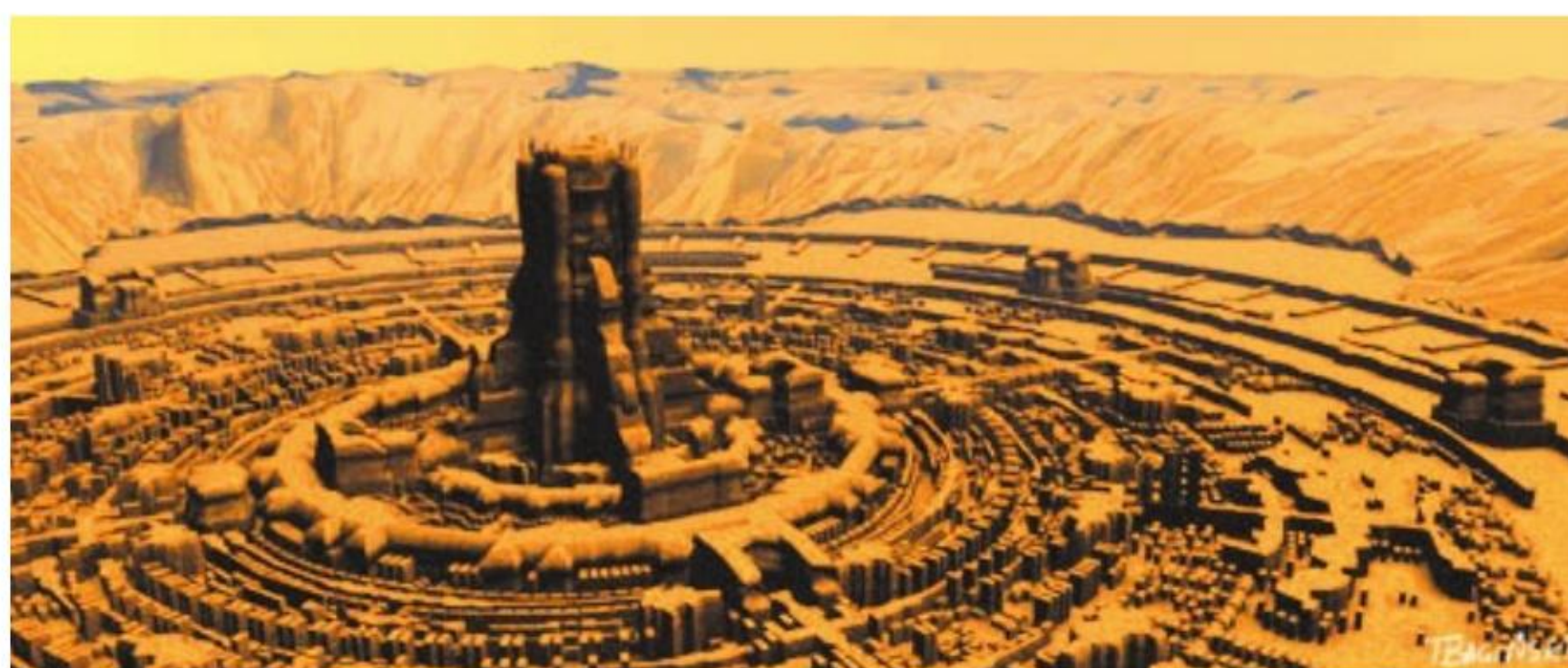
Na II roku idzie do Sławka Kowala, prowadzącego zajęcia z wizualizacji i animacji w katedrze komputerów dla III roku, i prosi, żeby mu pozwolił przychodzić.

Wtedy Tomek wymyśla *Rain* (Deszcz). Pod koniec dnia Kowal pozwala mu kończyć pracę na mocnych komputerach w swojej firmie architektonicznej. Po zajęciach Tomek siada do komputera w firmie, pracuje do czwartej rano, autobus, sen i na zajęcia. Śpieszy się, żeby wysłać *Rain* na konkurs grafiki trójwymiarowej organizowany przez pismo „3D”. Wygrywa. (Teraz jest w tym konkursie jurorem). [...]

² the hunt – czyt. de hant

³ MHz (megaherc) – jednostka częstotliwości, miara taktowania (szybkości pracy) procesora

⁴ rain – czyt. rejn

Rain, reż. Tomasz Bagiński, 1997

Kiedy *Rain* jest skończony, Tomek znajduje ogłoszenie, że firma reklamowa Platige Image⁵ szuka pracownika. Przychodzi pokazać im film. Chcą go z miejsca zatrudnić. Tomek bierze urlop dziekański, bo wydaje mu się, że jeszcze wróci na studia, i zaczyna pracę w agencji.

Samotność

Tomek się boi. Od trzech lat z zapałem produkuje reklamówki, czuje, że się uczy, dobrze zarabia. – Ale bałem się, że jeśli jeszcze kilka lat porobię reklamy, będę wyjałowiony – mówi. Czyta masę książek, zapisuje swoje pomysły fabularne. [...]

Zwraca się do swojego ulubionego pisarza Jacka Dukaja, sonduje go bardzo delikatnie.

Dukaj odpisuje: „Na tym poziomie niedookreśloności nie mogę odpowiedzieć: nie”. Po czym przesyła 400 stron opowiadań i pomysłów. Przez pół roku zastanawiają się, co wybrać.

W październiku 1999 roku decydują się na skończone właśnie opowiadanie *Katedra*. Żeby je sfilmować, trzeba jednak wyrzucić z niego wszystko poza opisem samej katedry. Scenariusz mieści się na dwóch stronach maszynopisu.

Tomek wie, że na studia już nie wróci. – *Katedra* to będzie mój prywatny dyplom, który pozwoli mi na nazywanie siebie filmowcem.

Katedra

Trójwymiarowa animacja komputerowa (3D) bardziej przypomina film kukielkowy (taki jak *Miś Uszatek*) niż tradycyjną animację (*Bolek i Lolek*). Najpierw buduje się scenografię. W *Uszatku* – ze styropianu, tektury i gliny. W *Katedrze* wszystko robi się na komputerze z siatek powierzchniowych pokrytych różnymi strukturami. Zbudowanie jednego planu filmowego może zająć nawet dwa miesiące.

Jeśli chcemy mieć las, rzeźbimy w programie komputerowym około dziesięciu różnych drzew (to nie rysowanie, tu komputer musi wiedzieć, jak to drzewo wygląda z każdej strony, z boku, z tyłu). Potem kopiujemy je i ustawiamy na planie. Możemy je ustawić dalej albo bliżej i – wtedy drzewo oddalone zmniejszy się. Głębia jest naturalna (choć wirtualna).

Potem budujemy postaci. Najpierw robimy im szkielet z patyczków (oczywiście w komputerze). Potem animujemy ich ruch. Powiedzmy, że bohater w klatce nr 1 stoi prosto i ma podnieść rękę. Łapiemy za staw łokciowy, barkowy i przesuwamy je odrobinę. Nową pozycję nazywamy klatką nr 10, to tzw. klatki kluczowe. W tradycyjnym filmie animator robi podobnie, a potem jego pomocnicy dorysowują klatki pośrednie (od drugiej do dziewiątej). Tu wykoną to komputer.

Puryści⁶ techniki 3D uważają, że do scenografii nie można niczego dorysować. Ale przecież w zwykłym filmie aktorskim używa się czasem zastawek (np. Góry Skaliste w westernach, które są na wielkiej planszy za aktorami). Tomek również dorysowuje część tła.

⁵ Platige Image – czyt. platidż imidż

⁶ purysta – człowiek przesadnie dbający o poprawność

Sztuka spadania, reż. Tomasz Bagiński, 2004

Kiedy kadr jest gotowy, trzeba zrobić mu „zdjęcie”. Fachowo nazywa się to rendering. Ustawia się wszystkie elementy (te wyrzeźbione i dorysowane zastawki). „Oświecla” się scenę (zaznaczając, gdzie jest źródło światła, jaką ma moc i barwę). Bo przecież tak naprawdę (również w rzeczywistości) nie widzimy obiektów, tylko odbite od nich światło. A potem naciska się enter i komputer zaczyna obliczenia. Mogą one trwać od pięciu sekund do pięciu godzin.

– To robiłem na komputerach w agencji, kiedy szefowie Platige Image zostali producentami filmu. Ale głównie pracowałem na domowym komputerze – wyjaśnia Bagiński. [...]

Tomek pierwszy raz widzi *Katedrę* w całości dwa miesiące przed skończeniem filmu. Wcześniej była ona dla niego tylko scenariuszem rozrysowanym na główne ujęcia (tzw. storyboard⁷), setkami elementów wyrzeźbionych w programie komputerowym i płataniną siatek powierzchniowych.

⁷ storyboard – czyt. storybord

Oscary

Katedrę Tomasz Bagiński robi właściwie sam (znajomi dorabiali muzykę, efekty specjalne itp.). W kwietniu 2002 roku film jest skończony. W październiku Bagiński zgłasza go do Oscara, w lutym 2003 roku dostaje nominację.

Tomek Bagiński jest myślami przy nowym filmie:

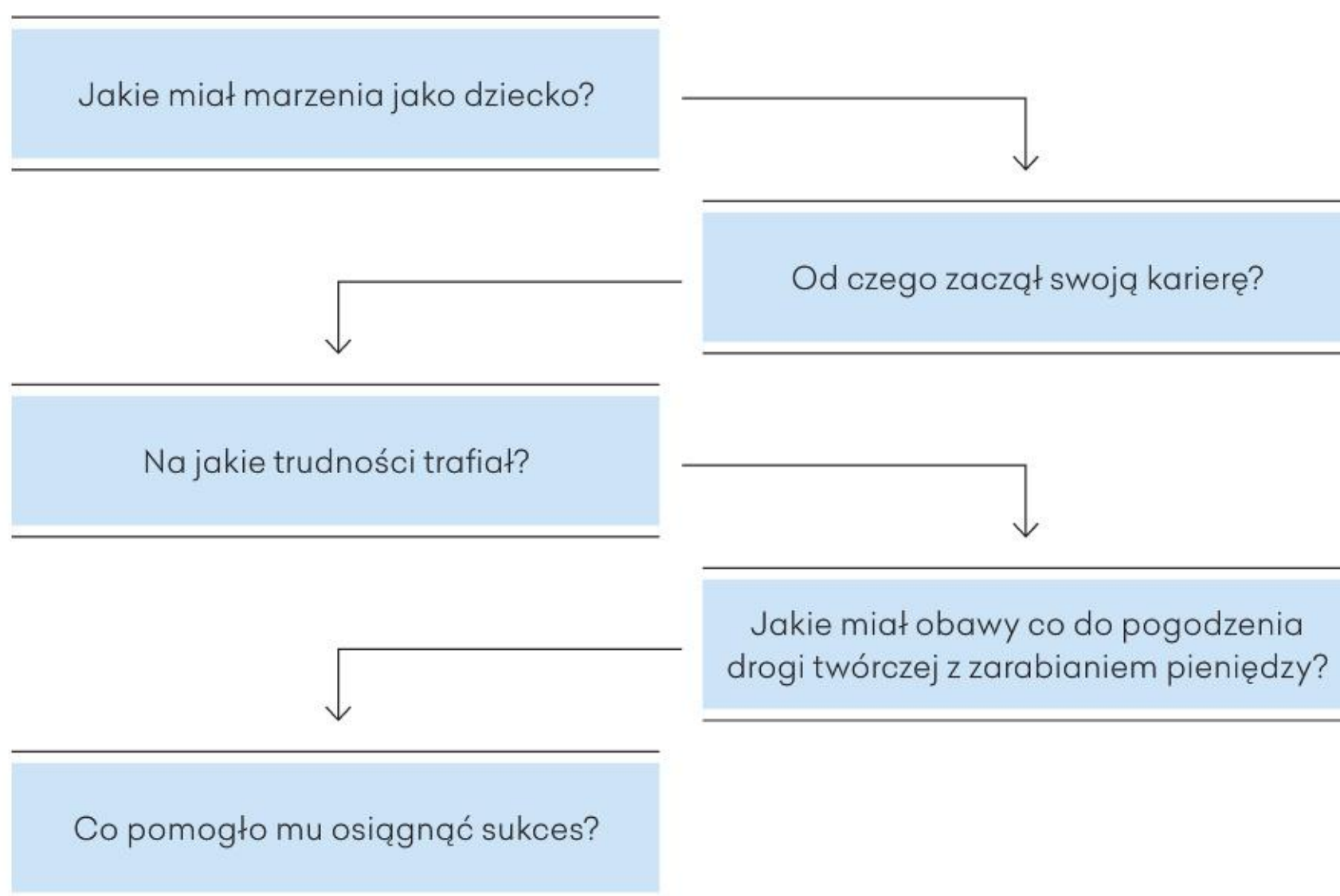
– To będzie „coś z zupełnie innej beczki”. Robimy to z kolegami z Platige Image. Nie chcę znów sam ślęczeć nad filmem przez trzy lata.

„Gazeta Wyborcza” nr 5/2003

Ciekawe!

W 2003 r. Oscara w kategorii najlepszy krótkometrażowy film animowany zdobyła ostatecznie amerykańska animacja komputerowa pt. *ChubbChubbs!* (czyt. czabczabs; polski tytuł: *Czub-Czuby*) w reżyserii Erica (czyt. erika) Armstronga.

1. Porozmawiajcie o tym, jaką drogę przeszedł Tomasz Bagiński od dziecięcego rysownika do twórcy znanego daleko poza granicami Polski. Odpowiedzcie m.in. na poniższe pytania.

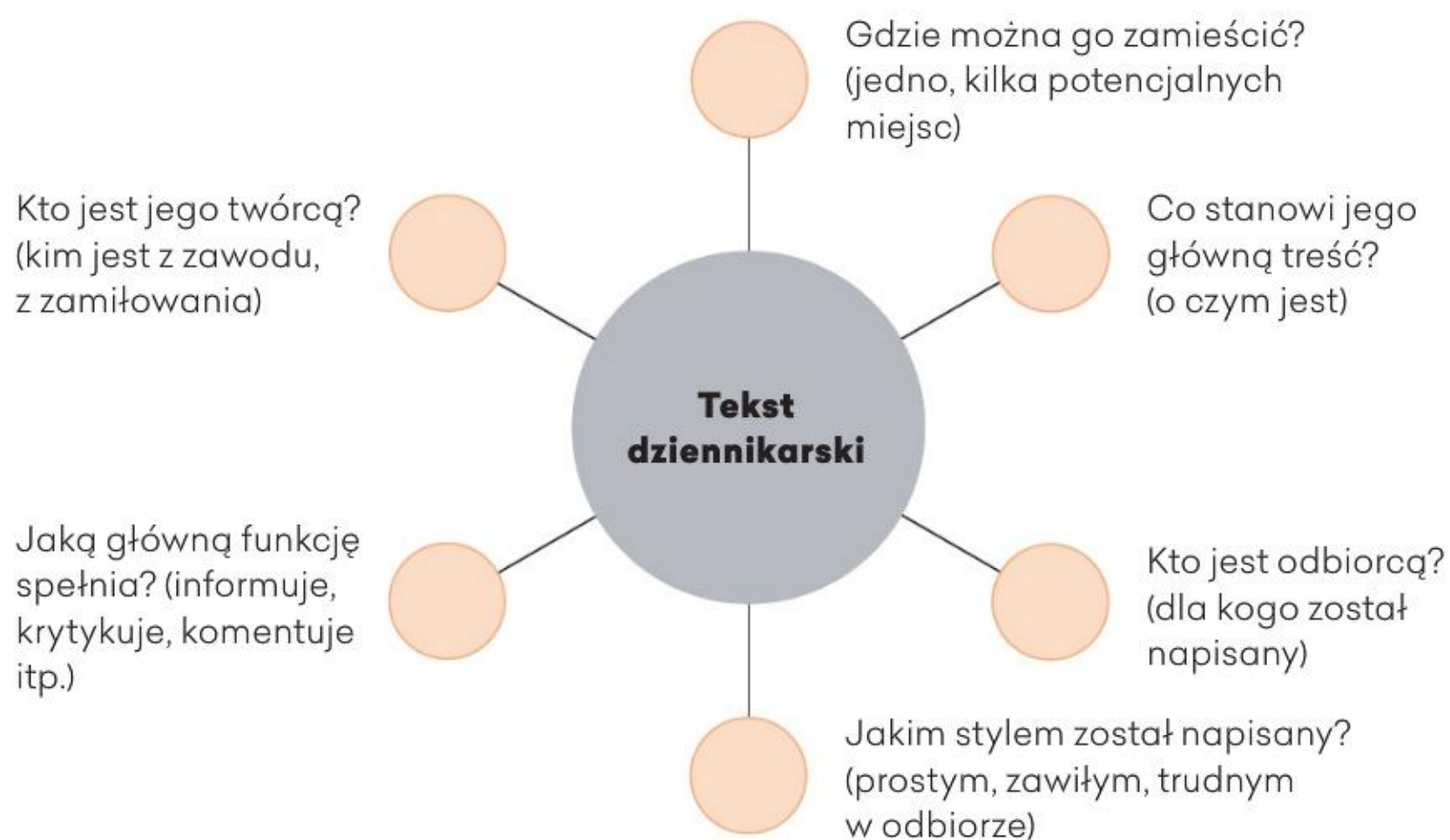

2. Film Tomasza Bagińskiego pt. *Katedra* jest dość krótki (trwa ok. 7 minut) i dostępny w internecie.
 - a) Obejrzyjcie go podczas lekcji.
 - b) Określcie zależność pomiędzy tekstem Jacka Dukaja, który stał się inspiracją dla Bagińskiego, a filmową adaptacją.
 - c) Wskażcie najważniejsze cechy tego filmu, które mogły stanowić o jego nominacji do Oscara.
 - d) Porozmawiajcie o tym, czy film animowany może być dziełem sztuki.
3. Często mówi się o twórcy i tworzywie. Na przykład dla malarza tworzywem są farby. A co, według ciebie, stanowi tworzywo dla twórcy filmów animowanych 3D?
4. Malarstwo, muzyka, rzeźbiarstwo jako dziedziny sztuki istnieją niemal od początku działalności twórczej człowieka. Animacje komputerowe to dziedzina dość młoda w stosunku do nich. Jakie inne młode dziedziny sztuki możesz wymienić. Co powiesz na przykład o graffiti? Kiedy, według ciebie, coś może stać się dziełem sztuki?

Przygotuj grafikę komputerową ilustrującą wydarzenie z lektury obowiązkowej, które zrobiło na tobie duże wrażenie. Pokaż swoją pracę w klasie i opowiedz, w jaki sposób ją wykonałeś.

5. Postaw się w roli dziennikarza i przygotuj wywiad z twórcą *Katedry*.
- Sformułuj trzy pytania, na które można znaleźć odpowiedź w przeczytanym tekście.
 - Opracuj też trzy kolejne pytania, na które tekst nie przynosi odpowiedzi, a które zaciekałyby czytelników twojego wywiadu.
6. Na podstawie artykułu Wojciecha Staszewskiego opracuj poniższą mapę myśli dotyczącą tekstu dziennikarskiego.

Podsumowanie działu 8

Czy pamiętasz?

rzeźba

style w architekturze

opis przeżyć wewnętrznych

plakat

film animowany

wywiad

Przeczytaj fragment książki Melchiora Wańkowicza *Karafka La Fontaine'a* (czyt. la fątena).

Dziwne zjawisko: podczas gdy wielcy twórcy zawsze rozumieli, jak ciężką pracą jest ich twórczość, pokolenia całe ich odbiorców żyły i dotąd żyją w przekonaniu, że twórca to tylko i wyłącznie talent. [...] Dziewiętnastoletniemu chłopakowi trudno było to zrozumieć. Zatracając się w zachłannym zapatrzeniu na *Sąd Ostateczny* Michała Anioła, to zapewne największe rozmiarami malowidło pojedynczego twórcy, myślałem tylko o erupcji¹ geniuszu. Objawienie! Natchnienie! Geniusz! Łaska Boża! [...] Kiedy następnie zobaczyłem album rysunków Michała Anioła, poczułem się wyzuty z tych blasków: przez ileś tam stron ciągnął się niezliczoną ilość razy powtarzany rysunek knykcia². A cóż to za nudny pedant³ tak się bawił!... [...]

I nagle, szpiegując Michała Anioła w *Stworzeniu Adama*, widzę, że Bóg wyciąga do Adama prawą rękę, która się styka z jego lewą ręką. Ależ tak: oba ich knykcie, ich przechył oglądałem w nieskończonej ilości wersji. I wówczas – druga krańcowość: nieszczęśnik [...] począł sobie marzyć: a gdyby tak się uprzeć i malować te knykcie, i malować je bez końca, toby się wreszcie zostało malarzem? Ale zaraz – fala zniechęcenia. Sam tylko *Sąd Ostateczny* liczy 394 postacie, które razem samych knykci mają 788, każdy inny. A wszystkich innych palców?

¹ erupcja – tu: wydobywanie na światło dzienne, wybuch

² knykcieć – część palca ręki

³ pedant – człowiek przesadnie dokładny; przywiązujący zbyt dużą wagę do porządku

Wykonaj zadania.

1. Na podstawie ilustracji wymień dziedziny, którymi m.in. zajmował się Michał Anioł.

Pieta Watykańska

Bazylika św. Piotra w Rzymie

Fragment sklepienia w Kaplicy Sykstyńskiej

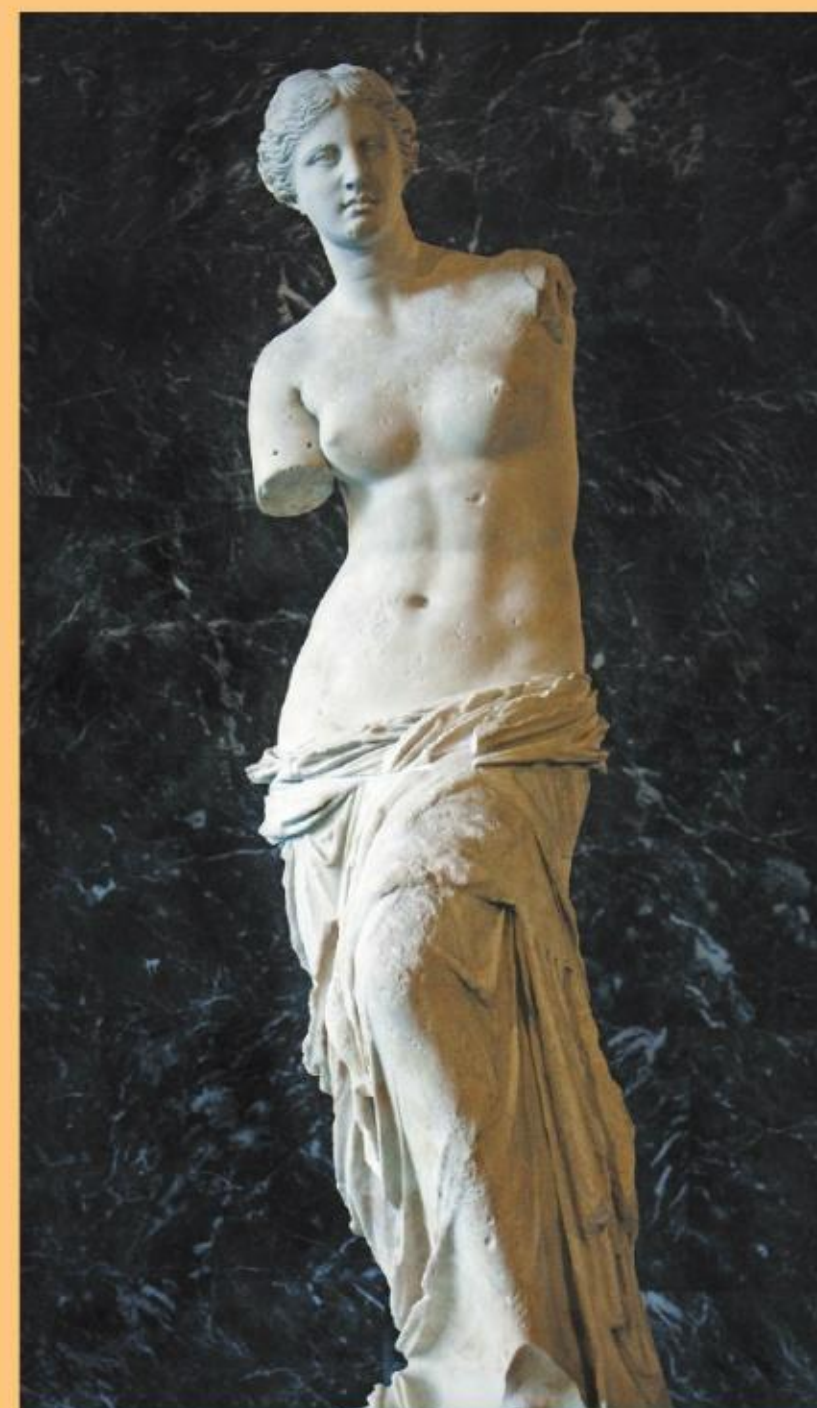
2. Nazwij gatunek sztuki, który reprezentuje dzieło opisane we fragmencie książki Melchiora Wańkowicza *Karafka La Fontaine'a*.
3. Jakie uczucia towarzyszyły pisarzowi w czasie oglądania dzieła artysty malarza? Uporządkuj je zgodnie z kolejnymi fazami postrzegania pracy nad freskiem.

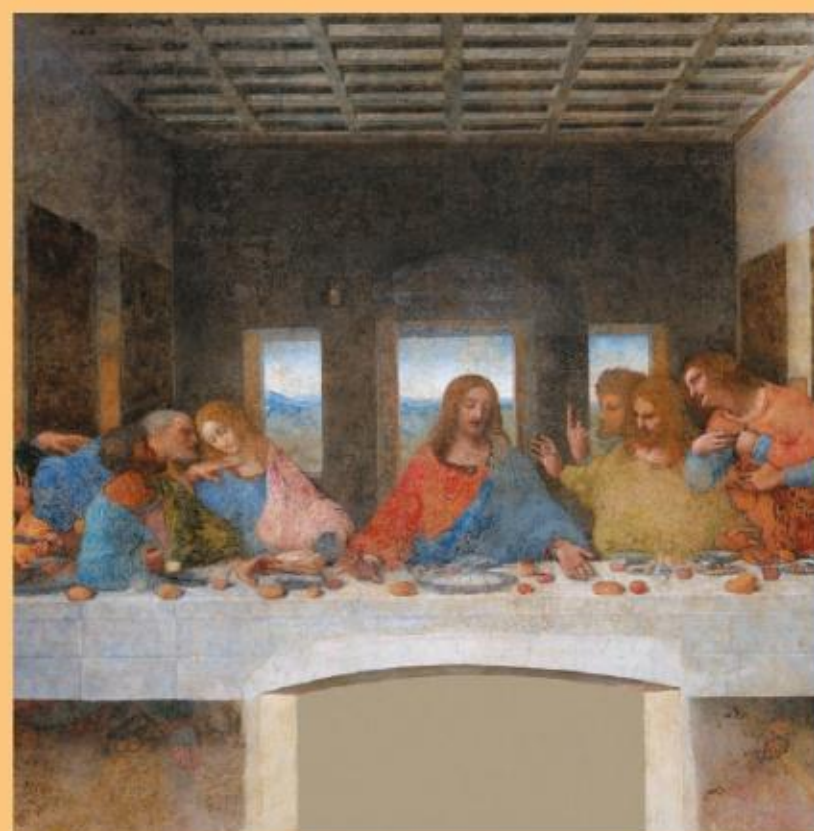
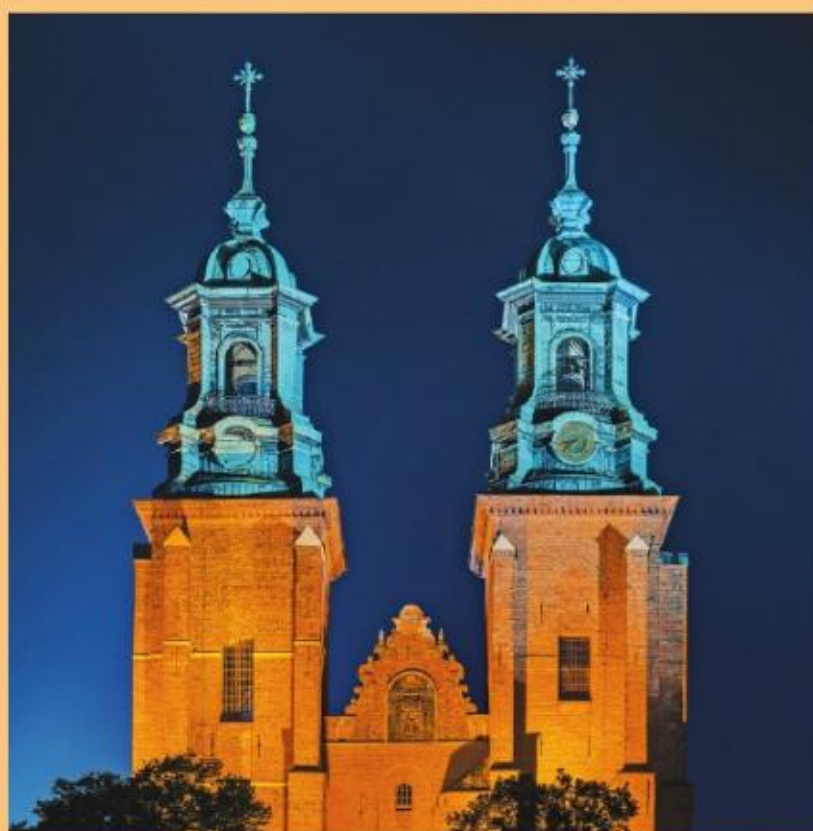
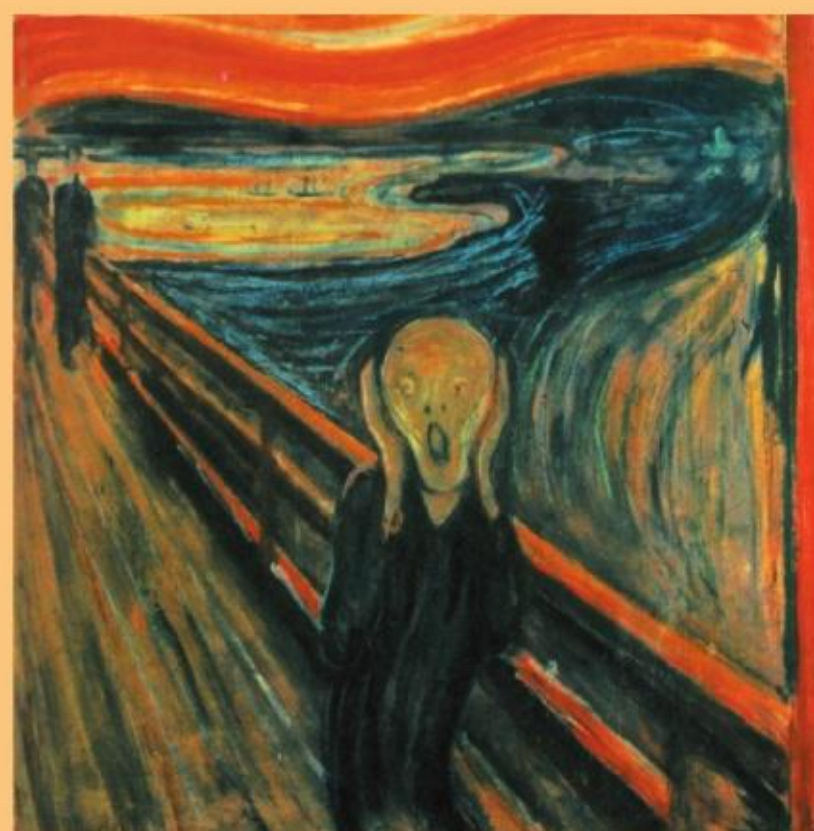
zdziwienie

zachwyt

zniechęcenie

4. Aleksandra Ziółkowska napisała kilka uwag na temat książki Melchiora Wańkowicza *Karafka La Fontaine'a*. Wskaż dwa cytaty, które ściśle można odnieść do rozważań autora w przytoczonym fragmencie.
 - a) *Melchior Wańkowicz w swoim ostatnim dziele zastanawia się nad tym, czym jest talent.*
 - b) *Przed wszystkim podkreśla znaczenie pracy. Pracę stawia na pierwszym miejscu.*
 - c) *Wańkowicz pokazuje pasję swojego życia, jaką było pisarstwo.*
 - d) *Pisarz dzieli się swoimi spostrzeżeniami, doświadczeniem z wielu lat twórczej pracy.*
5. Wymień przynajmniej dwa zabiegi, dzięki którym Melchior Wańkowicz nadał tekstowi dynamiczny charakter, uczynił go żywym i barwnym.
6. Napisz, czy fragmentowi tekstu bliżej do sprawozdania czy do pamiętnika osobistego. Uzasadnij swą odpowiedź.
7. Przedstaw wizerunek artysty na podstawie fragmentów tekstu Melchiora Wańkowicza. Wskaż jego dwie najważniejsze cechy.
8. Sprawdź swoją znajomość słynnych pozaliterackich tekstów kultury. Obejrzyj fotografie (lub ich fragmenty) znanych obrazów, rzeźb, obiektów architektury, plakatów itp. – sprawdź, ile z nich potrafisz nazwać, podając tytuł lub autora dzieła. Poszukaj w podręcznikach do języka polskiego lub w dostępnych źródłach informacji o tych, których nie udało ci się rozpoznać.

9. Poszukaj w internecie innego dzieła sztuki lub ciekawego obiektu architektonicznego i przygotuj prezentację multimedialną na jego temat. Wykorzystaj znane ci narzędzia nowoczesnych technologii informatycznych. Na kolejnych slajdach umieść informacje:
 - a) Autor i tytuł dzieła, miejsce, w którym dzieło się znajduje.
 - b) Krótka informacja biograficzna o autorze i okoliczności powstania tego dzieła.
 - c) Informacja o stylu, który reprezentuje dzieło, jaką techniką zostało wykonane.
 - d) Ciekawostki związane z jego tworzeniem lub popularnością.

Indeks

B		T	
ballada	63	tautologia	48
biogram	112	tragedia	74
E		W	
elipsa	82	wyrazy złożone	43
F			
felieton	48		
H			
hipertekst	43		
K			
kicz	181		
komedia	87		
komizm	87		
kwalifikator	140		
L			
list motywacyjny	132		
list otwarty	120		
list polecający	120		
M			
mem	115		
N			
nazwiska	102		
nazwy miejscowe	64		
P			
pleonazm	48		
podanie	38		
polemika	24		
R			
recenzja	97		
S			
streszczenie	59		
styl potoczny	40		
styl urzędowy	40		
styl artystyczny	40		
styl naukowy	40		
styl popularnonaukowy	40		
styl publicystyczny	40		
synonimy	139		

Wykaz dysponentów praw autorskich do obrazów i zdjęć zamieszczonych w publikacji:

Archiwum Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku: (medal Pawła Włodkowica, s. 148).

Archiwum: GE S.A. (*Chłopiec wyjmujący cierni*, grecka rzeźba nieznanego autora, s. 169), (Henry Moore, *Energia atomowa*, s. 168).

BE&W: Alamy (szkic śmigłowca autorstwa Leonarda da Vinci, s. 180), ULLSTEINBILD Axel Springer Syndication GmbH (karykatura Ignacego Paderewskiego, s. 123), wachowicz marek (Jan Miodek, s. 48), ULF ANDERSEN PHOTOS (William Golding, s. 37), GRANGER COLLECTION (Tomasz Campanella, s. 22), (Horacy, s. 126), Alamy (drzeworyt z wydania *Utopii* Tomasza Morusa, s. 21).

Biblioteka Jagiellońska: Fundacja Wisławy Szymborskiej (rękopis wiersza Wisławy Szymborskiej pt. *Radość pisanie*, s. 115).

Biblioteka Narodowa: POLONA (Juliusz Słowacki, s. 66).

Domena publiczna: Fundacja XX Czatortyrych (strona tytułowa rękopisu powieści Ignacego Krasiekiego *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*, s. 29), (Franciszek Kostrzewski, *Janko Muzykant*, s. 152).

EAST NEWS: GRZEGORZ ROGINSKI/REPORTER (Zygmunt Kubiak, s. 54), Piotr Molecki (Wojciech Staszewski, s. 196), NIVIERE/ASLAN (Andrzej Wajda z Oscarem, s. 196), WOJTEK LASKI (papież Jan Paweł II, s. 149), ALBUM (Piotr Bujnowicz, plakat do filmu A. Wajdy *Pan Tadeusz*, s. 176), Zbiory K. Chojnackiego (plakat Tadeusza Gronowskiego *Radion sam pierze*, s. 176), akg-images / Binder (Henry Moore w swoim ogrodzie, s. 166; Roger Wood/The Henry Moore Foundation Archive), World History Archive (Ignacy Paderewski, s. 122), ZENON ZYBURTOWICZ (Władysław Tatarkiewicz, s. 108), ZYGMUNT JANUSZEWSKI/TVP (*Balladyna*, scena ze spektaklu, s. 80), WOJCIECH OLSZANKA (Jarosław Lipszyc, s. 42), United Archives / IFA Film (Kadr z filmu *Władca much*, s. 36), MAREK LASZYK/REPORTER (Sławomir Mrozek, s. 16).

Forum: Radosław Nawrocki (K. Figura i A. Buzek w filmie pt. *Zemsta* w reż. A. Wajdy, s. 94), archiwum TVP (Agata Buzek jako Klara, s. 89), (Lech Dyblik w roli Śmigalskiego, s. 89), Grzegorz Jakubowski (Janusz Gajos w roli Cześnika, s. 93), Michał Rozbicki (Andrzej Seweryn w roli Rejenta, s. 89), FabrykaObrazu.com (scena z filmu *Quo vadis*, s. 89), Włodzimierz Wasyluk (Andrzej Osęka, s. 154).

Fundacja Marty Magdaleny Abakanowicz-Kosmowskiej i Jana Kosmowskiego: T. Piątkowski@Fundacja Marty Magdaleny Abakanowicz-Kosmowskiej i Jana Kosmowskiego (rzeźba *Przyjaciele*, 2009, s. 167).

Muzeum Sztuki w Łodzi: (K. Kobro, *Rzeźba przestrzenna*, s. 167).

Nowy Teatr im. Witkacego w Słupsku: Rafał Olbiński (plakat autorstwa Rafała Olbińskiego do *Balladyny* Juliusza Słowackiego, s. 105).

Platige Image: Tomek Bagiński (kadr z filmu *Sztuka spadania* T. Bagińskiego, s. 200), (4 kadry z filmu *Rain* T. Bagińskiego, s. 198), (2 kadry z filmu *Katedra* T. Bagińskiego, s. 192, 193).

Polska Agencja Prasowa: Wojciech Pacewicz (kadr z filmu *Kamienie na szaniec* w reż. Roberta Glińskiego, s. 89), TVP (Władysław Hańcza i Wacław Kowalski jako Kargul i Pawlak, s. 83), Jan Bogacz (Janusz Gajos, Daniel Olbrychski, Katarzyna Figura i Agata Buzek na planie filmu *Zemsta*, s. 92) Radek Pietruszka (Joanna Guze, s. 178), Jan Morek (wykład w UMK w Toruniu, s. 190), Jakub Kaczmarczyk (Jacek Dukaj, s. 191).

Shutterstock: BAZA Production (reporterka, s. 41), MR.Yanukit (przysięga w sądzie, s. 41), Rido (rozmowa kolegów, s. 41), Rido (wykładowca, s. 41), DJTaylor (motyl nocny: brudnica mniszka, s. 50), Ger Bosma Photos (motyl dzienny: rusałka pawik, s. 50), PHOTOCREO Michał Bednarek (człowiek i robot, s. 14), CloudyStock (teatralne maski, s. 83), freeskyline (pierogi, s. 44), Rawpixel.com (grafik komputerowy, s. 202), William Perugini (wnętrze katedry Sagrada Familia, s. 195), Lestertair (elementy fasady bazyliki Sagrada Familia, s. 195), Red Umbrella and Donkey (skarpetki z Moną Lizą, s. 181), Kasefoto (klaun, s. 121), Kay Wiegand (Koloseum, s. 205), WitR (piramidy w Gizie, s. 205), Creative Lab (fragment sklepienia w Kaplicy Sykstyńskiej, s. 205), Madrugada Verde (Bazylika św. Piotra w Rzymie, s. 205), Vitaly Minko (pieta watykańska, s. 205), Ander Dylan (pomnik Kena Folleta w Hiszpanii, s. 189), Capture 11 Photography (wnętrze katedry w Saint Denis, s. 188), Nahlik (katedra św. Jana we Wrocławiu, s. 184), b-hide the scene (Carcassonne, s. 185), John_Silver (Wenus z Milo, s. 162), sergey pozhoga (Luwr, s. 157), ArtMediaFactory (Muzeum Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku, s. 157), ArtMediaFactory (Muzeum Mikołaja Reja w Nagłowicach, s. 157), Patryk Kosmider (Forum Romanum, s. 154), anyaivanova (Partenon, s. 154), Denis Makarenko (grupa fotografów, s. 124), Nikolay_Voronin (fakir – taniec z ogniem, s. 119), Fpskiller (cyrkowe akrobacje, s. 119), KieferPix (mężczyzna z kamerą, s. 116), Michael Deemer (pisarz przy pracy, s. 116), Aija Lehtonen (Kenny Garrett, s. 116), Gorodenkoff (artystka przy pracy, s. 116), Alexander Lukatskiy (aktor na scenie, s. 116), Master1305 (para tancerzy baletowych, s. 116), Aerial-motion (ruiny amfiteatru na Akropolu, s. 106), Kiev.Victor (kamienne siedzenia na widowni w ruinach teatru Dionizosa w Grecji, s. 56), ArtMediaFactory (ruiny Teatru Dionizosa w Atenach, s. 55), Vitaly Raduntsev (węgierski znaczek pocztowy ilustrujący scenę z powieści *Podróż Gullivera*, s. 28), Everett Collection (atomowy grzyb – chmura, s. 19), Tada Images (robot Wally, s. 12), Anton Gvozdkov (humanoidalny robot Sophia, s. 11), withGod (kubański znaczek pocztowy – wizja kosmosu w przyszłości, s. 6), EtiAmmos (kubański znaczek pocztowy – wizja kosmosu w przyszłości, s. 6), domnitsky (kubański znaczek pocztowy – wizja kosmosu w przyszłości, s. 6), sdecoret (dłonie robota i człowieka, s. 20).

Teatr Nowy im. Tadeusza Łomnickiego w Poznaniu: Piotr Rajkowski (plakat do spektaklu *Pan Tadeusz*, s. 176).

Wikipedia: Mister No (Muzeum Plakatu w Wilanowie, s. 175), Alexander von Salzmann (obraz *Przybycie cyrku*, s. 121), The Strobridge Litho. Co., Cincinnati & New York. (fragment afisza cyrkowego, s. 121), Maciek Szostek (rzeźba Kota Filemona, s. 46), Galileo01 (strona tytułowa powieści *Podróż Guliwera* z 1726 r., s. 29),

Dick DeMarsico, World Telegram staff photographer (Martin Luther King, s. 149), Library and Archives Canada (Winston Churchill, s. 149), Jan Malarski (Stefan Starzyński, s. 148), The Yorck Project (2002) (Jacques-Louis David, *Napoleon w swoim gabinecie*, s. 148), Muzeum Narodowe w Warszawie (Leon Wyczółkowski, *Autoportret w chińskim kaftanie*, s. 183), (Julian Fałat, *Autoportret*, s. 183), (Olga Boznańska, *Autoportret*, s. 183), (Stanisław Wyspiański, *Autoportret*, s. 183), (Jan Matejko, *Autoportret*, s. 183), Muzeum Śląskie w Katowicach (Władysław Podkowiński, *Autoportret*, s. 183), National Gallery of Art, Washington DC (Rogier van der Weyden, *Portret damy*, s. 183), Gębenek (Miroslaw Hryniewicz, s. 33), Mariusz Kubik (Marek Skwarnicki, s. 169), Diego Delso (Bazylika prymasowska WNMP w Gnieźnie, s. 205), Neue Pinakothek (V. Van Gogh, *Słoneczniki*, s. 205), Nasjonalgalleriet (E. Munch, *Krzyk*, s. 205), Muzeum Narodowe w Warszawie (Jan Matejko, *Bitwa pod Grunwaldem*, s. 205), Chiesa di Santa Maria delle Grazie (Leonardo da Vinci, *Ostatnia wieczerza*, s. 205), Muzeum Narodowe w Warszawie (Józef Chełmoński, *Babie lato*, s. 205), Mattgirling (Wenus z Milo, s. 204), Diego Delso (wnętrze katedry we Wrocławiu, s. 184), Cancre (wnętrze kolegiaty w Kruszwicy, s. 184), (kolegiata w Kruszwicy, s. 184), Mutter Erde (Wolfgang Willrich, *Portret Agnes Miegel*, s. 182), National Gallery (Henri de Toulouse-Lautrec, *Portret Emile'a Bernarda*, s. 182), Razr (El Greco, *Kobieta z kwiatem we włosach*, s. 182), Museo Nacional del Prado (Albrecht Dürer, *Autoportret*, s. 182), LoKiLeCh (projekt pomnika konnego Francesca Sforzy, s. 180), Philippe Kurlapsk (strona z *Kodeksu Hammera*, s. 179), Turin, Royal Library (Leonardo da Vinci, *Autoportret*, s. 178), Musée du Louvre (Leonardo da Vinci, *Mona Lisa*, s. 177), Henri de Toulouse-Lautrec (plakat reklamowy pracowni fotograficznej Paula Sescau, s. 174), Internet Archive Book Images (portret Hipokratesa, s. 170), Museo Nazionale Romano di Palazzo Massimo (Myron, *Dyskobol*, s. 167), Mariusz Raniszewski (Noc Muzeów w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie, s. 164), www.slupczewski.pl Michał Słupczewski (pokaz walki rycerzy, s. 164), Muzeum Narodowe

w Poznaniu (Stanisław Wyspiański, *Śpiący Staś*, s. 163), Muzeum Czartoryskich w Krakowie (Leonardo da Vinci, *Portret damy z gronostajem*, s. 163), Adrian Gryczuk (wnętrze Sali Kolumnowej w budynku Sejmu, s. 156), Gunnar Bach Pedersen (rzeźba Demostenesa, s. 135), Musei Vaticani (rzeźba Melpomeny, s. 127), Nasjonalgalleriet (Edvard Munch, *Krzyk*, s. 125), Neue Galerie New York (Gustav Klimt, *Adele Bloch-Bauer I*, s. 125), Koninklijk Kabinet van Schilderijen Mauritshuis (Jan Vermeer, *Dziewczyna z perłą*, s. 125), Orion, Warszawa (Józef Chełmoński, s. 122), Ramon Casas-Retrat de Manolo Hugué (Manuel Martinez Hugue, s. 122), Benedykt Jerzy Dorys (Xawery Dunikowski, s. 122), Neue Pinakothek (Edouard Manet, *Claude Monet w swojej łodzi pracowni*, s. 109), Jerzy Strzelecki (zamek Ogródzieniec w Podzamczu, s. 90), kpbc (Aleksander Fredro, s. 84), NAC (Zofia Jaroszevska w roli Balladyny, s. 80), Leon Wyczółkowski (*Alina* – obraz, s. 74), Maximilian Gieryski (*Balladyna* – obraz, s. 73), artyzm.com (Wojciech Gerson, *Balladyna*, s. 73), kpbc (Aleksander Chodźko, s. 60), Kunstmuseum Basel (Arnold Bocklin, *Muza Talia*, s. 58), Musei Capitolini (maski teatralne, s. 57), Musei Vaticani (Eurypides, s. 57), shakko (Sofokles, s. 57), Zde (Ajschylos, s. 57), Giuseppe Emanuele Ortolani (Epicharm z Syrakuz, s. 55), Zofja Dromlewiczowa (trzy ilustracje do opowiadania Zofii Dromlewiczowej *Zabawa w fanty*, s. 54), Library of Congress (wizja przyszłości Paryża w 2000 r., s. 52), Cezary Piwowarski (Jerzy Bralczyk, s. 52), Katsushika Hokusai / Wilfredor (Hokusai Katsushika, *Wielka fala w Kanagawie*, s. 33), Michel Wolgemut, Wilhelm Pleydenwurff (Text: Hartmann Schedel) (średniowieczna mapa, s. 32), National Portrait Gallery (Charles Jervas, *Portret Jonathana Swifta*, s. 26), Victoria and Albert Museum, London (Richard Redgrave, *Guliwer w Brobdingnagu*, s. 25), National Gallery of Art (Edward Hicks, *Królestwo Pokoju*, s. 22), Frick Collection (Hans Holbein Młodszy, *Portret Tomasza Morusa*, s. 21), Rainer Funk / Müller-May (Erich Fromm (1900–1980); fot. Rainer Funk / Muller-May, CC BY-SA 3.0, s. 20), Tartu Ülikooli Raamatukogu (Johann Wolfgang Goethe, s. 20), Paweł Cieśla Staszek Szybki Jest (popiersie Stanisława Lema, s. 13), Jacek Halicki (Stanisław Lem, s. 7).

www.agrafka.com.pl: (szal z nadrukiem obrazu Gustava Klimta *Pocałunek*, s. 181).

Grupa MAC S.A.
ul. Witosza 76
25-561 Kielce

www.mac.pl

ISBN 978-83-8108-718-6

9 788381 087186

indeks 881472